

Laura-Kristiina Moilanen

Talonpoikaisuus, säädyllyisyys ja  
suomalaisuus 1800- ja 1900-lukujen  
vaihteen suomenkielisen  
proosan kertomana



JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 105

Laura-Kristiina Moilanen

Talonpoikaisuus, säädyllisyys ja suomalaisuus  
1800- ja 1900-lukujen vaihteen  
suomenkielisen proosan kertomana

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella  
julkisesti tarkastettavaksi Historica-rakennuksen salissa H320  
syyskuun 13. päivänä 2008 kello 12.



JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2008

Talonpoikaisuus, säädyllisyys ja suomalaisuus  
1800- ja 1900-lukujen vaihteen  
suomenkielisen proosan kertomana

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 105

Laura-Kristiina Moilanen

Talonpoikaisuus, säädyllisyys ja suomalaisuus  
1800- ja 1900-lukujen vaihteen  
suomenkielisen proosan kertomana



JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2008

Editors

Petri Karonen

Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Matti Rahkonen, Department of Languages, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä

Minna-Riitta Luukka, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Raimo Salokangas, Department of Communication, University of Jyväskylä

Cover Picture: Suomi-neito, Collections of The National Library of Finland

URN:ISBN:978-951-39-3399-9

ISBN 978-951-39-3399-9 (PDF)

ISBN 978-951-39-3329-6 (nid.)

ISSN 1459-4331

Copyright © 2008, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2008

## **ABSTRACT**

Moilanen, Laura-Kristiina

Peasant values, estate society and the Finnish in late nineteenth- and early twentieth-century narrative literature

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2008, 207 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4331; 105)

ISBN 978-951-39-3329-6

English summary

Diss.

This thesis deals with the peasant and Finnish identity constructed through the Finnish prose of writers who had experienced life in local communities. The study puts forward a method of using literature as source material by taking advantage of the ideas of narrativity and narration. The fictional stories consulted in this study provide rich material through which conceptions, values and ways of thinking can be studied and the social reality of local communities (particularly those of the late nineteenth century) can be reconstructed. The concepts of nation and the people were important in the formation of the Finnish nation and influential in Finnish politics. Literature had an important role in the construction of what it meant to be a Finn and the values which could be described as particularly Finnish. These values had their roots firmly planted in the peasant worldview and values. Fictional stories emphasised conceptions of the morally acceptable way of living in the eyes of both the local community and the estate society, at the same time as they constructed the ideal characteristics of Finns. Capacity to work was of paramount importance and everything had to be earned through hard work. The stories also constructed the peasant identity through their description of the other, namely the gentlefolk (herratt). Notably, within the texts members of the nascent middle class were assigned less than flattering characteristics. The stories also portrayed the ideal marriage, husband, wife and emotions. A good marriage could not be a misalliance. Love was increasingly seen as the most important factor when undertaking marriage in a peasant community.

Keywords: estate society, peasants, identity, nineteenth century, values, narrative literature, honour

**Author's address** Laura-Kristiina Moilanen  
Department of History and Ethnology  
P. O. Box 35 (H)  
FI-40014 University of Jyväskylä  
Finland

**Supervisor** Docent Kustaa H. J. Vilkuna  
Department of History and Ethnology  
P. O. Box 35 (H)  
FI-40014 University of Jyväskylä  
Finland

**Reviewers** Emerita professor Liisi Huhtala  
Rantakatu 7 A 6  
FI-90100 Oulu  
Finland

Professor Anne Ollila  
Department of History  
FI-20014 University of Turku  
Finland

**Opponent** Emerita professor Liisi Huhtala  
Rantakatu 7 A 6  
FI-90100 Oulu  
Finland

## ESIPUHE

Tämän tutkimuksen tekeminen on ollut ankara ilo. Se on opettanut tekemisen periaatteet ja työnteon palkitsevuuden. Toisin sanoen tekemällä on oppinut paljon. Tutkimusta ei tehdä ainoastaan yksin, vaikka työ yksinäisyyttä välillä tarvitsee. Kannustava, innostava ja keskusteleva työyhteisö on tekemiselle merkittävä voima. Onnellisesti olen saanut työskennellä hyvien ihmisten ja tutkijoiden joukossa Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksen suojissa. Väitöskirjani valmistumista on merkittävästi tukenut ja jatkuvasti kannustanut ohjaajani professori Kustaa H. J. Vilkuna. Samaten professori Petri Karosen kommentit ja neuvot ovat olleet työn valmistumisen kannalta oleellisia. FT Heli Valtoselta on aina riittänyt tekijälle tukea, neuvoja ja kehotusta rauhallisuuteen. Kiitos!

Työni esitarkastajina toimineiden emeritaprofessori Liisi Huhtalan ja professori Anne Ollilan kommentit ja parannusehdotukset olivat hyödyllisiä ja työn tasoa ratkaisevalla tavalla kohottaneita. Suuri kiitos!

Työyhteisömme vahvuutena ovat erilaiset ja asiaansa innokkaasti paneutuneet ihmiset, joiden kanssa keskustelu kaikenlaisista tutkimusasioista ja elämästä muutenkin on ollut mukavaa ja virkistävää. Kiitos kaikki!

Väitöskirjani rahoituksesta on vastannut Identiteetin synty, näkyvyys ja muuttuvuus -tutkijakoulu, Artur ja Ellen Nyyssösen säätiö sekä Jyväskylän yliopisto. Suuri kiitos. Tutkijakoulun neljän vuoden aikana järjestämät seminaarit ja niiden osallistujat antoivat monia virikkeitä työhön. Kiitos tutkijakoulun johtaja emeritusprofessori Toivo Nygård, muu johtoryhmä ja kaikki tutkijakoululaiset.

Tutkimukseni kansiin saattamiseen olen saanut asiantuntevaa ja kärsivällistä apua Jyväskylän yliopiston julkaisuyksikön julkaisukoordinaattorilta Pekka Olsbolta. Kiitos!

Arkisen työnteon hyvinä ja pahoina päivinä kolhoosi on ollut korvaamaton eli ymmärtäväiset työhuone-toverit Kirsi, Janne, Markku, Simo ja Antti ovat urheasti kestäneet ja jakaneet tutkimuksenteon ja erityisesti väitöskirjojen kanssa työskentelyn tuskat ja riemut. Samaten muiden työtovereiden kokemukset ja neuvot ovat kannustaneet ja olleet mitä suurimmaksi avuksi. Kiitos professori Jari Ojala, professori Ilkka Nummela, professori Laura Stark professori Pirjo Korkiakangas, professori Marko Lamberg, dos. Jari Eilola, dos. Piia Einonen ja dos. Olli Matikainen.

Ilman rakkaita ystäviä elämä kävisi aivan liian synkäksi. Onneksi hekin ovat olleet läsnä ja auttaneet muistamaan, että elämää on menneisyyden lisäksi nykyyhetkessä. Kiitos Susanna, Juho, Johanna, Pauliina, Riitta, Tatu ja Anna. Kiitos myös kaikki ne muut ihanat ihmiset, jotka ovat olleet arkisessa elämässä mitä suurimpaa ilona ja apuna!

Ilman perhettä ja aiempien sukupolvien suurta työpanosta mistään ei olisi tullut yhtään mitään. Kiitos Arvo ja Meeri, Jalmari ja Vieno, Leena ja Hannu, veljeni Timo, isäni Reijo ja poikani Henrik.

Jyväskylässä elokuussa vuonna 2008

Laura-Kristiina Moilanen



## SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

JOHDANTO .....	9
Lähteet ja rajaukset .....	11
Tutkimukselliset lähtökohdat .....	16
Tutkimustehtävä ja kysymyksenasettelu .....	20
Tutkimustapa.....	22
KIRJOITTAJAT, KOKEMUKSET JA TODELLISUUDEN KUVAUS .....	27
Kirjallisen kuvaustavan pohjustajat .....	29
Näkökulman kehittäjät.....	32
Tradition vahvistajat ja kommentoijat .....	35
TALONPOIKAISEN ELÄMÄN MALLIT JA YHTEISÖN ARVOSTUKSET .....	39
Maatyössä elämän onni ja kansakunnan perusta.....	40
Työ ja miehuus... ..	48
...suku, kunnia ja arvokas elämä.....	57
Työ – talonpoikaisuuden kulmakivi .....	62
Elämän kova koulu ja uuden ajan puristus.....	66
SIVISTYS JA TALONPOIKAINEN ARVOMAAILMA .....	73
Lukeminen, oppi ja kansa .....	73
Nenäviisas puoliherra vai oikea sivistynyt? .....	79
”HERROIKSI VALLAN” – SÄÄDYLLISEN RAJAT JA NIIDEN YLITYKSET .....	88
Sääty ja pukeutuminen.....	88
Sopivan rajoissa – statuksen muutoksen kyseenalaisuus .....	95
Pappi, lukkari, nimismies ja lautamies – talonpojan toiset.....	102
Rajojen kyseenalaistus .....	108
Hellmanin pidot .....	114
Kauppiaat ja kaupungin herrat .....	117
Luonnollisten rajojen uudet tulkinnat .....	121
SÄÄDYNMUKAISUUS, TUNTEET JA AVIOLIITTO .....	124
Avioon – rakkaudesta.....	124
...ja yhteisön tähden.....	124
Kosinta ja tunteet .....	129
Rakkaus ja herrat .....	138
Kunnollinen puoliso; säädyllinen avioliitto .....	141

Näppärä emäntä ja ahkera isäntä .....	141
Avioliiton vaikeudet ja käänteiset roolit .....	145
PROOSAN MERKITYS: TALONPOIKAINEN TAUSTA JA SUOMALAISUUS.....	156
ENGLISH SUMMARY .....	166
LÄHTEET .....	169
KIRJALLISUUS .....	175
LIITE .....	206

## JOHDANTO

Suomalaisen kansan historiaa ja ominaisluonnetta on esitelty niin kauan kuin suomalaisista on kirjoitettu. Suomalaisuuden tulkinnat varsinaisessa historiankirjoituksessa sekä kirjallisuudessa rakentavat käsitystä suomalaisuudesta, suomalaisesta elämästä ja elämän ymmärryksestä. Niiden merkitys ei ole kuitenkaan vain niiden konstruktivisessa luonteessa, koska kaikenlaiset kertomukset jäsentäessään todellisuutta kertovat myös olemassa olevasta.

Suomalaisuuden tulkintojen keskeisiä rakentajia olivat 1800-luvun alusta lähtien kanonisoituina kansalliskirjailijoina J. L. Runeberg ja Sakari Topelius. He loivat vaikutukseltaan pitkäkestoisen kuvan suomalaisen kansan syvimmästä olemuksesta. Erityisesti Topeliuksen *Maamme kirjan* merkitys on ollut kansalliselle ymmärrykselle keskeinen. Teoksen suomalaisuus-näkemyksiä ei ole kuitenkaan syytä pitää vain Topeliuksen omina rakennelmina. Hän kertoi elämästä, jota oli nähnyt maassa eletävän ja josta oli tehnyt havaintoja. Kirjailija toimi kertojana, mutta kyse oli myös todellisuuden kirjaamisesta, oman ajan konkreettisten ja henkisten olosuhteiden dokumentoinnista. Samalla Topelius kiteytti myyttisen suomalaisen kansan ja yksilön luonteen ominaisuudet. Niiden tarkastelu on ollut siitä eteenpäin kirjallisuudessa keskeistä. Suomalaiset olivat Topeliuksen tulkinnassa erityistä valittua kansaa ja siksi sopivia myös opastamaan toisia, hieman tietämättömämpiä kansoja. Suomalainen mies oli toisaalta voimakas ja ahkera, ja hänet tunnisti vähäpuheiseksi, ujoksi ja jopa juroksi. Häntä ei voinut syyttää laiskuudesta tai ymmärtämättömyydestä.<sup>1</sup> Topeliuksen luonnehdinnat kumpusivat omien havaintojen lisäksi hänen tuntemastaan suomalaisia käsittelevästä kirjallisuudesta, suomalaisesta kansanperinteestä ja ylipäätään suomalaisen (kansan) kulttuurin tuntemuksesta. Ne liittyivät suomalaisuudesta kerronnan traditioon jatkaen ja uusintaen sitä. Kerronnassa oli vahvasti mukana myös oman säädyn näkökulma, sillä 1800-luvulla säätyasema määritteli edelleen keskeisellä tavalla käsityksiä elämästä. Kirjailijana Topelius

---

<sup>1</sup> *Maamme kirja* (1875, suomeksi 1876) 1954, 131 – 136. Topeliuksen historiallisesta ajattelusta katso Ahtiainen & Tervonen 1996, 35 – 36. Suomalaiskansallisen historian kirjoituksesta Mylly 2002.

oli suomalaisuuden tulkitsija ja oman aikansa ihminen ja kulttuurinsa jäsen. Hänen näkemyksensä olivat esikuvia suomeksi ilmestyneelle proosalle.<sup>2</sup>

Talonpoikaisuus ja suomalaisuus eivät muodostuneet ainoastaan suurmiesten teksteissä, eikä niistä puhuttu 1800- ja 1900-luvun vaihteessa – tästä eteenpäin vuosisadan vaihde – ainoastaan poliittisten päättäjien kesken.<sup>3</sup> Ne määrittyivät jokapäiväisessä arjessa, ihmisten keskinäisissä suhteissa, sääty-yhteiskunnan yleisissä arvostuksissa sekä säädynmukaisissa käsityksissä ja tavoissa. Kaikki nämä ulottuvuudet olivat läsnä suomeksi kirjoitetussa oman aikansa todellisuutta kuvanneessa proosakirjallisuudessa. Tutkimuksen kohteina ovat talonpoikaisen väen tai sen arvostuksia ihannoineen väen (torppari ja muu maatyötä tekevä väestö) käsitykset arvokkaasta tavasta elää ja se, miten asiat proosakertomuksissa esitettiin. Niissä julkituodut arvot olivat merkityksellisiä, sillä ne liittyivät kiinteästi suomalaisen kulttuurin rakennustyöhön, jossa suomalaisen kansakunnan ominaislaadun määrittely oli kaikin tavoin ensiarvoista. Oli kyse siitä perustasta, jolta kansakunta ponnisti eteenpäin.

Talonpojistolla oli merkittävä rooli suomalaiskansallisissa pyrinöissä sekä aatteellisesti että konkreettisesti 1800-luvun lopussa. Talonpojat olivat esimerkiksi kaikenlaisen järjestö- ja seuratoiminnan kohderyhmää, ja heistä toivottiin voitavan rakentaa myös uutta suomalaista sivistyneistöä. Myös 1800-luvun varhaisessa puoluetoiminnassa oli keskeistä kansan (talonpoikien) tukeen nojaaminen ja (suur)talonpoikaiston motivoiminen kehittyvän yhteiskunnan tarpeisiin ja toimintaan.<sup>4</sup> Laajemmin tämä liittyi yhtenäisen suomalaiskansallisen kulttuurin ja valtion syntyprosessiin, jossa tarvittiin jokaisen suuriruhtinaskunnan rajojen sisäpuolella asuvan panosta. Tämän kansalaistumiskehityksen käänköpuolena oli talonpoikaisyhteiskuntaa ennen näkemättömällä tavalla ravistellut murros. Vanhat arvot alkoivat kyseenalaistua tiedonvälityksen laajentaessa maailmankuvaa, kaupallisuuden tunkkiessa pitäjiin, uudenlaisten yhteiskunnallisten asemien ja statusten kohottaessa talonpoikiakin herroiksi, maaseudun väestön suunnattomasta lisääntymisestä puhumattakaan. Silti ajatusmaailmaa hallitsivat perinteiset käsitykset, uskonnollinen maailmankuva ja vanhat arvojärjestelmät.

Vaikka suomalaisesta oli vähitellen kehkeytynyt yksilö<sup>5</sup>, rajasi olemassaoloa edelleen kuten aiempina vuosisatoina sääty-yhteiskunnan harmoniaan tähtäävä, kirkon ja esivallan tietäväksi tekemä kolmisäätyoppi. Se järjesteli maallisen (hallitsija) ja hengellisen (kirkko) esivallan alaisuuteen suuriruhtinaskunnan alamaiset ja isännän alaisuuteen yhteiskunnan perusyksikön sisällä perheen jäsenet. Nelisäätyjärjestelmä jakoi ihmiset yhteiskunnallisiin statusryhmiin (aatelista, papisto, porvaristo, talonpojat), joita määritti kunkin säädyn tunnukset.

<sup>2</sup> Toisaalta myös J. L. Runebergin merkitystä voi pitää erityisenä. Hän oli poliittinen runoilija, joka oli tärkeä erityisesti sivistyneille säädyille. Moraalisten hyveiden tarkastelu oli keskeisellä sijalla esimerkiksi *Vänrikki Stoolin tarinoissa* (ruotsiksi 1848, 1860). Klinge 2004, 97, 421 – 427.

<sup>3</sup> Valtonen 2004, 22.

<sup>4</sup> Alapuro 1995; Liikanen 1995; Alapuro & Stenius 1989; Sulkunen 1986.

<sup>5</sup> Siltala 1996, 139 – 146.

Edelleen 1800-luvun alussa alamaisia oli opetettu alistuvaan kunniallisuuteen ja jähmeään hierarkkiseen yhteiskuntamalliin, jossa syntyperän mukaiseen asemaan oli tyytyminen. Sääty-yhteiskunnan staattisista rakenteista 1800-luvulla kertoi hallinnon muuttumattomuus: yhä harvalukuisemmaksi käyvä säätyläistö miehitti edelleen lähes yksinomaan virkoja ja säätyedustuslaitos oli jälkeenjäänyt, sillä suuri väestönkasvu lisäsi ennen kaikkea maaseudun alimman ja poliittisia oikeuksia vailla olleen sosiaalisen kerroksen laajuutta. Myös fennomania tukeutui patriarkaalis-byrokraattiseen holhoavan ja suojelevan hallinnon käsitykseen ja tuki näin vanhoja rakenteita ja käsityksiä. Käsitys sääty-yhteiskunnan staattisuudesta oli pitkään eritoten ajatusmaailmaa hallinnut piirre.<sup>6</sup> Jossain määrin menestymisen ja sosiaalisen nousun edellytyksenä toimivat yksilölliset kyvyt ja ominaisuudet. Syntyperä ja suku eivät enää yksinomaan määränneet tulevaisuutta virkatutkintojen merkityksen kasvaessa.<sup>7</sup>

## Lähteet ja rajaukset

Suomenkielisen proosakirjallisuuden määrä kasvoi räjähdysmäisesti 1880-luvulta alkaen.<sup>8</sup> Julkisuudessa realistisen<sup>9</sup> kirjallisuuden tehtäväksi ymmärrettiin kertoa suomalaisuudesta, ja kirjallisuuden merkitys näyttäytyi tärkeämpänä kuin milloinkaan muulloin.<sup>10</sup> Kansankirjailijat, talonpoikaistaustaiset, koulu- ja vähän käyneet kirjailijat saivat runsaasti teoksiaan julkisuuteen sekä osakseen arvostusta, jossa taiteellisia ominaisuuksia ei vielä pidetty ensisijaisina. Kirjallisuusinstituution ensisijainen tavoite olikin aikaansaada suomenkielistä kirjallisuutta ja kirjallisuuden tärkein tehtävä oli kertoa suomalaisen kansan elämästä.<sup>11</sup> Ajatus oli alun perin filosofi ja senaattori J. W. Snellmanin ja se on ollut

<sup>6</sup> Wirilander 1974, 25 – 32, Karonen 2001, 161 – 170, 358 – 360; Tiihonen 1996, 451 – 458; Pohls 1994; Tiihonen & Ylikangas 1992; Jutikkala 1965, 178 – 181; Klinge 1969a, 198.

<sup>7</sup> Gluschkoff 2008, 376 – 385; Konttinen 1991; Luukkanen 2005.

<sup>8</sup> Suomeksi julkaistun kirjallisuuden lukumääristä katso Leino-Kaukiainen 1989, 339 – 341. Suomenkielisen proosakirjallisuuden osalta tarkkoja lukuja ei ole saatavilla. Tässä esitetyt luvut ovat mahdollisimman tarkkoja ja ennen kaikkea ainoastaan suuntaa antavia. Kyse on ensipainoksista yksittäisenä julkaistusta kertomuksesta tai useamman kertomuksen kokoelmasta, jotka ovat ilmestyneet alun perin suomeksi ja nimetty luettelossa jonkin kirjoittajan tekemäksi. On muistettava myös luetteloiden mahdolliset virheet. Vuosina 1808 – 1877 ilmestyi n. 13 kappaletta; vuosina 1878 – 1900 lähes 300; vuosina 1901 – 1920 n. 600. Suomalainen kirjallisuus 1544 – 1877, 250 – 254; 1878 – 1879, 62; 1880 – 1885, 155 – 158; 1886 – 1891, s. 228 – 232; 1892 – 1895, 249 – 253; 1896 – 1900, 420 – 427; 1901 – 1905, 594 – 608; 1906 – 1910, 476 – 478, 1911 – 1915; 1916 – 1920, 575 – 579. Suomenkielisten teosten ilmestymismäärä ylitti ruotsinkielisten määrän 1880-luvulla. Ihonen 1996, 85 – 86.

<sup>9</sup> Suomalaisen kirjallisuuden realismiin ajaksi nimitetään 1880-lukua. Lappalainen 1999, 8. Kirjallisuuden tutkimuksessa realistinen on tyyliisuunta ja kuvaustapa. Keskeistä on sen suhde modernismiin. Katso Lappalainen 1998.

<sup>10</sup> Aikalaisten kirjallisuuden vastaanotosta katso esimerkiksi Krogerus 1992, Tiirakari 1997 ja Mielonen 1999, katso myös Kantokorpi 1998. Reseptiotutkimuksen perusperiaatteista katso Eskola 1990.

<sup>11</sup> Häggman 2001, 70 – 78. Kansankirjailijat -nimike on sinällään ongelmallinen ja sen määrittelyissä on paljon tulkinvaraisuutta. Lappalainen 2000, 50 – 56. Tässä tut-

suomalaisessa kirjallisuusinstituutiosta keskeinen piirre myöhemminkin.<sup>12</sup> Siihen kytkeytyi ajatus kielen ja kansanluonteen ykseydestä ja kulttuurin versomisesta kansankielestä. Toinen merkittävä suomalaisuusmies, professori ja senaattori Y. S. Yrjö-Koskinen edelleen tähdensi ja kehitti näkemystä ja hänen mukaansa kulttuurin kehittymisen edellytys oli vahva side kansankieleen. Kirjallisuuden oli kehittyvä kansan kielellä eli suomeksi ilmaistakseen kansan syvintä olemusta.<sup>13</sup>

Tämän aikalaisnäemyksen mukaisesti tutkimuksen aineistona on suomenkielisiä kertomuksia vahvasti talonpoikaisyhteisön elämään ja kulttuuri-  
piirteisiin kiinnittyneiltä kirjoittajilta sekä oppisäätyä edustaneilta kirjoittajilta. Kirjoittajista niukka enemmistö (Santeri Alkio, Juhani Henrik Erkko, Kalle Kajander, Kauppi-Heikki, Väinö Kataja, Aleksis Kivi, Juhana Kokko, Väinö Kolkala, Heikki Meriläinen, Nestor Niemelä, Pietari Päivärinta, Juho Reijonen, Frans Emil Sillanpää, Eero Sissala) oli kotoisin talonpoikaisesta elämänpiiristä ja oli käynyt koulua vaihtelevasti: osa alkeet, kierto- tai lukkarinkoulun, tai käynyt kansakoulua, ja osa suorittanut seminaari- tai yliopisto-opintoja. Lähes puolet kirjoittajista (Juhani Aho, Selma Anttila, Kaarle Jaakko Gummerus, Theodolinda Hahnsson, Hilja Haahti, Joel Lehtonen, Ilmari Kianto, Maria Jotuni, Teuvo Pakkala, Maila Talvio, Esko Virtala)<sup>14</sup> kuuluu selvästi säätyläistöön sekä oppisivistyneistöön ja Maria Jotunia lukuun ottamatta pappissukuihin. Aineisto koostuu 86 kertomuksesta, jotka ilmestyivät yksittäin tai kokoelmina. Useista otettiin lukuisia painoksia, mikä kertoo aiheiden merkittävydestä omana aikanaan. Osaltaan kyse oli kirjallisen tradition muodostamisesta.<sup>15</sup>

Folkloristi Satu Apon mukaan aineistoksi kelpaavan fiktion on täytettävä kaksi ehtoa: kuvatun maailman tulee olla kirjailijan ensikulttuuri ja kirjailijan täytyy olla sitoutunut realistiseen kuvaustapaan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kirjoittajalla on pitänyt ollut kokemuksia talonpoikaisesta elämästä joko siten, että se on ollut hänen perheensä elämää, tai sitten että hän on ollut läheisesti tekemisissä kyseisen väestöosan kanssa.<sup>16</sup> Jälkimmäisessä tapauksessa on kyse useimmiten lapsuuden kokemuksista talonpoikaisväestön parissa. Kaikkien kirjoittajien ajatusmaailmaa rajasi yhtäläillä sääty-yhteiskunnan arvomaailmaan kiinnittyneet käsitykset säädynmukaisuudesta.

---

kimuksessa käsite viittaa ennen kaikkea näkökulmaan kansan keskuudesta eli talonpoikaisyhteisöissä elämänsä varhaiskokemuksia keränneisiin kirjoittajiin. Vertaa Lyytikäinen 2004. Aikalaisjulkisuuteen liittyi myös olennaisena keskustelu taidekirjailijan ja kansankirjailijan suhteesta. Siinä haluttiin tehdä ero taiteellisen instituution suojissa tuotetun sekä omin päin kirjoittaneiden kirjailijoiden välille. Kyse oli taiteelle esitetyistä vaatimuksista.

<sup>12</sup> Lassila 1996. Teosten on nähty esitelleen ”suomalaisia henkilökuvia ja kansallishahmoja” lajistaan huolimatta. Esimerkiksi Koskimies R 1944, 38 – 39, 40 – 41.

<sup>13</sup> Yrjö Koskinen 1904 – 1905, 45 – 57, 49 – 50.

<sup>14</sup> Eino Leinon ja L. Onervan tuotanto edustaa kansallisia arvoja kyseenalaistavaa traditiota. Katso esimerkiksi *Mirdja*, *Murtoviivoja*, *Nousukkaita*, *Tuomas Vitikka*, *Jaana Röntty* ja *Olli Suurpää*.

<sup>15</sup> Kertomusten painokset on esitetty liitteessä.

<sup>16</sup> Apo 2002, 18.

Aineiston ulkopuolelle on rajattu varsinaiset historialliset romaanit, jotka kuvaavat huomattavasti varhempia aikoja ja jäsentävät näin varhempaa menneisyyttä. Aineistoon ei lukeudu myöhempi työläiskirjallisuus<sup>17</sup> eivätkä näytelmät. Muutoin aineiston rajauksessa on ollut tärkeintä se, että valitut kertomukset kuvaavat erityisellä tavalla talonpoikaisyhteisön elämää ja sääty-yhteiskunnan ajatusmaailmaa. Ne kertovat elämästä 1800-luvun aikana ja 1900-luvun alkupuolella eli kirjoittajan oman elämän tai hänen esivanhempiensa (vanhemmat ja isovanhemmat) aikana. Tällöin kertomuksissa on läsnä aikalaistodellisuus ja lähimenneisyys eli useamman sukupolven kokemusmaailma. Aineiston kokoamisessa on hyödynnetty kaikkea aikakauden kirjallisuuden luonnetta selvittävää tietoa, jonka perusteella käsitellyt kirjoittajat ja kertomukset on valittu. Aineistossa on mukana sekä nykyään tunnettujen ja suomalaisen kirjallisuuden kaanoniin asemansa vakiinnuttaneiden sekä jo aikaa sitten unohdettujen kirjoittajien teoksia.<sup>18</sup> Tavoitteena on ollut koota ajastaan mahdollisimman monipuolisen kuvan välittävä aineisto, jonka on tuottanut lukuisa kirjoittajakunta.

Suuren aineiston käytön perusteluna on osoittaa kirjallisuuden erityinen suhde aikaansa: kertomukset kuvaavat sosiaalista todellisuutta eli konkreettista talonpoikaista elämää, tuovat esiin ajattelun syvärakenteita ja kertovat muutoksesta. Laaja aineisto muodostaa käsityksen aikakauden ajattelutavoista. Eri kertojien kuvaamana samankaltaiset piirteet todistavat siitä, että ne olivat osa konkreettista todellisuutta ja ajatusmaailmaa eli kulttuuria. Näin ollen kyse ei ole ensisijaisesti intertekstuaalisuudesta.

Vielä tarkastelujakson alkupuolella suomen- ja ruotsinkielisten kertomusten aiheissa ei ollut suuria eroavaisuuksia. Yhtä lailla ruotsinkieliset kansan elämän kuvaukset kertoivat talonpoikaisesta arjesta, joten kirjalliset traditiot olivat vielä ajanjaksolla linkittyneet toisiinsa ja saivat vasta myöhemmin erilaisia painotuksia. Silti ruotsinkielinen kirjallisuus jäseni *ruotsinkielisen* rahvaan kokemuksesta ja suomenkielinen taas *suomenkielisen* rahvaan. Ruotsinkielinen proosa kiinnittyi myös koko ajan selvemmin suomenruotsalaisuuden rakentamiseen. Se täytti talonpojan ja rahvaan elämän kuvauksella omaa poliittista tehtävää suomenkielisen (kansallisen) kulttuurin tavoin.<sup>19</sup>

Tutkimus on rajattu ajallisesti väljästi, sillä kertomusten ja kerronnan ollessa kyseessä rajaaminen on oikeastaan mahdotonta. Kertomukset olivat osa pitkää traditiota, jonka tarkan alkupisteen osoittaminen ei ole mahdollista, eikä oikeastaan edes relevanttia. Käsitellessään aikansa ajattelua, käsityksiä ja arvoja

<sup>17</sup> Työväenliikkeen kirjallisuudesta Roininen 1993; työväenkirjastoista Kosonen 1985.

<sup>18</sup> Unohtunut kirjallisuus on saattanut olla suosittua aikanaan ja näin se kertoo aikansa tärkeistä asioista. Häggman 2001b. Unohtumiseen ja kaanoniin valikoitumiseen vaikuttavat monet tekijät kuten aikaan sidotut käsitykset hyvästä kirjallisuudesta, mutta myös arvioitsijoiden henkilökohtaiset näkemykset. Juutila 1986; Lappalainen 1990; Lappalainen 1996.

<sup>19</sup> Ekelund 1969, 289, 295 – 296, 290, 297, 298 – 299; Lönnqvist 2000, 23 – 31; Bonsdorff 1956. Ruotsinkielinen kirjallisuus alkoi vähitellen, ja suomenkielistä aiemmin, siirtyä kirjallisesti kiihottomampaan ja avarakatseisempaan, modernimpaan suuntaan. Katso esimerkiksi Zilliacus 2000 ja Lillqvist 2000.

kertomukset ovat voineet verhoutua yleisinhimillisiksi luonnehdittaviin kertomusmuotoihin, jotka pohjautuvat satujen ja myyttien jopa arkaaiseen olemukseen.<sup>20</sup> Yksityiskohdiltaan ne taas ovat sidoksissa omaan aikansa kulttuuriin ja kulttuuripiirteiden tarkastelussa rajaaminen on yhtäläillä mahdotonta. Riittäväksi rajaukseksi on katsottu ajanjakso 1800-luvun puolenvälin jälkeen.

Varhaisimmat aineistoon lukeutuvat kertomukset ovat K. J. Gummeruksen vuonna 1863 ilmestyneet suomenkieliset kertomukset *Alkuperäisiä suomalaisia uuteloita* ja laajempi kertomus *Ylhäiset ja alhaiset*<sup>21</sup>. Viimeinen tarkasteltu teos on F. E. Sillanpään *Hurskas kurjuus* (1919).

Selvyiden vuoksi kaikkia aineistoon lukeutuvia proosatekstejä nimitetään kertomuksiksi. Niitä käsitellään samalla tavoin, olivat ne sitten kirjalliselta lajiltaan novelleja, romaaneja tai aikanaan kertomuksiksi nimettyjä tekstejä.<sup>22</sup> Aikalaisnimityksenä kertomus liittyi alun perin julkaisumuotoon, koska kertomuksia julkaistiin sanomalehdissä sekä sittemmin ulkoasultaan kevyinä vihkosina. Niiden koko vaihteli noin kymmenestä sivusta useampaan sataan sivuun. Vihkot olivat myös kustantajalle edullisia: ostajat sitoutuivat lunastamaan koko teoksen, vaikka saivat sen osissa. Toisaalta myös ostaja saattoi maksaa saamansa teoksen vähittäin.<sup>23</sup> Useat lähteenä käytetyt kertomukset on myös nimetty alaotsikossa kertomukseksi. 1880-luvulla ilmestyneestä kirjallisuudesta yli puolet oli kertovaa kirjallisuutta, mutta vain viidennes tästä oli romaaneja, joten muut olivat juuri lyhyempiä kertomuksia tai sellaisiksi nimettyjä. Osittain oli kyse siitä, että kirjailijat toimivat lehdistön ehdoilla, sillä kirjallisuutta julkaistiin paljon lehdissä. Koska aikakaus- ja sanomalehdet suosivat pienproosaa, kirjailijan oli järkevämpää kirjoittaa kertomuksia ja novelleja kuin laajoja romaaneja. Lyhyet kertomukset saattoivat olla harjaantumattomille kirjoittajille hyvä kirjoittamisen muoto, joka ei vaatinut samankaltaista ponnistelua kuin romaani, vaan päinvastoin mahdollisti kirjoitusten julkaisemisen. Asia tuskin vaikutti muutoin ratkaisevasti kertomusten sisältöön, sillä sekä lehdet, kustantajat että kirjailijat olivat ensisijaisesti sitoutuneita aikakauden vallitsevaan kristilliseen ja säädyllyiseen ajatusmaailmaan, jonka mukaisia arvoja haluttiin kaikin tavoin ja yksiselitteisesti tukea. Samaten kansallinen ajattelu oli omiaan rajoittamaan tähän käsitystapaan, eikä vaihtoehtoisia kirjoittamis- tai ajattelutapoja esiintynyt varsinkaan 1800-luvun puolella. Kustantajien ja koko kirjallisen elämän keskeinen päämäärä oli kansalliskirjallisuuden jatkuva kasvattaminen. Laadultaan sen tuli olla luonnollisesti mahdollisimman korkeatasoista.<sup>24</sup>

<sup>20</sup> Foucault 2005, 14. Freud 2005, 26, 24. Historiantutkimuksen ajallisen rajaamisen haasteista vertaa Renvall 1983, 252 – 262.

<sup>21</sup> *Ylhäiset ja alhaiset* ilmestyi alun perin vuonna 1864 *Suomettaressa* jatkokertomuksena nimellä *Johannes töllin lapsi*. Kyseisestä versiosta Gummerus paranteli teoksen *Ylhäiset ja alhaiset*, joka ilmestyi vuonna 1870 *Seitsemän veljeksien* jälkeen. Viljanen 1964 (toim.), 426.

<sup>22</sup> Lajiteoriasta Fowler 1982.

<sup>23</sup> Leino-Kaukiainen 1990, 26.

<sup>24</sup> Leino-Kaukiainen 1990, 27; Häggman 2001, 51, 53. Tärkeimmät kaupalliset kustantajat olivat Werner Söderström ja Otava. Kansanvalistusseura ja Suomalaisen kirjallisuuden seura kustansivat myös kirjallisuutta ja ennen kaikkea levittivät sitä.



Näkyvämpi lyhytproosa oli miesten alaa ja romaani tai laajempi kertomus naisten.<sup>25</sup> Naisten oli ylipäätään vaikeaa kehittyä kirjailijoiksi tai päästä julkisuuteen 1800-luvun lopulla ja edelleen 1900-luvun alkupuolella ainakaan omalla nimellään. Naisten vaikutuspiiriksi muodostui vallitsevan ajattelumaailman mukaisesti koti ja kirjoittamista rajasivat voimakkaasti aikakauden aatteelliset vaatimukset, jotka olivat omiaan tukahduttamaan omia kirjoittamisaiheita.<sup>26</sup> Yksinkertaista kirjoittaminen tai kirjailijaksi pääsy ei ollut koulujakäymättömille miehillekään.

Aineiston kokoamisessa tai tarkastelussa ei ole merkityksellistä teosten taiteellinen anti, vaan tärkeämpää on kertomuksellinen ja aikaan sidottu merkitysisältö. Marja Vuorinen on omassa tutkimuksessaan perustellut aineistonvalintaansa kirjallisuuden tyylikausilla. Se on kuitenkin historiantutkimuksen kannalta ongelmallista kuten taiteen periodiajattelu yleisimminkin.<sup>27</sup>

Erityisesti talonpoikaissyntyisten kirjoittajien voi katsoa luoneen *kirjallisen* kansan äänen kuvatessaan ennen kertomatonta todellista talonpoikaista arkea, elämänmuotoa, joka kävi taistelua olemassaolonsa puolesta.<sup>28</sup> Toisaalta teokset jatkoivat talonpoikaishäviöiden, rahvaan runoniekkojen perinnettä kuten Liisi Huhtala on osoittanut.<sup>29</sup>

Tarkastellut proosakertomukset ovat tutkimuksellisesti antoisia ja relevantteja oman aikansa kulttuurin tuotteina. Teokset kertovat ajastaan myös ilman tekijäyhteyttä, koska ne ovat osa oman aikansa kuvausta eli sitä, mitä menneisyydestä ylipäätään on jäljellä. Kertomuksia ei tässä tutkimuksessa tarkastella suorassa suhteessa kokemuksiin, joita kirjoittajilla oli esimerkiksi eläneisiin ihmisiin tai yksittäisiin tapahtumiin, sillä pyrkimyksenä on yleisempien käsitysten, ajatusten ja rakenteiden jäljittäminen ja ennen kaikkea ymmärtäminen. Voidaan myös ajatella, että tekijällä on ollut halu päästä yksityisestä yleisempään ja siihen, että teksti toimii itsenäisenä ja sen merkitykset tekijästä irrallaan (impersonalismi), jolloin niillä myös on merkitystä laajemmalle ihmisryhmälle.<sup>30</sup> Lisäksi teoksen oma todellisuus, (joka on merkittävällä tavalla kytköksissä aikaansa) muodostuu niin vahvaksi, ettei sen suoraviivainen liittäminen konkreettiseen kokemusmaailmaan ole mahdollista, saati järkevää.<sup>31</sup> Näin teosten kirjoittajia ei tutkimuksessa mielletä sinänsä kiinnostaviksi, vaikka merkityksellistä onkin, että kertomusten kirjoittajien omat kokemukset talonpoikaiselämästä näkyvät teksteissä.<sup>32</sup> Näin ollen tutkimuksessa merkittävimmän sijan saavat kertomukset teksteinä ja erityisesti aikansa tuotteina sekä oman aikansa elämän kertojina. Kertomuksissa samanlaiset asiat toistuvat ja saavat huomiota kertojasta eli kirjai-

<sup>25</sup> Lappalainen 1999, 8, 36 – 37.

<sup>26</sup> Huhtala 1989a, 147 ja Huhtala 1989b, 262.

<sup>27</sup> Vuorinen 2001, 6 – 7. Katso Hapuli, Koivunen, Lappalainen, Rojola 1992, 110 – 111, vertaa Ervamaa 1975.

<sup>28</sup> Vertaa Saariluoma 1995, 220. Saariluoman mukaan 1960 – 1970-lukujen maaseutukuvaus toimi näin kertoessaan alueen häviäväksi tuomitusta elämänmuodosta.

<sup>29</sup> Huhtala 1981, 78. Vertaa Laurila 1956.

<sup>30</sup> Burke S 2005, 44 – 45, 56 – 57.

<sup>31</sup> Varpio 2006, 294.

<sup>32</sup> Esimerkiksi Karkama 1991, 11 – 27 ja Karkama 1975; Katso myös Nummi 1988, 141 – 142.

lijasta huolimatta. Tämä todistaa siitä, että asiat olivat yhteisesti koettuja ja yleisempiä kulttuuripiirteitä eivätkä vain yksittäisten henkilöiden elämään liittyneitä seikkoja. Kirjailijoiden ensisijaisena pyrkimyksenä lienee aina ollut tavoittaa olennainen aikansa kokemusmaailmasta, jolloin he kertovat myös niistä kokemuksista, joita samankaltaiset lähtökohdat omanneilla lukijoilla on. Tällöin kyse on samastumisesta. Yleensä taide myös pyrkii tarjoamaan useampia näkökulmia, tavoittamaan ja ymmärtämään oman aikansa ohella myös inhimillisen todellisuuden kokonaisuutta. Siksi se puhuttelee myös oman aikansa yli.<sup>33</sup>

Historian ja kirjallisuuden välinen ero ei ollut vielä 1800-luvulla selkeä ja käsite kirjallisuus oli paljon laajempi kuin nykyään. Se sisälsi tieto-, tutkimus ja kaunokirjallisuuden.<sup>34</sup> Kirjoittajat eivät vielä selkeästi profiloituneet kirjailijoina. Esimerkiksi suomalaisen historian kirjoittaja Y. S. Yrjö-Koskinen kirjoitti myös proosaa. Samaten kirjailijana jälkimainetta saanut Topelius oli historian professori. Siksi oli luonnollista, että historiankirjoituksen tai proosan tulkinnat tai niistä julkisuudessa tehdyt ja uusinnetut tulkinnat eivät eronneet suuresti toisistaan eikä niiden lajityyppeihin kategorisoimiselle nähty samanlaista tarvetta kuin myöhemmin. On myös huomattava se suuri merkitys, joka romaanille koko eurooppalaisessa kulttuurihistoriassa oli vähitellen (kirjapainotaidon) myötä tullut, tosin tietenkin aluksi ennen kaikkea korkeakulttuurina.<sup>35</sup>

## Tutkimukselliset lähtökohdat

Proosakirjallisuuden käyttäminen talonpoikaiselämän tarkastelussa ei ole sinänsä uutta. Esimerkiksi Satu Apo on käyttänyt tutkimuksissaan proosakirjallisuutta kertomaan kansanihmisen käsityksistä alkoholin käytöstä, puolisoiden välisistä suhteista ja rakkaudesta. Hän on tarkastellut kirjallisuusinstituution kanonisoimia teoksia Aleksis Kiven *Seitsemää veljestä* ja *Nummisuutareita*. Apo katsoo, että teoksia on mahdollista käyttää juuri talonpoikaisten käsitysten ja kansanomaisen kulttuurin tarkastelun aineistona.<sup>36</sup> Hannes Sihvo on tarkastellut 1800-luvun lopulla ilmestynyttä proosaa erityisesti suomalaisuuspolitiikan näkökulmasta, jolloin taas talonpoikaisuus on jäänyt sivuun.<sup>37</sup> Jouko Teperin tarkastelussa Pietari Päivärinnan tuotanto näyttäytyy eritoten oman aikansa arvojen ja pyrkimysten kuvaajana: teokset ovat Teperin mukaan ainutlaatuisia aarteita nykyihmiselle juuri niiden erityisen tiukan omaan aikaansa sitoutuneisuuden takia.<sup>38</sup> Liisi Huhtala on tarkastellut torppari-kuvaa suomalaisessa kir-

<sup>33</sup> Ankersmit 2002, 202 – 206, 199; Freud 2005, 26, 24, 27 – 28.

<sup>34</sup> Katso Lehtinen 1996.

<sup>35</sup> Klinge 1998, 39 – 109.

<sup>36</sup> Apo 2001, 18, 97 – 98, 151. Apo 1995, 51 – 70.

<sup>37</sup> Sihvo 1989. Toisaalla Sihvo on kuitenkin eritellyt esimerkiksi Aleksis Kiven teosten kieltä ja kertomuksellisuutta. Esimerkiksi Sihvo 1984. Fennomaniaa kirjallisuudessa on tarkastellut myös Molarius 1997. Katso myös Karkama 1985.

<sup>38</sup> Teperi 1986, 27, 41. Aikalaisarvostelijat kiinnittivät huomiota myös siihen, että teokset kertoivat todella tapahtuneista asioista ja oikeista asioista välillä taiteellisuuden

jallisuudessa aikalaiskeskustelun näkökulmasta. Tutkimuksessa on läsnä vahva aikasidonnaisuus erityisesti torppareiden yhteiskunnallisen aseman muutoksiin ja siihen liittyneeseen keskusteluun.<sup>39</sup> Oman tutkimukseni näkökulma eroaa Huhtalan näkemyksestä siinä, että tutkimusta ohjaa käsitys kirjallisuuden konkreettista kokemusmaailmaa todentavasta kertomisesta. Tarkastelun kohteena ovat menneisyydestä rakennetun kertomuksen ja identiteetin suhde sekä ajattelu- ja arvomaailma. Kontekstiksi hahmottuu erityisesti sosiaalinen todellisuus siten, kuin aikalaiset talonpoikaisyhteisöissä sen kokivat ja jota kertomukset välittivät.

Kalevi Nikki on tutkinut talonpojan kuvaa kirjallisuudessa keskittyen joihinkin talonpoikaa korostaneisiin teoksiin. Päivi Rantasen tarkastelussa suomalaisuuden diskursiivisesta hahmottamisesta on keskitytty erityisesti kielellisiin ilmauksiin, joita suomalaisuuteen ja talonpoikaan on liitetty, ja näistä on hahmotettu diskursseja, erilaisia puhetapoja, joilla suomalaisuutta on kielessä rakennettu. Rantasen aineistona on esimerkiksi Topeliuksen sekä Runebergin tuotantoa. Pekka Haatanen on tarkastellut maalaisköyhyyttä hyödyntäen proosa-kirjallisuutta dokumentaarisen aineiston tapaan eli tarkastellen köyhyyden konkreettista ilmenemismuotoa.<sup>40</sup> Kirjallisuuden tutkimuksessa on vanhastaan korostunut erityisesti vuosisadan vaihteen murroksen ja sivistyneistön kansan käsityksen muutoksen merkitys. Annamari Sarajaksen tulkinta kansankuvan murroksesta on ollut pitkään merkittäväällä sijalla kirjallisuuden historiassa. Samaan aihepiiriin ja kansallisen kirjallisuuden tarkasteluun on keskittynyt myös Pirkko Alhoniemi.<sup>41</sup> Myös myöhemmin vuosisadan vaihe on tulkittu murrokselliseksi.<sup>42</sup> Tällöin tärkeäksi on noussut sivistyneistön ja kansan suhde, joka on saanut huomiota myös historian tutkimuksessa.<sup>43</sup> Jyrki Nummi on tarkastellut kansallisen kietoutumista suomalaisen kirjallisuustradition olemukseen.<sup>44</sup> Kirjallisuuden aikalaisvastaanottoa on tarkasteltu laajasti ja se on ollut esillä erityyppisissä tutkimuksissa.<sup>45</sup> Sittemmin kirjallisuutta on käytetty myös varsinaisena historian tutkimuksen aineistona. Marja Vuorisen tutkimuskohteenä on ollut aateluuden semiotiikka 1800-luvun kirjallisuudessa.<sup>46</sup>

Usein kirjallisuutta on tarkasteltu kirjallisuutena eli tietyn kirjailijan teoksina ja taiteena, jolle on tyypillistä tietyt suuntaukset ja todellisuuden kuvaustavat.<sup>47</sup> Tässä näkemyksessä teoksia on siis lähestytty toisin kuin aikansa elämän kuvaajina. Tosin uusin kirjallisuushistoria on jäsennetty temaattisemmin kuin aiemmin on ollut tapana. Tällöin myöskään kirjailijoiden henkilöhistoria ja sen

---

kustannuksella. Myös tutkimus on osoittanut tällaisen todenpitävyyden. Teperi 1986, 15 - 19.

<sup>39</sup> Huhtala 1981.

<sup>40</sup> Nikki 1991; Rantanen 1995 ja Haatanen 1968.

<sup>41</sup> Sarajas 1962; Alhoniemi 1969 ja 1972.

<sup>42</sup> Esimerkiksi Lyytikäinen 1997; Molarius 1997; Molairus 1999.

<sup>43</sup> Klinge 1983; Alapuro 1987 ja 1997; Apo 1998; Peltonen 1998.

<sup>44</sup> Nummi 1997.

<sup>45</sup> Esimerkiksi Krogerus 1992; Tiirakari 1997; Mielonen 1999; Lappalainen 2000, Lappalainen, Grönstrand ja Launis 2001; Sucksdorff 2005. Katso myös Jokinen K 1997.

<sup>46</sup> Vuorinen 2001.

<sup>47</sup> Vertaa Saariluoma 1989a, 16 - 17.

merkitys ei ole ollut yhtä korostunut kuin aiemmin.<sup>48</sup> Aikaisemmassa tutkimuksessa tärkeäksi on muodostunut ajatus kirjallisuudesta aikalaiskeskusteluna, joka ottaa nopeastikin kantaa yhteiskunnallisiin kysymyksiin tai keskusteluihin. Näkökulma on tarkentunut kirjallisuuteen taiteena ja välineenä, joka kiinnittyy kirjallisuusinstituutioon ja yhteiskunnallisuuteen. Tarkastelu on kohdentunut ajallisiin pintakerroksiin, muutoksiin ja murrokseen eli tapahtumahistorian päivittäistason, joka jäsentää aikaa lyhyen keston tapahtumasarjoiksi ja korostaa toiminnan tasoa. Näiden sijasta tarkastelen tutkimuksessani ajallisia syvärakenteita ja kulttuuria sellaisena kuin se on hahmotettavissa proosakertomuksista kulttuurisista erityispiirteistä kertovana aineistona.

Kirjallisuutta voidaan lähestyä käsittämällä se yhteiskunnallisen keskustelun foorumiksi, jolloin sen merkityksen aikasidonnaisuus määrittyy kirjoittamisaikaan kiinnittyväksi. Tällöin kuitenkin unohtuu se, että kirjallisuudella on tärkeä merkitys myös aikalaiskokemuksen jäsentäjänä eli aiemman tulkitsijana ja kokemuksellisen maailman esiintuojana ja selittäjänä. Tässä tutkimuksessa teosten tulkintaa on ohjannut erityisesti selittävä, tulkitseva ja aikaa jäsentävä näkökulma ja kaunokirjallisten teosten merkitys on ymmärretty olevan lähtöisin erityisesti niiden kokemusmaailmaa jäsentävästä funktiosta.<sup>49</sup> Toisin sanoen teosten on ajateltu olevan tärkeitä aikalaistoden ja tässä nimenomaan talonpoikaisyhteisössä eläneiden ihmisten kokemusmaailman ja käsitysten julkittuojana. Tällöin teoksia ei ole lähestytty ensisijaisesti suhteessa yhteiskunnalliseen keskusteluun vaan siihen konkreettiseen todellisuuteen, joka paikallisyhteisöissä erityisesti 1800-luvun lopussa oli olemassa. Kertomuksista on hahmotettavissa aikakauden sosiaalinen todellisuus sellaisena kuin aikalaiset sen kokivat. Tekijät ovat olleet merkittäviä kuvaamansa kokemusmaailman jäsentäjinä ja tulkit-sijoina. Luonnollisesti teokset ovat osallistuneet mielikuvien tuottamiseen aikalaistodesta. Siitä kuitenkin on kyse myös kaikessa historiantutkimuksessa. Kirjallisuus kertoo olemassa olevasta todellisuudesta aina ja lajistaan huolimatta ja sen luonnetta määrittää sen todellisuuteen kytkeytyvä ja sitä jäsentämään pyrkivä ote.<sup>50</sup> Kertomuksia on jopa varsin luontevaa käyttää aineistona tutkittaessa *kulttuurista ajattelua*, jolloin fiktiivisyys tai seipitteen luonne ei ole niiden käyttämisen esteenä.<sup>51</sup>

Proosakertomukset tarjoavat tutkittavaan ajanjaksoon erityisen näkökulman, koska ne käsittelevät talonpoikaista arkea koko sen laajuudessa ja jopa dokumentaarisesti. Teosten lähdearvo on näkökulmassa, josta tarkastellaan elämän materiaalisia puitteita, sosiaalisia suhteita ja ajattelutapoja. Läsnä ovat torpan rakennus, metsän ja pellon raivaus, miehen ja naisen välinen suhde, talonpoikaiston ja herrojen suhteet. Kertomuksia voikin luonnehtia etnografiaksi

<sup>48</sup> Katso Rojola 1999 (toim.).

<sup>49</sup> Esimerkiksi Kovala 1997.

<sup>50</sup> Katso Ankersmit 2002, 202 – 206.

<sup>51</sup> Apo 2002, 18. Katso kirjallisuuden hyödyntämisen ongelmista aineistona esimerkiksi Pihlainen 2001. Hänen mukaansa olennaista on kiinnittää huomiota siihen, mitä aineistolta kysytään. Tällöin esimerkiksi fiktiivisyyteen liitetyt ongelmat väistyvät. Katso myös Pihlainen 2004; vertaa Kalela 2000, 92 – 93.

kirjallisessa muodossa.<sup>52</sup> Ne kertovat elämästä inhimillisen aikalaiskokemuksen näkökulmasta, jossa merkityksellistä olivat ihmisen arkista elämää konkreettisesti määrittäneet seikat. Kertomukset tarjoavat ainutlaatuisen näkökulman myös aikakauden puhuttuun kieleen.<sup>53</sup> Siinä näkyvät murteet, sananlaskut ja ylipäänsä puheenparsi.<sup>54</sup>

Yleensä tutkimuksessa talonpojan määrittelyssä ovat olleet lähtökohtana maaomistukset, elämäntapa ja yhteiskunnallinen asema.<sup>55</sup> Historiallisesti talonpoika-nimitys tarkoitti veronalaisen tilan tai tilan osan viljelijää, ja talonpojat erottivat itsensä kaikista herroista kuten aatelitosta, papistosta sekä muusta säätyväestä ja valtion hallintoa edustaneista virkamiehistä; mutta myös torppareista, sotilaista, mäkitupalaisista ja muusta maaseuturahvaasta.<sup>56</sup> 1800-luvun lopulla talonpoikaissäätyä edustivat valtiopäivillä talonpoikien lisäksi maa-kauppiaat, kansakoulunopettajat ja erinäiset pienyrittäjät. Näin ollen käsitys talonpojasta säätyedustuksen merkityksessä oli jo epämääräinen. Vuoden 1885 valtiopäivillä 55 prosenttia säädyn jäsenistä oli talonpoikia ja 1904 - 1905 40 prosenttia.<sup>57</sup> Ruotsissa 1800-luvun kuluessa talonpoika (bonde) käsitteen tilalle vakiintui vähitellen käsite tilallinen (hemmansägare). Niin kävi myös Suomessa, koska kyse alkoi olla sosiaalisesta raja-aidasta tilallisten ja tilattomien välillä.<sup>58</sup> Tässä tutkimuksessa kyse ei ole talonpojasta sinänsä, vaan talonpoikaisuus kytkeytyy ajatukseen elämäntavasta, ajatusmaailmasta ja kulttuurista: se on kulttuuripiirre. Talonpoikaisuus ei ole (tässä) ensisijaisesti sosiaalinen status, vaan talonpoikaiset arvot koskivat muitakin kuin varsinaisia talonpoikaissäädyn ihmisiä eli periaatteessa maaseudun ruumiillista työtätekevää väestöä. Silti talonpoikaisuus oli tavoiteltu yhteiskunnallinen status alempien sosiaaliryhmien keskuudessa. Tässä talonpoika esiintyy kertomusten antamissa merkityksissä ja samastuu joskus esimerkiksi torppariin, jolloin on kyse erityisesti isännyydestä.<sup>59</sup> Kertomuksissa käsitys talonpojasta on niissä kaikkea muuta kuin yksiselitteinen, mutta arvona ja kulttuuripiirteenä kiistaton. Läsna ovat samaten historialliset talonpojan määritteet.

Yhtenä tärkeänä lähtökohtana tutkimuksessa on ajatus identiteetin ja kertomuksen suhteesta. Identiteetti käsitetään luonteeltaan rakentuvaksi eli konstruktiviseksi, ei sinällään olemassa olevaksi.<sup>60</sup> Kertomuksen muoto kuuluu olennaisena inhimilliseen olemassaoloon ja on peräisin todellisuudesta sinänsä;

<sup>52</sup> Apo 2001, 11.

<sup>53</sup> Vertaa Häggman 2001b, 18.

<sup>54</sup> Tutkimuksessa käytettävien suorien tekstilainauksen alkuperäistä kieliasua ei ole nykyaikaistettu.

<sup>55</sup> Vertaa Liljewall 1995, 15 - 17. Satokangas 2004, 81 - 83.

<sup>56</sup> Morell 2001, 21.

<sup>57</sup> Peltonen 1992, 272. Jutikkala 1974, 132 - 133.

<sup>58</sup> Liljewall 1994; Peltonen 1992.

<sup>59</sup> Eino Jutikkalan mukaan torpparin ja talonpojan säätyerotus ei ollut selvä. Jutikkala 1965, 177.

<sup>60</sup> Taylor 1989, 288 - 289; Hall 1999; Seigel 2005, 5 - 25; Vertaa Giddens 1990. Käsitteen yleistymisen humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä liittyi paradigman muutokseen 1960-luvulla. Kulttuurin tarkastelusta ja identiteetin merkityksestä siinä tuli ensisijaisia. Wagner 2002; Brubaker ja Cooper 2001; Friese 2002.

se ei ole lähtöisin fiktiosta. Fiktiivisten kertomusten merkitys on erityisesti siinä, että ne jäsentävät kokemuksia tiettyyn kertomuksen muotoon ja korostavat samalla sen yhteisön arvoja, josta ne kertovat. Ne luovat käsityksiä päämääristä, joihin yhteisössä pyritään ja kertovat sellaisista ominaisuuksista, joita arvostetaan. Ne kertovat lisäksi menneisyyden kokemuksista, jotka yhtä lailla korostavat yhteisön jäsenten ominaislaatuja. Kertomisella luodaan käsitystä omasta yhteisöstä ja suljetaan samalla ulkopuolelle toiset. Näin kertomukset rakentavat käsitystä esimerkiksi talonpoikaisesta identiteetistä.<sup>61</sup> Kertomusten erityisyyttä korostaa se, että niiden merkitys informaation muotona on voimakas: kertomuksena esitetty jää mieleen tehokkaammin kuin muuten esitetty. Kertomisen tarkoitus on muodostaa mielekäs ja ristiriidaton kokonaisuus oli sitten kyse yksittäisen henkilön tai kokonaisen kansakunnan ominaislaadusta.<sup>62</sup> Tässä kertomuksia tarkastellaan ajatellen niiden olleen merkityksellisiä sekä talonpoikaisen että suomalaisen identiteetin rakentamisen näkökulmasta vuosisadan vaihteessa.

## Tutkimustehtävä ja kysymyksenasettelu

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan proosan luomaa arvoperustaa, elämän ymmärrystä ja sitä, mikä on niiden suhde sittemmin kansalliseksi luonnehdittuun kulttuuriin. Kansallista kulttuuria rakennettaessa taide, ja kirjallisuus sen olennaisena osana, on sisällytetty kansalliseen arvomaailmaan ja kanonisoitu kansallisia arvoja painottaen. Tällöin sen ansiot on myös nähty ensisijaisesti kansallisina.<sup>63</sup> Lähtökohta on ollut omiaan kapea-alaistamaan, yksiulotteistamaan ja osittain jopa vääristämään kirjallisuuden merkityksiä ja tulkintoja.<sup>64</sup> Samalla kirjallisuuden suhde oman aikansa todellisuuteen on hämärtynyt. Tutkimus valottaa sitä monimutkaista suhdetta, joka vallitsi kansallisen kulttuurin rakentamisen ja toisaalta talonpoikaisyhteisöissä vallinneen arvomaailman välillä. Kertomukset vaikuttivat ratkaisevasti siihen, kuinka suomalaisuus aikakaudella

<sup>61</sup> Carr 1986, 51 – 72; Kuhn 2000, s. 192 – 193. Katso myös Singh, Skerret & Hogan 1994 (toim.); Sråth 2002 (toim.) ja Lehtimäki, Leisti & Rytönen 2007 (toim.). Tässä pidetään käsitteessä kertomus. Katso Vilkuna KHJ 2005, 20 – 21. Narratologiasta, johon narratiivisuus-keskustelu juontaa Booth 1991 (1963); Rimmon-Kenan 1999 (1983). Keskustelua on käyty myös historian narratiivisuudesta. Esimerkiksi White 1987; Ankersmit 2001; Kalela 1993, 174 – 195; Korhonen 2005. Katso myös Hatavara 2007, 19 – 21.

<sup>62</sup> Ihanus 1999; Lipponen 1999. Katso myös Barthes 1984, 79 – 81.

<sup>63</sup> Kirjallisuuden ja kansallisen suhteesta Suomessa Nummi 1997. Poliittisesta nationalismista kirjallisuudessa Syväoja 1998. Kalevala oli tunnetusti suomalaisuuden kulmakivi heti ilmestyttyään. Se paikkasi myös varsinaisen kansallisen historian puutetta. Klinge 1980, 24 – 25. Kalevalaan sovellettiin myös sankarimenneisyyden romanttista näkökulmaa, jolloin suomalaisten juuret saatiin ulottumaan historian alkuhämäriin. Sankarimenneisyyden näkökulma eli vahvana edelleen 1800- ja 1900-lukujen kansanrunouden - ja historiantutkimuksessa. Siikala 2004, 30, 33 – 34. Tosin J. W. Snellman suhtautui penseästi Kalevalaan, sillä hänestä suomalaisista ei edes kyennyt kertomaan sankaritaruja. Apo 2004, 280 – 281. Kansallista luoneesta maalaustaiteesta katso Lukkarinen & Waenerberg 2004.

<sup>64</sup> During 1990, 138.

käsitettiin. Samoin useat edelleen elävät käsitykset suomalaisuudesta ovat syntyneet tällöin, mutta myytillistyneet niin, että niiden alkuperä on hämärtynyt ja olemus joskus syntyneinä ja aikansa tuotteina muuttunut epäselväksi. Tarkastelen tässä tutkimuksessa erityisen suomalaisiksi käsitettyjä ominaispiirteitä, pohdin merkityksiä kansallisten tulkintojen takana sekä jäljitän merkityksiä, jotka kansallisiksi miellettyihin piirteisiin alun perin niiden syntykontekstissa liittyi. Lähestyn kertomuksia ajatellen niiden kertovan talonpoikaisyhteisöjen ajattelutavoista ja arvoista, jotka niissä olivat läsnä huolimatta aikakauden vahvasta kansallisen ajattelun läpituonevuudesta.

Tutkimuksen kohteena ovat hitaasti muuttuvat rakenteet, jollaisiksi myös ajattelun kaikkein syvimmit kerrokset voidaan mieltää.<sup>65</sup> Tutkimuksen aika ulottuu samalla käsittämään useamman kuin vain yhden talonpoikaissukupolven kokemusmaailman, ja tutkimuksessa valotetaan niitä käsityksiä, jotka talonpoikaisessa ymmärryksessä ovat vuosisatoina vakiintuneet ja ikään kuin saavuttaneet kirjallisessa muodossa ja sen jäsentämässä ilmiössä lakipisteensä. Kiinnostavampaa kuin muutokset tai kärjistyneet ongelmat ovat ensisijaisesti jatkuvuus ja arvot, joiden voi ajatella kertovan pysyvämmästä sukupolvelta toiselle siirtyvästä arvomaailmasta eli kulttuurista, joka ei häviä yksittäisen ihmisen tai sukupolven myötä.

Tutkimuksessa on keskeisellä sijalla se, millaiseksi talonpoikaiseksi luonnehdittava elämä teoksissa hahmottui ja mitä olivat siinä keskeisesti vaikuttaneet arvot. Tarkastelua ohjaa väistämättä lähdeaineiston luonne: se on osaltaan myös tutkimuksen kohde todellisuutta muovaavan ominaisuutensa johdosta. Kertoessaan talonpoikaisen elämän eri puolista kertomukset rakensivat samalla käsitystä siitä, millaista oli kuulua talonpoikaiseen väkeen ja ennen kaikkea millainen *oli oltava* siihen kuuluakseen, toisin sanoen oli kyse talonpoikaisesta identiteetistä ja sen rakennusaineista. Tutkimuksessa pohdin, mitä kertomukset merkitsivät ajassa tärkeiden arvojen näkökulmasta: millaista elämää tuli elää ja mitä ohjenuoria noudattaa, jotta saavutti toivotun tuloksen ja eli niin kuin pitikin. Kertomukset muodostavat näin käsitystä hyvästä elämästä ja esittelevät ominaisuuksia, joita oli hyvä tavoitella. Näin ne muodostivat identiteettikertomuksia ja sisälsivät ajatuksen kaikin puolin sopivasta ja eettisesti oikeasta elämäntavasta. Kuitenkin kertomuksissa oli läsnä myös realistisempi kuva kansan elämästä ja sen omimmista piirteistä, jotka eivät aina olleet niin valloittavia ja hyveellisiä.<sup>66</sup> Kertomukset todentavat kansanomaiseen ajatteluun kiinnittyneitä käsityksiä. Tarkastelen, mitä ne kertovat työnteosta, sivistyksestä, sosiaaliryhmien välisistä suhteista (talonpojat ja säätyläistö) ja avioliitosta. Kyse on myös siitä, miten talonpoikaisyhteisön jäseneksi tultiin.

Aiheen ja näkökulman puolesta tärkeämpi konteksti kuin aikakauden valtiolliset pyrkimykset, poliittinen kuohunta ja aatteet on talonpoikaisten paikallisyhteisöjen konteksti eli arkisen elämän yhteisöt, joissa keskeiset arvot, käsi-

<sup>65</sup> Vertaa Braudel 1980, s. 27 – 34. Mentaliteettihistorian lähestymistavasta ja aikakäsityksestä katso Le Goff 1978; Peltonen 1992, 14 – 31.

<sup>66</sup> Suomen kielen professori August Ahlqvistin tunnettu Aleksis Kiven *Seitsemän veljeksen* täysin tuominnut arvio kertoo juuri tästä. Esimerkiksi Ketonen 1989.

tykset ja ajattelutavat olivat läsnä. Koska kertomukset kuvasivat elämää eri puolilla Suomea, ne kertoivat talonpoikaisissa yhteisöissä vallinneista yleisistä arvostuksista.<sup>67</sup> Näkemystä puoltaa se, että eri kirjoittajien kertomuksissa samanlaiset arvostukset tulevat esiin yhteisöjen yleisinä käsityksinä.

## Tutkimustapa

Kulttuurihistorian tarkastelutapaan on kuulunut ajatus kulttuurista laajana, kokonaisvaltaisena ja totaalisenä. Lisäksi näkemys hitaasta muutoksesta on ollut tärkeä.<sup>68</sup> Tässä lähtökohdaksi on otettu ajatus kunkin yhteiskuntaryhmän omasta kulttuurista eli talonpoikaisen ja säätyläistön omana ajattelutapojen, käyttäytymissääntöjen ja arvojen järjestelmänä, joiden myös ajattelen olleen merkityksellisiä vuosisatojen ajan.<sup>69</sup> Talonpoikaiskulttuurin ihmisiksi lasken maaseudun työtätekevän väen, piiat, rengit, talontyttäret, loisivaimot ja torppien ja talojen emännät, mökin miehet ja vaimot sekä torppien ja talojen isännät. Herrat vaihtuivat talonpoikaisväen näkökulmasta tarkasteltuna kartanon patruunasta metsäkaupoilla rikastuneisiin maanmittareihin.

Kulttuurihistorian näkökulmasta merkityksellisempää on, miten ihmiset ajattelivat ja jäsensivät todellisuutta kuin todellisuus sinänsä. Myös suhde teksteihin lähteenä on samankaltainen: Niitä ei tarkastella vain todellisuuden välittäjinä, vaan suhteessa toisiin teksteihin, jolloin ne enemmän kuin heijastavat todellisuutta järjestävät sitä. Tapa, jolla tekstit kuvaavat todellisuutta on tärkeämpää kuin todellisuus sinänsä.<sup>70</sup> Silti ei ole kyse ainoastaan tekstien välisyydestä tai niiden todellisuudesta. Kun tekstejä tarkastellaan suhteessa toisiinsa, ne kertovat yleisistä ajattelumalleista, joilla todellisuutta lähestyttiin.

Tässäkin tarkastellaan kertomusten välittämää kulttuuria ja olemassaolon perusteita laajasti ymmärrettynä. Tällöin ollaan tekemisissä kulttuuriantropologiasta juontavan kulttuurin käsityksen kanssa eli sen ymmärtämisen symbolijärjestelmänä. Kulttuurin ajatellaan ilmenevän käsityksissä, arvoissa ja kaikkinaisessa elämäntavassa sekä ymmärryksessä. Ylipäänsä kulttuuria ei ole syytä mieltää jollain alueella vallitsevaksi hegemoniaksi vaan merkitysmaailmaksi, joka on rakentunut suhteellisen yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Kulttuuria analysoitaessa on syytä tarkastella, millaisia merkitysten muodot ja sisällöt olivat ja millaista yhtenäisyyttä ne tuottivat. Olennaista on se, kuinka yhtenäisyys saa-

<sup>67</sup> Tässä ei kuitenkaan tarkastella varsinaisesti alueellisia erityispiirteitä.

<sup>68</sup> Immonen 2001. Mentaliteettihistorian näkemystä mentaliteetista yhteiskuntaryhmät ylittävänä on kritisoitu, koska sen on nähty olevan liian totaalinen ja yhteiskuntaryhmien väliset erot ylittävä. Keskustelusta Korhonen 2001.

<sup>69</sup> Thompson 1996; Burke 1994; Levi 1992; Peltonen 1992 ja 2006. Talonpoikaisesta vastarinnasta ja suhteesta poliittiseen kulttuuriin Villstrand 1992; Katajala 1995b ja 2002; vertaa Gustafsson 1994.

<sup>70</sup> Chartier 1988, 27 – 31, 43 – 44; Biernacki 1999, 70. Kulttuurihistoriasta myös Virtanen 1987.



vuttiin ja miten sitä ylläpidettiin.<sup>71</sup> Proosakertomuksia voi lähestyä juuri tällaisena kulttuurisen yhtenäisyyden tuottajana; keskeistä on, mitä seikkoja korostettiin ja millaisen merkityksen esimerkiksi säädylliset tunnukset kertomuksissa saivat. Ne kertovat konkreettisesti talonpoikaiskulttuurin ominaislaadusta ja tuovat esiin merkityksiä, jotka arjessa olivat muodostuneet itsestään selviksi. Tässä mielessä kertomukset eivät ole vain tekstejä vaan kokemusmaailmaa todentavaa kertomista. Pääosassa ja tärkeää on menneen inhimillinen kokemus.<sup>72</sup> Lisäksi tärkeämpää kuin täydellinen todenvastaavuus on, miten todellisuutta jäsenneltiin ja millainen merkitys menneelle ja nykyisyydelle annettiin; toisin sanoen on kyse tulkinnasta.<sup>73</sup>

Kirjallisuutta olisi lähestyttävä osittain menneisyydestä jo sinällään kertovana aineistona, jossa menneisyys on läsnä kuten muussakin aineistossa. Tässä tutkimuksessa kirjallisuuden luonne on siirretty taka-alalle sosiaalista todellisuutta sen pohjalta tarkasteltaessa. Kun tarkastelen esimerkiksi käsityksiä säädynmukaisuudesta, ovat kertomukset aivan samanlaista aineistoa kuin muukin, joka kyseisistä seikoista voi kertoa. Koska proosa toimii tutkimusaineistona, esitän sille kysymyksiä samaan tapaan kuin aineistolle yleensä. Tässä merkityksellistä on se, että ymmärrän proosan aineistona olevan yleisemmin kuin ainoastaan aikalaiskeskustelun tasolla kytköksissä aikansa sosiaaliseen ja kulttuuriseen todellisuuteen ja, että yhteys ympäröivään todellisuuteen muodostuu ymmärryksestä aikakauden konkreettisista ja henkisistä rakenteista. Mihail Bakhtinin mukaan erityisesti romaania määrittää todellisuus ja sen muutokset, joita se pystyy käsittelemään syvällisesti, hienovaraisesti sekä nopeasti. Samaten se heijastaa uusia pyrkimyksiä ja muutosta. Romaanin kielellisiin tasoihin, kielen käytön muotoihin ja puhetapoihin sisältyvien näkökulmien erityispiirteeksi jäsentyy monimerkityksisyys, merkitysten avoimuus ja kehitys; ne kantavat mukanaan erilaisia arvomaailmoita ja maailmanhahmotustapoja. Tämä mahdollistaa usean erilaisen näkökulman esiintymisen samassa teoksessa toisin sanoen moniäänisyyden.<sup>74</sup> Tässä näkökulmana on käsitys talonpoikaisen kulttuurin arvojärjestelmistä ja elämän näkemyksestä. Silti kirjallisuus oli aikanaan kiinnittynyt kansallista kulttuuria edistämään pyrkiviin instituutioihin.

Kulttuurihistorian voi nähdä ennen muuta kokemusten historiana. Painopiste on kysymyksessä, miten menneisyyden ihmiset kokivat maailmansa.<sup>75</sup> Kertomuksissa oli kyse kollektiivisesta kirjallisesti rakentuvasta todellisuudesta sekä yhteisestä ja jaetusta kokemuksesta. Aikalaiskokemusten taustalla piilevien merkitysten selvittäminen on tutkimuksessa tärkeintä: kertomukset eivät

<sup>71</sup> Sewell 1999, 57; Geertz 1993, 141, 9 – 10. Historiasta ja kulttuuriantropologiasta Katajala 1995a.

<sup>72</sup> Teksteistä lähteinä ja kokemuksen tarkastelun ensisijaisuudesta katso Österberg 2002.

<sup>73</sup> Vilkuna KHJ 2005, 21. Aristoteleen mukaan runouden ts. kirjallisuuden aiheina ovat yleiset totuudet ja se mikä saattaisi tapahtua. Aristoteles 1967, 27. Tulkinta ja ylipäänsä merkitysrakenteiden esiinnostaminen taas ovat tutkijasta riippuvaisia. Apo 2002, 29. Katso tutkijan roolista Taira 2004.

<sup>74</sup> Bakhtin 1996, 7, 261 – 262.

<sup>75</sup> Ankersmit 2005, 3, 79 – 80. Ongelmalliseksi Ankersmit mieltää, kuinka kuvata kokemusmaailmaa ja miten kääntää esimerkiksi tunteet historian kielelle.

avaudu nykylukijalle enää yhtä vaivattomasti kuin vaikka sata vuotta sitten niitä lukeneelle. Ne on pyrittävä liittämään ympäröineeseen sosiaaliseen todellisuuteen, jolloin ne kertovat omasta ajastaan tutkimuksen näkökulmasta, paikallisyhteisöjen sosiaalisesta todellisuudesta.<sup>76</sup>

Narratologisessa (kertomusrakennetta analysoivassa tutkimussuuntauksessa), kuten muussakin tekstilähtöisessä tarkastelutavassa on todettu, etteivät merkitykselliset aiheet ole olemassa vain kirjoittajalle itselleen, vaan yleisö on läsnä sekä kirjoitettaessa että valmiissa teoksessa. Se on luettavissa teoksen arvoissa ja ideologiassa. Teoksesta on purettavissa sisäistekijä ja -lukija, jotka määräävät tekstin varsinaisen arvomaailman ja ylimmän tason ”todellisen” merkityksen. Teksteissä on näin ollen lukija-asemia, jotka ohjaavat merkitysten muodostumista; tekstin ulkopuolella vaikuttavat kontekstuaaliset seikat määrittävät lukemista ja liittävät siihen sekä kulttuurin että arvomaailman. Nämä ovat siis olemassa teoksessa sinänsä, jolloin niitä ei varsinaisesti tarvitse lähteä palauttamaan kirjoittajan persoonaan tai hänen teoksiaan lukeneeseen yleisöön. Kuitenkin tekijän ja lukijan vuoropuhelussa todentuu ja tulee läsnäolevaksi koko tekstiin tallennettu kulttuuri. Myös tulkinnat saavat siinä ilmiänsä.<sup>77</sup> Tutkimusaineiston tapauksessa on kyse talonpoikaisesta sisäistekijästä ja -lukijasta, joiden kohtaamisesta tekstissä syntyy talonpoikaisen ajattelu- ja arvomaailman rekonstruktio.<sup>78</sup> Kertomuksia luetaan ajatellen, mikä niiden merkitys olisi aikalaisille, jotka itse kuuluivat samaan elämänpiiriin kuin kertomusten henkilöt. Tästä näkökulmasta kertomukset ovat kiinnostavia sen tähden, miten ne muovasivat ja jäsensivät käsityksiä aikansa todellisuudesta eli siitä, miten tuli elää.<sup>79</sup> Kyse oli talonpoikaisyhteisöjen jäsenten omista ajattelutavoista ja näkemyksistä. Tässä tutkimuksessa tärkeintä ovat olleet kerrotut yleiset ajanjakson kulttuuripiirteet, erityisesti säätyajattelusta juontavat käsitykset, joiden merkitys oli edelleen kirjoittamisajankohtana tärkeä: ne olivat rajanneet ihmisten toiminnan mahdollisuuksia aiemmin, osittain niistä nousi tarve kirjoittaa.

Teksteissä esiintyy sisäkkäisiä kertomuksia, joiden tarkoitus oli useimmiten vahvistaa jo entisestään tiedettyjen asioiden arvoa. Siksi on hahmotettava kontekstia, jossa kertomuksilla oli merkitystä, ja sitä, miksi tietyistä asioista kertominen oli niin tärkeää.<sup>80</sup> Varsinkin aineiston lyhyemmistä kertomuksista on osoitettavissa sangen yksinkertaisia juonikuviota. Tämä korostaa kertomusten merkitystä todellisuuden ts. olevien olojen kuvastajana, ei niinkään taiteellisesti kunnianhimoisina tuotoksina, joskaan ne eivät väistämättä aina ole toisiaan poissulkevia.

Käytän kolmea tutkimustapaa. Ensinnäkin kertomukset liitetään mahdollisimman monipuolisesti aikakauden sosiaaliseen ja kulttuuriseen todellisuuteen

<sup>76</sup> Kokemuksen olennaisuudesta Gadamer 2004. Katso myös Ollitervo 2003.

<sup>77</sup> Kaarto 2001, 179, Booth 1991, 123; Keskinen 2001, 100, Katso myös Tammi 1988.

<sup>78</sup> Tammi 1992; Booth 1991, 137.

<sup>79</sup> Booth 1991, 125.

<sup>80</sup> Semiotikko Roland Barthesin mukaan joillakin kertomusmuodoilla on käytännöllisempi funktio kuin toisilla kuten esimerkiksi kansansaduilla. Barthes 1984, 93. Katso myös Apo 1986.

eli kontekstoidaan.<sup>81</sup> Toiseksi tarkastellaan henkilöitä ja heidän elämänkertomuksiaan ja ominaisuuksiaan. Samalla tarkastellaan jonkin verran teosten juonta, missä on kyse ihanteiden ja toisaalta niiden vastaisten elämäntapojen jäljittämisestä. Kolmanneksi tarkastelun kohteena ovat talonpoikaisia arvostuksia ja käsityksiä esiintuovat tekstirakenteet. Teksteistä tulkitaan aikalaiselämälleiksi hahmottuvia kertomuksia, joista rakentuu käsitys siitä, miten kunnollista elämää elettiin ja millaisille arvoille se oli hyvä rakentaa. Tällöin teosten sisältö tyypistyy kertomaan tarkastelun kohteena olevista seikoista. Käytännössä nämä tarkastelutavat menevät päällekkäin, eikä niitä voida täysin erottaa toisistaan. Näkökulmaa ohjaa koko ajan käsitys talonpoikaisen identiteetin rakentamisesta. Teksteissä se muodostuu kaikilla kolmella tavalla. Se on läsnä, kun kertomusten sosiaalista todellisuutta on hahmotettu; se liittyy hyväksytyyn elämäntavan käsitykseen ja siinä merkitykselliseksi ymmärrettyihin arvoihin; se tulee esiin henkilöiden ihanteellisiksi ja arvokkaiksi ymmärretyissä ominaisuuksissa. Kertomuksissa talonpoikaisen identiteetin määreet ovat näin tarjolla arvoina ja ihanteina. Ne koskettivat yksittäisiä ihmisiä, mutta kokonaisuutena niistä muodostui kollektiivinen talonpoikaisen identiteetin käsitys.

Tutkimuksen myötä hahmottuvat sosiaalisen todellisuuden reunaehdot, joihin kertomukset viittaavat ja joista konteksti rakentuu. Tässä reunaehdoiksi ymmärretään erityisesti aikakauden yhteiskunnalliset rakenteet (säätöyhteiskunta) ja henkisten rakenteiden peruseriaatteet (kolmisäätyoppi ja säätyajattelu). Lisäksi nykyaikaistuminen oli kertomuksissa näkyvä aikaa ja yhteiskuntaa luonnehtiva seikka. Kontekstointi liittyy kertomukset aikaansa ja tekee ne ymmärrettäviksi; läsnä ovat vahvasti menneeseen viitanneet piirteet, joihin on myös kiinnitetty huomiota. Konteksti rakentuu koko tutkimuksen kautta ja on sen yksi tulos: merkitysyhteydet, joihin kertomukset kiinnittyvät ovat lähtöisin tutkimuskysymysten, aineiston sekä aiemman tutkimuksen yhteensovittamisesta.<sup>82</sup>

Arvot, asenteet ja käsitykset esimerkiksi yhteiskunnallisista statuksista tulevat esiin kertomusten henkilöitä kuvattaessa ja heihin liitetyissä ominaisuuksissa. Proosakertomusten henkilöt olivat aikansa asenteiden, käsitysten ja arvojen läpikäynnin ja käyttäytyivät niiden mukaisesti. He olivat vuosisadan vaihteen arkisen elämän kirjallisia esimerkkejä. Heitä tarkasteltaessa saadaan käsitys siitä, miten ajan arvot ihmisiin vaikuttivat ja miten niiden hallitsemassa maailmassa saattoi elää.

Henkilöiden ominaisuudet kertoivat myös laajemmin kuhunkin yhteiskuntaryhmään aikakaudella liitetyistä käsityksistä ja määritteistä. Käytännössä tämä liittyi ennen kaikkea yhteiskunnallisten asemien käsittämiseen ja mahdollisuuksien tajuun. Ylipäänsä aikakauden sosiaalisen todellisuuden ymmärtämiseen vaikuttavat myöhemmät aikakaudelle luonteenomaisiksi ymmärretyt ja ihmisryhmien ominaisuuksiksi mielletyt piirteet.<sup>83</sup> Talonpoikaisia hyveitä esit-

<sup>81</sup> Katso Hyrkkänen 1995.

<sup>82</sup> On ehdotettu, että kontekstin käsitteeseen olisi sisällytettävä myös tutkija ja hänen roolinsa. Kovala 2001, 108. Kontekstista katso myös Hyrkkänen 2002 ja Kalela 2000.

<sup>83</sup> Vertaa Vuorinen 2001, 26 – 27.

televien henkilöiden vastakuvina ovat säätyläistöä eli herroja edustavat, usein paheilla varustetut henkilöt. Kertomukset sisälsivät elämäntarinoita ja esimerkkejä siitä, miten kunnollinen elämä tuli koostaa. Elämäntarinoina tarkastellaan teoksiin sisältyviä kertomuksia (sisäkkäiskertomuksia) liittäen ne tutkimuskysymysten ja kontekstoinnin kehikkoon.

Koska kertomuksissa esiteltiin sosiaalisia roolimalleja ja samastumiskohteita, on tutkimusaineiston luonne osittain normatiivinen eli proosakertomuksista luettavat asiat ovat osittain moraalisia kannanottoja aikalaistodellisuuteen. Tekstien eettisiä arvostelmia voi pitää yksiselitteisinä, eivätkä ne täytä taiteeseen liitettyä ajatusta eettisestä neutraaliudesta tai eettisten kysymysten avoimuudesta. Pikemmin ne loivat moraalisia kommentteja aikaansa.<sup>84</sup>

Työ on jäsenetty siten, että kirjailijoita tarkastelevan luvun jälkeen ensimmäisessä varsinaisessa käsittelyluvussa tarkastelen työnteon merkityksiä talonpoikaisyhteisössä. Samalla kiinnitän kertomukset kuvaamansa ajan sosiaaliseen todellisuuteen. Toisessa luvussa tarkastelen sivistymisen ja opin merkitystä erityisesti talonpoikaisesta näkökulmasta tarkasteltuna. Kolmannessa luvussa syvennyn kertomusten kuvaamien talonpoikaisyhteisöjen sosiaalisiin suhteisiin ja niiden merkitykseen ja näkymiseen sääty-yhteiskunnassa. Neljännessä luvussa tarkastelen avioliittoa talonpoikaisena ja yhteiskunnallisena instituutiona ja sitä miten talonpoikaiset ihanteet, käytännöt ja käsitykset sekä aikakauden vallitsevat normit kohtasivat. Nämä neljä päälukua ovat hahmottuneet aineiston tarkastelussa työn luontaiseksi rakenteeksi, koska kyseiset asiat olivat aineistossa kaikkein merkittävimmällä tavalla esillä.

---

<sup>84</sup> Vertaa Ricoeur 1984, s. 58 – 59.

## KIRJOITTAJAT, KOKEMUKSET JA TODELLISUUDEN KUVAAUS

Kirjailijan rooli ja teoksen suhde tekijään ovat olleet kirjallisuudentutkimuksen tärkeimpiä ja kokonaisia tutkimussuuntauksia määrittäneitä teemoja. Biografistinen tutkimus on ollut kiinnostunut ennen kaikkea kirjoittajan elämästä ja sen näkymisestä tuotannossa; amerikkalaisessa uuskritiikissä tekijä tai edes koko tekstin ulkopuolinen maailma ei saanut lainkaan huomiota. Kuitenkin edelleen näkemys taiteilijan tai kirjailijan erityisyydestä elää vahvasti ja ohjaa jossain määrin tulkintoja. Samalla konteksti, johon teoksia kiinnitetään, määrittyy usein kirjallisuusinstituutioksi eli kirjallisuuden kentän toimijoiksi ja heidän näkemyksikseen. Tällöin tarkastellaan kirjallisuutta ikään kuin omana kokonaisuutenaan, jolloin yksi olennaisimmista viittaussuhteista on kirjallisuuden kenttä sinälään.<sup>85</sup>

Kirjoittajan merkityksen tarkastelua on pitkään hallinnut romanttinen käsitys erityisestä taiteilijanerosta, joka erityisluonteensa tähden voi tarkkailla todellisuutta selvänäköisemmin kuin muut. Tästä näkökulmasta teosten tarkastelussa on painottunut tekijän elämä kaikissa vaiheissaan ja kaikkine vaikutteineen. Käsitteiden antamasta merkityksestä ainoana oikeana on samaten edelleen olemassa. Viime aikoina tekijyys on ollut uudelleen kriittisesti esillä. On pohdittu tekijyyden suhdetta teosten näkökulmaan ja kirjoittamisteemoihin ja asetettu teos väljempään suhteeseen ympäröivän todellisuuden kanssa. Tulkinnan ja tulkintojen sitoutuneisuus aikaansa on korostunut ja saanut keskeisen merkityksen. Oikean tulkinnan rooli on menettänyt merkityksensä, kun tulkintoja voi olla useita tarkastelunäkökulmasta riippuen.<sup>86</sup>

---

<sup>85</sup> Katso Grönstrand 2005; Launis 2005 ja osin myös Hatavara 2007.

<sup>86</sup> Kaarto 2001, 164 – 165; Kurikka 2006; Varpio 2006, 11 – 12, 14. Varpio painottaa kautta koko tutkimuksensa ihmisen identiteetin muutosta, häilyvyyttä ja selkeää kiinnittymättömyyttä arkisen elämän ja kokemusmaailman tapahtumiin. Hän myös sanoutuu irti ”elämä ja teokset” -lähtökohdasta ja kiinnittää huomion elämään sinänsä, jonka tärkeä ulottuvuus teokset ovat.

Kirjoittajat kuuluivat kahteen säätyryhmään ja heitä yhdistivät kokemukset talonpoikaisesta elämästä ja talonpoikaiskulttuurista. Jo 1800-luvun lopulla *kansankirjailijat*<sup>87</sup> oli vakiintunut tarkoittamaan kirjoittajia, jotka kuvasivat itse omaa eli kansan elämää. Kuvauksen tavassa kiinnitettiin huomiota lapsuuden ja kehityksen kuvaamiseen sekä koulun käyntiin.<sup>88</sup> Vanhemmassa tutkimuksessa on arveltu, että juuri kansankirjailijoilla oli parhaat taipumukset kuvata kansan vaiheita ja tunteja sellaisina kuin ne olivat.<sup>89</sup> Varhaisempi 1700-luvulta juontanut talonpoikaisrunous oli taiteen ja kansanrunouden välimaastoa, ja aikalaiset liittivät sen kasvun Ruotsin vallan loppumiseen.<sup>90</sup> Vähitellen 1800-luvun kuluessa talonpoikien sepittämät runot alkoivat saada uudenlaista julkisuutta ja yhä kansallisemmiksi miellettyjä merkitysyhteyksiä, kun ne irtosivat alkuperäisistä tarkoituksistaan ja siirtyivät sivistyneistön ylläpitämien instituutioiden välityksellä laajempaan tietoisuuteen.<sup>91</sup> Kirjallisuus nähtiin ensiarvoiseksi ”kansan” näkemysten ja ajattelutapojen julkituojaksi 1800-luvun lopun valtiopäiväkeskustelussa. Lisäksi se ymmärrettiin tärkeäksi kansan kasvattajaksi, koska se levisi helpommin kuin muu kirjallisuus kaikkiin kansanosiin.<sup>92</sup> Näistä syistä johtuen sen tuli olla korkeatasoista myös moraaliselta kannalta katsottuna. Kirjallisuuden tukeminen nähtiin kokonaisuudessaan työksi ”kansan enemmistön sivistyksen kohentamiseksi”.<sup>93</sup> Erityistä arvoa annettiin kirjallisuudelle, jota ”varsinaiseen talonpoikaiseen kansaan” kuuluneet henkilöt kirjoittivat. Heidän työnsä tukeminen katsottiin erityisen merkittäväksi.<sup>94</sup> Kirjallisuuden moraalinen ulottuvuus oli vahvasti läsnä myös muussa aikalaisvastaanotossa. Merkityksellistä oli määrittellä jatkuvasti sitä, millainen kirjallisuus oli oppimattomalle rahvaalle sopivaa.<sup>95</sup>

Seuraavassa tarkastellaan kirjoittajien kerronnan kannalta merkittävimmiksi ajateltuja kokemuksia. Kirjailijan kuvaus todellisuudesta on suhteessa oman kokemukseen, jonka läpi hän kirjoittaa. Tässä tarkoituksena ei ole selittää kirjailijan persoonaa hänen teoksillaan eikä toisinpäin vaan kontekstoida teokset niiden tekijään ymmärtämällä kirjoittamisen lähtökohdat. Kuvauksissa korostuvat kirjailijoiden kokemukset, joista he ammensivat myöhemmin kirjalliseen työhönsä. Tärkein puoli on näkökulma, joka monilla nousi itse koetusta talonpoikaisesta elämästä. Osalle talonpoikainen elämä oli etäisempää ja kirjoittamisessa painottuivat enemmän aatteelliset kysymykset. Silti osa kirjoittajista pystyi eläytymään kuvaamaansa elämänpiiriin ja todennäköisesti tavoittamaan siitä jotain olennaista kuten esimerkiksi Maria Jotuni. Etäisyys soi osittain ehkä tark-

<sup>87</sup> Valvoja 1889, 432; Laurila 1956, 11 - 12, 15; Tarkiainen 1904, 4 - 5. Katso myös Kallio 1928 ja 1929.

<sup>88</sup> Valvoja 1889, 432 - 433.

<sup>89</sup> Vertaa Havu 1925, 8.

<sup>90</sup> Krohn 1897, 152 - 153.

<sup>91</sup> Karkama 2001, 229.

<sup>92</sup> Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat valtiopäivät 1888 I, 133.

<sup>93</sup> Pappissäädyn pöytäkirjat valtiopäivät 1888 I, 435 - 436. Pappissäädyn pöytäkirjat valtiopäivät 1891 I, 670.

<sup>94</sup> Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat valtiopäivät 1891 I, 385. Puheenvuorossa mainittiin tässäkin aineistona käytetty *Syvistä riveistä* -kertomuskokoelma.

<sup>95</sup> Tiirakari 1999, 308 - 315; Mäkinen 1997, 36.

kanäköisemmän analysoinnin mahdollisuuden. Lisäksi kirjoittajien ajattelua hallitsi joka tapauksessa sääty-asemiin ja yhteiskuntajärjestykseen kietoutunut ajattelumaailma, joka osin yhdisti kaikkia säätyjä. Piirre tuli näkyviin, kun kuvattiin elettyä talonpoikaiselämää.

Aikakauden sosiaalisen todellisuuden konteksti hahmottuu myös kirjoittajien työn kautta. Tärkeimmäksi ja ensisijaiseksi kokemusten lähteeksi näyttäytyvät erityisesti lapsuusvuodet ja elämä ennen kirjoittamaan ryhtymistä. Niistä kerättiin ainekset kirjoitettuun. Koska suomeksi kirjoitettua kirjallisuutta ei juuri ollut, eivät kirjoittajat kyenneet 1800-luvun puolella työskentelemään ainoastaan kirjailijoina, vaan he ansaitsivat elantonsa monessa tapauksessa muuten. Luonnollisesti se antoi entisestään lisää kirjoittamisen ainesta ja näkökulmia. Seuraavassa tarkastellaan lyhyesti kirjoittajien taustoja.

## Kirjallisen kuvaustavan pohjustajat

Aleksis Kivi (Stenvall, 1834 – 1872) oli uranuurtaja suomenkielisen kirjallisen ilmaisun ja kansankuvauksen saralla. Kiven lapsuusvuodet olivat ilmeisesti hänen elämänsä onnellisimmat. Hän kasvoi räätälimestarin perheessä Nurmijärvellä. Kirjailijan hämäläisten kotimaisemien luonto ja ympärillä asuneet ihmiset antoivat lukuisia aiheita kirjoituksille. Kiven mielikuvitus näkyi jo lapsuuden leikeissä ja osaltaan sitä ruokkivat sukutarinat. Stenvallien sukuun kuului mitä omalaatuisimpia setiä, roistoja ja merikarhuja, joiden, kuten kylän miestenkin, vaiheet ja kokemukset antoivat monenlaisia aihioita kirjailijan myöhempiin kertomuksiin. Samaten henkilöiden esikuvia olivat perheenjäsenet luonteenpiirteineen ja elämäntaloineen. Tarinat, kansanuskomukset ja omanlaisensa kielenkäyttö olivat vahvasti läsnä lapsuuden kulttuurimaisemassa, sillä sen omalaatuisuus ei ollut vielä sivistyspyrkimysten tai edes kirkon oppien läpivalaisemaa.<sup>96</sup>

Talonpoikaiset olosuhteet olivat tuttuja Pietari Päivärinnalle (1827 – 1913), suositulle ja vahvan kansankirjailijan leiman saaneelle kirjoittajalle, sillä hän oli saanut tottua pienestä pojasta asti puutteeseen, kurjuuteen ja kerjuulla kiertämiseen. Vanhemmiltaan hän oli saanut työteon, rehellisyyden ja jumalanpelon mallin sekä lisäksi isältä luonteen sitkeyttä ja äidiltä hengen vireyttä. Päivärinta oli johdatettu kirjojen pariin jo pienestä pitäen. Kirjailija oli jo 5-vuotiaana luku-aitoinen ja kirjoittikin pian. Koska mökin poika tunsikin omakohtaisesti kansan elämän kovimmat vaiheet ja koettelemukset, hän osasi kirjoittaa niistä varsin kansaan menevästi. Nuorena hän työskenteli renkinä, kunnes sittemmin osti raivattavakseen uudistilan. Tilan pidossa hän jatkoi tutustumista elämän kovaan

<sup>96</sup> Tarkiainen 1950, 40 – 44, 31 – 33, 22 – 28, 52 – 54 ja Koskimies R 1974, 15 – 17. Kiven erityisasemaa suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa kuvastavat lukuisat niin elämäkerta- kuin muutkin tutkimukset ja mitä erityislaatuisimmat sekä suorastaan legendaariset tarinat kirjailijan elämästä ovat saaneet huomiota. Katso esimerkiksi Meri 1975; Puokka 1979; Rahikainen E 1998 ja Sihvo 2002.

puoleen, vaivalloiseen ja raskaaseen työhön. Huolia lievensi kuitenkin rakastava perhe, johon kaikkineen siunaantui toistakymmentä lasta. Päivärinta itse oli lapsesta asti haaveillut lukkariksi pääsystä ja saikin Ylivieskan lukkarin toimen hoidettavakseen (vuodesta 1868). Myöhemmin hän pääsi osoittamaan kykynsä valtiopäivämiehenä. Niinpä Päivärinta oli oppiensa mukainen valistunut isäntä ja tunsikin kirjoitustensa aiheet omakohtaisesti. Kirjoittamisen toimeen hän ryhtyi vasta viisikymmenvuotiaana. Päivärinnan teokset eivät olleet varsinaisesti taiteellisia, vaan niiden on katsottu olevan keskeisiä rehellisen ja realistisen kansankuvauksen edelläkävijöitä. Päivärinnan teokset kuuluivat myös talonpoikaisien lukijoiden käsissä, sillä heitä eivät sanankuulemiseen tottuneena haitanneet opettavaisuus tai tarkoitushakuisuus.<sup>97</sup>

Päivärinta oli kansankirjailijoiden esikuva, jonka jalanjäljissä seurasivat lukuisat kirjallisesti lahjakkaammat kirjoittajat. Kirjailijan teoksia on tarkasteltu eri näkökulmista, ja Liisa Saariluoman mukaan Päivärinnan tuotantoa on tulkittava erityisesti suomalaiskansallisten ideoiden esiintuojana: Päivärinta kuvaa talonpoikaisuutta niin voimakkaasti sisäistämänsä ideologian näkökulmasta, että sen tulkitseminen muutoin on mahdotonta.<sup>98</sup> Kuitenkin Jouko Teperin mukaan teosten arvo on talonpoikaisen elämäntavan ja ankarien elämänolosuhteiden kuvauksessa.<sup>99</sup> Teoksista onkin luettavissa suomalaiskansallisia painotuksia, mutta todellisuuden kuvaus säätyeroineen ja tapoineen on kertomuksissa merkittäväällä sijalla. Tässä tutkimuksessa on keskitytty asioihin, jotka viittasivat ennen muuta talonpoikaiseen kulttuuripiiriin.

Sofia Theodolinda Hahnsson (1838 – 1919) oli lähtöisin pappisperheestä. Hänen isänsä oli Pälkäneen kirkkoherra. Tytär sai opiskella kotona. Samalla hän tutustui hämäläiseen luontoon ja sen asukkaisiin, joita hän kuvaili myöhemmin kertomuksissaan. Hahnsson oli ensimmäinen suomenkielinen naiskirjailija ja samalla suomalaisen novellin uranuurtaja. Hän oli innostunut kansallisen herättämisen ihanteista ja ne olivat hänen ajattelunsa ja teostensa kantavia teemoja. Hänen tuotantonsa oli suuresti lukijoiden mieleen ja teokset olivat lainakirjastojen suosituinta lukemista. Niinpä kirjailijalla on arvioitu olleen suuri vaikutus lukuinnon leviämiseen ja kansallisten arvojen tunnetuksi tekemiseen. Sosiaalisten erojen häivyttäminen oli hänelle tärkeää ja kirjailija halusi nähdä hyviä ominaisuuksia sekä yhteiskunnan alempien ryhmien edustajissa että ylempisäätyisissä. Hahnssonin pyrkimyksenä oli kirjoittaa teoksensa kansalle ja hän totesi, että ”kansa on työn runsaasti palkinnut lukemalla niitä”.<sup>100</sup>

Kaarle Jaakko Gummeruksen (1840 – 1898) isä oli kirkkoherra. Perheen koti kuului herännäisten piiriin ja oli vanhaa (pohjalaista) pappissukua. Vaikka kirjailija olikin lapsena vallaton ja hidas oppija, hän pääsi ylioppilaaksi ja valmistui yliopistosta. Oma uskonnollinen herätys tapahtui nuoruudessa ja vaikutti koko elämään. Kirjallisiin harrastuksiin Gummerus käytti aikaansa jo koulupoikana.

<sup>97</sup> Tarkiainen 1904, 41 – 43, 51; Viljanen 1964, 432 – 433.

<sup>98</sup> Saariluoma 1995. Vertaa Sihvo 1989.

<sup>99</sup> Teperi 1986, 41.

<sup>100</sup> Kansallinen elämäkerrasto 1929, s. 338 – 339; Kallio 1928, s. 153 – 157; Alhoniemi 1972, 53.



Kansanvalistus ja suomalaisuus olivat miehen sydäntä lähellä. Hän toteutti niitä käytännössä ahkerasti erinäisten lehtien avustajana, kunnes sitten perusti oman *Kyläkirjasto. Lukemisia Suomen kansalaisille erinäisissä aineissa* -lehden (1873). Gummeruksen oma kirjallinen tuotanto oli 1860- ja 1870-luvuilla luetuinta kirjallisuutta Suomessa. Aiheet olivat useimmiten lähtöisin kansan elämän parista, mutta hänen kertomuksissaan liikuttiin myös säätyläisten joukossa. Tyyliä mainittiin täydellisen romanttiseksi ja Topeliuksen vaikutteiden läpitunkemaksi. Talonpoikaislukijoihin kertomusten voi arvella vedonneen erityisesti säätykiertoa esittelevän teeman takia.<sup>101</sup>

Minna Canthin (Miina Johnson, 1844 – 1897) vanhemmat olivat taustaltaan talonpoikaista sukua, mutta isä työskenteli sittemmin tehtaassa Tampereella menestyen hyvin. Hän eteni tehtaan mestariksi, kauppaedustajaksi ja lopulta oman liikkeen harjoittajaksi. Kirjailija syntyi Tampereen aikoihin. Kuopioon sijoittuivat kuitenkin merkittävät lapsuus ja nuoruusvuodet, joiden vaikutus tulevassa tuotannossa on ilmeinen. Savolainen kieli ja Kuopion pikkukaupunkilainen elämäntapa on nähtävissä teoksissa. Tuleva kirjailija opiskeli Jyväskylän seminaarissa, avioitui opettajansa J. F. Canthin kanssa ja eli kovia ja työntäyteisiä vuosia jatkuvasti kasvavan lapsikatraan kanssa. Vaikeudet ja haasteet lisääntyivät entisestään aviomiehen kuoltua. Nuori leski muutti Kuopioon, otti haltuun isänsä liikkeen ja työteliäänä ja oivallisena liikkeenharjoittajana sai liikkeen kuokoistamaan, pystyi huolehtimaan lapsijoukostaan ja ehti kirjoittamaan, keskustelemaan kulttuurielämästä ja innoittamaan tulevia kirjailijoita. Canth tarttui herkästi yhteiskunnallisiin teemoihin ja sai vaikutteita ajan pohjoismaisilta realisteilta.<sup>102</sup>

Juhana Henrik Erkko (1849 – 1906) oli alkujaan hämäläistä (suku)nimetöntä talonpoikaissukua. Maailmalle lähteneet pojat ottivat käyttöön Erkko-nimen. Tuleva kirjailija oli lukuhaluinen jo lapsena. Hän opiskeli Jyväskylän seminaarissa ja valmistui opettajaksi. Tässä virassa hän oli Viipurissa ja sen lähistöllä ja toimitti *Ilmarinen*-sanomalehteä sekä osallistui sivistysrienteihin. Runoilija ei voinut omistautua vain kirjoittamiselle, sillä elämää varjostivat jatkuvasti taloudelliset huolet. Niinpä kirjailijan oli koeteltava sittemmin eri aloilla: Käkisalmissa raatimiehenä ja Tampereella väkijuomien myynnin tarkastajana. Viimeiset elinvuotensa hän vietti Tuusulan virkeässä taiteilijayhteisössä.<sup>103</sup>

Heikki Meriläiseen (1847 – 1939) sopii kansankirjailijan määritelmä. Erityisesti hänen tapauksessaan nimitys kertonee asemasta välitilan miehenä. Sotkamolaisen huonemiehen perheestä lähteneenä hän tunsu omakohtaisesti vaatimatomat olot ja talonpoikaisen elämän alat. Isoisä oli lisäksi välittänyt hänelle lukuisissa kertomuksissaan ennen eläneiden sukupolvien kokemuksia. Samalla hän siirsi myös kansanomaisen kielenkäytön mallia hartaalle kuulijalleen. Ankarra uskonnollisuus ajoi pojan myöhemmin kodista elättämään itsensä seppänä, maanmittarin apuna ja pienviljelijänä. Kouluja hän ei käynyt, mutta oli oppinut

<sup>101</sup> Setälä, Tarkiainen, Laurila 1939, 352 – 353; Viljanen 1964, 424 – 427; Alhoniemi 1972, 53.

<sup>102</sup> Kallio 1929, 30 – 32, 53; Koskimies R 1965, 29 – 41; Nummela 2004, 70 – 75.

<sup>103</sup> Kallio 1928, 227 – 229.

lukemaan jo lapsena; kirjoitustaidon hän omaksui vaimonsa avustuksella 25-vuotiaana. Työteliäänä miehenä hän laittoi kuntoon taloan. Lisäksi hän koki sivistykselliset asiat läheisiksi ja antoi talostaan tilat kunnan ensimmäiselle kansakoululle. Taloudellisten vaikeuksien puristus ei hellittänyt, mutta se ei kuitenkaan tehnyt Meriläisestä toivotonta tai nurjamielistä. Kansanmies kulki keräysmatkoilla tallentaen loitsuja, taikoja ja muuta perinneainesta. Sen vaikutus hänen omaan kirjalliseen työhönsä oli merkittävä.<sup>104</sup>

Kirjalliset harrastukset jo koulupojasta aloitti Juho Reijonen (1855 – 1924). Hän oli nurmeslaisen maakauppiaan poika, joka pääsi seuraamaan läheltä talonpoikaiselämää ja tarkkailemaan sen omintakeisia maailmankäsityksiä. Pojalla oli lukupäätä ja hän valmistuikin yliopistosta papiksi. Tuota tointa hän hoiti monissa paikoissa päätyen lopulta Valkjärven kirkkoherraksi. Reijonen oli savokarjalainen kielitaituri, joka kuvasi myötätuntoisesti ja humoristisesti talonpoikaiselämää. Sivistynyt väki oli hänen teoksissaan harvoin läsnä, ja silloin se edusti kansan miesten vastakohtaa.<sup>105</sup>

Eero Sissala (1851 – 1909) oli kotoisin Loimaalta. Hänen isänsä oli alajärvisen talollisen poika ja hankkiutunut suutarin oppiin. Tuleva kirjailija peri isänsä ammatin. Hän oli kätevä käsistään (ja pian jo isäänsä etevämpi suutari), mutta myös kiinnostunut lukemisesta. Viimeksi mainittu harrastus oli kuitenkin herrännäisiin kuuluneelle isälle kauhistus, samoin kuin kirjailijan työ, jota poika pyrki harjoittamaan. Ilmeisesti isän toiveesta poika joutui jättämään kirjailijuiden toissijaiseksi ja työuraksi tuli kenkien myyjänä toiminen.<sup>106</sup> Omakohtaisuudesta nousseet käsityöläisyys ja kädentaitojen merkitys olivat esillä kirjoittajan *Naavalan Taavetti* – kertomuksessa.

Juhana Kokko (1856 – 1926) oli lähtöisin maanviljelijäperheestä. Hän opiskeli Jyväskylän seminaarissa ja työskenteli kansakoulun opettajana Iissä ja Oulujoella. Hän oli myös tilanomistaja ja toimi kunnankirjurina sekä avusti sanomalehtiä.<sup>107</sup> Kokon kirjallinen tuotanto käsittää vain kolme teosta.

## Näkökulman kehittäjät

Heikki Kauppinen eli Kauppi-Heikki (1862 – 1920) syntyi Iisalmessa isännättömään taloon aviottomaksi pojaksi. Hän kulki äitinsä mukana monissa elämänvaiheissa, joissa nälkä ja köyhyys koettelivat. Viimein äiti meni uusiin naimisiin, mutta pojalle siitä seurasi kovia aikoja, sillä velipuolet kiusasivat ja isäpuoli oli ankara ja työntekoon määräämisessään järkkymätön. Rippikoulun ohella tuleva kirjailija sai käydä kiertokoulua; kirjoittamaan hän oli oppinut itse. Ankarat vaiheet tekivät aviottomasta pojasta katkeran ja aran. Kuitenkin hän ammensi pohjoissavolaisen kansan parissa viettämistään varhaisvuosista paljon aineistoa tu-

<sup>104</sup> Kurki 2002, 11 – 14; Kalleinen 1981, 1; Tarkiainen 1904, 17 – 18, 21 – 22.

<sup>105</sup> Setälä, Tarkiainen, Laurila 1939, 452 – 457; Viljanen 1964, 445 – 446.

<sup>106</sup> Kalleinen 1981, 10, Kallio 1912, 152 – 154.

<sup>107</sup> Suomen kirjailijat, 372.

lemaan kirjailijantyöhönsä. Äidin kuoltua poika pääsi rovasti Brofeldtin rengiksi. Aluksi elämä oli pappilassakin murheen täyttämää ja kovan työnteon sävyttämää, mutta pappilan pojilta Juhanilta, Pekalta ja Kallelta (Ahot) tuleva kirjailija sai vaikutteita ja oppia kirjallisiin töihinsä. Oli harvinaista, että renki osasi kirjoittaa saati harrasti kirjoittamista. Kirjailija työskenteli opettajana kiertokoulussa, kasvatuslaitoksessa ja kansakoulussa. Erinäisillä elämänvaiheilla oli omat vaikutuksensa kirjailijan työhön. Vaimon psyykkisillä ongelmilla oli myöhemmin oma merkityksensä.<sup>108</sup>

Santeri Alkion (1862 – 1930) nuoruusvuosia leimasivat omanlaisensa koetelemukset. Ne herättivät hänet jo varhain ymmärtämään ihmisen henkilökohtaisen vastuun elämästä, opin merkityksen ja raittiuden aatteen korostamisen, samaten sosiaalisesta omastatunnosta tuli herkkä. Isä oli yritteliäs entisen (laihialaisen) mahtitalonpoikaissuvun mies, jonka varhainen kuolema pakotti pojan ottamaan aikuisen vastuun perheestä ja velkaisesta kaupasta. Aiemmillä kotitalon menetyksellä ja näin talonpoikaiselämän yhdyssiteen katkeamisella oli samaten kauaskantoiset seuraukset. Opintie oli kohdannut päätöksensä varhain, sillä ruotsinkielentaidottomalla ei ollut asiaa (Vaasan) oppikouluun. Tämä pettymys, kuten yhteiskunnallisessa asemassa alaspäin joutuminen ja myöhemmin vaimon ja lasten kuolema tekivät Alkiosta synkkyyteen taipuvaisen. Mutta pelastuksena toimivat kutsumus kirjailijantyöhön sekä nuorison kaikkinaisen johdattamisen ajatukset kuten suomalaisuusaatteellinen toiminta. Alkio tosin korosti erityisesti itseoppimisen ajatusta kansan valistamisen sijasta. Hän olikin muita kansankirjailijoita huomattavasti perehtyneempi monialaiseen kirjallisuuteen. Myöhemmin poliittisilla areenoilla tunnetuksi tulleen kirjailijan ihannehahmo oli ”valistunut ja eettisesti korkeatasoinen pienviljelijä, joka elää sopusuhteissa luonnon ja Jumalansa kanssa”. Teoksissaan hän kuvasi pohjalaista elämää ja historiaa.<sup>109</sup>

Väinö Katajan (1867 – 1914) tuotanto oli lukijoiden mieleen. Heitä eivät haitanneet teosten melodramaattisuus tai äkkinäiset juonenkäänteet; arvostelijat taas eivät pitäneet Katajan tyylistä vaan leimasivat hänet viihteelliseksi kirjoittajaksi.<sup>110</sup> Kirjoittaja, alkuperäiseltä nimeltään Väinö Mikko Ferdinand Jurvelius, oli lähtöisin nimismiesin puolelta porvarissuvusta ja äidin puolelta talonpoikaissuvusta. Kouluunmeno oli tällaiselle pojalle selvää. Perheen muutettua Ylitornioon poika kävi koulua Oulussa. Se oli kuitenkin mielenvastaista ja jäikin viidenteen luokkaan. Maanviljelyskoulun käytyään tuleva kirjailija ryhtyi viljelemään kotitilaansa. Erakkoluonteinen mies oli kirjoittamaan ryhtyessään 33-vuotias. Kirjailija toimi myös nimismiehenä vuosina 1902 – 1906. Proosan aiheet olivat lähtöisin Pohjois-Suomen ihmisten arkisesta elämästä ja luontevasti heistä koostui myös kirjailijan yleisö. Lisäksi lukijoissa oli maaseudun sivistynyttä väkeä, mutta ehkä myös kaupungin keskiluokkaa. Vaikutteita kirjailija sai kirjallisuudelta yhteyksiltään, Juhani Aholta, Ilmari Kiannolta sekä Arvid Järnefeltiltä.

<sup>108</sup> Koskimies R 1965, 183 – 193; Tarkiainen 1904, 7 – 15.

<sup>109</sup> Mylly 2005, 1 – 6; Tarkiainen 1904, 62 – 63.

<sup>110</sup> Rikkinen 1999a, 15 – 17.

Luonnonkuvaus oli hänen teoksissaan järjestään etusijalla.<sup>111</sup> Katajan tuotanto oli varsin laaja, ja näin ollen onkin ilmeistä, että sen varsinainen taiteellinen taso ei voinut olla kovin korkea. Lukijoiden määrä kertoo kuitenkin siitä, että aiheet puhuttelivat ja olivat aikalaisille tärkeitä. Esikoisteos *Irja* oli menestys ja sen sa-  
nottiin pohjautuneen kirjoittajan omiin kokemuksiin.<sup>112</sup> Teosten huumori pureu-  
tui kiperiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin kuten sosiaalisiin eroihin.

Nestor Niemelä (1862 – 1889) oli kotoisin Satakunnasta Punkalaitumelta ja eli ilmeisesti lyhyen elämänsä siellä ja kuoli synnyintorpassaan keuhkotautiin 27-vuotiaana. Miehen elämän vaiheista ei ole laajemmin tietoja, mutta kouluja hän ei käynyt. Kirjailijana hän koki velvollisuudekseen kuvata havaitsemiaan talonpoikaisen elämän epäkohtia, kuten hän kertoi kirjeessään kustantajalleen Werner Söderströmille.<sup>113</sup> Kirjoittajalta ilmestyi postuumisti kaksi kertomusta.

Kalle Kajander (1862 – 1928) kuului Juhani Ahon ystäväpiiriin ja sai tältä vaikutteita ja tukea työhönsä. Hän luki ylioppilaaksi ja vietti mielellään aikaansa kirjojen parissa. Kuitenkaan opinnot Helsingin yliopistossa eivät johtaneet valmistumiseen saakka. Kajanderin kirjallinen ura alkoi 35 vuoden iässä. Vaikka mies matkusteli ja näki maailmaa, hän kuvasi silti kotiseutunsa etelähämäläistä elämää. Teoksista on havaittavissa moralisoimaan pyrkivä ote, joilla kirjoittaja osoitti hyviä ja huonoja elämäntapoja.<sup>114</sup>

Samaten Esko Virtala (1864 – 1927), joka kuului Calamniusten taiteelliseen sukuun, oli lukenut ylioppilaaksi.<sup>115</sup> Hänen isänsä oli kirkkoherra, kuten suvun tapoihin kuului. Virtalalle tuli tutuksi pohjalaisen kansan elämä isän täyttäessä papin virkaa Pohjanmaan pitäjissä. Tuleva kirjailija toimi itse tullivirkailijana lisalmessa, jolloin häneen tarttui Kainuun murre. Virtala kuvasi kertomuksissaan jääräpäistä kansaa, jonka elämää sävytti kohtalomainen ja kaiken läpikäyvä usko. Tuota maailmankatsomusta valistus pyrki horjuttamaan. Virtalan tyyliä oli pikkutarkkuus ja yksityiskohtainen kuvaus.<sup>116</sup>

Teuvo Pakkala (1862 – 1925) oli isän puolelta Frosterusten pappissukua. Isä kuitenkin toimi kelloseppänä ja sittemmin oululaisen sahayhtiön tukkipäällikkönä. Kirjailijan lapsuus oli rahallisesti vaatimatonta, ja hän oppi itse hankkimaan ansioita muun muassa varat koulunkäyntiin. Lapsuudessa hän tutustui varattomien kaupunkilaisten elämään, jota kuvasi myöhemmin kirjoissaan. Samoin isän mukana tukkitöissä tukkilaiselämä tuli tutuksi. Kielenkäyttäjänä kirjailijalla oli vahva pohjalainen leima, joka periytyi sekin lapsuudesta. Nuorukainen pääsi ylioppilaaksi ja työskenteli sitten sanomalehtimiehenä, kunnes ryhtyi varsinaiseksi kirjailijaksi. Pakkala toi kaupunkikuvauksen suomalaiseen kirjallisuuteen,<sup>117</sup> joskin sitä harjoitti myös Minna Canth.

<sup>111</sup> Jalonen 1973, I – V.

<sup>112</sup> Rikkinen 1999a, 15.

<sup>113</sup> Suomen kirjailijat, 531; Söderström 1889.

<sup>114</sup> Koskimies R 1965, 243 – 246.

<sup>115</sup> Esko Virtala oli Ilmari Kiannon veli.

<sup>116</sup> Kalleinen 1981, 8 – 9; Kallio 1929, 178 – 179.

<sup>117</sup> Kallio 1929, s. 89 – 91.

Harvojen naiskirjailijoiden joukossa on yksi talonpoikaistaustainen kirjoittaja hämäläinen Anni Kaste (1876 – 1961). Hän kävi kansakoulun ja työskenteli toimistosihteerinä ja oli tuottelias kirjailija. Hän onnistui mitä ilmeisimmin puhuttelemaan lukijoitaan, sillä hän oli varsin suosittu aikanaan, joskaan ei kriitikoiden ylistämä. Esimerkiksi *Hänen armonsä kasvatti* – teosta arvioitsija moitti mustavalkoisuudesta ja liioittelusta hyvän ja pahan taistelun kuvauksesta, ”joka kuitenkin ei saa vakuutetuksi”, ja hän toivoi kirjailijan ottavan itselleen korkeamman taiteellisen tavoitteen.<sup>118</sup>

## Tradition vahvistajat ja kommentoijat

Hilja Haahti (1874 – 1966) oli kirjailija Theodolinda Hahnssonin tytär ja syntyisin äitinsä ensimmäisestä avioliitosta. Äitinsä tavoin hän ei ollut taiteellisesti merkittävä kirjoittaja, mutta aikanaan suosittu kristillisiä arvoja tuotannossaan ja koko elämässään vaalinut sangen tuottelias kirjailija. Kirjailija sai murska-arvion *Helvistä* epätaiteellisuuden ja kristillisen ajatusmaailman takia.<sup>119</sup> Haahti toimi erilaissa kristillisissä yhdistyksissä ja oli merkittävä julkinen vaikuttaja. Ilmeisesti hänen tuotantonsa oli omiaan saamaan (kansan)ihmisiä lukuharrastuksen pariin sopivan aatemaailman tähden.<sup>120</sup>

Ilmari Kianto (1874 – 1970) oli Calamniusten pappissukua, johon kuului jo 1700-luvulla runonlaulajia ja suomenkielentaitoisia. Ilmari-pojan taiteellisten taipumusten katsotaan periytyneen kuitenkin ennen kaikkea äidiltä. Taiteellinen veri johdatti hänet kirjallisuuden pariin ja vastahankaiseen asenteeseen, mutta myös taiteellisiin voittoihin. Papiksi ei Kiannosta ollut, sotilasuraa hän koetteli, mutta kirjailijuus oli se, joka vei mukanaan oppiin ja matkoille ulkomaille. Yliopistosta valmistuessa tuntuu kirjailijan ammatista oli vahva ja ystäväpiiri oli samaa väkeä: Eino Leino, Larin Kyösti ja Maila Talvio. Kianto toimi muutaman vuoden opettajana Kajaanissa; vapaaksi kirjailijaksi hän heittäytyi sittemmin oltuaan vielä toimittamassa *Kajaanin lehteä*. Hän oli luonteeltaan tunnustuksellinen ja vapaamielinen. Kiannon kansan elämän kuvaukset sijoittuivat Kainuun korpiseutujen maisemiin, joiden luonto oli vahvasti teoksissa läsnä.<sup>121</sup>

Maria Mikkola (Maila Talvio 1871 – 1951) oli Wintereiden pappissukua Hartolasta. Merkittäviä Talvion kirjailijan työlle olivat väentuvassa lapsena kuullut kertomukset ja sadut. Isän kuoltua perhe muutti syrjäiseen maalaistaloon, jonka pihapiirissä tulivat tutuiksi lähistön torppien lapset ja varattoman väen elämäntapa. Sisäsuomalainen elämän yksinäisyys oli lähellä kirjoittajan sydäntä. Itä-Hämeen kartanoalueiden elämä oli tuttua sukulaisten kautta, eivätkä Helsingin seurapiirit ja niiden elämä tulleet niin läheisiksi, että ne olisivat tulleet kertomuksissa maaseudun köyhän ja sorretun väen kohtaloiden vertai-

<sup>118</sup> Kirjallisuutta. Kertomuksia ja kuvauksia. (Valvoja 1911), 48 – 49.

<sup>119</sup> Rikkinen 1999b, 10.

<sup>120</sup> Aro-Heinilä, 2005, 10 – 13.

<sup>121</sup> Koskimies R 1965, 458 – 463.

siksi. Moralisointi ja heikomman puolustaminen johtivat teoksissa välistä tendenssinomaisuuteen, mutta kerronnallisella ilolla oli kuitenkin paikkansa.<sup>122</sup>

Ensimmäinen suomalainen ammattikirjailija Juhani Aho (1861 – 1921) oli Brofeldtin pappissukua. Isä oli kansanomaiseksi mainittu saarnamies ja Iisalmen kirkkoherra; äiti oli kotoisin Pohjanmaalta. Lapsuusvuosina kirjailijaa ympäröi pohjoissavolainen luonto ja sen ”meheväpuheinen” kansa. Koti oli herännäisyydessään ankara ja tavoiltaan yksinkertainen. Ahosta tuli ylioppilas ja hän lähti Helsinkiin opiskelemaan. Ylioppilaselämä vei kuitenkin mukanaan ja opinnot jäivät kesken. Nuori mies ryhtyi opiskelujen sijaan sanomalehtimieheksi (*Uusi Suometar*, *Keski-Suomi* ja *Savo*, perustamassa *Päivälehteä*) ja kirjailijaksi. Aho meni naimisiin taiteilija Venny Soldanin kanssa. Kirjailijan kansankuvauksissa on havaittavissa Kiven ja Päivärinnan vaikutusta.<sup>123</sup>

Arvid Järnefelt (1861 – 1932) oli ammattikirjailija Ahon tavoin. Hän syntyi Venäjällä virkamiesisän ja alkujaan saksalaiseen taiteilijasukuun kuuluneen äidin perheeseen. Järnefeltit asuivat Viipurissa ja muuttivat sittemmin Helsinkiin. Kotikieleksi otettiin pian venäjän sijasta suomi ja muutoinkin perheessä oltiin suomenmielisiä. Helsingissä elettiin kulttuuriperheen elämää: Elisabet Järnefeltin vieraana viihtyivät taiteilijat ja kirjailijat. Kesiä vietettiin maaseudulla Hämeessä ja Itä-Suomessa. Arvidista tuli ylioppilas ja maisteri. Lisäksi hän opiskeli venäjää ja lakia Moskovassa. Tarjolla olisi ollut virkaura laintuntijana, mutta kirjailijan työ kutsui; samoin perheen muistakin lapsista tuli taiteilijoita. Järnefeltin tuotanto toi suomalaisen kirjallisuuden aatteellisuutta ja ihanteiden tarkastelua.<sup>124</sup>

1800-luvun puolivälin tienoilla syntyneet kirjailijat toimivat esikuvina myöhemmän proosan esittelemälle jäsentyneelle, vakiintuneelle ja traditioksi muodostuvalle kansankuvaukselle. Silti kuvaustavoissa ja näkemyksissä oli mukana omintakeisuutta ja erilaisia painotuksia: kertomukset eivät muodostaneet yhtä särmätöntä kertomustodellisuutta, joka ei olisi sisältänyt ristiriitaisuuksia ja erilaisia tulkintoja. Tässä tarkastelluista kirjailijoista vakiintuneen tradition edustajia ja sen kommentoijia olivat erityisesti 1880-luvulla syntyneet Jotuni, Lehtonen ja Sillanpää. Samoin Väinö Kolkkala kuului tähän ryhmään.

Maria Kustaava Jotunin (1880 – 1943) vanhemmat olivat käsityöläis-isä (peltiseppä isänsä tavoin) ja talollissukua ollut äiti. Molempien taustat kiinnittyivät vahvasti moninaiseen pohjoissavolaiseen elämänpiiriin ja eri säätyryhmiin. Edeltävien polvien elämänkohtaloissa merkittäväntä oli yhteiskunnassa eteenpäin ponnistelu. Kirjailijan tuotannossa tulee vahvasti näkyviin edeltäneiden sukupolvien eletty elämä, josta hän oli kuullut lapsena. Kirjailija myös tarkasteli varhaisvuosinaan elämää kaupungin (Kuopion) pienessä yhteisössä ja ammensi elämän ymmärrystä erilaisista ihmiskohtaloista. Markkina-aikaan kaupungissa vieraili maalaisia, jotka majoittuivat naapurissa: isovanhemmat kuuluivat perhe-elämään läheisesti. Tuleva kirjailija tutustutettiin kotona kirjo-

<sup>122</sup> Tuulio 1964, 22 – 23, 44 – 46; Koskimies R 1965, 472 – 475.

<sup>123</sup> Kallio 1929, 58 – 60, 61 – 64.

<sup>124</sup> Kallio 1929, 118, 120, 132.

jen maailmaan ja kirjoittamishalu ja taipumukset tulivat jo kouluvuosina näkyviin. Suomenkielinen tyttökoulu oli sopivasti perustettu Minna Canthin kaupunkiin. Vuosina 1900 – 1904 Maria opiskeli Helsingin yliopistossa, mutta tutkinto jäi lopulta suorittamatta. Kirjoittaminen alkoi hahmottua elämäntehtäväksi ja esikoisteos ilmestyi vuonna 1905 Haggrén-nimellä. Suomalaistamisinnossa sisarukset vaihtoivat nimekseen Jotuni vuonna 1906.<sup>125</sup>

Joel Lehtonen (1881 – 1934) oli savolainen isätön poika, jonka varakas pastoriinleski otti hoiviinsa ja kasvatikseen. Poika kasvoi Säämingissä ja kävi koulua ylioppilaaksi asti Savonlinnassa. Kirjoittaminen oli vähitellen tullut harrastukseksi ja ollut pakopaikka. Sittemmin siitä kehkeytyi ammatti ensin sanomalehtityön ja sitten kirjailijan työn muodossa. Lehtonen kuvasi (savolaisen) kansan elämää, johon hänellä oli lapsuusvuosiltaan vahva tuntuma. Merkittävän *Putkinotko* - sarjan aloitti romaani *Kerran kesällä* (1917) sekä alun perin kahtena niteenä ilmestynyt *Putkinotko* (1919 – 1920). Teokset olivat aikanaan uudenlaista kansankuvausta.<sup>126</sup>

Väinö Kolkkala (1883 – 1952) oli syntyjään maanviljelijän poika ja kävi koulua ylioppilaaksi asti. Kirjoittamisen ohella hän työskenteli sanomalehti *Keskisuomen, Itä-Savon* ja *Loimaan Kunnallis Sanomien* toimitussihteerinä. Kolkkala on varsin tuntemattomaksi jäänyt kansanelämän kuvaaja, jonka tuotanto herätti aikanaan ristiriitaisia ajatuksia. Yksi arvioitsija katsoi, että hänen teoksensa (*Elämän murhe*) päähenkilö oli ”kirjallisuudessa verrattain kulunut nuorukainen: ihanteellinen, rehellinen, aaterikas”, ja arveli aiheen muutoinkin olevan jo aikansa elänyttä.<sup>127</sup> Maila Talvio taasen näki kirjailijan teoksen tervetulleena ja kunnianhimoisena läntisen Suomen kuvauksena, sillä kertomusten näyttämönä oli ”vanha viljelty lakeus, suvusta sukuun siirtyvine taloineen, peltoineen, metsineen, jokineen”.<sup>128</sup> Kansalliselta kannalta katsottuna teos kertoi näin ollen juuri siitä, mistä pitikin eli maan pitkästä ja perinteikkästä elämäntavasta.

F.E. Sillanpää (1888 – 1964) oli hämeenkyröläinen töllinpoika, joka pääsi elämänvaiheissaan tarkastelemaan erilaisia suomalaisia elämänmuotoja ja näin myös yhteiskunnan muutosta. Koulutielle lähtö oli vähäosaisuuteen vajonneen perheen pojalle kaikkea muuta kuin itsestäänselvyys. Hänen kouluun lähettämisenä taustalla on arveltu olleen vanhaa talollista itsetuntoa<sup>129</sup> ja kansansivistyksen ajatuksia. Kouluaikana tuleva kirjailija tutustui työväkeen ja sen aatteisiin sekä näki kaupungin elämää.<sup>130</sup> Luonnontieteisiin keskittyneet yliopisto-opinnot eivät johtaneet aiotulle uralle, mutta oma vaikutuksensa niillä oli, kuten sivistyneillä piireilläkin, joihin kirjailija Helsingissä kulkeutui (Tuusulan taiteilijat sekä erityisesti Järnefeltit). Sillanpään suhde kotiseudun elämään säilyi aina jotensakin nostalgisena. Kirjoittaja tavoitteli sellaista elämän harmoniaa, jota ei ehkä koskaan aivan sellaisenaan ollut olemassa. Jo lapsena tutuksi oli käynyt tunne

<sup>125</sup> Niemi 2001, 11 – 21, 24, 34 – 43, 64, 69 – 71.

<sup>126</sup> Kallio 1929, 252 – 254; Sarajas 1965, 42 – 53; Tarkka 1977, 224 – 231.

<sup>127</sup> Kirjallisuutta. Kertomuksia ja kuvauksia. (Valvoja 1915), 339.

<sup>128</sup> Kirjallisuuskatsaus. (Aika 1915), 221.

<sup>129</sup> Sillanpään isänisä oli vielä mahtitalon poika.

<sup>130</sup> Rajala P 1983, 9, 26 – 27, 34 – 35.

muutoksesta ja katoavaisuudesta talonpoikaisperinteiden hävitessä vähitellen ympäriltä.<sup>131</sup>

Edellä esiteltyt kirjailijat kertoivat vuosisadan vaihteen Suomessa eletystä elämästä kukin omalla tavallaan. Silti heitä kaikkia yhdisti halu kuvata suomalaista elämäntapaa, joka muodostui monesti talonpoikaisesta arjesta. Kertomukset jäsensivät elämänkokemuksia ja toivat esiin arvokkaina pidettyjä asioita. Näin niissä rakentui säätyajatteluun nojautuva talonpoikainen elämäntapa, miehuus ja naiseus, joita tarkastellaan seuraavassa.

---

<sup>131</sup> Sarajas 1965, 140 – 146.



## TALONPOIKAISEN ELÄMÄN MALLIT JA YHTEISÖN ARVOSTUKSET

1700-luvun ensi puoliskon sota-aika oli vaikuttanut ratkaisevasti maaseutuväestön itseymmärrykseen ja luonnollisesti koko yhteiskuntaan sekä tehnyt suomalaiset entistä selvästi tietoisemmiksi omasta erillisyydestään Ruotsista ja ruotsalaisista. Kansa tai rahvas oli erityisesti kokenut ajan raskaana ja kokemukset vaikuttivat talonpojiston erillisyyden voimistumiseen säätyläistöön nähden. Käsitys suomalaisten omasta ja erillisestä historiasta sai samaten pohjansa.<sup>132</sup> Uskonnollisessa ajattelussa tapahtui myös merkittävä muutos. Koettelemukset ja ahdistava aika johdattelivat ihmisiä henkilökohtaisen uskon kokemuksen äärelle. Uskonnollinen elämä ei ollut enää sidottu ainoastaan kollektiiviseen seurakuntayhteisöön.<sup>133</sup>

Talonpoikaisväestön käsitys menestymisestä omalla työllä oli saanut alun perin jalansijaa isojako-uudistuksen siivittämänä. Isojako käynnistyi vuoden 1757 asetuksella. Vaikka uudistuksia saatiin aikaiseksi varsin eriaikaisesti, yhdisti isojako talojen tiluksia suuremmiksi kokonaisuuksiksi. Näin maanomistukset vakiintuivat ja selkenivät, ja talonpoika tilallisena erottui entistä selvemmin tilattomista, vahvasti asemaansa sekä vaurastui. Lisäksi isoajakoa seurasi uudisraivauksen sekä asutuksen laajentumisen aika.<sup>134</sup> Epäilemättä talonpoikien into peltojen uusjakoon ja yhteismaiden omistuksen purkuun johtui mahdollisuudesta vaikuttaa maiden omistussuhteisiin sekä valvoa niiden asuttamista. He näkivät mielellään omien poikiensa tai muiden sukulaistensa asettuvan maille. Yksityisomistuksen suosimisella haluttiinkin lisätä viljelijäväestön kaikinpuolista yritteliäisyyttä, eikä vähemmän arvokasta ollut pyrkimys lisätä viljantuotantoa tai orastava tähtäys markkinatalouteen siirtymiseen. Aivan lähimpänä ja konkreettisimpana tavoitteena oli kasvattaa torppien ja uudistilojen

---

<sup>132</sup> Vilkuna KHJ 2005, 275 – 277.

<sup>133</sup> Juva 1979, 321 – 322. Herätysliikkeistä ja henkisestä murroksesta Siltala 1992; Hartikainen 2002.

<sup>134</sup> Ylikangas 2004; Saarenheimo 2003, 356, 363 – 364.

lukumäärää sekä kontrolloida samalla ihmisten kiinnittymistä perinteiseen elämäntapaan: avioitua sekä hankkia lapsia.<sup>135</sup>

Kylien ulkopuolella suosittiin omien torppien raivausta, kun taas kruununtilojen pystyttämistä ei katsottu hyvällä. Uusia torppia perustettiin huomattavasti enemmän kuin kruununtiloja. Vuosina 1747 – 1809 torppia koki 20 000 eli kolmannes enemmän kuin kruununtiloja. Maatalouden tuotannon vähittäinen lisääntyminen kyseisenä aikana tapahtui näin ennen kaikkea yksityisen maanraivauksen ja yksityisten harjoittaman uudisraivauksen kautta.<sup>136</sup>

Kuitenkin isonjaon toteutus kautta Suomen vaati vuosikymmenien ajan: Savossa se oli paraikaa käynnissä 1800-luvun alkupuolella ja oli esimerkiksi Kainuussa vielä ennen 1800-luvun puoliväliä tekemättä.<sup>137</sup>

Yksinäisen raatajan elämänpuitteet alkoivat hahmottua ja (uudis)raivaus nousi vähitellen myös runouden aiheeksi 1810-luvulta alkaen.<sup>138</sup> Maaomistusuudistukset jatkuivat edelleen 1800-luvun puolella uusjakona. Sen tarkoitus oli lähinnä loppuunsaattaa isonjaon myötä aloitettu yksittäisten talojen viljelysalueiden yhdistäminen. Se tarkoitti myös talojen siirtämistä erilleen toisistaan ja joidenkin asukkaiden siirtymistä kylän ulkopuolelle. Huomionarvoista oli talonpoikaisväestön aiempaa suurempi halukkuus toteuttaa uudistuksia. Kyse oli mentaalista muutoksesta, johon sisältyi käsitys omasta vaikutusmahdollisuudesta omaan yksityiseen toimeentuloon ja selviytymiseen. Samalla yhteisöllisyys entisestään kärsi. Kuitenkin maatalous kehittyi, tuotanto lisääntyi, karjalouteen siirryttiin ja toimeentulo parani.<sup>139</sup> Silti nämä positiiviset vaikutukset jakaantuivat sosiaaliryhmittäin ja alueellisesti epätasaisesti.

## Maatyössä elämän onni ja kansakunnan perusta

Suomeksi oli saanut jo pitempään painaa hengellistä ja valistuskirjallisuutta. Vuoden 1850 kieliasetuksen mukaan vain taloudellisen ja uskonnollisen kirjallisuuden julkaiseminen oli sallittua, mutta niitä julkaistiin paljon ja moni sanomalehti alkoi ilmestyä juuri asetuksen jälkeen. Valistushenki vaikutti myös sanomalehtien sisällössä: ihmisen toiminnalla oli oltava korkeammat päämäärät.<sup>140</sup> Valistuskirjasten tyyli ja yhteiskunnalliset ajatukset olivat osaltaan esikuvallisia. Suurin merkitys sekä proosan muotoon että sisältöön oli kuitenkin raamatun kertomuksilla ja raamatullisella kielenkäytöllä, kuten jo pelkästään sen kirjallisella asulla.<sup>141</sup> Valistavia tarinoita julkaistiin 1800-luvun puolimaissa

<sup>135</sup> Ylikangas 2004, 506, 494 – 496; Halila 1954, 39.

<sup>136</sup> Ylikangas 2004, s. 503 – 504; Jutikkala 1942, s. 466.

<sup>137</sup> Wirilander 1960, 206 – 209; Heikkinen 1988, 17.

<sup>138</sup> Huhtala 1980, 151.

<sup>139</sup> Aaltonen 1936, 82 – 88; Östman 2004; Peltonen 1992; Katso myös Soininen 1974.

<sup>140</sup> Tommilla & Salokangas 1998, 43 – 46, 51.

<sup>141</sup> Vuoden 1642 raamatun suomennoksella oli perustana jopa 1900-luvulle ulottuva vaikutus ja ”pipliasuomi”, Raamatun kieli, vaikutti esimerkiksi Aleksis Kiven teok-

opastavissa tarkoituksissa. Aivan oma lajinsa oli erityinen raittiuskirjallisuus, joka pyrki kärjekkäämmin esimerkein varoittamaan viinan vitsauksissa.<sup>142</sup> Tämänkaltaisia kertomuksia ei voine katsoa varsinaisesti proosaksi, mutta selvän tradition pohjan ne kuitenkin muodostivat.

Koska suomenkielistä kirjallisuutta ei juuri ollut, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran oli aloitettava toimintansa sivistystyön hyväksi suomennoskirjoilla. Seuran ensimmäinen julkaistu teos vuonna 1834 oli kyläkertomus *Kultala*<sup>143</sup>, jonka sisältö kuvasi seuran valistuksellista työalaa sekä kansallista kulttuuria kohentamaan pyrkivää otetta erinomaisesti. Siitä otettiin heti huomattavasti suurempi painos kuin Kalevalasta ja ainakin kaksi uutta painosta. Ensimmäinen painos oli 2500 ja toinen 2000 kappaletta. Teoksella oli suuri merkitys koulujen valiolukemistona.<sup>144</sup> *Kultala* saatettiin julkaista varhain, sillä se oli ajatusmaailmaltaan moralisoiva ja vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää tukeva ja aatteellisesti sovelias teos.<sup>145</sup> Niinpä myös teoksen kielellä oli merkitystä. Kertomuksen oli suomentanut keisarillisen Aleksanterin yliopiston ensimmäinen suomen kielen lehtori Carl Nicklas Keckman, joka pyrki käännöksessään oikeakielisyyteen ja välttämään ruotsin kielen vaikutusta.<sup>146</sup> Tässä teosta tarkastellaan sen ilmeisen merkityksellisyyden takia, mistä useat painokset sekä kertomuksen sisältö kertoivat. Varmaa on, että myöhemmät kirjoittajat ottivat vaikutteita suomennoksista niin kirjoitetun kielen tapaan kuin ajatuksiinsa alun perin suomeksi kirjoitetun kirjallisuuden vielä puuttuessa. Samaten suuri vaikutus oli uskonnollisävytteisellä elämänymmärryksellä, jota kristillinen kasvatustus ja opetus olivat vakiinnuttaneet sukupolvien ajan.

*Kultala* esitteli kuinka omia oloja saattoi kaiken säädyllisyyden rajoissa parantaa ja että viisaamman neuvoa kannatti hyvinkin kuunnella. Kertomus oli kaikin puolin opettavainen ja sisälsi sadunomaisia piirteitä. Lisäksi sen päähenkilöä voi hurskaudessa, nöyryydessä ja itsensä alentamishalussa hyvin verrata

---

sissa. Rapola 1967, 86 – 96, 99. Raamatun vaikutuksesta kirjallisuuteen muutoin katso Sihvo 2002.

<sup>142</sup> Hämäläinen 2003, 266.

<sup>143</sup> Tämä Heirich Zschocken *Goldmachedorf*-kertomus ilmestyi saksaksi 1817 ja edusti opettavaisen ja moralisoivan kertomisen muotoa, jolle oli sukua myös saksalainen kyläkertomusperinne. Traditiossa korostui maalaiselämän sopusoinnun ohella paikalliset erityispiirteet. Saariluoma 1995, 227 ja sivun viite. Tässä on kuitenkin kiinnitetty huomiota vain yleispätevään ja arvoihin, jotka ovat sovellettavissa suomalaisiin oloihin.

<sup>144</sup> Sulkunen 2004a, IX; Sulkunen 2004b, 43. Teoksesta otettiin toinen painos 1851. Sulkunen 2004b, s. 302.) ja kolmas painos vuonna 1888. (Suomalainen kirjallisuus 1886 – 1891, s. 290.) Luetteloista ei löydy muita painoksia, mutta Sulkusen mukaan teos kuului myöhemmin Kansanvalistusseuran julkaisuohjelmaan ja siitä otettiin yhteensä ”useita” painoksia. Sulkunen 2004, IX; Sulkunen 2004b, 43, 302; Suomalainen kirjallisuus 1544 – 1877, 250 – 251; Suomalainen kirjallisuus 1878 – 1879; Suomalainen kirjallisuus 1880 – 1885; Suomalainen kirjallisuus 1886 – 1891, 290; Suomalainen kirjallisuus 1892 – 1895; Suomalainen kirjallisuus 1896 – 1900; Suomalainen kirjallisuus 1901 – 1905; Suomalainen kirjallisuus 1906 – 1910; Suomalainen kirjallisuus 1911 – 1915; Suomalainen kirjallisuus 1916 – 1920.

<sup>145</sup> Klinge 1989, s. 109. Klingen mukaan oli kyse teoksen suomeksi sovelletusta versiosta, mutta Pääkkönen 2005 (s. 15) osoittaa, että kyse oli vain suomennoksesta ei mukaelmasta.

<sup>146</sup> *Kultalan* suomen kielestä katso Pääkkönen 2005.

Jeesukseen. Päähenkilö Toivonen oli sotapalveluksesta eronnut upseeri, joka palasi Kultala nimiseen kotikyläänsä, rakastui myllärin kauniiseen tyttäreeseen ja halusi sekä voittaa kyläläisten luottamuksen puolelleen että saada kylän ja sen ihmiset kukoistamaan. Niinpä Toivonen salasi saavuttamansa (sotilas)arvoaseman (muilta paitsi myllärin perheeltä) ja esiintyi talonpoikiin verrattavissa olevana henkilönä saavuttaakseen heidän luottamuksensa. Koska kylä oli nuorukaisen saapuessa kaikkea muuta kuin nimensä veroinen, aloitti Toivonen siellä uudistustoimet. Kyläläiset suhtautuivat kuitenkin penseästi ja epäillen tuollaiseen ja arvelivat nuorukaisen olevan paholaisen liittolainen. Nuori mies ei siitä kuitenkaan häkeltynyt vaan ryhtyi opettajaksi ja valisti lapsia ruumiin puhtaudessa, ulkoasun moitteettomuudessa sekä kunnollisessa käyttäytymisessä. Hän antoi hyödyllisiä neuvoja viljelyksessä (muun muassa pelot jaettiin uudelleen), ylipäänsä hän opasti kaikenlaisessa kylätoiminnan hoidossa. Merkittäväntä kylän kehitykselle oli kuitenkin se, että Toivonen keksi, miten saada isännät tulemaan itse oman elämänsä herroiksi. Mies paljasti, että hän oli oikeasti varakas upseeri ja että miehet voisivat tulla myös varakkaiksi vain yksinkertaisesti noudattamalla hänen oppejaan. Isäntien oli oltava juopottelematta, sadattelematta, kadehtimatta, tehtävä ahkerasti töitä, rukoiltava ja eletävä lisäksi muutoinkin kaikkinaisessa herran nuhteessa ja siveästi. Näihin ohjeisiin, jotka olivat jonkinlainen Raamatun käskyjen mukaelma, pohjasi Toivosen mukaan kunnollinen elämäntapa ja se oli hänenkin onnensa perusta, ei varakkuus sinänsä. Nuori mies vaati kylänmiehiä seitsemän vuotta noudattamaan hänen neuvojaan, niin heidänkin elämänsä ja kylänsä alkaisi myös yhtä lailla kukoistaa.

Usean vuoden ahkeran työskentelyn jälkeen kylä oli viimein nimensä veroinen Kultala. Toivonen oli opettanut kyläläiset *tekemään kultaa* eli rikastumaan omalla työllään, mutta samalla tyytymään omaan asemaansa ja toimimaan niin, että oma asema ja työ antoivat iloa ja soivat vaurautta kaikille. Kertomuksessa elämän onni ja ilo löydettiin säädyllisestä järjestyksestä ja oman yhteiskunnallisen tehtävän ensiluokkaisesta toteuttamisesta. Kertomus opetti ahkeruutta ja arjen iloa lähimmäisistä huolehtimisen ja oman työn tekemisen kautta. Kylässä elettiin vastedes kunnollisesti. Arkena ahkerointiin ja pyhänä nautittiin toisten mukavasta seurasta. Kyläläiset saivat aikaan onnellisen yhteisön, jossa kuitenkin tarkoin määriteltiin, kuinka tuli elää: köyhemmät ja rikkaammat elivät rinnan toisiaan kunnioittaen, ja jos joku alkoi haikailla hienompien tavaroiden tai vaatteiden perään, muistutettiin häntä nopeasti hyveellisistä ja oman aseman mahdollisuuksien rajoihin sisältyvistä tavoista. Kukaan ei myöskään viettänyt aikaansa kapakoissa alkoholijuomien parissa vaan ennemmin rakastavan perheensä keskellä. Tämä maalaisidylliä ja suorastaan kadotettua paratiisiakin tavoitteleva kertomus valisti ottamaan elämänonnen omiin käsiin omassa yhteiskunnallisessa asemassa ja säädyn rajoissa. Samaten se tuki yhteiskunnallista harmoniaa.

*Kultala*-kertomuksen opit ja näkemykset eivät olleet uusia, vaan vanhaa yhteiskunnan järjestystä ja säädyllisyyden ihannetta tukevia. Kansanvalistamisen ja valistuksen ajatuksen hengessä kuitenkin korostettiin oman vastuun

merkitystä. Säätyajattelun ei tarvinnut kahlita ihmistä paikalleen olemaan yrittämättä parantaa asemaansa, vaan työn ja ahkeruuden merkitys tuli muistaa.

Kertomus täytti sekä kirjallisen kulttuurin luomisen tavoitetta että sivistyksen ihannetta, jotka olivat kansallisen kulttuurin kohentamisen avainpyrkimyksiä. Ihanneyhteiskunnan tavoittelu taas oli yhteiskunnallisen ajattelun juonne. Käsitykset kuuluivat yleiseurooppalaiseen kansalliseen ajatteluun, kuten pyrkimys yhteen kieleen ja kulttuuriin, jonka jäseniksi suurin osa kunkin muodostuvassa olevan eurooppalaisen valtion asukkaista voitaisiin lukea.<sup>147</sup>

Esikuvallinen oli myös ilmeisesti alun perin suomeksi kirjoitettu nimettömän tekijän *Mikkolan torppa* -kertomus (1854). Päähenkilö-Mikko oli lähtöisin tyypillisesti kovista oloista. Torppari-isä oli ollut hyvä, rehellinen, säästäväinen ja muutoinkin toimelias, mutta kuollut varhain ja jättänyt jälkeensä nuoren lesken ja puoliorvon pojan. Kovasydäminen talon isäntä ei uskonut lesken kykenevän torpan pitoon ja työvelvoitteiden hoitamiseen yksinään. Torpparin velvoitteisiin kuuluivat päivätyövelvollisuus vuokranantajan tilalla sekä torpanvuokran maksu. Tarkka vuokramäärä vaihteli, mutta koostui kaikkialla tietyistä osasta kokonaissadosta. Se oli Etelä- ja Itä-Suomessa noin 30 – 40 prosenttia viljelmän nettotuotannosta, mutta Pohjois-Suomessa vain viisi prosenttia. Sivuanzioiden saaminen oli vaikeaa päivätyövelvoitteen takia ja lisäksi maatalouden kaupallistumisaste oli jokseenkin matala. Toisaalta myyntiin ei juuri riittänyt torppareilta muita kuin maataloustuotteita.<sup>148</sup> Niinpä vuokranantaja ajoi lesken lapsineen tiehensä. Pian leski-äiti kuoli ja poika jäi kokonaan orvoksi. Kerjuulla kiertäessään poika oppi rehellisyyden ja nöyryyden hyveet. Vartuttuaan työikäiseksi hän saattoi pestautua rengiksi ja alkoi tavoitella parempaa sijaa elämässä työtä tekemällä. Työn kulttuurissa ruumiin voimat säätelivät ihmisen kypsyiden ja voimien lisääntyessä saatettiin nuorelle alkaa antaa vaativampia tehtäviä. Lisäksi esivallat määrittivät aikuistumista. Ripiltä pääsy oli yksi ehto, toisena toimeentulokykyisyys. Perhettä ei kannattanut perustaa, jos ei sitä kyennyt elättämään.<sup>149</sup> Vaivojaan säästämättä kertomuksen nuorukainen ponnisteli ja sai kerättyä rahaa oman torpan hankkimiseen. Voimia riitti vielä peltojen raivaamiseen.

Kertomuksen raivaaja oli hyveellisyydessään esimerkillinen. Luonteeltaan hän oli peräänantamaton, luja ja ymmärtäväinen. Niinpä hän sai lopulta palkakseen aseman vauraana ja arvostettuna torpan isäntänä, kun taasen naapurin talollinen, kovasydäminen isäntä, menetti juopottelun ja laiskottelun takia kaiken. Siveetön naapuri oli kertomuksen hyveellisyydspirteitä korostava hahmo, johon kaikki negatiiviset ominaisuudet kasattiin. Joutilaisuus johti turmioon ja aseman menettämiseen. Omalla työllä kunnostautuminen sen sijaan vei arvostettuun elämään. Osoittelevassa ja opettavaisessa kertomuksessa isäntämiehet esiteltiin muutoinkin työtävieroksuvina ja viinaanmenevinä. Kansankertoma-

<sup>147</sup> Anderson 1994, 67 – 82.

<sup>148</sup> Peltonen 1992, 246 – 248.

<sup>149</sup> Wilmi 1991, 56 – 57. Vertaa Gaunt 1983, 7 – 19.

perinteessä tarkasteltiin samaten yhteiskunnallisia erotteluja maatyöläisten näkökulmasta.<sup>150</sup>

*Mikkolan torppa* -kertomuksen sankariksi nousi päähenkilö, hyveellisyyden perikuva, jonka esimerkillisyys kaikissa suhteissa oli kaikkien rahvaan edustajien syytä panna merkille. Heidän oli lisäksi syytä ymmärtää viinan kirot ja uskon merkitys tavoiteltaessa asemaa oman elämän herrana. Sillä maalliset normit, kuten alkoholittomuus-hyve, eivät yksin riittäneet. Kertomuksesta välittyvään arvomaailman mukaisesti työllä ja sydämen puhtaudella sekä korkeampaan voimaan luottaen ihmisen oli ponnistettava elämässään vaikeuksista huolimatta. *Mikkolan torppa* -kertomusta sävyttävä kristillinen velvollisuusetiikka kehotti tarkoin ymmärtämään paikkansa yhteiskunnassa ja työskentelemään kaikin voimin sen määrittämässä rajoissa. Samaten tarina yhdisti talonpoikaisen arvomaailman ja sääty-yhteiskunnan harmoniaa korostavan käsityksen maatyöläiselle sopivasta elämän järjestämisestä. Näkemys oli sidoksissa yhteiskuntaa edelleen merkittävällä tavalla määränneeseen kolmisäätyoppiin. Sen mukaisesti mies oli perheen pää ja vaimo tämän alamainen ja perheyksikkö taas maallisen ja hengellisen esivallan nuhteeton ja nöyrä alainen.<sup>151</sup> Oppi järjesti kotitalouden ja koko yhteiskunnan hierarkkisesti ja menestyäkseen sen ehdoilla oli noudatettava esivallan tahtoa ja kyläyhteisössä yleisesti hyväksi katsottua. Silti patriarkaalisuuden yhteiskuntanäkemys ei tarkoittanut vallan yksisuuntaisuutta hierarkian yläportaalta alaspäin, vaan kyse oli vastavuoroisuudesta ja harmoniasta. Jokaiselle määrityksi oma paikkansa luonnolliseksi ymmärretyin järjestyksen mukaan.<sup>152</sup>

Heikki Meriläisen *Kotoa kotiin* -kertomuksessa päähenkilö ei katsonut kelpaavansa itselleen, kylälleen saati puolisoehdokkaalleen ilman taloa ja tiluksia. Aikuisuuteen kasvaessaan hänen oli opittava tuntemaan alkoholin vaarat markkinamatkalla, jonka jälkeen hän saattoi sydämestään luvata parannusta: tukeutumista nöyryyden hyveeseen, kristilliseen elämän ymmärrykseen (katekismukseen) sekä neljännen käskyn (vanhempien kunnioittamisen) ehdottomaan noudattamiseen. Hänestä kehittyi pestuutalossaan kunnollinen työntekijä, jolle isäntä tarjosi pian mielihyvin oman talon rakennusmahdollisuutta. Vanhan torpparijärjestelmän mukaan rengille luovutettiin talonpoikaistilasta maata, jolle saattoi rakentaa oman torpan. Järjestely helpotti nuorten avioitumista ja ylipäänsä paransi toimeentulomahdollisuuksia. Sillä voitiin myös ratkaista vaikeita tilojen perintöjärjestelyjä.<sup>153</sup> Koska kertomuksen nuori mies oli oppinut

<sup>150</sup> Apo 1987, 119 – 120.

<sup>151</sup> Katso aiheesta esimerkiksi Pleijel 1987; Karonen 2002, Wirilander 1974, 25 – 27; Tiihonen 1995. Perheen sisäisistä suhteista erityisesti esimerkiksi Gaunt 1983, 85 – 116; Hansen 2006, 66 – 124; Stadin 2004, 33 – 88. Patriarkaalisuus toteutui myös erinäisissä pieniyhteisöissä kuten ruukeissa, kartanoissa ja tehdasyhteisöissä. Esimerkiksi Haapala 1990; Vilkkuna 1996; Ågren 1992; Kekkonen 1999; Koivuniemi 2000.

<sup>152</sup> Esimerkiksi Österberg 1989; Gustfsson 1994; Villstrand 1992; Linde 2000; Karonen 2001; Katajala 2002. Vertaa Thompson 1996.

<sup>153</sup> Rasila 2003, 366 – 367.

työntekoon, ei hän edes kekrinä<sup>154</sup> ollut työstä vapaana vaan: ”Hänen kirveensä soitti tuimia säveleit...synkässä korvessa.”<sup>155</sup> Kirves oli vanhastaan isännän tunnusmerkki, joten symbolisella tasollakin mies oli matkalla isännyyteen. Isännän asemaan kuuluivat valinnan ja hyväksymisen merkitykset. Isännäksi ei päässyt ilman perheyhteisön tukea.<sup>156</sup> Niinpä kertomuksen mies saattoi lunastaa kyläyhteisön hyväksynnän ja ansaita itselleen mieleisensä puolison eli talon tyttären vasta raivattuaan pellot ja rakennettuaan talon. Lisäksi hän koki itse ansainneensa paikkansa ja katseli mielihyvää tuntien työnsä jälkeä, kolmea peltoa: ”Kaikki oli hänen raatamaansa.”<sup>157</sup>

Proosakirjallisuuden esittelemä esimerkillinen 1800-luvun suorittaja hankki asemansa raivaamalla talon ja pellon paikan, jos ei ollut sattunut onnellisesti syntymään talon esikoiseksi. Usein oli kyse siitä, että renki hankki omalla työllään kylän hyväksynnän ja vielä isännän aseman joko torpassa mutta tietenkin mieluiten talossa. Tällaista elämänmallia esittelivät esimerkiksi kertomukset *Korpelan Tapani*, *Kotoa kotiin*, *Kuuselan kukka*, *Luisulan lapset*, *Mikkolan torppa*, *Naavalan Taavetti*, *Pentti ja Inka*, *Seitsemän veljestä*, *Torpan poika*, *Tahdon voima*, *Tintta-Jaakko* ja *Vaihdokas*.<sup>158</sup> Raivaus oli se, jolla oma asema hankittiin, ja jos ei kaikkia peltoja tarvinnut itse raivata, oli ainakin oma jälki jätettävä isän työhön laajentamalla talon tai torpan maita. Raivausvaihe oli parhaan työiänvaihe, jolloin elämän perusasiat oli kaikin puolin saatava kuntoon. Kyse oli talonpoikaisen aikuisidentiteetin rakentumisesta, missä tärkeää oli yhteisön jäsenyys, yksilön mahdollisuudet sekä suhde edellisiin sukupolviin.<sup>159</sup>

Proosan esittelemissä elämäkertomuksissa näytettiin suomalaisen elämän mallia ja esiteltiin suomalaisen luonteen sopivat piirteet. Palkollisen sosiaalinen nousu tapahtui perinteisesti ennen muuta maaseutuväen keskuudessa: torpan tai talon omistajaksi pääsy oli se, mitä haviteltiin. Tähän oli varsin konkreettinenkin syy: oman lehmän saaminen oli monelle köyhälle tavoite ruuan laadun parantamiseksi ja eläimen pitämiseen tarvittiin omaa tilaa.<sup>160</sup> Koulutuksen ja esimerkiksi ylioppilastutkinnon mahdollistama sosiaalinen nousu ei koskenut laajamittaisesti maaseutuväestöä vuoteen 1867 tultaessa.<sup>161</sup> Proosakertomukset välittivät näin arvomaailmaa ja esittivät elämäntulkua, jonka ympäröivä talonpoikaisyhteisö mahdollisti ja jota se piti oikeana, tavoittelun arvoisena ja arvokkaana. Kertomusten merkitys oli ensisijaisesti siinä, että ne asettivat

<sup>154</sup> Kekri on ollut talonpoikaiskulttuurin tärkein päivä. Se ajoittui syyskesästä myöhäisyksyyn ja oli sekä edellisen vuoden viimeinen että uuden ensimmäinen päivä. Kekri oli työn- ja sadonjuhla. Silloin oli juhlaan aihetta. Vilkuna K 1998, 296.

<sup>155</sup> *Kotoa kotiin* (1890), 339, 347

<sup>156</sup> Vilkuna A 1959, 144 – 147. Itä-Suomessa oli mahdollista myös isännän viraltapano tosin vain suurperheen keskuudessa.

<sup>157</sup> *Kotoa kotiin*, 344 – 345.

<sup>158</sup> *Korpelan Tapani* (1888), *Kotoa kotiin* (1890), *Kuuselan kukka* (1884), *Luisulan lapset* (1890), *Mikkolan torppa* (1854), *Naavalan Taavetti* (1890), *Pentti ja Inka* (1897), *Seitsemän veljestä* (1870), *Torpan poika* (1882), *Tahdon voima* (1882), *Tintta-Jaakko* (1883), *Vaihdokas* (1884).

<sup>159</sup> Vertaa Erikson 1968, 15 – 43; Erikson 1975.

<sup>160</sup> Teperi 1986, 67.

<sup>161</sup> Kaarninen & Kaarninen 2002, 31 – 32. Noin 10 % yliopiston opiskelijoista oli vuosina 1810 – 1867 talonpoikaissyntyisiä eli talollisten tai rusthollarien jälkeläisiä. Jonkin verran joukossa oli esimerkiksi käsityöläisten lapsia. Waris H 1940, 224 – 227.

elettyä säädyllisesti soveliaaseen järjestykseen ja antoivat ihmisen elämälle merkityksiä. Toisin päin ajateltuna ne kertoivat yhteisön arvoista.

Sääty-yhteiskunnallisessa järjestyksessä työ oli niin talonpojan, torpparin kuin renginkin osa. Kirjailija Pietari Päivärinta oli itse raivannut uudistilansa. Kyseisestä vaiheesta kuten elämän alkutaipaleen muistakin kovista koettelemuksista riitti aineksia tarinoihin, joissa omalla työllä pärjääminen korostui. Päivärinnan *Tahdon voima* -kertomuksessa torppari-isännän kunnollinen elämä toteutui ruumiillisessa työssä sekä säädyllisin tunnuksin: ”Näin taisteli Perälän Juho kunniakasta taisteluaan, ei miekoin, vain kirvein ja auroin...”<sup>162</sup> Työn säädyn tunnukset olivat aura ja värttinä.<sup>163</sup> Omakohtaisesti koetut elämän vaiheet tulivat myös osaksi kirjoitettuja elämäntarinoita. Elämä jäsenyi laajemmin kärsimyshistoriaksi, mutta vaikeuksista oli selvitty voittoon. Kertojan eteen aukeni edellä mainitun kirjailijan toisessa kertomuksessa *Puutteen-Matissa* kylä laajoine viljelyksineen ja elinvoimaisine taloineen:

Niissä oli taistelot taisteltu jo kaukaisessa muinaisuudessa, monena miespolvena, ja nykyisyys iloitsi, riemuitsi ja nautti hedelmiä muinaisuuden valituksista, huokauksista, kärsimisistä ja sortumisista.<sup>164</sup>

*Tintta-Jaakossa* päähenkilö oli alun perin lähtöisin kehuista kotioloista. Kotitalossa harjoitettiin vihoviimeisiä paheita, viinan myyntiä ja kortinpeluuta. Vaikka talon asukkaat olivat tavoiltaan siveettömiä, he eivät silti olleet varkaita tai epärehellisiä. Syntytausta ei kertomuksen oppien mukaan ihmisen arvoa mitannut, vaan päähenkilö eteni omilla avuillaan yhteiskunnassa. Nuori mies kisasi sydämensä valitusta rikkaan talonpojan pojan kanssa ja pääsi voitolle tuossa kilpailussa kuten elämässä muutenkin. Työllä ja vaivalla pääsi elämässä eteenpäin, pärjäsi ja sai lunastettua säädyllisen aseman. Vaimonsa kera päähenkilö oli ymmärtänyt, että ihmisen osa oli hyväksyä paikkansa, eikä vaikeuksista ollut syytä toinen toistaan syytellä. Lisäksi he käsittivät onnen ja onnettomuuden olevan Jumalasta ja tämän vuoksi heidän oli kannettava sinnikkäästi ja valittamatta yhteistä taakkaansa. Kertomuksen pariskunta sai yhteisillä ponnisteluillaan (päättäväisyyttä ja uhmaa) ja ahkeruudellaan elämänsä kuntoon, niin ettei Tinttala lopulta ollut kurja uudistalo, vaan siinä elettiin ”vankkaa talonpojan elämää”.<sup>165</sup> Neuvokkuutensa ansiosta miehestä myös tuli lautamies eli laajempaa yleistä arvostusta pitäjässä nauttiva henkilö. Kertomuksessa nivoutui näin talonpoikaisen maailman arvot ja suomalaisuusideologia tiiviiksi kokonaisuudeksi. Eläessään hyveellisesti pääsi sopivaan yhteiskunnalliseen asemaan ja ansaitsi siinä vielä riittävän toimeentulonkin oman säädyn sallimissa rajoissa.

Santeri Alkion *Puukkojunkkarit* kuvasi yhteiskunnallisen murroksen ja puukkojunkkariuden aikaa 1860-luvun Pohjanmaalla. Siinä talonpoikainen jääräpäisyys oli pohjalainen, mutta myös suomalainen erityisominaisuus. Nuoret

<sup>162</sup> *Tahdon voima* (1882), 7.

<sup>163</sup> Wirilander 1974, 68.

<sup>164</sup> *Puutteen-Matti* (1882) 82 – 83.

<sup>165</sup> *Tintta-Jaakko* (1883), 150.



miehet ottivat yhteen maallisen ja hengellisen esivallan kanssa, ja koko teos oli historiallinen selvitys pohjalaisen talonpojiston vaiheista maailman muuttuessa. Kaikki normaaliin elämään kuuluneet avioitumiset, tilan haltuunotot ja niin edelleen olivat kerronnan aiheina ja kertoivat osaltaan elämän jatkumisesta ja perustan pysymisestä järkkymättömänä. Tärkeä juonne teoksessa oli Karhun Esan, suurimman junkkarin, tarina, jonka päähenkilö etsi tavanomaisen kunniallisuuden sijasta kovaotteisen miehen ja karskin taistelijuonteeseen kunniaa. Läsnä olivat muutoinkin sosiaaliset ristiriidat sekä heränneiden ja pappien hiertäneet välit. Talonpoikaisen elämänmenon kuvaaminen liittyi Santeri Alkiolla intomieliseen suomalaisuuden harrastamiseen, jossa olennaista oli määritellä kansallisen toiminnan kohderyhmä.<sup>166</sup>

Talonpoikaisten arvojen, työn ja siihen kietoutuneen kunnian arvostus oli osa 1800-luvun puolenvälin jälkeistä kansallista ideologiaa. Suomalaisuusajatuksiin kuului olennaisena nojaaminen talonpojistoon, yhteiskunnan vankkumattomaan tukirakenteeseen, joka oli uskossa luja, työhön pystyvä eikä vaikeuksiakaan pelännyt, sekä niin menneen kuin tulevankin rakentelu samaisen väestönsan varaan. Suomalaisen puolueen johtohahmon, myöhemmän historian professorin ja senaattorin Y. S. Yrjö-Koskisen historiallisessa ymmärryksessä kansa, joka oli luonnollisesti kaikkein tärkeimmällä sijalla. Käytännön puoluetoiminnassa sekä seura- ja järjestötyössä pyrittiin selvästi kohottamaan talonpoikaa yhteiskunnallisena osallistujana, kun seurojen jäsenyyteen ei ollut esteitä. Toisaalta talonpoikien osallistuminen mahdollisti ja oikeutti rehellisesti Suomalaisen puolueen esiintymisen Helsingissä kansan edun puolestapuhujana.<sup>167</sup> Kansalliseksi ihanteeksi oli jo aika päiviä sitten kohotettu ikiaikaisesta jatkuvuudesta ja itsenäisyydestä todistava, maataomistava talonpoika. Puolueen käsitykset ja todellisuus olivat kuitenkin kaksi eri asiaa. Puolue vetosi maaseudun varakkaimpaan suurtalonpojistoon ja Yrjö-Koskisen *kansa* tarkoitti tässä mielessä ennen muuta talonpoikia.<sup>168</sup> Puolue ajoikin maaseudun parhaiten toimeentulevan väestönsan etua kansallisen kulttuurin ja isänmaan nimissä. Talonpojista oli mahdollista kasvattaa suuriruhtinaskunnan kipeästi kaipaamaa suomenkielistä sivistyneistöä ja rakentaa heidän tukensa avulla suomalaista kansakuntaa. Ensisijaisesti talonpojiston rooli oli kuitenkin tukea fennomaanista toimintaa ja vallankäyttöä aatteellisella tasolla. Koska talonpojiston oli edelleen pidettävä kunniaansa omaa asemaansa, ei missään nimessä ollut kyse kansan vallasta vaan konservatiivisesta tavasta käsittää valta, legitimoida se ja käyttää sitä. Tähän ymmärrykseen myös patriarkaalin vallankäytön tapa,

<sup>166</sup> Toisaalta kansallisessa historiankirjoituksessa oli samaan aikaan etusijalla tehdä kansasta historian subjekti. Olennaista oli suomenkielisen kulttuurin esiin nostaminen ja sen muinaisuuden hahmottaminen. Luonnollisesti ruotsinkielistä kulttuurihegemoniaa alettiin tällaisella toiminnalla murtaa. Katso Mylly 2002, 164 – 167; Ahtiainen & Tervonen 1996, 42 – 46.

<sup>167</sup> Liikanen 1995, 205 – 211.

<sup>168</sup> Klinge 1969a, 198 – 199.

isännän ja palkollisen eli käskijän ja käskettävän vuorovaikutussuhde sopi täydellisesti.<sup>169</sup>

Torpparit ja tilan raivaajat edustivat sosiaaliryhmää, johon toisen työtä tekevän eli maatyöläisen oli mahdollista kurottaa. Myös Yrjö-Koskinen katsoi, että talonpojat olivat kansan, rahvaan mitta ja ihanne ja koko maan vaurastumisen kannalta olennainen kysymys oli tilattoman väestön pääseminen maanomistajaksi.<sup>170</sup> Poliittisessa ajattelussa käsitys talonpojasta Runebergin muotoilemana myyttisenä hahmona nälkää nöyrästi näkevä, työteliäänä ja osaansa tyytyvänen oli edelleen käyttökelpoista politiikan tekemisen aatteellista raaka-ainetta sekä ideologinen konstruktio, joka tarjosi sivistyneelle väelle oivallisen samastumiskohteen. Kansallisessa ajattelussa oli yleiseurooppalaisesti tyypillistä hakea kansallisen identiteetin rakennusaineeksi erityisistä versioista maasta, jossa asuttiin ja kansasta, joka maata asutti. Kyse oli idealisoidusta kuvasta omasta kansakunnasta, joka nousi myös oman itsekäsityksen keskipisteeksi. Samaten kansallista perinnettä työstettiin oman kuvan ja yhteisöllisyyden pohjaksi.<sup>171</sup>

## Työ ja miehuus...

Kun Suomi liitettiin Venäjään, perintötilallisten määrä oli selvästi ylitse puolet kaikista taloista. Talonpojiston asema oli kohentunut erinäisten aiemmin tehtyjen uudistusten myötä ja muovannut siitä vahvasti oman ryhmänsä.<sup>172</sup> Uudistukset liittyivät konkreettisiin ja talonpoikaista elämää olennaisella tavalla määrittäneisiin kysymyksiin. He saivat pitää talossaan tarvittavan määrän työntekijöitä ja lisäksi heillä oli vapaus käydä kauppaa ja hyödyntää taloudessaan pitäjänkäsitöläisiä. Samaten jo vakiintuneeksi muodostunut verotuskäytäntö jatkui. Maaveron muuttamiseen tarvittiin vastaisuudessa perustuslainmuutos. Näin ollen verotuksesta tuli periaatteessa muuttumatonta ja samalla kaikista vanhojen tilojen uudisraivauksista verovapaita. Suurin ja olennaisin merkitys oli kuitenkin sillä, että perintötilalliset saivat täydellisen omistusoikeuden tilaansa; kruununtillalliset taas saivat perintöoikeuden. Näin ollen talonpojistosta kehkeytyi konkreettisesti kruunusta ja virkamiehistä aiempaa riippumattomampi ryhmä.<sup>173</sup>

Sosiaalinen eriarvoisuus maaseudulla lisääntyi talonpoikien kohotessa vähitellen ensin maaseutuväestön keskiryhmäksi ja vauraampien jopa yläkerrokseksi. Ratsutilalliset eli rusthollarit pyrkivät edelleen pitämään kiinni vau-

<sup>169</sup> Yrjö Koskinen 1916, 98 - 107; Alapuro 1987; Rommi & Pohls 1989, 103, 75; Tiuhonen 1995, 15.

<sup>170</sup> Yrjö Koskinen 1930, 49 - 51.

<sup>171</sup> Mylly 1989, 164 - 165; Hobsbawm 1994, 104 - 105; Elias 1997, 130. Katso myös Stråth 1994, 57.

<sup>172</sup> Karonen 2001, 43, 370.

<sup>173</sup> Jutikkala 1942, 500 - 501.

raasta asemastaan ja jopa lisäämään omaisuuttaan. Avioliitot solmittiin näin ollen mielellään vertaisten kanssa. Tilanomistajien määrä ei kuitenkaan enää kasvanut 1800-luvulla vaan päinvastoin alkoi laskea. Samalla torpparien ja maatyöväen eli maaseudun alimpien väestöryhmien kasvu oli huomattavaa. Torpparien määrä kuitenkin vaihteli alueellisesti. Eniten heitä oli peltoalueella eli Varsinais-Suomessa, Uudellamaalla, Hämeessä ja Etelä-Pohjanmaalla. Samoin savokarjalaisella kaskialueella oli paljon torppareita, mutta sen sijaan Kaakkois-Suomessa ja Pohjois-Suomessa vähän. Irtain maatyöväki lisääntyi voimakkaasti kaikilla alueilla.<sup>174</sup>

Alueelliset erot olivat huomattavia sosiaalisessa rakenteessa muutoinkin, Etelä-Pohjanmaalla pienten tilojen isännät eivät olleet ylivertaisia muuhun rahvaaseen nähden, vaan piiasta saattoi tulla emäntä ja rengistä kohota isännäksi.<sup>175</sup> Alempien sosiaaliryhmien voimakas kasvu oli tyypillistä myös Ruotsissa. Sielläkin joillain alueilla kasvu oli merkittävämpää kuin toisilla.<sup>176</sup>

Tilojen halkomis- ja lohkomismenettelyn mahdollisuuden lisääntyttyä oman tilan haltijaksi pääsivät helpommin muutkin kuin esikoispojot. Tilasta saatettiin lohkaista suuruudeltaan jopa vain kolmannestynnyrialainen tila, kunhan alkuperäisen tilan kannattavuus ei mitenkään vaarantunut. Uuden tilan tuli kyetä helposti elättämään asukkaansa (vähintään kolme täysi-ikäistä henkilöä) sekä kyetä itse maksamaan veronsa. Näin siitä oli tarkoitus muodostaa itsenäinen tila, ei emätilalle veroja maksava torppa. Ilmeisesti muiden kuin talollisten poikien oli hankalaa päästä edes vuokraviljelijöiksi, sillä maan hankkiminen oli kallista. Lisäksi useat talolliset olivat haluttomia myymään maitaan, sillä kyse oli henkilökohtaisesta ja säätyyn kietoutuvasta kunniasta: jos oli ryhtynyt tietyn suuruisen tilan viljelijäksi, oli työhön myös kyettävä.<sup>177</sup>

Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -teoksen Koskelan Jussin yhdeksi ensimmäisistä kirjallisista esimerkeistä ja raivaushengenmukaiseksi ihannetyypiksi näyttäytyy kyläyhteisön sosiaalisia suhteita ja kerronnan tapoja terävästi tarkastelleen Juho Reijosen *Koskelan ukko* -kertoelman päähenkilö. Isäntämies oli aloittanut lähes tyhjästä maatilallaan ja kertoi tästä elämänvaiheesta mielellään kuulijoilleen ukkoikään ehdittyään:

sen minä sanon, että perheeni olen tähän asti leivässä pitänyt, vaikka kirves oli kädessä, kun Koskelaan tulin. Hongan oksaan siinä konttini pistin, enkä isäni peruja ole syönyt enkä juonut<sup>178</sup>

Rivakka asenne työhön tiesi menestystä ja kovan työn tekeminen oli selvyys. Arvostus oli hankittava työllä. Työlle eletystä elämästä saattoi myöhemmin tarinoida oman arvonsa tuntien ja ylpeänä. Mielellään tuli korostettua omaa henkilökohtaista suoriutumista ja ehkä kokonaan unohdettua, että ei sitä aivan yk-

<sup>174</sup> Soininen 1975, 34, 49.

<sup>175</sup> Vihola 2004, 142.

<sup>176</sup> Jonsson 1989, 12. Samoin maaseudun sosiaalinen rakenne kehittyi Tanskassa ja Norjassa.

<sup>177</sup> Jutikkala 1942, 513 – 514.

<sup>178</sup> *Koskelan ukko* (1885), 218.

sin pärjännyt. Jo sinällään kertomiseen sisältyi arviointia, tulkintaa ja kommentointiakin: omaa elämää oli eletty niin kuin talonpoikaisen näkemyksen mukaan piti.<sup>179</sup> Tämänkaltainen kerronnan tapa viittasi kansanomaiseen kertomaperinteeseen, joka luonnollisesti ja itsestään selvästi kantoi mukanaan konkreettista talonpoikaista arvomaailmaa ja todellisuutta.<sup>180</sup> Torpparimiehen oli pitänyt selvittää elämästä ennen kaikkea omin avuin ja omaan työkykyyn turvaten, kun isän perintönä isännäksi kohonneella oli ollut vain opetus: ”Rehellisyys maan perii.”<sup>181</sup>

Perintöjen saaminen liitettiin talonpoikaisessa ymmärryksessä mitä ilmeisimmin laiskuuteen ja joutilaisuuteen (aateluuteen), kunnollinen suomalainen työntekijä sen sijaan tuli toimeen omillaan ja saavutti työllään aseman yhteisönsään. Myös perintötilallisen arvo ja kunnia liittyivät hänen kykyynsä työskennellä, ei asemaan sinänsä. *Koskelan ukko* -kertomuksen pastorikin katsoi isännän olevan mitat täyttävä, jopa ”pitäjän paras”, sekä näin ollen ansaitsevan yleistä kunnioitusta, kun hän oli lisäksi vielä siivo ja viinaanmenemätön. Miehestä eli kylässä esimerkillinen kertomus, joka toimi muille ohjeena:

Synkästä korvesta on hän vähitellen, kuten talonpojan pitääkin, omin käsin itsellensä raivannut aimolliset pellot ja niityt. Hänen talonsa on parhaassa kunnossa koko näillä kuuluvuin. Opillisessakin suhteessa on hän ollut hyvänä esimerkkinä. Hänellä on hyvä käsitys ja täydet sekä sisä että ulkoluvun merkit.<sup>182</sup>

Olennaista oli oman konkreettisen työn merkityksen korostaminen. Arvo tuli työllä ansaitusta, itse raivatuista pelloista.

Raivaushistoriaa esiteltiin sisäkkäisenä kertomuksena suositun ja paikallisyhteisön elämää läheltä tarkkailleen kirjailijan Väinö Katajan *Irjassa*, jossa rovasti kertoi erään isännän vaiheista nuorelle opettajattarelle. Isännän elämä oli ankaran työnteon sävyttämä tarina. Ankeista orvon pojan oloista hän oli omalla yrittämisellä ja työllä kohonnut talolliseksi ja hankkinut itse vähän omaisuutensa.<sup>183</sup> Kunnollinen työntekijä, kuten isäntä, kykeni itse mihin tahansa työhön eikä joutunut toisten apuja kyselemään. Hyveeksi muodostui kuitenkin nöyryys vallitsevissa oloissa ja vähäeleisyys: omaisuuden keräämistä tai oman säädyn rajat ylittävää asemaa ei ollut syytä asettaa tavoitteeksi eikä omaa vaurautta tai erinomaisuutta korostaa. Sillä ei ollut häpeäksi, vaan päinvastoin kunniaksi, että nuorukaisesta tuli ”vain talonpoika”, kuten pitäjän rovasti sanansa asetteli. Rovastin kertomassa tuli esiin myös isännän kylässään saama yleinen maine: hänen oli huhuttu tehneen yötä päivää työtä. Näin isäntä oli noussut kylässä esimerkiksi ja työnteko näyttäytyi näin laajemminkin koko talonpoikaisen yhteisön keskeiseksi arvoksi. Erinäisillä kertomuksilla oli kyläyhteisöissä laajemminkin tärkeä tehtävä. Niillä selvitettiin sen jäsenien välisiä suhteita ja niiden jännitteitä. Kertomusten tehtävä oli käsitellä toisiin liittyviä tunteita, jotka

<sup>179</sup> Sihvo 1984, 110.

<sup>180</sup> Vertaa Bahtin 1996, 261 – 291.

<sup>181</sup> *Koskelan ukko*, 224.

<sup>182</sup> *Koskelan ukko*, 222.

<sup>183</sup> *Irja* (1900), 25.

usein purettiin huumoriksi. Juorujen ja tarinoiden tarkoitus oli myös kontrolloida: maineen ja kunnian menetys kun vaani yhteisön jäseniä alituisen.<sup>184</sup>

*Irja*-kertomuksen isännän työnsankaruutta kohotti koko teoksen kertoja kerraten vielä miehen elämän vaiheet korostaen tärkeimpiä seikkoja:

Yrjö Kanervan elämä oli ollut yhtämittaista työtä, varsinkin viimeksi kuluneet vuodet. Orvoksi jääneenä hänen oli täytynyt yksin omin neuvoin tulla toimeen ja valita elämänuransa. Hän oli paljon yrittänyt, menettänyt paljon ja pettynyt laskuissaan. Mutta lannistunut hän ei ollut vielä. Kun oli suo siellä ja vetelä täällä, jäi hänelle vielä viimeiseksi yksi turva: ruumiillinen työ.<sup>185</sup>

Näin työn arvo nousee keskeiseksi sanomaksi tekstin ylimmän tason kertojan puheenvuorossa. Lannistumattomuus, uutteruus ja peräänantamattomuus olivat vanhastaan talonpoikaisen miehen parhaita ominaisuuksia ja kuvasivat täsmällisimmin sankarillisen miehen luonteenlaatua. Isännän olemuksen myyttiset ulottuvuudet korostuivat, kun mainittiin, kuinka hän saattoi ”vuodessa toimittaa sen, mitä muut kihnuttivat vuosikymmenen”.<sup>186</sup> Orpopojasta isännäksi oli samaten edennyt Nestor Niemelän *Luisulan lapset* -kertomuksen päähenkilö. Nuorukainen keräsi rahaa kulkemalla ympäri maata työn perässä ja työskentelemällä ahkerasti. Tavoitteena pojalla oli ”ylöspäin, paremmalle asemalle”, sillä aikomuksena ei ollut ”jäää rengiksi koko iäkseni”.<sup>187</sup> Palattuaan kotikylään hän kykeni ostamaan erään hoitamattoman talon sekä laittamaan sen hyvään kuntoon. Tämänkaltainen aseman saavuttaminen oli myös talonpoikaisyhteisössä soveliasta. Näkemyksen toi eräs isäntä ilmi sanoessaan, että

mies, joka omalla työllä ja taidollaan on koonnut jommoisinkin omaisuuden, on paljon etevämpi upporikasta perijää, joka ei ole tehnyt mitään omaisuutensa eteen.<sup>188</sup>

Päähenkilö-Matin ostama Toivolan talo oli kohta kukoistava tila. Näin mies kohosi kerjäläisestä talolliseksi ja samalla talonpoikaisen ihannemiehen tyypiksi. Hän oli hyvä kirjoittamaan, tarkka laskuissa, lukenut paljon ja muutenkin järkevä. Niinpä hänen arvostuksensa yhteisössä koko ajan lisääntyi. Jotenkin se säteili myös miehen veljeen, joka vaikka olikin hairahtunut rikollisille teille, kykeni parantamaan Toivolan tilalla tapojaan ja tavoittamaan kunnollista elämää. Toivola-nimi viittasi raamatullisesti elämännäkemykseen, jossa merkityksellistä olivat usko, toivo ja rakkaus. Niiden avulla sallimus huolehti ja tuli elettyä säällisesti ja herran nuhteessa kuten yhteiskunnan järjestykseen kuului. Oman aseman parantaminen oli tässä näkemyksessä mahdollista säädyllyisesti sopivissa raameissa.

Työn kautta merkityksellistynyt elämän jäsenitys oli lähtöisin historialliseksi ymmärretystä jatkumosta, jossa elämä oli eteenpäin suuntaava kertomus ja yhdisti vaiheet ja tapahtumat yhdeksi yhtenäiseksi tarinaksi. Sen pohjalta

<sup>184</sup> Apo 1987, 121. Katso myös Eilola 2003.

<sup>185</sup> *Irja*, 37.

<sup>186</sup> *Irja*, 37.

<sup>187</sup> *Luisulan lapset* (1890), 186 – 187.

<sup>188</sup> *Luisulan lapset*, 206.

muodostui itsekäsitys eli identiteetti.<sup>189</sup> Tällainen niin sanottu kehityskertomus on ollut tyyppillinen myös länsimaisen romaanin traditiossa. Siihen liittyi vahva individualismin korostus ja kehitysusko. Suomalainen kirjallisuus erosi kuitenkin 1700-luvulla alkaneesta länsieurooppalaisen romaanin traditiosta siinä, että sille oli tyyppillistä maaseudun ja talonpoikaiston kuvaus, ei kaupungin keskiluokan ja porvariston. Kuitenkin oli kyse nousevan, kehittyvän ja eteenpäin pyrkivän väestönosan elämäntavan, olemisen ja mentaliteetin kuvaamisesta. Yhtä lailla tyyppillistä sille oli elämäkertamaisuus.<sup>190</sup> Suomalaisen tarinan subjektiksi oli vähitellen noussut yksin pärjäävä (mies)henkilö, joka mitteli voimiinsa elämän kanssa ennen kaikkea työnteon kautta. Suomalainen proosa uusinsi tällaista elämäkertomuksen mallia, joka oli peräisin eletystä todellisuudesta. Se kertoi elämänymmärryksestä, jonka mallina oli elämä itse, ei toisinpäin.<sup>191</sup>

Talonpoikaisyhteisössä työhön kykenevyys oli kaikkein tärkeintä. Työkyvyn pohja taas oli terveys. Työkyky teki näin ihmisen joko köyhäksi tai rikkaaksi, halutuksi työtoveriksi tai vierotuksi hylkiöksi: sillä mitattiin ihmisen arvo.<sup>192</sup> Niinpä vaikka mies saattoi joutua jättämään kotinsa ja hankkimaan elantonsa muuten, ei siihen elämä kaatunut, jos terveyttä oli. Esimerkiksi Heikki Meriläisen *Korpelan Tapanissa* päähenkilö koki olevansa mies parhaassa iässä ja työkuuntoinen.<sup>193</sup> Kertomuksessa mies ei saanut kotitaloa haltuunsa valittuaan vanhemmille vastenmielisen puolison.<sup>194</sup> Kylässä ihmeteltiin, millä hän nyt elättää itsensä ja vaimonsa kotinsa jätettyään. Pari kylän nuorta miestä keskusteli päähenkilön valinnoista. Toinen sanoi, että ”ruoka ei syömällä loppu, vaan saamatomuudella”.<sup>195</sup> Ja toinen, että ”Tapani se vielä ajaa naurut päältään, sillä se mies on terästä ja se elää luotuja päiviään.”<sup>196</sup> Tokaisut viittasivat siihen, että kyllä työhön kykenevä, nuori ja terve saa elämänsä järjestettyä ilman vanhempien hyväksyntää ja yhteisön epäilystä huolimatta.

Päähenkilö osoittautui omanarvontuntoiseksi ja eteenpäin suuntaavaksi. Käsityöopissa hän hankki itselleen sepän ammatin ja oppi vastoinkäymisistään hyveellisyyttä ja nöyryyttä. Työssään hänestä tuli ennen pitkää arvostettu mies<sup>197</sup>, jolle aina oli työtä tarjolla. Vaimonsa kanssa hän eleli pienessä, mutta siistissä vuokrakamarissa, jossa heiltä ei puuttunut mitään. Päähenkilö-Tapani totesikin:

<sup>189</sup> Taylor 1989, 288 – 289.

<sup>190</sup> Saariluoma 1989b, 14 – 19.

<sup>191</sup> Vertaa Vilkkonen 2000; Roos 1988, 139 – 155.

<sup>192</sup> Vilkkonen K. 1985, 220.

<sup>193</sup> *Korpelan Tapani* (1888), 133.

<sup>194</sup> Talonpoikaisavioliittoja määritteli monesti raha ja omaisuus. Perinnöttömäksi tekemisen uhalla (joka oli lakiin kirjattu) vanhemmat saivat estettyä itselleen epäsuotuisia avioliittoja. Taussi Sjöberg 1988, 62 – 63.

<sup>195</sup> *Korpelan Tapani*, 143.

<sup>196</sup> *Korpelan Tapani*, 143.

<sup>197</sup> Maaseudun käsityöläisten arvostetuinta väkeä olivat sepät. Katso Uotila 2006 ja siinä mainittu kirjallisuus.

Mitä olimme saaneet saaduksi, ei ne rikkauksia suuren suuria olleet, vaan oli niissä-meiksi. Kumpikin meistä saattoi ansaita. Ja se oli nähty, että kumpikin saattoi kärsiä ja kärsiessäänkin tyytyä ja iloinen olla.<sup>198</sup>

Merkityksellistä oli, että työtä osattiin tehdä ja osaan osattiin tyytyä. Tässäkin kertomuksessa henkilökohtaiset pyrkimykset toteutuivat lopulta yhteisöllisesti hyväksytyllä tavalla: työn kautta saavutettiin ja vakiinnutettiin asema; avioituminen ja yhteinen koti täydensivät elämän kokonaisuuden. Osaan tyytyminen ja työstä saatu tyytyväisyys muodostuivat kertomuksen päähenkilön onnen lähteeksi ja kärsimykset vielä jalostivat ihmisen Raamatun oppien mukaisesti. Oman valinnan mahdollisuutta todensi se, että vaikka nuorukainen joutui jättämään kotinsa toimittuaan vanhempien tahtoa vastaan<sup>199</sup>, menestyi hän hyvin, koska osasi tehdä työtä ja ymmärsi työn merkityksen. Tämä korosti osaltaan oman vastuun merkitystä. Ilmeisesti samalla oli kyse ajan muuttumisesta ja vanhan kyseenalaistumisesta muutenkin: vanhemmat eivät enää kyenneet yhteiskuntajärjestyksen nimissä päättämään lastensa elämästä. Sama teema toistui Meriläisen *Kotoa kotiin* kertomuksessa, jossa päähenkilö oli riitaantunut isänsä kanssa ja lunasti paikan kyläyhteisössä omalla työllään. Samalla hän sai hyväksynnän isältään, joka tarjosi nuorelle miehelle kotitalon isännyyttä. Tähän poika ei kuitenkaan suostunut, sillä hän piti parempana elämää, jonka itse oli järjestänyt torpassaan ja sanoi

Täällä on minun miehuuteni koti. Täällä minun on hyvä olla.<sup>200</sup>

Oman aseman hankkiminen omalla työllä oli näin konkreettinen osoitus miehuudesta. Kyse oli varmasti osittain Meriläisen omista varhaisvaiheista. Hän oli lähtenyt kotoaan vanhempien ankaran uskonnollisuuden takia.<sup>201</sup>

Käsityöläistaustaisen Eero Sissalan *Naavalan Taavetti* -kertomuksessa korostui päähenkilön oma tahto ja elämän suunta oli jo lapsuuden kodissa jatkuvasti eteenpäin. Perhe oli alkuaan mökissä asustelleen satulasepän ja hänen heikkonäköisen vaimonsa seitsenhenkisen katras. Pojasta varttui jo pienestä työteliäs apu isälleen. Hän saattoi auttaa käsitöissä, eikä perheen tarvinnut turvata köyhäinapuun. Poika ompeli jo 8-vuotiaana kuin aikamies, ja kylällä alkoi sana kiertää hänen työteliäisyydestään. Sepän mökkiläistaloudella ei ollut hätäpäivää, kun ”työt valmistuivat ja rahaa ja viljaa karttui; ja perheellä oli riittävä toimeentulo”.<sup>202</sup> Tulevaisuuden suhteen oltiin perheessä koko ajan luottavaisia sekä pohdittiin keinoja entistä paremman ja turvatun toimeentulon saavuttamiseksi: isä osti, joskin velkarahalla, Amerikkaan lähtijältä perheelleen torpan. Sitä alettiin viljellä ja Taavetti kunnostautui niittomiehenäkin: ”niitti hän, ettei aikamies paremmin.”<sup>203</sup> Viljelyllä ja käsitöillä pysyttiin perheessä hyvin leivässä,

<sup>198</sup> *Korpelan Tapani*, 174.

<sup>199</sup> Huoneentaulussa lapsi oli palkollisen tapaan alamaisen asemassa.

<sup>200</sup> *Kotoa kotiin*, 349.

<sup>201</sup> Esimerkiksi Tarkiainen 1904, 18 – 20.

<sup>202</sup> *Naavalan Taavetti* (1888), 21 – 24.

<sup>203</sup> *Naavalan Taavetti*, 28 – 29.

mutta pystyttiin myös maksamaan velkoja pois. Lisäksi Taavetti alkoi tehdä siskojensa avustuksella myyntiin kukkaroita, joista saaduilla rahoilla myös saattoi lyhentää velkaa.

Taavetti-poika oppi näin jo lapsena työntekoon, mutta myös luottamaan Jumalaan sekä kiittämään häntä kaikesta hyvästä. Niinpä isän kuoltua perhe ei jäänyt murheen valtaan, kun heillä oli luottamusta tulevaan ja työteliäs ja vankka poika. Työteko vaikutti luonnollisesti myös ruumiinrakenteeseen, oltiin karkeatekoisia.<sup>204</sup> Äidin murehtiessa miestään sanottiin hänelle, ettei ollut hätää, kun mies kuoli eikä poika. Taavetti ottikin isänsä paikan 11-vuotiaana ja alkoi tehdä torpan päivätyövelvollisuutta; edelleen lyhensivät sisarukset velkoja käsityön tuotolla. Yleensä lapset oppivat tähän tapaan vähitellen työntekoon. He olivat lisäresurssi, jonka turvin saatettiin lisätä karjaa tai maata.<sup>205</sup>

Sen lisäksi että Taavetti oli itse ahkeruuden perikuva, hän saavutti talonpoikaisen miehen ihanteen myös kädentaidoissa. Hän opetteli valmistamaan taloudessa tarvittavat puuastiat ja tekemään metallitöitäkin. Vähitellen talouden ruokittavat suut vähenivät: pienin sisar kuoli kuumetautiin, vanhin meni jo naimisiin. Äidin kuoltua Taavetti teki perinnönjaon, josta hänelle itselleen ei lopulta jäänyt kuin vähän rahaa. Niinpä hän halusi jättää kotikylän taakseen ja lähteä kaupunkiin satulasepän-ammatin hienouksia oppimaan. Haaveena hänellä oli kuitenkin maatyöteko talollisena, torppariksi hän ei halunnut ryhtyä. Nuori mies halusi ehdottomasti tulla oman itsensä herraksi, ei olla toisen vallan alla. Oltuaan puoli vuotta opissa ja hankittuaan myös luku- ja laskutaitoa oli arvonsa tunteva nuorukainen valmis palaamaan takaisin siihen elämään, jonka hän kuitenkin koki omimmakseen. Käsityöopissa olleiden kaupunkilaisnuorukaisten pilkatessa maalaista Taavetti sanoi, että ei

tarvitse tehdä pilaa talonpoikaisesta miehestä. Millähän luulisitte elävänne, jos ei maalainen maan povesta teille kovalla vaivalla ja työllä leipää raatais?<sup>206</sup>

Kertomuksessa korostettiin tälläkin tavoin talonpoikaista työtä. Toisaalta omanarvontunnon kääntöpuolena oli kriittistä asennetta: ikään kuin toiset olisivat kaupungissa päässeet helpommalla. Palattuaan kotikyläänsä nuori mies avioitui ja enonsa raha-avun turvin kova työmies pääsi käsiksi aivan omaan taloon. Isäntänäkin hän oli niin kova työskentelijä, että häntä sai milloin mistäkin työpaikasta olla haeskelemassa. Miehen talossa ei tarvinnut koskaan istua petteleleipäpöydässä, vaan ”Naavalassa syötiin selvää leipää katovuotten läpi”.<sup>207</sup>

*Naavalan Taavetissa* esimerkilliseksi tullut mies ei ollut ainoastaan oman perheensä hyvän perään, vaan auttoi vaikeina vuosina hädänalaisia ostaen huutokaupoista taloja ja antaen ne sitten lahjoituksina takaisin entisille omistajille. Niin hänestä tuli vähitellen omien ansioidensa kautta kylänsä arvostetuin ja rikkain mies. Hän ei myöskään suhtautunut epäluuloisesti uuteen aikaan, vaan

<sup>204</sup> Östman 2000, 175.

<sup>205</sup> Varis E 2003, 112.

<sup>206</sup> *Naavalan Taavetti*, 60.

<sup>207</sup> *Naavalan Taavetti*, 91.



oli perustamassa kylään meijeriä, jonka tuotteita kylän läpi rakennettu rautatie vei kaupunkiin. Työteliään ja ahkeran miehen tarina jäi kauaksi aikaa elämään kylässä, sillä se oli esimerkillinen kertomus köyhän, mutta yritteliään pojan taipaleesta vauraaksi talolliseksi. Taavetin tarinan merkitys yhteisössään tuli näin esille ja osoitti sekä yhteisöllisesti että sääty-yhteiskunnallisesti hyväksytyä elämäntapaa. Samalla tavoin kansanperinteessä arvioitiin ihmisten tekoja ja osoitettiin hyväksyttäviä käyttäytymismalleja. Tarinat ilmensivät kulttuurista tietoisuutta erityisesti aiheiden tulkinnoissa.<sup>208</sup> Taavetin henkilössä tuli esin talonpoikaisen ihannemiehen piirteet: sen lisäksi, että mies oli ahkera, oli hän monitaitoinen ja kätevä.

Samaan tapaan kuin *Naavalan Taavetissa* myös sivistyssukua olleen K. J. Gummeruksen *Palkinto*-kertomuksessa tuli esiin kuinka työ, kunniallisuus ja kunnia liittyivät yhteen, kun siinä kuvailtiin suutari-Ollia: Miehen ”sydämen pohjassa asui vähän rehevyyttäkin [omanarvontuntoa], joka aina on miehelle kunniaksi”, lisäksi hän oli

maineestaan arka ja tultuaan oivallisen työnsä ja nuhteettoman elämänsä kautta kuuluisaksi tahtoi hän tuon ainoan aarteensa säilyttää.<sup>209</sup>

Mies oli kuuluisa eli tunnettu hyvänä työntekijänä ja kunniallisena eläjänä, jonka *aarteeksi* eli oman elämän kaiken hyvän lähteeksi oli muodostunut kunnollisuus. Käsityöntekijän kunnia oli yhtä lailla kuin maatyöläisenkin sidottu työn jälkeen ja työssä kunnostautumiseen. Nuhteettomuus oli rehellisestä työstään elävälle ihmiselle kunniakasta. Tämänkaltaisen ymmärrys oli säätyajatteluun kuuluvaa kirjoittajan asemasta tai taustasta huolimatta. Yhteiskuntajärjestelmän kuvaaminen ja käsitys säätyyn sidotusta kunniallisuudesta oli osa yleistä ajattelutapaa.

Oman elämän järjestäminen mieleiseksi oli aiheena suositun kansallisia arvoja ja harmonista elämänäkemyistä korostaneen sivistyneen kirjailijan Theodolinda Hahnssonin<sup>210</sup> *Kuuselan kukassa*. Päähenkilön isä oli luonteeltaan peräänantamaton ja jyrkkä eikä katsonut talollisen arvolleen sopivan, että poika menisi naimisiin köyhän suutarin lesken tyttären kanssa. Niinpä pariskunta joutui maantielle. Samanlainen oli poikakin. Niinpä ei kumpikaan voinut hellitää, vaan poika sanoi isälleen vaimonsa ja elämäntapansa valinnasta:

Minä olen mies ja pidän sanani - - Minulla on luja ja vakava luonto - - sen olen minä perinyt isältäni, ja semmoinen luonto on miehen kunnia.<sup>211</sup>

Poika ja hänen vaimonsa olivat kasvaneet rinnatusten, sillä poika oli viettänyt aikaa kraatari-tädin (räätälin vaimon) opissa ja hänen tyttärensä, tulevan vaimonsa, leikkitoiverina. Koska nuoret olivat kasvaneet yhdessä ja kiintyneet toisiinsa, oli selvää, että he menisivät naimisiin isän vastustuksesta huolimatta.

<sup>208</sup> Siikala 1984, 219.

<sup>209</sup> *Palkinto* (1863), 128.

<sup>210</sup> Hahnsson avioitui myöhemmin kansallisen ideologin Y. S. Yrjö-Koskisen kanssa.

<sup>211</sup> *Kuuselan kukka* (1883), 35.

Nuori pariskunta luotti omaan kykyynsä suoriutua elämästään ja heillä oli itse-luottamuksen lisäksi vakaa usko Jumalaan. Niinpä he menestyivät hyvin.<sup>212</sup> Kertomuksessa muistutettiin uskon merkityksestä hyvää elämää tavoiteltaessa.

Pariskunta lähti nuoren vaimon äidin sukulaisten luo Hämeeseen, koska siellä kerrottiin olevan mahdollisuus ryhtyä lampuodiksi<sup>213</sup>, ja niin nuori mies sitten tekikin. Oltuaan muutaman vuoden tässä toimessa hän sai vuokrata per-heelleen erään everstin virkatalon, kartanon, jossa perhe jatkoi kukoistustaan. Nuorukaisen isälle, ylpeälle isännälle, oli sillä aikaa käynyt huonosti, kuten kraatarin leski sai tietää kotiseudulle palatessaan. Miehen talo oli palanut, hä-nen rahansa varastettu ja lisäksi mies itse oli vanhentunut tunnistamattomaksi. Kuitenkaan hänen ylpeytensä ei vielääkään ollut antanut myöten, vaan mies tah-toi lähteä vierailemaan poikansa luona aikomatta kertoa henkilöllisyyttään tai elämänsä onnettomuuksia. Kuitenkin kävi niin, että vanhuksen pojan suloiset lapset hellyttivät vanhan miehen luonnon ja tämä halusi kertoa ankarista vai-heistaan ja jäädä perheeseen asumaan. Onnellinen perhe muutti myöhemmin takaisin kotiseudulle, ja kaikki oli hyvin ja vanha mieskin saanut rauhan:

Rauhallisena niin kuin tyyne kesä-ilta kuluivat ukon vanhuuden päivät hänen las-tensa luona, ja heistä oppi hän myös tuntemaan, että: Jumalan pelko, rakkaus ja työ onnen tuo ei peritty rikkaus.<sup>214</sup>

Näin tämäkin kertomus korosti perinteisiä arvoja, uskoa ja työntekoa ja aseman *ansaitsemista*. Omalla työllä saatu asema oikeutti ylpeyteen ja tunnustettuun statukseen. Sen ehtona oli sosiaalinen identiteetti, joka koostui statuksen edel-lyttämällä tavalla.<sup>215</sup> Kertomuksessa sääty-yhteiskunnan arvomaailman mukai-sesti kunniallisen ihmisen hyviksi luonteenpiirteiksi näyttäytyivät rehtiys, oi-keudentunto ja ahkeruus. Työteliäisyys korostui aseman saavuttamisessa ja se oli mahdollista, vaikka isä ei päähenkilön omia valintoja aluksi tukenutkaan. K. J. Gummerus ja Theodolinda Hahnsson korostivat samanlaisia elämänarvoja kuin edellä esitellyt alempien säätyryhmien kirjoittajat. Yhteiskunnallisen har-monian tukeminen oli molemmille tärkeää. Hahnsson itse koki eri säätyjen po-sitiivisen kuvaamisen kirjoittamisen keskeiseksi motivaatioksi.<sup>216</sup> Ajattelu oli lähtöisin säätyjärjestelmän harmoniaa korostavista ajatuksista, mutta myös tie-toisesta pyrkimyksestä kuvata koko *kansaa* positiivisesti arvottaen.

<sup>212</sup> Tällainen raivausyksikkö, jonka tosin usein muodostivat piika ja renki, vakiintui 1880-luvun kirjallisuuteen ja säilyi *Täällä Pohjantähden alla* -trilogiaan (1959 – 1963) saakka. Huhtala 1981, 151.

<sup>213</sup> Lampuotitila oli vuokralle annettu koko tila; torppa taas tilan osa. Rasila 2003, 368.

<sup>214</sup> *Kuuselan kukka*, 55.

<sup>215</sup> Pitt-Rivers 1966, 22.

<sup>216</sup> Huhtala 1989a, 148.

## ...suku, kunnia ja arvokas elämä

Omaehtoinen elämän järjestäminen, suomalainen riippumattomuuden halu ja kunniallisen miehen ominaisuudet olivat aiheena Esko Virtalan *Vanhan kansan miehessä*, joka oli työteliään miehen esimerkillinen selviytymistarina. Kertomuksen päähenkilö oli mies, jolle vapaus ja omillaan pärjääminen oli kaikkein tärkeintä. Hän oli lähtöisin pieneltä tilalta, joka oli jouduttu vanhempien kuoleman jälkeen myymään irtaimistoineen velkojen pantiksi, eikä miehelle ollut jäänyt perinnöksi kuin puukko sekä hyvässä terässä oleva kirves, isännän työkalut. Hän ei elänyt perinnöillään, vaan omalla työkyvyllään. Mies kokeili työntekoa useissa paikoissa, kunnes pestautui rengiksi hyvään taloon ja saavutti siellä maineen kovana työntekijänä. Hän perusti vertaisensa, palkollisnaisen, kanssa perheen, joka asusti alkuun pestuutalossa. Niinpä mies puhui isännälle asiasta ja saikin hänet näyttämään itselleen oivallisen mökin paikan ja maiden rajat. Maapalalle mies rakensi asumuksen sekä raivasi ohra- ja perunapellon, mutta laajemman viljelystoimen harjoittamiseen korpimökin isäntä ei ryhtynyt, sillä hänelle oli enemmän mieleen metsästys ja kalastus. Saaliiksi saatuja luonnonantimia riitti myytäväksi asti, ja näin perhe sai rahaa, jolla huonoina aikoina voi ostaa viljaa. Varallisuutta ei kuitenkaan kertynyt säästöön, sillä säästämiseen pariskunta oli liian helläluontoinen: he auttoivat hädässä olevia ja köyhiä.

Edellä mainittu luonteenpiirre uhkasi koitua isännälle kohtalokkaaksi. Kerran hän oli taannut köyhän toverin lainan ja joutunut itse maksumieheksi. Mutta isäntä ei asiaa jäänyt murehtimaan vaan arveli, että eiköhän selvitä, vaikka myymällä oma mökki. Mökin hinnalla velka tuli katettua, eikä koko irtainta omaisuutta tarvinnut laittaa pakkohuutokauppaan, kuten pahimmassa tapauksessa olisi voinut käydä. Näin tämäkin utterra päähenkilö selvisi ahkeruudellaan ja neuvokkuudellaan vastuksista. Ja olihan hän ruumiillista työtä pelkäämätön.

Uudeksi mökin paikaksi ei löytynyt sopivaa viljelysmaata, mutta siitä mies ei niin piitannut: "kunhan vaan sai kattoa päänsä päälle ja asunnon, jota saattoi omakseen sanoa".<sup>217</sup> Niinpä hän taasen rakensi innolla taloa, tosin nyt hänellä oli kasakka (päivätyöläinen) apunaan. Rakennustöissä kului paljon aikaa, voimia ja varoja. Siinä Lauri myös velkaantui, mutta hän ei sitäkään pelännyt: "jatkoivat uupumatta työtään, heilutteli rivakasti kirvestään ja liikutteli voimakkaasti hirsii".<sup>218</sup> Uusi koti oli syrjässä kaikesta muusta asutuksesta, mutta kalaisan veden ja metsän runsaiden antimien läheisyydessä. Niinpä paikka oli isännälle kovasti mieleinen. Lisäksi mökki oli vankasti rakennettu. Vaimon mielestä olisi huonompikin kelvannut, mutta kun oli mies sellainen, että "kun kerran rupeaa jotain tekemään, niin tahtookin siitä hyvän saada".<sup>219</sup>

<sup>217</sup> *Vanhan kansan mies* (1889), 87.

<sup>218</sup> *Vanhan kansan mies*, 88.

<sup>219</sup> *Vanhan kansan mies*, 89.

Pariskunnan elämä syrjäkulmalla sujui hyvin. Peruna kasvoi hiekkamaassa kunnollisesti, eikä villipetojen uhka pelotellut, sillä isäntä oli jo ennestäänkin tuttu karhun kanssa. Sankari-mies ei kaatanut karhua vain kerran, kuten ei talojen rakennuskaan jäänyt vain noihin kahteen. Syrjätorpan isäntä pyrki eteenpäin ja haki itsensä kruununtilalliseksi. Tilalla hän eli vaimoineen vapaavuodet<sup>220</sup>, mutta niiden jälkeen nimismies ajoi hänet tilaltaan pois, sillä verot olivat maksamatta. Näin ollen ei isännästä ollut viljelijäksi. Tällöin emännästä tuntui jo varsin ikävältä, mutta isännän mielestä ei kannattanut murehtia, vaan etsiä vielä kerran uusi mökin paikka. Ja taas hän teki kunnollisista hirsistä kodin, jossa elettiin omassa rauhassa. Isäntä kävi edelleen metsällä ja kalasti sekä kaateli vielä muutaman karhunkin. Yhdeksänkymmenen vuoden ikään hän ehti ennen kuolemaansa. Lapsille mieheltä ei jäänyt perintöjä, mutta vaimo sai lellä mökissä. Jyhkeät talot sen sijaan jäivät työn hedelminä muistuttamaan riuskasta miehestä ja hänen kunnianarvoisesta elämästään. Ja kun vanhat kertoivat Laurin töistä, oli nuorten myönnettävä, että ”harva heidän joukossaan viitsii ruveta tai pystyykään sellaiseen vaivannäköön”.<sup>221</sup> Kertomuksen mies edusti vanhan hyvän ajan työtekijää, joka oli kunnollinen ja tunnollinen. Tosin oli aikakin hänelle suopea: oli maata, jota raivata ja asuntoa, jonka voi omakseen saada.

Kertomuksen suomalaiselle työ oli luontaista ja omalakisuus itsestäänselvyys. Isäntä ei ollut noin vain valmis alistumaan sääntöihin, jotka rajoittivat omaa vapautta: enemmän hän oli syrjämökin haltija kuin veroa maksava kruununtilallinen. Vapauden kaipuuta lääkitsivät syrjäseudun erämaat ja mahdollisuus elää pyyntikulttuurin jäänteenoimaista elämää, jossa sopusointu luonnon kanssa oli olennaista ja toimeentulon turvana kalaisat vedet sekä antimistaan runsas metsä.

*Seitsemän veljeksien* kotiseudulla Hämeessä elettiin 1800-luvun lopulla ennen näkemättömän suotuisia maatalouden aikoja: pelto- ja niittyaloja laajennettiin, uudisraivausta harjoitettiin ja karjaa lisättiin. Kaiken kaikkiaan ajanjaksolla 1871 – 1910 kasvoi viljelysala Hämeessä nelinkertaiseksi. Viljelyksien pintaalojen kasvattaminen näyttikin talonpojan silmissä pitkään parhaimmalta tavalta kohentaa varallisuutta.<sup>222</sup> Tilan suotuisista oloista veljekset saivat kiittää esi-isäänsä, joka oli asiantuntevilla toimillaan perustanut elinkelpoisen tilan. Siihen oli isonjaon aikaan liitetty laajoja aloja metsää, soita ja erämaata. Tilan maista oli silloinen isäntä kantanut oivallisesti huolta ”pitäen enemmän huolta jälkeentulevainsa edusta kuin omasta parhaastaan”.<sup>223</sup> Hän oli siis toiminut kuten kunnan isännän tulikin. Niinpä nykyisilläkään omistajilla ei ollut hetkeen syytä murheeseen. Löydettyään paikkansa yhteisössään ja hankittuaan siellä arvostusta veljesten elämä kulki verkkaista tahtiaan seesteisesti ja talonpoikaisia perinteitä kunnioittaen.

<sup>220</sup> Uuden tilan raivaaja sai aluksi vapaavuosia veronmaksuista ja vilja-avustuksia. Vuonna 1775 annetussa asetuksessa määriteltiin vapaavuosien suuruudeksi 15 – 20 vuotta. Jutikkala 1942, 464.

<sup>221</sup> *Vanhan kansan mies*, 96.

<sup>222</sup> Rosenberg 1974, 9 – 15.

<sup>223</sup> *Seitsemän veljestä* (1870), 13.

Proosan eteenpäin pyrkivän suorittajaselviytyjän esikuvat löytyivät ympäröivän yhteiskunnan oikeista raatajista, rengeistä ja torppien ja talojen isännistä. Aihe oli olennainen ja tärkeä ajatellen 1800-luvun maaseudun todellisuutta ja paikallisyhteisöjen arvomaailmaa. Kertomusten suhde aikaan oli perinteitä ja mennyttä kunnioittava ja vanhoja kunnollisia arvoja puolustava. Näin niiden suhdetta todellisuuteen on luonnehdittava usein enemmän menneen merkityksiä ja arvoja korostaviksi kuin suoraan ja vain aikalaistoteen sidottavissa olevaksi. Tästä johtuen kertomusten arvomaailma henkii vahvasti kirjoittamisajankohtana jo historiaksi muuttunutta aikaa. Kertomusten tehtävä oli tällöin kertoa arvoista, joita edelleen haluttiin säilyttää huolimatta siitä, millaiset mahdollisuudet siihen todella oli.

Tosiasia oli se, että 1800-luvun lopulla tarjolla olleet mahdollisuudet olivat jo heikommalla ja välttämättä omalla työllä ei pärjännyt tai päässyt eteenpäin. Raivaushenkeä esimerkiksi estivät ajanoloon konkreettiset seikat kuten maan puute. Tilattoman työväen osuus nimittäin kasvoi koko ajan. Se oli 1880-luvulla koko maaseudun työväestä kolmisenkymmentä prosenttia, mutta 1910-luvun puolivälissä jo nelisenkymmentä. Laajemmin ymmärrettynä saatiin kyseinen väki käsittämään jopa puolet koko maaseudun väestöstä, kun mukaan luettiin lisäksi torpparit ja mäkitupalaiset. Niin ikään väestönkasvu oli heikentänyt 1800-luvun puolivälin jälkeen mahdollisuuksia oman torpan viljelijäksi pääsemiseen, kun väkeä alkoi olla niin, ettei kaikille riittänyt viljeltäväksi elatusta turvaavaa maapalaa. Vuonna 1870 suomalaisia oli 1,7 miljoonaa, mutta vuonna 1900 jo 2,7 miljoonaa. Suurin kasvanut väestöryhmä oli maaseudun alimmat sosiaaliset kerrokset.<sup>224</sup>

Toisaalta koko maan taloudellinen kehittymättömyys ja maataloudessa jopa jälkeenjääneisyys aiheuttivat sen, etteivät omalla työllä rikastumisen kuvaukset välttämättä olleet aivan ajankohtaista kerrontaa. Ajan tarjoaminen olosuhteiden ja kertomusten välittämän arvomaailman välissä oli muutosten aiheuttama ristiriita. Ideologisella tasolla turvattiin säätyjärjestelmään ja luotettiin ihmisen henkilökohtaisten hyveiden takaavan elämässä menestyksen. Ajattelutapa oli syvään juurtunut maailmankatsomus. Kertomusten välittämä elämänymmärrys perustui tähän arvomaailmaan ja ne toimivat sen tulkkeina ja välittäjinä.<sup>225</sup> *Kruunun metsissä* – kertomuksessa torpan vanha isäntä esitteli hyviä mahdollisuuksia kylässä:

Avarat viljelysmaat ja kaikin puolin hyvät tilukset olisivat... tarjona sille, joka tämän paikan valitseisi, ja aikaa voittaen voisi siihen paisua hyväkin talo, jos vaan tekisi töitä ja pitäisi itsensä erillään viinasta ja kirkonkylän porvareista.<sup>226</sup>

<sup>224</sup> Peltonen 1992, s. 273 – 274; Pulma 1994, 54; Rasila 1982a, s. 136; Tiuhonen 1996, 391 – 392.

<sup>225</sup> Huhtalan mukaan torpparikertomuksissa ei kiinnitetty huomiota siihen, mitä tapahtui torpanpojille, jotka eivät hankkineet omaa torppaa tai lähteneet omin tielle. Huhtala 1981, s. 155. Ankaran työnteon tuntemukseen ja miehuuden rakentumiseen työstä perustuivat myös Kalle Päätalon teokset. Katso Janatuinen 2005.

<sup>226</sup> *Kruunun metsissä* (1891), 10.

Mies uskoi vielä työn ja kunnollisuuden voimaan, ja niin teki hänen veljenpoikansakin, jolle hän ajatuksiaan puhui. Kunnollinen mies teki töitä, ei juonut ja lisäksi hänen oli syytä pitäytyä erillään velanotosta, johon kaupungin ”porvareitten” eli kauppiaiden kanssa tekemisissä oleminen voi johtaa. Nuorukainen suunnitteli omaa elämää, sillä hän oli päässyt ”parhaisiin miehuuden voimiinsa.”

Toisen työtä oli hän mielestään kylliksi tehnyt, vierasta leipää jo tarpeeksi haukannut-- Hän tunsu oikein voiman jäsenissään lisääntyvän ja verensä lämpenevän sitä aikaa ajatellessaan, jolloin saisi haukata omaa leipäänsä ja raataa omassa työssään.<sup>227</sup>

Käsitys oman työn tekemisen etuoikeudesta muodostui verrattuna palkollisena tai päivätyövelvollisena *toiselle* tehtyyn työhön. Vanha isäntä ja nuori mies uskoivat oman työn voimaan ja työllä menestymiseen. Kuitenkin kylässä tiedettiin yleisesti, ettei ainakaan torpanraivaajan asemassa välttämättä kehumista ollut, ei vaikka olisi ollut kuinka legendaarinen työnraataja tahansa. Esimerkiksi Korven vaarille ja hänen vaimovainajalleen, joille ”ei kylässä vertoja tietty, pani mihin työhön tahansa”, oli käynyt huonosti. Heidän satonsa oli vienyt halleja ja heidät oli häädetty torpastaan epäselvin perustein. Kylässä sääliteltiin miestä usein, sillä hänen oli täytynyt ”jättää koko elämänsä työnteko muiden hyväksi”<sup>228</sup> eli luopua torpastaan ilman korvausta. Torppareita rasittivatkin yleisesti epävarma asema ja usein vielä muutoinkin taloudellinen ahdinko. Ongelmat kärjistyivät epäselvissä velvoitteissa isäntää kohtaan ja investoinneissa, joista ei saanut korvauksia, jos torpastaan joutui lähtemään.<sup>229</sup> Torppari oli yrittäjä, joka työskenteli vuokramaalla, joten hänet voitiin häätää, eikä työn tuloksia, jotka kiinnittyivät maapohjaan voinut ottaa mukaan.<sup>230</sup> Kuitenkin aikaisemmin käsitys maanomistuksesta oli kietoutunut erityisesti tehtyyn työhön ja raivattuun maahan. Näkemyksen mukaan maa kuului sille, joka sen oli raivannut. Tämä olikin totta uudisraivattujen tilojen kohdalla. Käsitys oli kuitenkin omiaan sekoittamaan ajatuksia omistus- ja nautintaoikeudesta. Omistusoikeuden voitiin katsoa perustuvan esivanhempien tekemään ja omaan työhön. Maanomistukseen ja viljelykäyttöön liittyvät oikeudet olivat valtiopäivien käsittelyssä talonpoikien privilegioiden vahvistamiseen eli 1700-luvun lopulle saakka.<sup>231</sup> Konkreettiset epäselvyydet saati käsitykset tuskin muuttuivat heti tämän jälkeenkään. Myös torppa-sana oli alun perin 1600- ja 1700-luvulla tarkoittanut raivattua uudistilaa tilaan kuuluneen torpan ohella.<sup>232</sup>

Maatyössä oli ensisijaista työn jatkumisen turvaaminen ja samalla myös tilan ja maiden säilyttäminen suvussa. Näin ollen pahinta oli, jos nähty vaiva unohtuisi ja menettäisi merkityksensä. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna oli tärkeää, että työllä oli jatkaja. Yhtä lailla tämänkaltaiset asiat olivat tärkeitä sekä

<sup>227</sup> *Kruunun metsissä* (1891), 10 – 11.

<sup>228</sup> *Kuunun metsissä*, 18 – 19.

<sup>229</sup> Peltonen 1992, 271 – 272.

<sup>230</sup> Rasila 2003, 384.

<sup>231</sup> Jonsson 1989, 27 – 28, 69 – 74.

<sup>232</sup> Jokipii 1989, 232.

talon että torpan isännälle. Väinö Kolkkalan *Elämän murhe* -kertomuksen torpan isäntä surkutteli:

pojat maailmalla, täällä korven hirviö, joka vähitellen, pisara pisaralta uhkaa näännyttää hänet perheineen, ja ne jotka jälkeen tulevat - - kenties unohtavat heidät, heidän verensä ja taistelujensa raskauden.<sup>233</sup>

Talonpoikaisen näkemyksen mukaan, ihmisen oli otettava työvoitto luonnosta ja itsestään: oli uskottava ihmisen voimaan. Näitä ajatuksia mietti kertomuksen toinen henkilö, hyvin hoidetun talon onnekaampi poika: "elämän täytyy suuntautua ihmisen viitoittamiin väyliin, suon masentua, korven leppyä ja päivän paistaa."<sup>234</sup> Vaikka halla ja nälkä vierailivat, oli kyettävä luottamaan tulevaan. Luonnon ja Jumalan ehdoilla ihmisen oli pyrittävä elämässä harmoniaan ja sopusointuun.<sup>235</sup> Talonpitoon liittyneet sukupovien väliset ristiriidat oli kyettävä selvittämään kaikille edullisesti, jotta elämä menisi eteenpäin. Näihin ongelmiin paneuduttiin kertomuksen pääasiallisessa juonessa. Se kertoi isän ja pojan välisestä taistelusta: isän oli ymmärrettävä antaa pojalleen mahdollisuus toteuttaa omia suunnitelmiaan tilan pidossa; pojan taas ymmärrettävä isänsä läpikäymä elämän taisto ja tunnustettava sille kuuluva arvo. Ahkera ja työllä kunnostautunut isä saattoi jättää perinnöksi pojalleen oman työnsä hedelmät ja muistella vanhana ahkeruuttaan peltojaan katsoessaan:

Sai siinä käsi nousta ja laskea, ruumis kumartaa senkin tuhannet kerrat--Mutta siinä siten onkin peltoa, talon paras kappale, saa poika jatkaa siitä ja lyödä oman merkki-paalunsa yhä syvemmälle ja kauemmas korven helmaan.<sup>236</sup>

Työstä nousi miehen kunnia kertomuksen mukaan. Tärkeää oli menneiden sukupolvien työn jatkuminen sekä siihen liittyvä suvun kunnia. Tähän kuului luonnollisena osana avioituminen siten, että maat säilyisivät suvulla ja niiden myötä myös työn ja vaivan arvo. Isännän kunniakäsitystä ja vastuuta koko kotitalouden maineesta<sup>237</sup> kertomuksessa todisti se, että isä oli ottanut omaksi pojakseen vaimon toiselle miehelle saaman lapsen. Vanhempi poika ymmärsi tämän ja kunnioitti sen tähden isänsä:

Kodin maine, perheen kunnia, ne oli säilytettävä, tuntuipa se sitten kuinka raskaalta ja ylivoimaiselta tahansa - - Sen pysyttämiseksi oli nöyryyttäväkin.<sup>238</sup>

Poika tunsii nöyrää liikutusta tuonkaltaisen kunnianarvoisuuden edessä: "Noin kantaa taakkansa, elämän murheensa *mies*, valittamatta, epätoivoon joutumatta."<sup>239</sup>

<sup>233</sup> *Elämän murhe* (1915), 12.

<sup>234</sup> *Elämän murhe*, 13.

<sup>235</sup> *Elämän murhe*, 13.

<sup>236</sup> *Elämän murhe*, 185.

<sup>237</sup> Isännällä oli vastuullaan palkollistenkin kunnia. Ojala 2008, 208 – 210.

<sup>238</sup> *Elämän murhe*, 178.

<sup>239</sup> *Elämän murhe*, 178. Kursiivi teoksessa.

Talon edusta huolehtimisessa oli kyse tulevien sukupolvien edusta. Juhan Kokon *Kruunun metsissä* – kertomuksen vanha torpan isäntä arveli, että tulevan naapuritalon ja oman talon yhteisenä ponnistuksena voisi olla hallanarkojen paikkojen hoitaminen siihen kuntoon, että tulevat sukupolvet saisivat olla hallan vitsaukselta suojassa.<sup>240</sup>

Samaten tärkeää oli pyrkimys koko ajan eteenpäin ja oli itsestään selvää, että isännän ja talon kunnia olivat sama asia. Esko Virtalan *Se oli sallittu* – kertomuksessa naapuri totesi eräästä talosta: ”Kyllä se on eteenpäin menevä talo tuo Peltola.”<sup>241</sup> Toteamus sisälsi hyväksyvän arvostelman: talon asiat olivat mallillaan ja siinä oli eletty, kuten hyväksi oli. Naapurin isäntä nimittäin vielä muisti ajan, jolloin talo oli ollut vielä varsin vaatimaton.<sup>242</sup>

Työntekoon oppiminen näytti ihmiselle oman paikan. Joskus taitoja joutui opettelemaan vielä myöhemmällä iällä. Tällöin saattoi vanhatestamentillinen kärsimys olla avuksi. Esimerkiksi Juho Reijosen *Sokeassa Pietarissa* vauras ja ylpeä talollinen syytteli elämänsä onnettomuudesta ja katovuosista Jumalaa ja oppi nöyryyttä vasta menetettyään kaiken.<sup>243</sup>

Kunnia kietoutui käsitykseen omasta paikasta yhteisössä ja yhteiskunnassa, sitä lisäsi omassa työssä kunnostautuminen ja nöyryys. *Sovitus haudalla* – kertomuksessa nöyrä, köyhässä mökissä asunut leski kasvatti pojastaan rehellisen miehen ja kovan työntekijän, joka osasi kuitenkin puolustaa omaa kunniansa.<sup>244</sup>

## Työ – talonpoikaisuuden kulmakivi

Talonpoikaisen työnteon kuvaukset ylevöittivät elämän välttämätöntä. Kova ruumiillinen työ oli talonpoikaisen väen osa, mutta siitä omanarvontuntoisesti kertominen antoi elämälle positiivisen selviytymisen sävy. Työnteko ja sen vaatimat raskaat ponnistukset, uupuminen ja ajoittainen epätoivokin saatettiin haudata ja kääntää ylpeydeksi omasta elämäntehtävästä, jos siitä kunniakkaasti selvittiin ja onni määrittyi oman paikan hyväksymisenä. Työnteko oli talonpoikainen arvo, jolla erotuttiin työtätekemättömistä, työkyvyttömistä (kivulloiset, sairaat, laiskat) ja joutilaista (aateli). Samalla itse hankittu varallisuus nousi arvokkaammaksi aateliston tai tilallisen perittyä omaisuutta, jonka eteen ei sen omistajan ollut välttämättä tarvinnut tehdä mitään.<sup>245</sup> Kirjailijat, joilla kovista vaiheista oli omia kokemuksia, saattoivat varsin autenttisesti kohottaa työn arvoa. Näkökulma oli toinen kuin runebergiläistopeliaanisissa kertomuksissa,

<sup>240</sup> *Kruunun metsissä*, 10.

<sup>241</sup> *Se oli sallittu* (1888), 58.

<sup>242</sup> *Se oli sallittu*, 58.

<sup>243</sup> *Sokea Pietari* (1884). Vertaa Job. 1: 13 – 19, 2: 7 – 10.

<sup>244</sup> *Sovitus haudalla* (1863), 9 – 17.

<sup>245</sup> Wirilander 1974, Vertaa Vuorinen 2001.



joissa päällimmäiseksi nousi usein epärealistinen idyllisyys ja aatteelliset pyrkimykset.<sup>246</sup>

Toistuva työn korostaminen myyttillisesti olemassa olevaa todellisuutta ja ulotti elämän selviytymistaiston välillä epärealistisuutta hipoviin mittoihin. Näin kyseessä ei ollut aina sinällään todellinen elämän kuva, vaan ideaalitodellisuus, jossa esimerkiksi

- - talon isäntä oli 'toimen ukko' ja ankara kaskan raataja; emäntä taas ymmärsi niin paraiksi sekoittaa petäjänkuorta taikinaan, ettei siinä pihkan ja imelän maku paljo tuntunutkaan.<sup>247</sup>

Kerronnan tarkoitus oli kuitenkin selvä: korostaa positiivisella tavalla selviämistä elämässä ja tuoda esiin talonpoikaisen miehen ja naisen kunniakkaita katsottuja ominaisuuksia. Proosakerronta määritteli kansan erityisominaisuuksia ja korosti talonpoikaisen väestönsosan yhteiskunnalliseen tehtävään kuuluvia seikkoja. Se loi yhteenkuuluvuutta ja luonnehti talonpoikaiseen olemisen tapaan erottamattomina kuuluvia arvoja, tapoja ja elämän ymmärrystä. Kyse oli osaltaan kulttuurisesta myytistä, jonka tehtävä oli identiteetin luominen.<sup>248</sup> Kertomuksissa toistuva kuvasto kertoi samaten välttämättömän hyväksymisestä elämän keskeiseksi arvoksi. Myyttillisuus ei kuitenkaan irrottanut kertomuksia oikeasta alkuperästään tai tehnyt niistä epätosia, sillä myytin suhde todellisuuteen ei ole yksioikoinen, eikä siinä ole kysymys toden muuntumisesta epätoiseksi tai keinotekoisesta tekemisestä luonnolliseksi. Sen sijaan myytti pohjautuu aina jossain määrin todellisuuteen. Voidakseen vedota ihmisiin se ei voi olla täysin epärealistinen.<sup>249</sup> Kyse oli myös menneen esittämisestä suotuisasti ja sankarillisena. Siten kerrottiin erään pohjalaisen talon elämästä Päivärinnan *Pentti ja Inka* -kertomuksessa. Talon leivässä oli seassa pettua, koska siten leipä pysyi samanlaisen aina vuodentulosta huolimatta ja se oli "säästäväisyyttä Suomen tavan mukaan".<sup>250</sup>

Suomalaiseen sankaruuteen kuului jatkuvan työn raatamisen ohella jopa ankara selviämisen eetos. Näin esimerkiksi Juho Reijosen *Merkilliset miehet* -kertoelmassa, jossa Pelkosen isäntä pyrki eteenpäin huolimatta siitä, että halla oli vienyt sadon, järvi lapset ja päälle päätteeksi vaimokin oli tullut hulluksi. Miehestä kertonut vanhus totesikin, että

moni olisi hänen sijassaan heittänyt jo kaikki hiiden pisaan ja mennyt Venäjälle tahi jonnekin muualle, vaan Pelkosen ei ole kuultu kohtaloansa koskaan nurkuvankaan edes.<sup>251</sup>

<sup>246</sup> Rantanen 1995, 178 – 179.

<sup>247</sup> *Muistelma Savosta* (1885), 200 – 201.

<sup>248</sup> Katso Tudor 1972, 121 – 140. Suomalaisen poliittisen kulttuurin myyttisistä ulottuvuuksista katso Mylly 1989.

<sup>249</sup> Vertaa Barthes 1994, 173 – 201.

<sup>250</sup> *Pentti ja Inka*, 83.

<sup>251</sup> *Merkilliset miehet* (1885), 261, 264.

Proosakertomusten suomalaisessa elämän jäsenyyksessä oli olennaista työlle omistautuminen. Luonteen lujudella nujerrettiin yleensä kovimmatkin olosuhteet, kun luterilainen työn etiikka<sup>252</sup> sai ilmiänsä proosan elämäntapauksissa. Työn sankarin elämä pohjasi elettyyn ja vakiintui vuosisadan vaihteessa suomalaisen kansakunnan itseymmärrykseen. Proosakertomuksissa todentui ja tuli läheiseksi itse eletty ja koettu mennyt ja nykyisyys.

Kertomukset tekivät ymmärrettäväksi kokemuksia, asettelivat niitä juonnelliseen kokonaisuuteen<sup>253</sup> sekä loivat ja vakiinnuttivat (kansanomaisia) itseymmärrystä. Selvästi oli kyse talonpoikaisyhteisöissä vallinneista yleisistä arvostuksista, kun kertomuksissa esiteltiin työllään eteenpäin päässeiden vaihteita. Usein mainittiin, että kyseisen henkilön tarina jäi elämään tai että henkilöt vaiheet olivat usein kerrattuja yhteisössä. Näin henkilön tarina sisälsi arvokkaita ja säilyttämisen arvoisia piirteitä, jotka myös kertoivat yhteisöstä itsestään.

Koska suomalainen on elänyt työlleen, kertonut siitä ja vielä lukenut aiheesta<sup>254</sup>, on sangen vaikeaa sanoa, missä tode(llise)n, fiktion ja myytin rajat kulkivat tai kulkevat. Henkilökohtainen rakentui aina suhteessa elettyyn sekä kulttuurissa eläneisiin ja toistuviin kertomuksiin. Kertautuvasta saattoi rakentua myytti, mutta silti se oli joskus ollut mitä todellisinta ja elettyä elämää.<sup>255</sup> Elämän vaiheiden kertaamisessa oli kysymys myös muistoista, vanhempien ja perheen historiasta. Oman historian merkitys oli ennen muuta siinä, että sen kautta rakentui yksilön ja kansakunnan identiteetti.

Oman perheen historian merkityksestä muodostui työn tekemisen ja raivauksen kertomus Selma Anttilan *Juhannuskoivussa*. Siinä tytär pyysi isäänsä kertomaan jälleen, kuinka hän oli yhdessä äidin kanssa raivannut peltonsa ja rakentanut kodin kovalla työllä sekä kuinka he yhdessä olivat luoneet elämänsä perustan.<sup>256</sup> Isän kertomuksen tehtävä oli myös kerrata kaupunkiin muuttaneelle tyttärelle omat juuret. Ruumiilliseen maaseudun työhön ja elämään tytär halusi myös oman lapsensa kasvattaa:

Näitä peltoja hän kylväköön, ja kasvattakoon ne hänen leipänsä. Tämän talon väen seurassa hän oppikoon tuntemaan oman kansansa ja säätynsä elämän.<sup>257</sup>

Työn teosta ja elämän kovista reunaehdoista kertovat tarinat kantoivat mukanaan sääty-yhteiskunnan perinteistä roolijakoa sekä käsityksiä ihmisen arvosta, elämää ohjaavista voimista ja henkilökohtaisista mahdollisuuksista vaikuttaa

<sup>252</sup> Työetiikan vaikutus suomalaisuuteen on edelleen keskeinen. Katso Sihvola 2005.

<sup>253</sup> Vertaa Korhonen 2005, s. 49 – 57.

<sup>254</sup> Katso Makkonen 2002 (toim.); Roos 1987 ja Valtonen 2004. Suomalaiset ovat lukeneet mieluusti työstä, ahkeruudesta ja yrittämisestä. Eskola 1991, 96 – 99; Vertaa Jokinen K 2001.

<sup>255</sup> Työnteon ja velvoitteiden korostaminen oli enemmän kuin itsestäänselvyys jälleenrakentamisen Suomessa. Kansallisilmeenkin tuli korostaa työlle omistautumista. Haikari 2006, 284.

<sup>256</sup> *Juhannuskoivu* (1912), 212 – 213. Työntekijä-suomalaisten kertomukset saattoivat myös rajata pois toiseksi määrittyviä, kuten naisia, sairaita tai poliittisesti epäkorrekteja. Tällöin ne olivat muodostamassa varsin ahtaasti määrittävää oikean suomalaisuuden kuvaa. Tuomaala 2004, 68, 73 – 75.

<sup>257</sup> *Juhannuskoivu*, 224.

asioihin. Omalla, kovalla työllä saattoi elämässä päästä eteenpäin ja saavuttaa hyvänkin (säädynmukaisen) aseman. Usko työn voimaan oli vankka, vaikka selvästi oli nähtävissä se, ettei työllä aina menestynyt. Talonpoikaisen identiteetin rakennus kytkeytyi kuitenkin kunnollisuuteen, ahkeruuteen ja työtekoon. Elämässä eteenpäin vei käsitys omasta kyvystä sekä luottamus kunniallisen elämän mukanaan tuomaan menestykseen. Kyse oli vanhoihin hyveisiin ja arvoihin tukeutumisesta ja uskosta siihen, että elämässä edelleen pätevät sääty-yhteiskunnassa vakiintuneet käsitykset ihanteellisen ihmisen ja kunniallisen yhteisön jäsenen ominaisuuksista. Vaikka rakenteet antoivat liikkumavaraa ja sääty-yhteiskunnan ehdoton hierarkkisuus vähitellen joutui antamaan periksi, eivät ajattelurakenteet muuttuneet yhtä nopeasti. Päinvastoin proosakertomusten esittelemät henkiset rakenteet ja elämän käsitys tuntuvat juontavan vahvasti menneeseen. Käsitys jatkuvuudesta ja menneen arvosta oli selvä.

Myös 1800-luvun puolenvälin suomalaisuusideologia nojasi edelleen traditionaalisen ja staattisen sääty-yhteiskunnan omistussuhteisiin sekä ajatus- ja arvomaailmaan ja näin ollen etupäässä varakkaisiin ja vahvoihin talonpoikiin. Yhteiskunnan eriarvoistavien sosiaalisten suhteiden käsittäminen ei sisällynyt suomalaisuuden rakentajien (myyttiseen) ymmärrykseen, vaan niitä pyrittiin käytännön tasolla kaventamaan sekä häivyttämään. Samalla tuettiin vanhaa yhteiskuntajärjestelmän harmoniaa, johon säätyjen eriarvoisuus ja yhteiskuntaryhmien erilaiset tehtävät kuuluivat itsestään selvinä. Lopulta koko suomalaisuustoiminnassa oli kyse määrittelyvallasta ja oikeudesta kertoa, millaista oli oikeanlainen suomalaisuus ja ketkä Suomen kansan oikein muodostivat. Kirjallisuuden merkitys suomalaisuuspyrkimyksissä oli jäsentää erityisellä ja omalla tavallaan kunnollisen elämän peruseriaatteita ja tuoda samalla julki yhteiskunnallisia uudistusajatuksia. Tärkeää oli kuitenkin se, että Raamatun kertomuksiin pohjautuvien elämänohjeiden oli voitava mukautua uusiin yhteiskunnallisiin oloihin. Vanhoista ideaaleista oli muokattava kansallisen kulttuurin tarpeisiin omassa ajassaan toimivia ja niiden erityispiirteet huomioivia kertomuksia.<sup>258</sup> Työnteon ihanteita korostanut ja suomalaisen ominaispiirteitä hahmottanut proosakerronta tuki kansakunnan ideologista rakennustyötä varsinaisesta asiayhteydestään irrotettuna. Talonpoikaiskulttuurin ihanteet muokkautuivat kansalliseksi perinteeksi ja paikallisen yhteisön arvot kansallisiksi arvoiksi, kun niistä tuli kansallisten kulttuuri-instituutioiden tukemaa ja välittämää kulttuuria. – Toisaalta talonpoikaiskulttuurin vuosisataiset arvoperustat, sääty-yhteiskunnan järjestykseen olennaisella tavalla kuuluneet periaatteet ja (talonpoikaisen) yksilön kunniaa määritelleet tekijät jäsensivät edelleen kyläyhteisöjen jäsenten käsityksiä itsestään. Vaikka maailma muuttui, oli vanhoihin arvostuksiin edelleen hyvä turvata.

---

<sup>258</sup> Anderson 1994, 67 – 82.

## Elämän kova koulu ja uuden ajan puristus

Mutta ei elämä aina proosassakaan järjestynyt onnellisesti. Usein oli niin, että henkilöt toteuttivat vain yhteisöllisiä toiveita ajattelematta itsenäisesti omia halujaan ja toiveitaan elämänsä suhteen. Juho Reijosen *Vaihdokas* esitteli päähenkilön vanhempien vaiheet synkästi. Nuorukainen lähti pinnistelemään elämän tiellä kirkonkellon soittajana. Yksinäisyys oli kuitenkin ottaa hänestä voiton jo alkuun ja ajaa itsemurhaan, mutta onneksi velvollisuudentunto työnantajaa (rovastia) kohtaan esti aiheet. Avioituminen oli seuraava suoritettava velvollisuus. Mies nai eteensä sattuneen naisen sen paremmin asiaa arvelematta. Kodin varustaminen osoitti elämän perustan hataruutta: pariskunta oli asettunut nauriskuoppaan, jonka seinät oli tuettu pölkyillä ja katto rakennettu laudoista sekä piipuksi asetettu ”lahonnut pärepölkky”. Koti oli senlaatuinen, ettei se ansainnut kyläläisten keskuudessa edes mökin nimeä. Silti sen asukkaat olivat aluksi onnellisia, sillä he tyytyivät osaansa.<sup>259</sup> Teperin mukaan Päivärinnan kertomuksissa kaikkein köyhimpien asuntoja olivat maakuopat tai turpeesta rakennetut mökit.<sup>260</sup> *Vaihdokkaassa* esitetty toteamus nauriskuopan pariskunnan onnen tilasta: ”he olivat tyytyväiset” mukailee Päivärinnan tyyliä. Reijonen on saattanut asettaa osaan tyytymisen ironiseen valoon myös näin, mutta kieltämättä se tuohon valoon muutoinkin asettuu. Nauriskuoppa-kodin vanhemmat eivät oikein päässeetkään eteenpäin, vaan vaimo kuoli ja miehestä tuli juoppo murhamies päinvastoin kuin esimerkiksi Päivärinnan *Tahdon voimassa*, jossa ponnisteleminen ja ahkeruus tuottivat tuloksia.

Esko Virtalan *Kinkeritalossa*-kertomuksessa oltiin samaten todellisten realiteettien äärellä. Talonpoikaisemännät suhtautuivat kunnioituksella ja vieraanvaraisesti kinkereitä<sup>261</sup> pitämään tulleisiin pastoriin ja lukkariin ja osoittivat heille hyväntahtoisuuttaan laittamalla parhaita antimia ruokapöytään. Ne olivat perunaa, lihaa, kalaa, leipää, juustoa ja voita. Ruokaa oli runsaasti, mutta lukkari mainitsi pastorille, että tähän aikaan vuotta ei ollut hätää, kun kellarit olivat täynnä perunaa ja jauhoja, mutta kevään koittaessa oli toisin:

silloinpa ei lehmät enää lypsä. Viljakin on monelta loppu...ei auta muu kuin turvautua männyn kuoreen ja syödä petäjää suolattuun muikkuin kera.<sup>262</sup>

Väinö Katajan *Ollin-Mikko, Aapon-Ulla ja Ullan-Eino* -kertomuksessa uskonnollinen maailmankuva oli vielä vahvasti läsnä. Päähenkilössä herätti tyytyväisyyttä havainto, että hän sentään selviäisi omillaan talven yli huonosta vuodentulosta.<sup>263</sup> Osaansa tyytymistä auttoi ja ihmiselle paikkaa näytti pelko koko elämän päättymisestä. Maailmanlopun enteeksi kertomuksessa tulkittiin maata lähes-

<sup>259</sup> *Vaihdokas*, 14 – 15.

<sup>260</sup> Teperi 1987, 85.

<sup>261</sup> Kinkereillä kuulusteltiin kyläläisten lukutaitoa, joka käsitti ensisijaisesti katekismuksen tuntemusta.

<sup>262</sup> *Kinkeritalossa* (1889), 14 – 15.

<sup>263</sup> *Ollin-Mikko, Aapon-Ulla ja Ullan-Eino*, 254 – 255.

tyvä komeetta, josta kehkeytyi koko kylän puheenaihe, kun siitä luettiin lehdistä ja puhuttiin mökeissä. Tässä oli kysymys maailman muuttumisen aiheuttamasta tuskasta. Vaikka elämän perusasiat näyttivät pysyvän samoina, saattoi tiedonvälityksen lisääntyminen (sanomalehdet) tuoda mukanaan sellaista maailmankuvan laajennusta, joka oli omiaan heikentämään ihmisen turvallisuuden tunnetta.<sup>264</sup>

Tällöin viimeistään heräsi huoli omasta syntisyydestä ja sen vaikutuksesta kohtaloon. Kertomuksen riitaisa pariskunta ryhtyi rukouksissa lupailemaan parannusta. Jumalan rangaistuksella kertomuksessa ei nyt uhkaillut pastori<sup>265</sup> vaan naapurin rouva, joka oli nähnyt toraisessa talossa otettavan taas kerran yhteen. Elämän omiin uomiinsa mökissä palautti helpotus, kun maailmanloppu ei tullut, vaan omaa elämää saattoi jatkaa eteenpäin. Mies ja vaimo olivat taas sovussa ja elivät rauhassa omaa osaansa täyttäen. Vaimon nähtiin vievän myllyllä ahkeroilvalle miehelleen kahvitkin. Kertomuksessa komeetta oli metaforinen ilmaus maailman muuttumisesta. Päähenkilö vertasi kokemaansa uhkaa Raamatun Nooan koettelemuksiin, joihin koko kertomus lopulta vertautuu. Uhkan ja muutosten edessä ihmisen oli etsittävä vastauksia entistä monimutkaisempaan kysymykseen olemassaolon perustuksista. Päähenkilön kävi kuitenkin vielä hyvin. Hän oli komeettauhan väistyttyä entistä tyytyväisempi elämänsä ja koki olevansa voimissansa 60-vuotiaana 1900-luvun alkupuolen tietämissä. Mies oli yhteisönsä tiedollinen auktoriteetti: hän saattoi opastaa kyläläisiä neuvoillaan ja ohjeillaan. Oma työ toi hänelle hyväksyntää ja kiitosta ja työn jatkuminen oli turvattu, sillä pojan oli määrä ottaa isänsä velvollisuudet hoidettavakseen. Kukaan ei enää tiennyt sitä sanoa, miten pojan kävisi. Josko hänen jo olisi jätettävä isänsä työ ja lähdeävä muille aloille? Päähenkilön elämässä huippu oli nyt saavutettu ja sitten alkaisi vanhuus. Sitä ei kuitenkaan kertomuksessa tuona keväisen kauniina päivänä alettu murehtia.

Katovuodet olivat teema, joihin tämän tästä kertomuksissa palattiin. Ne olivat vaikuttamassa käsityksiin oman työn avulla menestymisestä kuten ylipäätään käsitykseen torpparin työstä. Kuva vertautui luonnollisesti Saarijärven Paavoon.<sup>266</sup> Katovuosien merkitys oli olennainen F. E. Sillanpään *Hurskaan kurjuuden* päähenkilön elämässä: lapsuus osui niihin vuosiin ja jätti jälkensä.<sup>267</sup> Eikä koko elämä muodostunut onnelliseksi saati menestyksekkääksi, vaan se oli kokonaisuudessaan laiskuuden ja onnettomuuksien sävyttämää. *Hurskas kurjuus* ei kuitenkaan eronnut aiemmista kuvauksista ratkaisevalla tavalla, koska onnettomuuksia ja vaikeuksia työllään menestymään pyrkivien elämäkuvauksissa oli aiemminkin kuten Juho Reijosen *Huonona aikana* -kertomuksessa.

<sup>264</sup> Katso Nieminen 2006, vertaa Levi 1992, 143.

<sup>265</sup> Perinteisesti papisto oli syyttänyt kansaa köyhyydestä, sodista ja muista maanpäällisistä vitsauksista ja esitti kurjuuden olevan ainoastaan ihmisten omaa syytä ja Jumalan rangaistus. Nälkävuosina vedottiin taas kansan synnintuntoon ja katumuksen tärkeyteen. Peltonen 2006, 140 – 143; Soikkanen 1991, 230.

<sup>266</sup> Alhoniemi 1972, 148 – 150.

<sup>267</sup> Vuosien 1867 – 1868 nälkävuosina kuoli yli 270 000 suomalaista eli 100 000 enemmän kuin normaalivuosian. Jutikkala 1999.

Köyhyysahdingossa 1860-luvulla tulivat vahvasti esiin sosiaaliset erot. Ne ilmenivät erityisesti talollisten halukkuudessa tai haluttomuudessa antaa omaan apua tarvitseville ja toisaalta köyhien itsensävoittamisessa apua pyytämään lähtiessä. Köyhyysraja alkoi vähitellen kulkeutua elintason kohotessa säätyläisten ja talonpoikaiston väliltä keskikokoisten viljelmien omistajien ja omistamattomien väliin.<sup>268</sup> Käsitys köyhyydestä oli 1800-luvun kuluessa tarpeen määrittellä uudelleen, koska oli ilmeistä, että köyhyyteen voivat ajautua myös työkykyiset, eivät vain todelliset vaivaiset eli työkyvyttömät. Silti köyhyys ajateltiin usein yksilön henkilökohtaisten ominaisuuksien syyksi, että syynä oli kuitenkin laiskuus, tyhmyys tai vähintään kehnot kotiolot.<sup>269</sup> Myös yhteiskunnallisesti ajateltuna kelvollinen ihminen oli ominaisuuksiltaan kunnollinen kuten talonpoikais yhteisöiden arvojenkin mukaan. Säätyajattelun tulkinnoissa säädynmukainen eriarvoisuus ja huono-osaisuus olivat yhtä lailla *säädyllisesti* oikein ja erot olivat tämän oikeudenmukaisuuden näkökulmasta luonnollisia.<sup>270</sup> Silti käsitys ihmisen omasta pyrkimyksestä hyveellisyyteen ja sen merkityksestä oli yhtä lailla vahva ennen muuta talonpoikaista ajattelua jäsentävissä kertomuksissa. Tämä kertoo osaltaan säädyllisen ajattelun läpitunkevuudesta yhteiskunnassa.

*Huonona aikana* kuvasi talonpoikaisten hyveiden unohtumista ja kato vuosien kurimusta. Aluksi kerrattiin, että Iloimantsin seudulla oli vanhastaan totuttu koviin oloihin, näkemään nälkää ja lisäämään vehkaa leivän teossa viljan jatkeeksi. Yleisesti tunnettuna kertomuksessa esitettiin ahdinkokierre: halla pani sadon matalaksi useammin kuin kerran. Lisäksi nähtiin ongelman aiheuttajaksi se, että suomalainen ei osannut pitää omaisuudestaan yhtä tarkkaa huolta kuin ennen vaan velkaantui.<sup>271</sup> 1800-luvun puolivälissä oli maassa koettu useita peräkkäisiä katoja. Varsinkaan Itä- ja Pohjois-Suomessa, jotka olivat nopean väestönkasvun aluetta, ei ehditty toipua kovista ajoista ja päästä uuden elämisen alkuun, kun jo koittivat varsinaiset nälkävuodet. Velkakierteestä ei päästy, sillä velkaa kertyi koko ajan entisen päälle ja useilla tiloilla oli näin lopulta useiden katovuosien velat niskassa.<sup>272</sup> Näin alkoivat kurimustarinan ai neukset olla koossa, ja *Huonona aikana* -kertomuksen isännälle kävi niin, ettei velkaisen talon pidosta tullut enää mitään. Ahdinkoa lisäsi entisestään, jos puoliso oli herrastelunhaluinen entinen pappilan piika ja odottanut aviotonta lasta toiselle miehelle, kuten kertomuksen miehen vaimo oli. Mieliharmia lisäsi vielä entisestään se, että kaupallisuus oli tunkeutunut Itä-Suomeen voitonhaluisten kauppamiesten hahmossa. Kauppapuotiin olivat menneet talon varat, joilla oli pitänyt lyhentää entistä velkaa. Velaksi ostaminen ja myyminen oli yleistä kauppapuotien käytäntöä 1860- ja 1870-luvuilla, eli juuri kyseisenä aikana.

<sup>268</sup> Häkkinen, A. & Peltola, J. 2005, 41 – 47.

<sup>269</sup> Pulma 1994, 56 – 58.

<sup>270</sup> Näin edelleen 1800-luvun puolivälin jälkeen. Pitkänen 1991, 158 – 171.

<sup>271</sup> Talonpoikaisuuteen kuului vanhastaan vahva velattomuuden ihanne. Katso esimerkiksi Heinonen 1999.

<sup>272</sup> Turpeinen 1986, s. 28 – 30. Pahimmin katovuodet koettelivat Pohjois-Pohjanmaata, Kainuuta, Pohjois-Savoaa, Pohjois-Karjalaa ja Ylä-Satakunnan ja Pohjanmaan itäosia. Pulma 1994, 67.

Kauppiaatkin myönsivät velkaantumisongelmat, mutta käytäntöjä oli vaikeaa muuttaa taloudellisten realiteettien kuten liikkuvan rahan vähyyden takia. Suurin osa sekatavarakaupan velkaantuneista oli juuri tilallisia 1860-luvulla eräässä Pohjois-Karjalan maalaispitäjässä.<sup>273</sup>

Ja nyt *Huonona aikana* -kertomuksen tilan varat olivat ollutta ja mennyttä, kun niitä oli kulunut runsaasti myös vaimon seurapidossa. Lisäksi kauppias osoittautui olevan petollinen konna: hän lupasi ensin antaa armonaikaa velan maksuun, mutta kohta olivat kurjistuneen tilan ovilla ”komsarjukset” (siltavouti ja nimismies) saatavia penäämässä. Mutta kaiken surkeuden syyksi eivät tässä kertomuksessa koituneet herrat, vaan velanotto sekä onnettomaksi kääntynyt puolison valinta. Avioitumiseen saakka miehen elämä oli mennyt niin kuin pitikin työteliään miehen mallin mukaan ja talossa oli eletty säällisesti. Säästämillään rengin ansioilla mies oli hankkinut itsellensä tilan ja koko ajan oli menty eteenpäin niin kuin kuului:

Metsä pakeni pakenemistaan taloa, joka vuosi navetta kävi yhä ahtaammaksi ja ihmiset puhelivat kunnioituksella Huuhkavaaran Iskasta, joka söi selvää leipää ympäri vuoden, maksoi määräpäivään mennessä veronsa, eikä edes ulkonäöltään tuntenut pitäjään hirmua, nimismiestä.<sup>274</sup>

Mutta sitten huonot ajat olivat alkaneet. Lisää velkaa ei enää saanut ja metsätkin menivät myyntiin pilkkahinnasta. Perintötilalliset joutuivat koville, saati nyt uusi talonpitäjä, kun markkinavoimat alkoivat kohdella kaltoin. Sahalle ostettavan puun hinta oli tietenkin sidottu maailmanmarkkinahintoihin ja kun talouden alamäki alkoi, eivät metsäyhtiöt maksaneet enää samalla tavoin puusta kuin mihin puukauppaan innostuneet tilalliset olivat hyvinä vuosina tottuneet.<sup>275</sup> Yksittäisten ihmisten näkökulmasta kovat vuodet ja ongelmat todentuvat juuri epärehellisissä kauppiassa ja metsäyhtiöissä, jotka veivät alakanttiin hinnoittelemansa puun sahoille.<sup>276</sup> Puutavaran liikkumiseen metsänomistajilta jalostajalle mahdollistivat hyvät liikenneyhteydet. Vesiteitse tukit liikkuivat esimerkiksi Hämeessä helposti sahoille. Niinpä Tampereen ympäristössä arveltiin 1880-luvulla lukuisten talojen pistäneen kaikki metsävaransa metsäteollisuuden raaka-aineiksi. Näin puun avulla sai nopeaa, muttei pitkäkestoisesti kannattavaa tulojen kasvua. Lisäksi metsätulojen suuruuden arveltiin jäävän metsähehtaarilta vain kymmenesosaksi peltohehtaarin tuottamasta.<sup>277</sup>

Lisäksi oli vaarana se, että koko tila siirtyi metsäyhtiön haltuun, ja kaikki oli alkanut siitä, että velkaa otettiin kauppiaalta tai suoraan yhtiöltä. Ilomantsissa siirtyi eniten tiloja yhtiöille: ennen suurlakon vuotta kaksi kertaa enemmän kuin koko Uudenmaan läänissä tai juuri sama määrä kuin Hämeen läänissä.<sup>278</sup> *Huonona aikana* -kertomuksen päähenkilö entisenä omistajana joutui kuljeske-

<sup>273</sup> Kaarniranta 2001, 142 – 143, 134.

<sup>274</sup> *Huonona aikana* (1885), 198 – 199.

<sup>275</sup> Kaarniranta 2001, 130 – 134.

<sup>276</sup> Peltonen 1992, 273.

<sup>277</sup> Rosenberg 1974, 89, 91. Metsätulojen vaikutusten ristiriitaisista tulkinnoista. Lamberg J-A 1996.

<sup>278</sup> Vihola 2004, 145.

lemaan kuukausikaupalla niin oman kuin lähipitäjät lävitse, eikä mistään löytynyt kunnollista työtä. Sen sijasta tuli vastaan monia ”kurjannäköisiä ihmishaamuja”, jotka kyselivät työtä ja leipää. Onneksi työtä saattoi saada sahalta.<sup>279</sup>

Sinne ei kuitenkaan opettavaisen tarinan mies koskaan saapunut, sillä hänestä ehti vielä tulla murhamies: Talvitiellä kiiruhtaessaan kotiin kertomaan työn saannista hän tapasi nälästä uupuneeen perheensä kosken partaalta nuokkumasta. Kuultuaan vaimon antaneen poikansa varastaa henkensä pitimiksi otti hän jälkeläisensä käsiinsä ja heitti kosken kuohuihin, sillä rehellisyyden hyve oli miehelle ainut, josta enää saattoi pitää kiinni kaiken kurjuuden keskellä. Minkäänlaista perinpohjaisempaa selitystä ei teolle saatu. Mies sai kärsiä tuomiotaan vankilassa, kunnes eräänä keväisenä päivänä huomattiin hänen siirtyneen ajasta ikuisuuteen.<sup>280</sup> Kovien olojen ja uuden maailman puristuksessa ei edes työkyntöisyys auttanut.

Rahatalouden kanssa tekemisiin rahvas pääsi tai joutui myös kauppahuoneiden kautta. Oulun seudulla tervanpolto oli ollut yleistä ja sen avulla saatiin lisäansiota, jolla päästiin rahalla ostettaviin tarvikkeisiin käsiksi ja voitiin ansaita veronmaksuihin varoja. Itse asiassa Pohjois-Pohjanmaalla sivuelinkeinot olivat elinehto maatalouden tuottaessa niin heikosti. Kaupankäynti oli jo varhain vakiinnuttanut aseman niin tällä alueella kuin Pohjois-Suomessa laajemminkin eikä luontaistaloudessa eläminen ollut enää tyyppillistä alueella 1800-luvun alkupuolelta eteenpäin. Oululainen kauppahuone kävi laajasti kauppaa Pohjois-Suomen alueella ja osti talonpojilta monenlaista tuotetta tervan ja voin lisäksi: muun muassa kalaa, viljaa, heinää, marjoja, vasikannahkoja, metsälintuja ja höyheniä.<sup>281</sup> *Se oli sallittu*-kertomuksessa isännät veivät tervaa tutulle kauppiaille Ouluun lyhentääkseen velkaa ja saadakseen vastineeksi ”taas vähän jauhoja ja suoloja ja vähän rahaakin”.<sup>282</sup> Tervatalous oli kuitenkin seudulla jo vähitellen hiipumassa 1800-luvun loppupuolella ja kauppahuoneidenkin kiinnostus alkoi kohdistua sahatavaraan. Sahojen perustaminen onnistui hyvin alueen otollisten uittojokien läheisyyteen.<sup>283</sup>

Uudenlaiset tulonansaitsemiskeinot herättivät luonnollisesti kiivasta halua vanhojen elinkeinojen ylläpitämiseen ja niiden puolesta puhumiseen. Viljelyä ja talonpitoa puolustettiin kunnollisina työnteon muotoina Väinö Katajan *Lain varjolla* -teoksessa. Virtaniemen talon nuorin poika viljeli yksinään velkaista taloa. Vanhemmat veljet eivät nauttineet nuorimman arvonantoa, sillä he olivat lähteneet (metsä-)

yhhtiön töihin ja jättäneet talon työt huiskin haiskin - - kävivät talvisydämen aikaan entisessä kodissaan hakemassa ruokaa ja lämmintä - - Kelvottomat ja laiskat!<sup>284</sup>

<sup>279</sup> *Huonona aikana*, 195

<sup>280</sup> *Huonona aikana*, 198 – 199.

<sup>281</sup> Kauranen 1999, 97, 103.

<sup>282</sup> *Se oli sallittu* (1888), 36 – 38.

<sup>283</sup> Karjalainen 2000, 57 – 63.

<sup>284</sup> *Lain varjolla* (1909), 74 – 75.



Usein sahayhtiön tarjoamaan työhön suhtauduttiin maaseutuyhteisöissä kielteisesti. Sitä ei arvostettu, koska se oli toisen tarjoamaa työtä ja lisäksi työ oli kylän ulkopuolella. Silti väestönkasvu ja paremman toimeentulon mahdollisuus myös houkutteli ja aiheutti muuttoliikettä. Maahenki vaikutti myös niin, että enemmän saatettiin lähteä viljelijöiksi Amerikkaan kuin tehtaaseen töihin. Sahojen vaikutuksesta rahatalous sai vankan sijan lähiympäristössä.<sup>285</sup>

*Lain varjolla* -kertomuksessa nuoren miehen ponnistukset eivät yksin riittäneet, kun elättinä olivat kivulloiset vanhemmat ja sisaren perhe, jonka elättäjä kävi kyllä tukkitöissä, mutta tuhlassi ansionsa. Talon pito kävi vaikeammaksi koko ajan, kun velkaa kertyi ja vastukseksi ilmaantui vielä ahne ja epärehellinen kauppias, joka otti talon parhaan niitynkin velan pantiksi. Isäntä ei saanut omalla työllään korjattua sitä, minkä toisten velanotto oli saanut aikaan eikä kauppiaskaan tuntenut sääliä vaan edessä oli ulosotto. Kauppias oli rahatalouden inha airut: viinaanmenevä, kartuttanut vaurauttaan toisten työllä ja onnettomuuksilla ja valmis viemään toiselta kaiken. Henkilönä kauppias oli selvästi, se, johon kaikki muutoksen aiheuttama tuska purettiin. Joka tapauksessa rehellinen ja ahkera Virtaniemen isäntä sai osansa kauppiaan rahanhimosta. Kauppiaan ahneus sai nimismiehenkin, joka oli teoksessa vielä kansan edusmiehiä, hermostumaan. Muut kyläläiset taas osoittautuivat olevan osasyllisiä Virtaniemen talon kohtaloon: he olivat antaneet talon velkakirjoja kauppiaan perittäviksi. Ystävällinen naapuri tulkitsi toiminnan kateudeksi ja haluksi estää toisen menestyminen. Kovakaan työ ei pelastanut vihamielisessä ympäristössä:

Poika parka!...Hän luotti työhönsä. Luotti siihen, että maa kyllä viljelijänsä elättää...  
Kauniisti tulivat hänen vaivansa palkituiksi.<sup>286</sup>

Niinpä isäntä ja hänen vankkumaton tukijansa, vaimo, lähtivät kertomuksen päätteeksi leveämmän leivän perässä Amerikan siirtolaisiksi.<sup>287</sup> Toiveena kuitenkin oli, ettei niin tarvitsisi monien suomalaisten tehdä, vaan että ihmisten väliset suhteet paranisivat, maa elättäisi eivätkä muutokset veisi kaikkea hyvää mennessään. Kotimaan kaipuu ja mahdollisuudet alkoivat jo lähtiessä elää nuoren isännän mielessä:

Oli maita ja metsiä, korpia ja lihavia soita! olisi siinä leivälle sijaa kasvaa, olisi työtä tuhansille!...Perttu oli näkevinään, kuulevinaan, oli tuntevinaanakin, että erämaa ikä-vöi asukastaan, korpi kuiski kuokkijaansa ja kova kiveliö raivaajaansa... Olisi työtä Pohjolassa...kun parhaiden poikien hiki ei valuisi vieraalle maalle.<sup>288</sup>

Kertomuksen loppuun jäi myös häviävän talonpoikaiselämän kaipuu: talonpoikaisuus näyttäytyi työksi luonnon armoilla ja työvoitoksi luonnosta. Talonpoikaisväestön keskuudessa maata tai metsää ei yleisesti ja vanhastaan ymmärretty rahaksi muutettavaksi omaisuudeksi vaan maahengen mukaisesti elannon

<sup>285</sup> Satokangas 2004, 415 - 417.

<sup>286</sup> *Lain varjolla*, 191.

<sup>287</sup> Amerikan siirtolaisuus oli laajaa juuri Kainuun seudun pitäjistä. Turpeinen 2002, 12.

<sup>288</sup> *Lain varjolla*, 201.

turvaavaksi ja sukupolvelta toiselle siirrettäväksi suvun omaisuudeksi.<sup>289</sup> Kertomuksen tilankin olisi ehkä voinut pelastaa metsää myymällä, mutta nuorelta isännältä se jäi tekemättä, kun uudenlaiseen tapaan nähdä asiat ei ollut valmiuksia eikä näin ollen rohkeus riittänyt.

Myöskään *Kruunun metsissä* -kertomuksessa työllä ei saanut odottamaansa palkintoa. Koko kylää oli alkanut vaivata köyhyys ja nälkä. Osasyynä kurjuuteen olivat uudet metsänkäyttösäädökset, joiden mukaan puulla ei voinut enää saada lisäansiota, vaan metsän käytöstä olivat alkaneet vastata metsäyhtiöiden miehet. Metsien yhteiskäyttö oli periaatteessa päättynyt isoonjakoon ja se määritti luonnollisesti osaltaan eroa maanomistajien ja omistamattomien välillä. Metsäkaupan kasvaessa haluttiin samaten omistamattomien metsänkäyttöä rajoittaa.<sup>290</sup> Kertomuksessakin osa yhteismaista oli pian valtion ja sitä tietä metsäyhtiöiden metsää.

Ongelma kosketteli koko kyläyhteisöä. Silti se purkautui esille ennen kaikkea päähenkilö-nuorukaisen kautta. Kyse oli myös vieraiden herrojen edustamasta ja mukanaan tuomasta nykyajasta, joka sekoitti vanhaa paikallista järjestystä. Nuori mies oli talven kuluessa alkanut raivata toverinsa kanssa metsää talonsa rakentamiseen ja myyntiin. Metsäherrat kuitenkin estivät tukin uiton. Tämä johti välikohtaukseen, jossa päähenkilöä uhattiin aseella ja hän löi virkavallan edustajaa. Sekä oma yhteisö että virkamies tuomitsivat teon ja mies joutui vankilaan. Tapahtumiin loppuivat miehen haaveet oman torpan raivaamisesta ja talonpoikaisen yhteisön hyväksymän elämän kokoamisesta. Kertomuksen loppuksi suurin osa kyläläisistä lähti siirtolaisiksi Amerikkaan, sillä elinehdot omassa kylässä olivat käyneet lähes mahdottomiksi.

Sosiaalisen nousun mahdollisuuden tarjosivat ja uudenlaisen menestyksen takasivat oppi ja sivistys. Niiden avulla saattoi työtätekevän väen yläpuolelle kohota selvästi. Tällaiseen muutoksen mahdollisuuteen suhtauduttiin kuitenkin ristiriitaisesti.

---

<sup>289</sup> Peltonen 2001.

<sup>290</sup> Saarenheimo 2003, s. 264.

## SIVISTYS JA TALONPOIKAINEN ARVOMAAILMA

### Lukeminen, oppi ja kansa

Luku- ja kirjoitustaito sekä koulutus eli sivistys erottivat vanhastaan herran ja rahvaan edustajan toisistaan. Kirjallisten taitojen hallitseminen tai hallitsemattomuus avasi heidän väliinsä myös ammottavan kuilun. Ennen kansakoululaitosta kirjoitustaito koettiin tärkeimmäksi säätyjä erottavaksi seikaksi. 1860- ja 1870-lukujen vaihteessa 95 prosenttia yli 14 vuotiaista osasi lukea, mutta vain 5 prosenttia osasi kirjoittaa.<sup>291</sup> Kirjoitustaitoisuudella kansan ihminen kurotti jo kokonaan toisenlaiseen ryhmään. Koulunkäynti ylipäänsä teki talonpojasta yhteisön silmissä yhtäältä kiinnostusta herättävän ja toisaalta tarpeellisia ja hyödyllisiä taitoja hallussaan pitävän yksilön. Kuitenkin molemmat seikat olivat samalla perinteisiä säätyrajoja koettelevia ja talonpoikaista identiteettiä uhkaavia tekijöitä kuten monet muutkin uuden ajan asiat, joita 1800-luku toi muusaan.<sup>292</sup> *Seitsemässä veljeksessä* jo pelkän lukkarin talon näkeminen aiheutti kovan tuskan ja Juhanista punainen rakennus oli ”liekehtivä perkelten pesä”. Ajatus lukemaan opettelemisesta sai vanhimman veljeksistä myös toivottamaan:

Hiiteen lukkarit ja papit, lukukinkerit ja kirjat ja nimismiehet paperipinkkoinensa!  
Maailman kiusanhenkiä kaikki!<sup>293</sup>

Hän kuitenkin korjasi, ettei tarkoittanut kirjoilla niitä, jotka talonpoikaisille olivat tärkeitä eli Raamattua, virsikirjaa, katekismusta ja aapista. Näille heillä oli käyttöä. Niinpä kyse oli oman säädyn tavasta ja kunniaista ja niiden rajojen tuntemisesta. Rahvas luki pitkään lähinnä uskonnollista kirjallisuutta. Kuitenkin arkiveisuissa, jotka olivat luonteeltaan kerrotun ja luetun kirjallisuuden raja- maata käsiteltiin myös maallisia aiheita ja ne toimivat tiedonvälittäjinä, sanomalehtien esiasteena ja samalla esimerkiksi varhaisen kansallisen identiteetin

<sup>291</sup> Melin 1989, 89; Myllyntaus 1991, 117 – 118; Mäkinen 2007.

<sup>292</sup> Mikkola 2006, 200 – 201.

<sup>293</sup> *Seitsemän veljestä*, 49 – 50.

luojina ja ylläpitäjinä. Markkinamyymyjä veisasi arkkiveisun ja ostaja, jos ei ollut vielä lukutaitoinen, painoi sen mieleensä.<sup>294</sup>

Laajemman lukutaidon ja varsinkin kirjoitustaidon vaatimus aiheutti luontevasti halun puolustaa omaa, arvokasta elämäntapaa, sillä laajemmin kyseessä oli kulttuurinen muutos, jossa piti siirtyä uudennlaisille perustuksille rakentuvaan kulttuuriin. Luonnollisena seurauksena oli uudennlaisen identiteetin etsintä. Kun talonpoikainen henkilö oppi kirjoitustaitoiseksi, omaan säätyyn sidottu kuuluvaisuus ei ollut enää itsestään selvää.<sup>295</sup> Esimerkkejä identiteettiin hakevista ja eräänlaisista väliinputoajista olivat kirjoittamaan ruvenneet kansanmiehet kuten useat tutkimusaineistona käytettyjen kertomusten kirjoittajat.

Paradoksaalisesti maailmankuvan laajentumisen ja maallistumisen mahdollistama lukutaito hankittiin uskonnollisen kirjallisuuden avulla ja sen lukeminen madalsi kynnystä tarttua muuhunkin painettuun sanaan kuten sanomalehtiin. Maalliseen kirjallisuuteen suhtautuminen muuttui vähitellen suvaitsevaisemmaksi eikä sitä tarvinnut käsittää enää synnilliseksi ajankuluksi, vaikka aluksi oli hankalaa ymmärtää, miksi aikaa olisi pitänyt käyttää muun kuin tuttua kolmisäätyoppiin ja Raamattuun tiukasti pohjautuvaa maailmankuvaa tukevan kirjallisuuden lukemiseen. Luettavan lisääntyessä myös lukutapa muuttui ja voitiin siirtyä toistolukemisesta ekstensiiviseen eli oikeaan lukemiseen. Samalla kirjaston ja lukutuvan käyttö mahdollistui.<sup>296</sup> Sanomalehtiä luettiin monesti ääneen, jolloin lukemiseen kuului ainakin aluksi yhteinen ajanvietto. Myös säätyläispiireissä oli tapana lukea yhdessä.<sup>297</sup>

Lukeminen muutti tiedon saamisen luonnetta sekä tietoon ja tietämiseen liittyvää valtaa. Lukutaitoinen kykeni saamaan tietoa ohi virallisten kanavien, saarnastuolin pappilan ja käräjätuvan. Lisäksi kirjojen omistaminen oli statusseikka ja siihen kietoutui kulttuuris-sosiaalinen nousu yhteiskunnassa.<sup>298</sup>

Oppisivistyneistö suhtautui vanhastaan rahvaan kirjoitustaitoisuuteen tai ylipäänsä opin tarpeeseen ristiriitaisesti; oli kyse vallasta, sen keinoista ja niiden säilyttämisestä ennallaan. Papisto olisi esimerkiksi mielellään pitänyt rahvaan lukutaidon lähinnä auttavana. Vallankäytön näkökulmasta oli suotuisaakin, jos kansa säilyi lukutaidottomana. Toisaalta sekä rahvas että oppisääty oli yhtä mieltä siitä, ettei vallitsevia hierarkioita tullut koulunkäynnillä vaarantaa, vaan niistä oli pidettävä entiseen tapaan kiinni. Rahvaan lasten oli syytä kehittyä tuottaviksi työtätekeviksi ja totteleviksi alamaiseksi eikä kyseenalaistaa asemaansa kirjoista saadulla opilla.<sup>299</sup> Yrjö-Koskinen viittasi tähän yleiseksi luonnehtimaansa ajatukseen kansan sivistyksen tarpeesta kansakoulukysymyksestä

<sup>294</sup> Kovala 1996, 46; Waris U.R.1967, 53 – 55. Katso myös Huhtala 1980.

<sup>295</sup> Stark 2006, 87.

<sup>296</sup> Mäkinen 1997, 29 – 31, 42; Kaukiainen 2001, 174 – 175, 177 – 178. Sanomalehtien tilaaminen maaseudulla yleistyi sitä mukaan kun suomenkielisiä sanomalehtiä alkoi ilmestyä runsaammin ja niitä tilattiin yhteisesti lukuyhtiöiden kautta. Kuisma 1992, 40.

<sup>297</sup> Mäkinen 1997, 108 – 109; Åström 1993, 240 – 244.

<sup>298</sup> Hartikainen 2005, 241.

<sup>299</sup> Katso esimerkiksi Villstrand 1999, 89 – 90; Mäkinen 2007; Houston 2001, 16.

virinnessä keskustelussa. Laajemman kirjatiedon arveltiin johtavan kansan uskonnollisen ja siveelliseen luonteen turmeltumiseen.<sup>300</sup>

Kyse oli tietenkin myös kielestä. Ruotsi oli suuriruhtinaskunnan virkakieli. Kaikkinaiseen asiantilan muuttamiseen suomalaisuusliike oli tähdännyt aggressiivisesti Snellmanin varhaisesta toiminnasta lähtien. Silti kieli erotti edelleen 1800-luvun arkielämässä rahvasta ja herroja. Tosin 1800-luvun jälkipuoliskolla suomen kielen tie virkakieleksi eteni. Kieliasetuksen mukaan (1863) suomalaisilla oli oikeus hoitaa asiansa virastoissa suomeksi, mutta vasta 1880-luvun lopulla alimmissa hallinto- ja oikeuslaitoksen asteissa saattoi asioida suomeksi. Joillakin puhtaasti suomenkielisillä alueilla virkamiesten kuulutukset luettiin suomeksi jo aiemmin.<sup>301</sup> Esimerkiksi savolaiset talonpojat olivat 1700-luvulta asti valitelleet, ettei verokirjoista saanut mitään selvää, koska ne olivat ruotsiksi. He toivoivat, että ne olisivat suomeksi, niin ymmärtäminen parani.<sup>302</sup>

*Koskelan ukko*-kertomuksen nimihenkilö, jolla oli rovastin kertoman mukaan: "täydet sekä sisä että ulkoluvun merkit"<sup>303</sup>, oli ilmeisesti kirjoitustaitoinen. Kirjoitustaito lähensi herroihin, mutta myös teki riippumattomaksi, kun herroihin ei enää tarvinnut turvautua asiakirjoja laadittaessa tai hoidettaessa joitain muita vastaavanlaisia taitoja vaativia tehtäviä. Talonpojat ymmärsivät kirjoitustaidon lisäävän heidän omaa arvoansa ja pienentävän kuilua herroihin nähden.<sup>304</sup> Esimerkin mies, valistunut talonpoika pääsi pian osallistumaan kotiseutunsa luottamustoimiin. Koskelasta kehkeytyi nimittäin kuudennusmies eli kirkkoneuvoston jäsen. Neuvosto toimitti samoja asioita pitäjänkokouksen kanssa ja erityisesti se huolehti päätettyjen asioiden toimeenpanosta.<sup>305</sup> Aseman seurauksena miehen sosiaalinen arvostus kohosi entisestään; hänestä tuli kylän yleinen neuvojenantaja. Maanviljelyksessä kaivattiinkin neuvoja, sillä se oli kehittymässä ja tieteellistyi. Laajempaa oppia siihen antoivat erinäiset viljelijöiden yhdistykset, seurakunnat, lehdet ja opaskirjaset.<sup>306</sup> Varsinainen selvästi ammattimaisempi (talollisten) järjestäytyminen alkoi kuitenkin vasta 1890-luvulta.<sup>307</sup>

Yhteiskunnallisessa osallistumisessa olivat toiminnan muodollisten toimintatapojen hallitseminen ja kokemus päätöksenteon käytännöistä sekä omien näkemysten edes suhteellisen jäsentynyt esiintuominen tärkeitä ominaisuuksia. Ainakin viimeksi mainittua talonpojisto oli päässyt harjoittelemaan pitäjänkokouksissa<sup>308</sup> ja käräjillä. Koska varsinkin pitäjänkokoukset käsittelivät kyläyh-

<sup>300</sup> Yrjö Koskinen 1904 - 1905, 29.

<sup>301</sup> Leino-Kaukiainen 1989, 333 - 334.

<sup>302</sup> Wirilander 1960, 278 - 279.

<sup>303</sup> *Koskelan ukko*, 222.

<sup>304</sup> Salmi-Niklander 2007, 168 - 169.

<sup>305</sup> Soikkanen 1966, 33, 77.

<sup>306</sup> Katso esimerkiksi Vihola 2004, 180 - 183.

<sup>307</sup> Peltonen 1992, 273 - 274.

<sup>308</sup> Pitäjänkokoukset olivat muodostuneet paikallisen itsehallinnon elimeksi ja niille oli vähitellen 1600- ja 1700-lukujen kuluessa siirtynyt tehtäviä käräjiltä. Kokousten tehtäviin kuului esimerkiksi veroihin ja sotaväenottoihin liittyvät asiat, kirkon ja pappilan rakentaminen, yhteisten metsien hoito, teiden ja siltojen rakennus ja ylläpito sekä köyhäinhoito. Soikkanen 1966, 18 - 22, 24 - 29, 48 - 49. Jutikkala 1942, 378 - 379.

teisön sisäisiä asioita, niiden tehtäviä ei voitu antaa asioita tuntemattomille. 1800-luvulla pitäjänkokouksiin osallistuneiden talonpoikien määrä alkoi lisääntyä. Vaativampienkin tehtävien suorittaminen tuli samalle heille mahdolliseksi luku- ja kirjoitustaidon lisääntyessä ja kehittyessä. Kokouksiin osallistujien joukossa alkoi vähitellen näkyä myös torppareita sekä tilattomia.<sup>309</sup> Kunnallishallinnon tehtävien hoidossa talonpojat muodostivat kuitenkin muiden säätyläisten kanssa suppean ja muusta maaseudun väestä eli äänioikeudettomista entisestään eroavan ryhmän.<sup>310</sup>

Kirjoitustaito sekä taitoa kysyvän toimen hoitaminen liittyivät keskeisellä tavalla herran ja talonpojan asemaan sekä omanarvontuntoon. Päivärinnan *Elämäni* -kertomuksessa huutokaupan kirjanpitoa toimittamaan oli aiemmin täytynyt pyytää toisen pitäjän kallispalkkaista nimismiestä. Nytemmin tointa hoitivat oman kylän miehet, "eikä ole sitten herrasmiestä niissä toimissa nähty."<sup>311</sup> Toisaalta nimismiehen näkökulmasta huutokauppojen kirjurina toimiminen voi olla arvoa alentava sekä kunnian päälle käyvä toimi.<sup>312</sup>

Opinkäynnin ensimmäiseksi portaaksi lukkarin- ja kiertokouluja korvaamaan perustettu kansakoulu vaati taloudellisia resursseja ja sen arveltiin kuitenkin hyödyttävän vain herroja, joiden keksintönä koko laitos nähtiin. Sivistystä kansa ei vielä osannut kaivata eikä ymmärtänyt sen tarpeellisuutta. Lisäksi oppi oli vanhastaan liitetty sitä edustavaan säätyyn (pappeihin ja virkamiehiin) ja mielletty siihen kytkeytyvän säätykunnian osaksi.<sup>313</sup> Talonpojan oppi sen sijaan saattoi johtaa puoliherruuteen, epäselvään yhteiskunnalliseen asemaan, jossa ihminen ei ollut talonpoika eikä herra. Talonpoikien lapsia tarvittiin ensisijaisesti talon töissä, eikä heitä olisi mielellään päästetty kouluun, sillä siellä opittiin yleisen käsityksen mukaan laiskaksi. Koulunkäynnistä oli kuitenkin tarkoitus muodostaa kokonaan uusi elämänvaihe lapsuuden ja aikuisuuden väliin: nuoruuden ja oppimisen aika, jolloin tulevan elämän suuntaviivat hahmoteltiin.<sup>314</sup> Perinteisessä yhteisössä tulevaisuudenkuva oli ollut kolmisäätyopin ja sen johdannaisten hengessä sangen selvä ja yksiselitteinen, ainakin jos oli talonpoika tai -tytär: talonpoikaisvanhemmat halusivat lastensa perivän heidän ammattinsa. Tämänkaltainen säätysidonnaisuus päti tietenkin muissakin säädyissä.<sup>315</sup> *Juhannuskoivu* -kertomuksessa päähenkilötytön lapsuuden ystävälle (poika) oli opetettu pitämään omaa työtä arvokkaana ja hän saattoi omanarvontuntoisesti sanoa:

<sup>309</sup> Soikkanen 1966, 30 – 31, 35, 39, 81, 85 – 86. Pääasialliset tehtävät olivat seurakunnan talousasioiden hoitaminen, köyhäinhoito sekä kansanopetus. Tosin tehtävien yleispätevä kuvaus koko Suomen alueelta on hankalaa.

<sup>310</sup> Tiuhonen 1996, 408.

<sup>311</sup> *Elämäni* (1877), 18.

<sup>312</sup> Westerhult 1965, 282.

<sup>313</sup> Esimerkiksi Wirilander 1974, 68 – 69; Melin 1989, 83.

<sup>314</sup> Halila 1949b, 41 – 44.

<sup>315</sup> Huuhka 1955, 52 – 55. Kuitenkin talonpoikaistaustaisten oppilaiden määrä lisääntyi oppikouluissa tasaisesti 1870-luvulta lähtien.

Isä sanoo, että maamiehen koulu on pellolla, eikä maan kamaraan kynnet pysty, jos ei niitä lapsesta saakka hio!<sup>316</sup>

Kuitenkin lapset alkoivat omaksua uusia asioita ja suhtautumistapoja tiedonvälityksen kehityksen ansiosta sekä opinahjoista, mikä oli kaiken muun ohella omiaan sekoittamaan maalaiselämän järjestystä. Samalla sukupolvien välinen suhde muuttui toisenlaiseksi: enää ei ollut itsestään selvää, että vanhemmat opettavat asioita lapsille ja että lapset oppivat vanhemmiltaan ammatin.<sup>317</sup> Tällöin vanhemmat eivät saaneet yksistään pitää viisaamman asemaa itsellään. Tästä lienee johtunut Kauppi-Heikin *Viiassa* päähenkilötytön huoltajaksi joutuneen sedän näkemys, että koulunkäynnillä ”Laiskoja ja nenäviisaita tulee, eikä mitään muita.” Kuitenkin toisella keskustelijalla, pyhäkoulunpitäjällä, jolla oli itsellään enemmän oppia, oli toisenlainen arvio:

laiska on laiska vaikka ei i:tä tuntisi, ja joka opista nenäviisaaksi tulenee, niin silloin sitä on liika vähän.<sup>318</sup>

Huoltajasetä kuitenkin oli sitä mieltä, ettei ainakaan naisten tarvinnut osata kirjoittaa ja että lukutaidossa oli ihan riittävästi. Pyhäkoulun pitäjän kanta oli kuitenkin toinen: kirjoitustaito oli hyvinkin tarpeen kyseiselle talontyttäreille varsinkin, jos tämä ei kotitalon periessään menisi naimisiin vaan hoitaisi talonsa itse. Olisi emännälle häpeäksi, jos tämä ei ymmärtäisi saamiensa kirjeiden sisältöä.<sup>319</sup> Keskustelussa oli kyse talonpoikaisyhteisössä riittävästä ja toisaalta liiallisista taidoista. Liika oppi saattoi nimittäin johtaa individualismiin ja ylimielisyyteen, jotka taasen uhkasivat yhteisöllisyyttä eli vanhoja tapoja ja arvostuksia.<sup>320</sup> Nuivassa suhtautumisessa kirjoihin oli osaltaan kyse siitä, että kirjat yksinkertaisesti olivat osa toisenlaista maailmaa ja kulttuuria, joka oli talonpoikaiselle henkilölle vierasta. Niinpä esimerkiksi *Ylhäiset ja alhaiset* -teoksen torppari-isä suhtautui suorastaan vihamielisesti kirjallisuuteen, joka taasen oli päähenkilön rakas harrastus ja koko tulevan elämän sisältö. Isälle pojan tavoite saada lisää oppia ei ollut mieleinen: ”Nuo saakelin kirjat ovat hyvän alun pilanneet.”<sup>321</sup> Samaten Maila Talvion *Pimeämpirtin hävityksessä* torpparin emännän oli täytynyt polttaa ”rakkaat” kirjansa, sillä torpassa vanha vaari ei suvainnut mitään maallisia ”renkukuksia”, vaan tarpeen olivat ainoastaan aapinen, postilla, katekismus, Raamattu ja virsikirja. Nämä olivat juuri ne kirjat, joita talonpoikaisen väen kirjajhylyssä ylipäätään oli.<sup>322</sup> Kansan kirjallisuusharrastus herätti

<sup>316</sup> *Juhannuskoivu*, 196.

<sup>317</sup> Mikkola 2006, 190 - 191, 198.

<sup>318</sup> *Viija* (1889), 61.

<sup>319</sup> *Viija*, 62.

<sup>320</sup> Ainakin itseoppineisuus oli ristiriidassa nöyryysihanteen kanssa ja se uhkasi näin ollen yhteisöllisyyttä. Salmi-Niklander 3.3.2005. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kuitenkin jo arvostettiin yksilöllistäkin käden jälkeä, jossa nähtiin toteutuvan lukevan ja kirjoittavan kansakunnan perintö. Tuomaala 2005, 185.

<sup>321</sup> *Ylhäiset ja alhaiset* (1870), 23.

<sup>322</sup> *Pimeämpirtin hävitys* (1901), 75. Kuisma 1992, 28 - 29. Entisen talollisen tytär kertoo omaelämäkertatekstissään, että hänen lapsuuden kodissaan oli uusi testamentti, virsikirja, hengellisiä laulukirjoja ja ”muita pieniä kirjoja”, jotka ilmeisesti olivat arkki-

sivistyneessä väessä pelkoa siitä, että sen parissa kansa ajautuisi kerrassaan hyödyttömään ajanviettoon.<sup>323</sup>

Lukemalla kykeni oppimaan hyödyllisiä ja talollisellekin tai sellaiseksi halajavalle käyttökelpoisia taitoja tai ainakin avarakatseista ja ennakkoluulotonta suhtautumista edistykseen ja maailmaan muuttumiseen. *Muistelua Savosta* – kertomuksen rengin kerrottiin oppineen edellä jo analysoidusta *Kultalasta* edistysmielisyyttä. Lukutaitoisuus ja tässä mielessä samanmielisyys yhdisti myöhemmin kyseistä renkiä ja talontytärtä: molemmat olivat olleet hyviä lukijoita.<sup>324</sup> *Kaaperin kosinnassa* kirjoitustaito oli osoitus riippumattomuudesta ja ihailtu ja tavoiteltu ominaisuus. Sitä paitsi kirjoitustaitoisen henkilön avulla kertomuksen mies oli saanut itselleen mieluisan puolison, kun toveri oli auttanut häntä tärkeän kirjeen laadinnassa:

Enhän minä koulunkäymätön moukka miten olisi osannut sitä kirjettä kokoon panna. Sen tähden hankinkin minä pojilleni oppia, ett'ei heidän tarvitse mokomassa pihdisä olla – hankin minä maksoi, mitä maksoi.<sup>325</sup>

Opin saaminen ei kansan näkökulmasta tarkasteltuna kuitenkaan aina näyttänyt mahdollisuudelta vaan todelliselta uhalta. Koulussa ei tehty työtä vaan päinvastoin siellä oleilu saattoi pahimmillaan aiheuttaa ruumiillisen työn ja muidenkin vanhastaan arvokkaiksi katsottujen asioiden kyseenalaistamisen kuten kotitalouden järjestyksen.<sup>326</sup> Aina ei tarvinnut edes koulua viisastuakseen. Maria Jotunin *Jussi Petterin naimisessa*, poika oli ottanut isäänsä nähden oppineemman aseman. Isä totesikin pojan tehdessä omia suunnitelmiaan elämänsä varalle:

Mitäpä sille Jussi Petterille enää pystyi sanomaan, kun se näytti noin koulunkäynyt olevan.<sup>327</sup>

Pojalla oli näet jo omat käsitykset elämisestä. Samansuuntaisesti asia hahmottui myös tulevan miniän kanssa, jolle isä totesi: "[n]äyt olevan koulunkäynyt". Tähän nainen vastasi:

---

veisuja. Sittemmin kotiin saatiin myös Raamattu. *Lapsuuden muistelmia*, 295, 305 – 306. Edelleen 1920-luvulla varattomamman väen hyllyissä ei monia kirjoja ollut, mutta Raamattu ja virsikirja olivat yleisiä samoin kuin käännöskirjallisuuden edustaja ja lukijoiden suosikki *Genoveva*. Eskola 1990, 121.

<sup>323</sup> Katso esimerkiksi Meriranta 1984, 62 – 67.

<sup>324</sup> *Muistelmia Savosta*, 206. Tämänkaltainen intertekstuaalisuus on nähty realismin ajan kirjallisuudelle tyypilliseksi. Lappalainen 2000, 97. Myös Teuvo Pakkalan *Elsassa* luettiin ajan suosikkiteosta *Genovevaa* ja käytiin kirjastossa. Väinö Katajan *Irjassa* valistunut isäntä omistaa kirjoja ja lukee sanomalehtiä.

<sup>325</sup> *Kaaperin kosinta* (1884), 71.

<sup>326</sup> Toivanen 2002. Lapselle kuului kuuliaisuus vanhempia kohtaan. Silti äidin ja pojan suhteessa liikkumavaraakin oli.

<sup>327</sup> *Jussi Petterin naiminen* (1913), 172.



Muut pait en laiskan koulua. Siinä jos ahkera on ja tarkan työn tekee, ei syömään jouda--<sup>328</sup>

Kumpikaan koulunkäynyt ei ollut käynyt varsinaisesti koulua, vaan kyseessä oli elämän koulu, joka tarkoitti elämäntavalle olennaisten arvojen oppimista ja sisäistämistä. Huomionarvoinen on naisen toteamukseen sisältynyt *laiskan koulu*. Se tarkoitti koulua, jonka opit sopivat paremmin toisenlaiseen elämään, kuin ruumiillisen työn hallitsemaan. Talonpoikaiselämässä koulu taasen tarkoitti luonnollisesti työtökoon oppimista sekä käytännöllisyyden hyveen ymmärtämistä elämän keskeiseksi arvoksi. Oikea koulu oli tästä näkökulmasta katsottuna laiskojen koulu. Muutoinkin rahvaaseen kuuluvan henkilön omanarvontuntoon saattoi soveltua ajatus koulua käymättömyyden hyvistä puolista:

kansannainen ei useinkaan tietämättömyyttään tunne, sillä usein kuulee hänen vain kerskaamalla puhuvan siitä, ettei hän mitään koulua ole käynyt ja maailman läpi kuitenkin on päässyt.<sup>329</sup>

Pietari Päivärinnan *Elämäni* -teoksessa kansan kerrottiin pelkäävän puoliherruutta ja siksi ajattelevan, ettei talonpoika tarvitse minkäänlaista oppia. Käsi-tykseen nojaten omavaltainen väki vastusti sekä kansakouluja että muitakin oppilaitoksia.<sup>330</sup>

## Nenäviisas puoliherra vai oikea sivistynyt?

Suomalaiskansallisiin ajatuksiin sivistyminen kuitenkin kuului itsestään selvästi, sillä se katsottiin koko nousevan kansakunnan tulevaisuuden elinehdoksi.<sup>331</sup> Näin ollen sivistyskansan oli oltava luku- ja kirjoitustaitoista sekä ymmärrettävä oma paikkansa historiankulussa. K. J. Gummeruksen *Ylhäiset ja alhaiset* tarjosi sivistystä kansallisesta näkökulmasta. Siinä köyhä torpanpoika osoitti ensiluokkaista lukupäätä ja lukuhalua. Suosiollisen tukijansa, pitäjän nuoren kirkkoherran, avulla hän pääsi ensin opintien alkuun ja sitten kaupunkiin kouluun ja yliopistoon. Tyypillisten raha- ja naimahuolien jälkeen hän pääsi hyvään yhteiskunnalliseen asemaan ja sivistyksestä seurasi paljon iloa. Lukuhaluinen päähenkilö oli oivallinen esimerkki eteenpäin pyrkivästä nuorukaisesta. Sellainen oli uuden kasvatuskäsityksen mukainen ihminen. Kasvatukseen liittyneessä keskustelussa tuotiin esille, että lapset oli kasvatettava siveellisiksi ja aktiivisiksi kansalaisiksi – ei palkintoa vasta kuoleman jälkeisessä elämässä odottaviksi alamaisiksi.<sup>332</sup>

<sup>328</sup> Jussi Petterin naiminen, 175.

<sup>329</sup> *Kuvauksia kansannaisen elämästä* (1890), 132.

<sup>330</sup> *Elämäni*, 18.

<sup>331</sup> Rommi & Pohls 1989; Klinge 1969b, 197 – 198; Yrjö Koskinen 1876, 2 – 3, 7,9.

<sup>332</sup> Tiimonen 2001, 362 – 267.

Kertomuksen päähenkilö ratkaisi elämän keskeiset kysymykset, kuten kuului ja otti elämän ohjat ainakin jotensakin omiin käsiinsä. Epäselväksi ei jäänyt se, että sivistykseen pyrkivän oli oltava alkujaan luonteeltaan moitteeton eli kotikasvatuksen tuli antaa ihmisen kehitykselle vakaa ja horjumaton perusta, jolle sivistystä oli hyvä rakentaa. Vaikka tietoa ja oppia sai, oli kuitenkin oltava nöyrä: liian suuria asioita miettimällä saattoi tasapaino horjua. Päähenkilö ymmärsikin ollessaan isoisän iässä, että lopullisen tiedon ihminen saavutti vasta kuollessaan, eikä elämässä tullut näin ollen ylpistyä liikaa. Sivistyksellä oli muutoinkin tähdättävä muuhun kuin oman aseman ja edun tavoitteluun.<sup>333</sup>

Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* muotoili talonpoikaisen, omaehtoisen sivistymisen mallin kertoessaan Jukolan poikien vaikeuksista sopeutua yhteisön jäseniksi. Hengellisen esivallan painostus lukuihin herätti nuorukaisissa vastustusta, sillä lukemisen katsottiin kuuluvan herrojen työalaan. Lisäksi seliteltiin, että luontainen päänsärky oli este lukemaan oppimiselle. Muutenkin omavaltaisuus korostui ja koko teoksen näkemystä sävytti alhaalta ylöspäin (rahvaasta herroihin) suuntaava tarkastelutapa.<sup>334</sup> Veljesten sivistyminen alkoi vasta Impivaarassa vietetyn pohdinnan ajan jälkeen. Sen jälkeen omat halut ja tarpeet olivat selvillä ja kyläläisten keskuuteen voitiin palata. Kertomus ei ollut kansallisten ihanteiden mukainen sopeutuvan sivistymisen jäsenitys, vaan oppiin lähtö tapahtui omien henkilökohtaisten elämän pyrkimysten täyttämiseksi: avioitumiseen tarvittiin auttava lukutaito. Veljeksistä Eero kuitenkin saavutti valistuneen talonpojan ihanteen, joka oli kansakouluja perustava ja sanomalehtiä lukeva, kansan olemuksesta ja mahdollisuuksista tietoisesti tullut suomalainen. Tässä ei ollut silti kyse oman säädyn ja sen elämäntavan hylkäämisestä. Oli vain opeteltava uudenlaisia asioita ryhtymättä tavoittelemaan herruutta. Muut veljekset toimivat ennen kaikkea talonpoikaisen yhteisön arvoihin sitoutuen. Niiden mukaisesti säädyllinen elämä tarkoitti aviopuolison hankkimista ja ryhtymistä viljelijöiksi esi-isien tapaan. Veljesten kotitalo jaettiin kahtia samoin Impivaaraan rakennettu talo maineen. Myös tilojen kaksi torppaa saivat veljeksistä isännät.

Opintielle lähteminen näytti useasti herruuden tavoittelulta ja säädyllisyyden rajoja koettelevalta pyrkimiseltä. Sivistymisellä saattoi lisäksi päätyä epämääräiseen yhteiskunnalliseen asemaan, kuten J. H. Erkon *Nuoressa Aatamissa* kävi. Kertomuksessa yhdistyi säätyläisten pelko talonpoikaisia nousukkaita kohtaan ja talonpoikien vastahankaisuus hylätä oma elämäntapansa. Tarinan päähenkilöllä oli jo alkujaan väärät motiivit lähtiessään elämänsä perustoa rakentamaan. Lähinnä hän oli kiinnostunut helposta elämästä, jota arveli herraskaisuuden olevan. Omassa kylässä niin sanotun tietoviisaan aseman hank-

<sup>333</sup> *Merkilliset miehet* (1885) kertomuksessa moitittiin oman edun etsimisestä yhteiskunnallisia asioita hoitamaan hakeutuvia henkilöitä ja heidän itsekkäitä motiivejaan (265). Uranaukaisijoissa taas eräs ”kiihkeä ruotsikko” halusi oppia suomea ”aineellisia etuja voittaakseen”. Samaten koko ruotsinkielisten toiminta kansan hyväksi oli suomalaismielisen mukaan lähtöisin itsekkäistä vaikuttimista ja pyrkimystä vain osoittaa omaa jaloutta (249).

<sup>334</sup> Vertaa Lyytikäinen 2004.

kiminen olikin helppoa: siihen ei tarvittu kuin ulkoa opeteltu almanakka ja opin peruskappaleet, katekismus ja aapinen. Kuitenkin vaimoväki puheli nuorukaisesta, että

[e]i sen pojan elämä ihmeittä mene; jos hän ei kuole, tulee hänestä ainakin herra. Sillä päällä kävisi lukea vaikka papiksi.<sup>335</sup>

Sisälukutaitoisuuden lisäksi opintavoitteli ja muokkasi olemustaan:

Halpa torpanpoika oli ulkonaisesti poiskarsittava ja sisällisesti poisjuurittava.<sup>336</sup>

Herraksi ryhtyminen tarkoitti nimittäin muutosta, jossa oma tausta piti häivytää ja ottaa tilalle toisenlainen, hienompi elämäntapa. Esikuvana nuorella päähenkilöllä oli kylän kirjuri, jonka erotti muista kylän miehistä herran tunnusmerkit, joita olivat verkavaatteet, kävelykeppi ja silmälasit. Herraskainen kävelytyyli samaten osoitti omaa asemaa, kuten ruotsin kielen suullinen ja kirjallinen taito. Kihlakunnankirjureista oli tullut 1700-luvun lopulta henkikirjoittajia ja samalla itsenäisiä virkamiehiä. Heidän palkkaustaan oli parannettu ja virkoihin oli alettu saada kunnollista väkeä. Nimismiehet olivat olleet talonpoikia, mutta heistä taasen alkoi kehkeytyä 1700-luvulta lähtien pitäjän ulkopuolelta tullutta virkamiehistöä, johon kylissä ei usein suhtauduttu kovinkaan myötäsukaisesti.<sup>337</sup>

*Nuori Aatami* -kertomuksessa herraksi ryhtyminen palautui ulkoisten merkkien omaksumiseen: yhteiskunnallista nousua tavoittelevan oivalluksen mukaan ensimmäinen ehto oli oppia joustavasti ja *keikkapäisesti* kävelemään. Tällaisen henkilön opintiestä tuli varsin ohdakkeinen, eikä nuorukaisesta lopulta tullutkaan oppinutta virkaherraa vaan vain pelkkä herra. Ulkoisen herraskaisuuden merkiksi tarttui häneen sentään Jyväskylän seminaarissa uusi sukunimi, herraskaiselta kalskahtava Kehnolin. Nimi kertoi miehestä ja hänen tulevaisuudesta varsin osuvasti. Herruuden tavoittelu nimittäin johti päähenkilön yhteiskunnallisen väliinpuotoajan asemaan, jossa hän ei kuulunut herroihin eikä talonpoikiin. Kylän miesten suusta kommentoitiinkin tällaista statusta. ”Virattomat herrat... ennustavat huonoja aikoja” että ”ei kannetukaan vesi kaivossa pysy.” Säädyttömyys sai maailman kirjat sekaisin. Aatamia pidettiin myös itse tietoisena: ”ylpeä kuin Porin kerjäläinen on tuo kouluherra tai ”[n]okka pystyssä kuin almanakan tekijällä” hänestä sanottiin.<sup>338</sup>

*Nuoren Aatamin* voi halutessaan nähdä *Ylhäiset ja alhaiset* -teoksen parodiaa. Siinä alistettiin naurulle sivistymistarina, herrat ja liian korkealle kurotteleva torpan poika, jota elähdyttivät ulkoiset tunnuksat. Kertomuksessa tois-

<sup>335</sup> *Nuori Aatami* (1881), 4. Samaten *Ylhäisissä ja alhaisissa* äidin toiveena, oli että torpan pojasta tulisi pappi. Se oli aikanaan yleinen toive opintielle lapsensa laittaneiden vanhastaan oppisäätyyn kuulumattomien keskuudessa. Suurin papiksi opiskeleva ryhmä 1880-luvulla olivat talonpoikaistaustaiset ylioppilaat. Luukkanen 2005, 237.

<sup>336</sup> *Nuori Aatami*, 5.

<sup>337</sup> Koskimies Y. S. 1966, 204, 206.

<sup>338</sup> *Nuori Aatami*, 26 – 28.

tuivat kuitenkin yleiset pelot erityisesti ruotsinkielisen koulunkäynnin turmelevasta vaikutuksesta. Koulunkäynnin arveltiin johtavan laiskuuteen ja väärään kunniantuntoon eli herran asemaan, jolla ei kuitenkaan saavuttanut mitään konkreettista vaan tuli puoliherraksi. Ja korkeintaan se johti siihen, etteivät lapset enää kunnioittaneet vanhempiaan vaan ylenkatsoivat elämänmuotoa, josta olivat lähtöisin ja vanhemmat olivat velvoitettuja kumartelemaan perheensä maistereita koulutettuaan ensin heidät vähillä rahoillaan. Tähän ajoi erityisesti väärä kunnian hakeminen, mutta myös kansankielisen opetuksen puute.<sup>339</sup> Osaltaan oli kyse sääty-yhteiskunnan murenemiseen kuuluneesta pelottavasta muutoksesta, jossa sivistyneistöön saattoi periaatteessa kurottaa kuka tahansa.

Kansalliset näkemykset sivistyksen tarpeesta tulivat kertomustodellisuudessa näkyviin. Suomalaisen kirjallisuuden varhaisvaiheista 1840-luvulta lähtien kirjallisuudessa ja sen arvottamisessa oli yhtä lailla keskeistä naisen roolien pohdinta ja kansallisissa painotuksissa ne muotoutuivat erityisesti kodin yksityiseen piiriin kuuluviksi.<sup>340</sup>

Proosakertomuksissa kasvatuskysymykset jäsenyivät moraaliksiksi. Sivistymisen kääntopuoleksi hahmottui vanhempien halu saada lapsiaan nostettua yhteiskunnassa ylöspäin ja siihen kietoutunut ylpeys ja kunniankaipuu kuten Ollilan isännällä (*Sovitus haudalla*). Hän ei ollut opettanut tytärtään talonpoikaiseen työntekoon ja emännän toimeen, vaan tytön aika meni säätyläistyttöjen tapaan lähinnä (koriste)käsitöissä. Kuitenkin tyttö itse oli vaatimaton ja asian laidasta pahoillaan. Hän myös ymmärsi ”olevansa tavara, jota isä kasvatti sillä voittaakseen”.<sup>341</sup>

Varakkuuden ja oman menestyksen kautta tullut omanarvontunto johti myös ylpeään kovuuteen, vaikka tulevaisuuden suunnitelmiin olisi kuulunut vain isän talon pitäminen ja suvun työn jatkaminen omalla maalla kuten Theodolinda Hahnssonin *Kuuselan kukassa*, jossa isäntä enemmän ajoi poikansa vaimoineen maantielle kuin suostui hyväksymään, ettei poika nainut rikasta talon-tytärtä. Isä oli käyttänyt oman elämänsä työhön maillaan toivoen voivansa nähdä poikansa ”kerran rikkaampana ja mahtavampana kuin kenenkään muun”.<sup>342</sup>

Myöhemmin julkisille rooleille oli tyypillistä muotoutua ennen kaikkea yksityisten kautta. Tyttöjen koulutus tähtäsi epäselvempiin tavoitteisiin kuin poikien. Poikia opastettiin virkauralle ja lisäksi työn myös toivottiin tyydyttävän heitä itseään. Tyttöjen koulutustavoitteisiin taas sisältyi odotus siitä, että he hyödyttäisivät ennen kaikkea yhteiskuntaa, omaa perhettään tai yhteisöään. Sen sijaan henkilökohtaisista tavoitteista ei oltu niinkään kiinnostuneita. Poikien seminarikoulutus johti heidät ammattiin ja merkitsi usein säätyhierarkiassa kohoamista; tytöille koulutuksen merkitys oli sosiaalisessa arvonnousussa. Työnteko katsottiin pitkään väliaikaiseksi elämänvaiheeksi, joskin 1880-luvulla naimattomuus alkoi lisääntyä ja virkaurasta tulla tärkeä elämän sisältö.<sup>343</sup> Luonnol-

<sup>339</sup> Yrjö Koskinen 1904 – 1905, 140 – 142.

<sup>340</sup> Hatavara 2007, 190 – 208; Karkama 1999.

<sup>341</sup> *Sovitus haudalla*, 19, 18.

<sup>342</sup> *Kuuselan kukka*, 34.

<sup>343</sup> Ollila 1998, 39, 44.

lisesti säätyläisperheiden vanhemmat toivoivat lastensa saavan sivistystä ja säädylisen aseman koulutuksen kautta kuten Juhani Ahon *Papin tyttäressä*. Maalaispappi ja hänen vaimonsa pyrkivät hankkimaan parasta lapselleen:

me olemme päättäneet antaa lapsellemme niin täydellisen kasvatuksen kuin vain voimme, eikä hän kotona enää voi oppia sitä, mitä sivistyneeltä ihmiseltä vaaditaan.<sup>344</sup>

Hahnssonin *Huutolaisissa* itsensä kehittämisen ajatus toteutui sukupuolen rajaamana orpotoytön vaiheissa. Iiri otettiin kasvatiksi lukkarin perheeseen, jolla oli halua ja varallisuutta hänen kouluttamiseensa. Kuitenkin köyhistä oloista tulleen oli oltava luonteeltaan moitteeton ja ennen kaikkea nöyrä. Lisäksi tarvittiin määrätietoisuutta, jotta saattoi toteuttaa pyrkimyksiään, vaikka ominaisuus ei naista loputtomiin kantanutkaan. Päähenkilö ehti lopulta olla vain hetkisen kansan lasten opettajana ennen kuin perhevelvoitteet kutsuivat ja oma ura oli jätettävä. Kuitenkin hän saattoi myöhemmin toteuttaa haaveensa orpolasten kodista ja toimia näin myös yhteiskunnallisena äitinä. Naisen elämässä kuitenkin avioituminen oli vielä kertomuksen arvomaailman mukaan kaikkein olennaisinta. Päähenkilö oli myöntäväinen kuuntelemaan asiassa kasvattivanhempiansa toiveita ja unohtamaan omansa: hän oli valmis avioitumaan kasvattiveljensä kanssa ja ryhtymään emännäksi. Hyvän tytön elämäntehtäväksi näyttäytyi avioituminen ja nimenomaan kunnollinen avioituminen. Naisen oli myös syytä ymmärtää luopua omasta valinnanvapaudestaan ja olla sopeutuvainen ja järkevä.<sup>345</sup> Ymmärtäväiset kasvattivanhemmat armahtivat tyttöä mielenvastaisesta avioliitosta, ja lopulta hän saattoikin saada puolisoksi kartanon pojan, johon hänen tunteensa olivat kohdistuneet.<sup>346</sup> Määrätietoisensa itsensä kehittämisen ohella Iirin kertomuksessa toteutuivat kansallisen perheideologian arvot. Naisen tuli jäädä lasten kanssa kotiin ja sivistyneenä vaimona olla miehensä tuki ja ymmärtäjä. Myös rakkaudelle oli sijaa tässä liitossa. Romanttinen tarina kartanon pojan ja orpotoytön epäsäätyisistä rakkausavioliitosta toteutui teoksessa aikalaisnäkemysten mukaan hyvän ja onnellisen avioliiton ehdoilla.<sup>347</sup>

*Huutolaisten* rinnakkaiskertomuksessa esiteltiin Iirin sisaren Helyn epäonniskempi tarina. Sisar ei saanut samoja onnekkaita lähtökohtia, jotka Iirin elämää muovasivat hyväksi. Hän joutui kasvattiperheeseen, jolla ei ollut varaa eikä kiinnostusta tytön kouluttamiseen, vaan hän ajautui työhön kestikievariin, jossa nuorelle työlle saattoi helposti käydä huonosti. Hely oli myös luonteeltaan toisenlainen kuin Iiri. Hän oli itsepäinen ja ylpeä eikä nöyrä ja sopeutuvainen. Lisäksi hän tavoitteli liian näkyvästi aatelisnuorukaista miehekseen eikä tyytynyt kunnolliseen työntekijämieheen, renkipoikaan, jonka rinnalla hän olisi saanut säädynmukaisen elämän. Tällaiselle tytölle kävi huonosti. Aatelismies petti hä-

<sup>344</sup> *Papin tytär* (1885), 30.

<sup>345</sup> Töyry 2005, 124, 126, 131. 1700-luvun lopulla ilmestyneet naistenlehdet olivat luomassa pohjaa naisen roolien (äiti ja vaimo) julkiselle pohdinnalle.

<sup>346</sup> *Huutolaiset* (1887).

<sup>347</sup> Rakkausavioliitto nousi ihanteeksi 1700-luvulta alkaen. Samalla arvosteltiin muilla perusteilla solmittavia säätyläisliittoja. Häggman 1991, 153 – 160.

net, hän sai aviottoman lapsen ja kuoli. Tarina herrojen viekoittelemasta, mutta raamatullisesti katuvaisesta naisesta sai ilmiänsä Helyn tarinassa.<sup>348</sup> Tarina oli elävästä elämästä tuttu. Theodolinda Hahnssonin käsittelyssä se muotoutui ankaraksi moraaliseksi puheenvuoroksi, joka välitti aikakauden kristillissiveellistä<sup>349</sup> arvomaailmaa ja Hahnssonin omia kansallisihanteellisia näkemyksiä sekä säilytti vastuun naiselle. *Pimeänpirtin hävityksessä* samantapaisen tarinan yhteydessä tuli esiin häpeä, kunnian ja maineen menetys kyläyhteisössä. Ja tytön huono maine määräsi hänen koko loppuelämänsä suunnan.<sup>350</sup> Yleisesti sosiaalisen taustan arveltiin vaikuttavan kurjaan kohtaloon. Eli jos olosuhteet olivat kyseenalaiset, ei ihminenkään voinut kehittyä suotuisasti. Yhteiskunnan moraaliset ongelmat oli johdettavissa kotikasvatukseen yhteiskunnallisessa keskustelussa.<sup>351</sup>

Kauppis-Heikin *Uranaukaisijat* -kertomuksessa sivistyksen valon vieminen maaseudulle näytti oppineelta, isänmaalliselta ja kansaa vieroksuvalta toiminnalta. Nuoret ylioppilaat lauloivat ylistellen kotimaan kauneudesta ja honkien huminasta, eikä sivistykselliseen iltamaan ollut "varsinaista kansaa"<sup>352</sup> kutsuttu ollenkaan. Kansanopisto määrittyi erään maisterin puheessa isännälle kouluksi, jota ei käyty virkoja varten, vaan, jotta "nuoret oppisivat rakastamaan kansaansa ja isänmaataan, kasvattamaan lapsiaan ja yleensä kaikkea, mikä kuuluu kansalaissivistykseen."<sup>353</sup> Sivistysjuhlassa sen sijaan kukaan vieraista ei ollut innostunut kuulemaan, mitä päähenkilö kertoi kansan varsinaisista oloista.<sup>354</sup> Puheenvuorolla puututtiin aikansa ajankohtaiseen kysymykseen sivistyksen tarpeesta ja siitä kenelle sitä oli syytä antaa ja miksi. Periaatteessa kansanjuhlien ja erinäisten seurojen sekä yhdistysten tavoite oli yhdistää suomalaisten ryhmiä toisiinsa, poistaa säätyeroja ja ylipäänsä tehdä kansallisia ihanteita kaikille tutuksi. Tavoitteet eivät kuitenkaan aina toteutuneet. Seuratoiminnan luonteeseen kuului eritoten talonpojiston äänen kuuluviin saaminen, kun taas palkollisten rooli siinä jäi olemattomaksi. Lisäksi toiminta oli omiaan korostamaan – ei häivyttämään talonpojiston ja muun säätyläistön välistä raja-aitaa.<sup>355</sup>

Kertomuksen päähenkilö toimi opettajana kylässä ja oli asettanut naimatoiveita talon tyttöön. Mutta nainen oli kuitenkin sittemmin iskenyt silmänsä kylään saapuneeseen uuteen herraan, arkkitehtiin, jonka lumoissa useat kyläläi-

<sup>348</sup> Vertaa Huhtala 1989a, 149.

<sup>349</sup> Siveellinen tarkoitti ihmisen kaikinpuolista hyvää käyttäytymistä ja erityisesti moraalisesti oikeaa. Vanhastaan se liittyi alamaisen ihanteeseen, mutta yhtä lailla ihanteellinen kansalainen oli siveellinen. Valtonen 2004, 48 – 49.

<sup>350</sup> *Pimeänpirtin hävitys* (1901) oli moraalinen kannanotto herrojen armoilla olevien alemphisäättyisten naisten puolesta. Myös siinä kerrottiin herrojen pettämisen tytön tarina.

<sup>351</sup> Häggman 1994, 216. Köyhän kansalaisuuskin oli helposti nähtävissä vajavaisena, sillä yleisesti köyhyys oli henkilökohtaisen heikkouden, sivistyksen puutteen ja kehnon moraalin tuote. Se voitiin ratkaista luonnollisesti korjaamalla vajaavaisuus kasvatuksella. Pulma 1990, 199.

<sup>352</sup> *Uranaukaisijat* (1904), 296.

<sup>353</sup> *Uranaukaisijat*, 256.

<sup>354</sup> Rafael Koskimiehen näkemyksessä teos onkin yleisen kansanopetuksen eepos enemmän kuin vaatimattomien kiertokoulunopettajien. Koskimies R 1944, 399.

<sup>355</sup> Liikanen 1995, 210 – 215.

set olivat. Erään isännän näkemyksessä tiivistyi koko muuttuvan maailman uhka: hänestä päähenkilö oli samanlainen haihattelija kuin muutkin ajan nuoret miehet: ”eivät niille kelpaa esi-isien ammatit eikä elantotavat.”<sup>356</sup> Paremmat elatuksen turvaaminen opettajan uralla oli samaisen miehen mielestä ylpeää kunnian perässä kulkemista ja maallista kilpajuoksua. Korkeimmiksi arvoiksi kertomuksessa näyttäytyi pyyteettömistä motiiveista perheen elatukseksi tehty työ, jolla mielellään jatkettiin vanhempien jalanjäljissä. Päähenkilö joutui miettimään paljon elämänuraansa ja toimeentulonsa mahdollisuuksia. Sovinnolliseksi lopuksi nuori mies ja hänen ystävänsä siirtyivät syrjäkylien kiertokoulun opettajiksi Pohjois-Suomeen, eivätkä enää tavoitelleet maallista kunniaa. Tärkeämpää oli elää kaitselmuksen suojassa ja herran nuhteessa. Kertomus tarjosi varsin kristillissävytteisen sekä yhteiskuntahierarkiaa tukevan näkemyksen hyvän elämän järjestämiseksi: ei ollut syytä tavoitella kohtuuttomia sivistyksen kautta, nöyryys oli syytä säilyttää ja maine kunnia unohtaa. Se tuki näin arvoja, jotka olivat talonpoikaisyhteisön säilymisen kannalta tärkeitä. Samalla ne olivat myös arvoja, joita konservatiivisänmaallinen kansallinen ideologia edisti ja vaali. Elämä oli järjestettävä edelleen vanhan yhteiskunnan arvoihin ja järjestykseen nojaten. Ajattelun kannattajia olivat luonnollisesti suurtalonpojat sekä suomalaisuusliikkeen muut edustajat, joille vanhan säilyttäminen oli edullista ja tärkeää.<sup>357</sup> Säätyläistön käsityksissä taas tuli näkyviin, että ainakaan kartanon alustalaiset eivät tarvinneet kansanopetusta vaan ”tottelevaisuutta ja nöyryyttä se on pääasia”, kuten Hahnssonin *Huutolaisissa* everstinnan käsitys kuului.<sup>358</sup>

Maila Talvion *Kansan seassa* -kertomuksessa nuori sivistysharrastuksia pääkaupungissa harjoittanut nainen palasi kotiseudulle valistamaan kylänsä väkeä ja arveli, että sivistyksen tulevaisuus lepäsi ennen muuta talonpojissa:

Ehkä juuri täältä, pitäjän itsenäisten talonpoikien kulmalta nousee se hengen aateli, joka pitäjäläisille näyttää, ettei nimi eikä synnynnäinen sääty eikä raha ihmistä aateloi, ettei muodikas puku eikä ylellisyys tavoissa korota häntä sivistyneiden luokkaan vaan että hengen aateliin ja tosisivistykseen kuuluu paljon, paljon enemmän--<sup>359</sup>

Sivistysihannetta pohdittiin myös suomalaiskansallisia arvoja korostaneen Arvid Järnefeltin *Isänmaassa*. Rovasti kehotteli isäntää ymmärtämään velvollisuutensa kansalaisena:

Ihmisen ei ole uhrattava ajalliset voimansa yksistään oman maansa, minä tarkoitan, oman peltonsa, niittynsä, ojansa ja aitansa hoitamiseen, vaan kunnan kansalaisen on vaalittava suurta isänmaatansa, se on kaikkien suomalaisten yhteistä maata.<sup>360</sup>

Samalla hän esitti sivistyksen vaativan suuria tekoja: oli oltava valmis uhraamaan sivistyksen tähden ja lähettämään lapsensa parhaisiin kouluihin, jotta

<sup>356</sup> *Uranaukaisijat*, 331.

<sup>357</sup> *Alapuro* 1977, 137 - 138.

<sup>358</sup> *Huutolaiset*, 122.

<sup>359</sup> *Kansan seassa* (1900), 36.

<sup>360</sup> *Isänmaa* (1893 - 1894), 24 - 25.

heistä kasvaisi ”oppineita ja sivistyneitä kansalaisia”. Rovasti myös esitteli, että kyse oli uudesta tavasta määritellä ihminen:

- -se on maalliselta kannalta katsoen uusi mittakaava, jonka mukaan ihmiset arvostellaan...niitten käy tässäkin maailmassa hyvin, jotka sivistykseen ja tietoon pyrkivät.<sup>361</sup>

Maila Talvion ja Arvid Järnefeltin näkemykset olivat sivistyneen ihmisen ihanteen mukaisia ja kytkeytyivät näkemyksiin kansan sivistämisestä ja kehittämisestä kansalaisiksi.

Maila Talvion *Aili* muunteli *Huutolaisten* itseäntoteuttavan orpotytön tarinaa. Päähenkilö opiskeli Helsingissä ja tutustui siellä sivistysrienteihin ja kansanvalistamisen ajatuksiin. Hän haaveili koulun perustamisesta kotipitäjäänsä ja kansan lasten opettamisesta siellä. Kaupungin hyväntekeväisyyspuuhat näyttivät kuitenkin ruumiillisen työnteon parista tulleesta tyhjiltä ja tarkoituksettomilta, ja päähenkilö päätti jättää tällaiset sivistyspyrinnöt ja avioitua kasvattiveljensä kanssa ja ryhtyä kasvintalonsa emännäksi. Näin nuori nainen arveli ryhtyvänsä kunnolliseen ja oikeaan työhön voidessaan viedä emäntänä tiedon valoa kansan pariinkin. Ailin ja Lirin tarina rakentui yhteiskunnallisesti hyväksytysti äitiyden ja emännyyden rooleihin. *Ailissa* korostui lisäksi maalaistalon tyttärelle sopiva rooli kansan, oman väen, keskellä.<sup>362</sup>

Talonpoikaisesta näkökulmasta tarkasteltuna koulunkäyminen kaupungissa johti kysymyksiin arvoasemasta. *Helvissä* nimihenkilön koulunkäynti oli äidin kuoleman jälkeen vaakalaudalla, sillä sukulaisperheen mielestä se oli tarpeeton ja kallista. Lisäksi serkku ihmetteli:

Eikö se Helvi ole vielääkään tarpeeksi röökkinä?<sup>363</sup>

Koulua käymällä tuli neidiksi. Nimitykseen liittyi epäilemättä sopimattomien pyrkimysten arvostelua: itselle oikeastaan ja vanhan järjestyksen mukaan kuumattoman statusaseman tavoittelu oli kyseenalaista. Kertomuksessa asia oli monimutkainen sukuyhteisölle ja henkilölle itselleen. *Helvissä* tuli varsin ilmeisellä tavalla esiin päähenkilön monimutkainen suhde itseensä ja toisiin ihmisiin. Helvi oli modernin ajan identiteetti-ongelmien kanssa pohdintaa käyvä yksilö.<sup>364</sup>

Maila Talvion *Kultaisessa lyyrassa* kaupungin sivistynyt elämä ja maaseudun ruumiillinen työ olivat vastakkain raamatulliset naishahmot esikuvinaan. Huono esimerkki oli Helsingissä opiskellut Helmi, joka ei suostunut lapsuuden toverin vaimoksi eikä emännän rooliin. Hän ei onnistunut kuitenkaan opiskelemaan, vaan oli kevytmielinen ja huvittelunhaluinen. Lopulta onneton rakkaus koitui hänen kohtalokseen. Sen sijaan Helmin huonetoveri, ahkera Martta oli kunnollinen. Hän oli lähtöisin köyhistä oloista ja tiesi näin, mitä työntekeä on.

<sup>361</sup> *Isänmaa*, 26.

<sup>362</sup> Tällaiset elämänuran pohdinnat olivat esillä myös *Kansan seassa* (1900) teoksessa. Sitä on luettu myös naisen kansallisen identiteetin näkökulmasta. Katso Aalto M 1995.

<sup>363</sup> *Helvi*, 136 – 137.

<sup>364</sup> *Helvi*, esim., 173 – 175, 178. Aihe oli tyypillinen naisten kirjoittamissa kertomuksissa. Rojola 1999, 135. Moderni minuuden kysymys oli kirjallisuudessa läsnä laajemminkin 1900-luvun puolella. Rojola 1999, 150 – 152.



Hän sai opintonsa hoidettua loppuun ripeästi ja valmistui opettajaksi sekä päätyi kotipitäjänsä koulun johtajattareksi. Näin nainen toteutti kunnollisesti sivistysideaalia: hän kohosi ahkeruudellaan ja omalla työllään yhteiskunnallisessa asemassa. Kuitenkin hän tunsikin myös velvollisuutensa omaa kotiseutuaan kohtaan ja palasi valaisemaan sitä tiedoillaan. Kertomuksen moraalisen opetuksen mukaan oli ajateltava kanssaihmissä ja toteutettava yhteiskunnallisia ihanteita parhaan kykynsä mukaan. Ajatukset olivat osa kristillissiveelliseen arvomaailmaan, joka oli yhteistä niin talonpoikaiskulttuurille kuin suomalaiskansallisesti painottuneille näkemyksille.<sup>365</sup> Jossain määrin niille molemmille oli tyypillinen oman paikan säilyttämisestä yhteiskuntahierarkiassa ja oman roolin hyveellinen toteutus.

Edellä esitettyä näkemystä todensivat Kauppi-Heikin *Aliina* ja *Laara*. *Aliinassa* päähenkilö opiskeli, mutta hänen oli hyljättävä oma ura, sillä kotona tarvittiin sairaiden hoitajaa. Niinpä naisen täytyi vain nujertaa omat halunsa ja toiveensa. Onneksi häntä kuitenkin vahvisti vahva kristillinen ajatusmaailma ja ymmärrys, että ”rakkaus lähimmäisiin on Jumalan käskyistä tärkein.”<sup>366</sup> Naiselle sopivaksi työalaksi katsottiin 1910- ja 1920-luvullakin ruumiillinen työ. Se oli tyytyväisyyden lähde, mutta myös välttämättömyys. Erityisen ansiokkaaksi sekä isänmaankin kannalta järkeväksi näyttäytyi ajatus oman paikan täyttämisestä ja toisten puolesta uhrautumisesta. Kunnollisen ja työteliään naisen oli syytä lukea korkeintaan keittokirjaa.<sup>367</sup>

---

<sup>365</sup> Valtonen 2004, 50 – 51.

<sup>366</sup> *Aliina* (1896), 200.

<sup>367</sup> Männistö 2003, 112 – 115.

## ”HERROIKSI VALLAN” - SÄÄDYLLISEN RAJAT JA NIIDEN YLITYKSET

### Sääty ja pukeutuminen

Säätyyn ja siihen liittyviin tunnuksiin sekä statusseikkoihin kietoutui ehdottomasti ja luonnollisesti käsitys kunniaista ja sen koostumiseen liittyvistä perusteista, sillä kunnia oli ollut sääty-yhteiskunnassa itsestään selvä, ylittämätön ja lisäksi arkaluontoinen asia. Se kuului jokaisen säädyn jäsenelle ja oli kuhunkin säätyyn sidottu. Säätykunnia merkitsi säädynmukaista käytöstä ja esiintymistä. Ryhmän edustaja edusti oman henkilökohtaisen kunniansa lisäksi koko säätynsä kunniaa omassa olemisessaan. Luonnollisesti kunnia ja maine eivät olleet luonteeltaan pysyviä. Niin kunnian kuin koko sen kautta tulevan ihmisarvonkin saattoi menettää.<sup>368</sup> Ruumiillisen työn tekijän kunniaa lisäsi työnteossa kunnostautuminen, virkamiehen statussymboleja olivat erinäiset kunniaa ja arvoasemaa osoittavat merkit. Aseman julkituomisessa merkittävä oli virka-asu kuten upseerin univormu. Virkamiehisyyden kuuluu virkasäädylle. Sen jäsenet olivat omasta arvostaan sangen tietoisia, oman statusasemansa ruumiillistumia ja varsinkin ryhmätietoisia. He edustivat ennen kaikkea valtiota ja virkainstituutiota. Virka-aseman näki puvustuksesta: kuhunkin säätyyn kuuluvalla oli omaa asemaa ulospäin esittelevä vaatetus, joka takasi säädyn arvokkuuden. Luonnollisesti (virkamiehen) varakkuus näkyi elämäntavassa ja esimerkiksi asumisessa.<sup>369</sup>

Suomen tultua Venäjän suuriruhtinaskunnaksi korostuivat ritualistiset hallintokulttuurin piirteet entisestään ja esimerkiksi erinäiset arvo- ja kunniamerkit lisääntyivät. Aateliston keskuudessa virkojen merkitys statusaseman varmistajana ja hallintokulttuurin kaiken lävistämä seremoniallisuus sai aatelistuorukaiset tavoittelemaan virkoja ehkä entistä hanakammin. Virkojen havittelu kiihtyi

<sup>368</sup> Varhaismodernin ajan kunniaa ja mainetta on Pohjoismaissa tutkittu runsaasti. Katso esimerkiksi Liliequist 1999; Persson 1999; Österberg – Sogner 2000, Matikainen 2002; Eilola 2003; Vertaa Henderson Stewart 1994.

<sup>369</sup> Tiihonen & Ylikangas 1992, 86 – 87, 190 – 191; Oittinen 1990, 92.

entisestään 1800-luvulla. Taustalla vaikutti aatelin aseman muutos, jolloin elämäntavan säilyttämiseksi oli oltava virka. Toisaalta säätyläisaseman mukavuudet ja arvokkaampi asema alkoivat vetää puoleensa entistä enemmän aatelittomia ja taistelu viroista, palkoista ja eläkkeistä kiihtyi.<sup>370</sup> Kyse oli tässäkin muutoksesta, jota uudentaloisille määrittelyille pohjautuva yhteiskunta edellytti.

Säätyläisten pelko talonpoikaisesta asemasta lähtevää vaurauden ja herraskaisen elämäntavan tavoittelua kohtaan kuten koulunkäynnin uhkakin kietoutui säätyajatteluun. Se kirvoitti myös sanomalehtikeskustelua, jossa paheksuttiin syvästi talonpoikien tuhlaavaisuutta ja hienostelunhalua. Keskustelussa ei kiinnitetty huomiota siihen, että rahaa käytettiin myös hyödylliseen toimintaan, kuten parempien työvälineiden hankkimiseen, sanomalehtien tilaamiseen, lasten kouluttamiseen ja kunnollisiin vaatteisiin. Lisäksi rahaa voitiin laittaa myös pankkiin. Varallisuuserot maaseudulla tulivat joka tapauksessa rahojen avulla saadun vauraan ulkoasun myötä konkreettisesti näkyviin ja talolliset erottuivat entistä selvemmin maaseudun köyhistä. Jopa palkollinenkin saattoi käyttää verkavaatetta ja kiiltonahkakenkiä.<sup>371</sup>

Pukeutuminen kuului erottamattomana osana säädyn mukaisuuteen, ja se oli erottanut säätyläistä ja rahvasta keskiajalta lähtien.<sup>372</sup> Vaatteilla koristautuminen oli suorastaan kielletty ylellisyysasetuksilla. Pukeutuminen ilmaisi säädyn lisäksi aviollista statusta. Naimisissa olevien naisten tuli tuoda siviilisäätyänsä esille käyttämällä päässään myssyä.<sup>373</sup> Samaten huoruuteen syyllistyneet ja aviottomat äidit olivat velvoitettuja käyttämään erityistä myssyä, joka erosi väriltään sekä naimattomien että avioituneiden naisten päähineestä. Se oli useimmiten ruskea tai kukallinen, mutta vanhastaan useimmiten punainen. Se ilmensi käyttäjänsä siveettömyyttä ja kunniantomuutta.<sup>374</sup> Vielä 1800-luvun lopulla pukeutuminen ja vaatetus ylipäänsä ilmaisivat selvästi ihmisen paikan sääty-yhteiskunnassa ja kaikkinaisen hierarkkinen statusajattelu oli täysin luonnollinen ja kaikkialle tunkeutuva asia. Esimerkiksi jo se, oliko ihmisellä kengät jalassa, osoitti hänen yhteiskunnallista asemaansa. Tietenkin ihmistä myös kohdeltiin säädyn mukaan, jopa niin, että säätyläisnainen saattoi mainita hevosenkin ennen palvelusväen edustajaa.<sup>375</sup>

*Huonona aikana* -kertomuksessa vaimo oli ollut pappilan piikana ja pukeutumiseltaan ”komea kuin herrasmamselli”. Taloudellisesti kehnompanakin aikana hän pyrki pitämään säätyasemastaan kiinni:

sillä oli sanomaton häpeä, kun hänellä, perintötalon emännällä ei ollut yhtään silkki-huiviakaan, vaikka jokaisen loisakankin päässä nyt jo semmoinen kahisi.<sup>376</sup>

<sup>370</sup> Tiuhonen & Ylikangas 1992, 86 – 87, 190 – 191.

<sup>371</sup> Kuusanmäki 1936, 101 – 104; Oittinen 1990

<sup>372</sup> Wirilander 1974, 45 – 46.

<sup>373</sup> Oittinen 1990, 52, 59.

<sup>374</sup> Gustafsson 1956, 25.

<sup>375</sup> Peltonen 2006, 130 – 133.

<sup>376</sup> *Huonona aikana* (1885), 186 – 187.

Talonpoikaisnaisten keskuudessa pukeutuminen veti yhteiskunnallisen rajan ylempiin ja alempiin nähden. Statuksen esiin tuominen liittyi ehdottomasti säädyllisyyden vaateisiin ja säädynmukaiseen kunniaan. Pukeutuminen erotti myös kotitalouden sisällä: vaatteiden avulla osoitettiin emäntänä oma paikka palkollisiin nähden. Naisille sosiaalisen arvonannon tarve oli suuri heidän asemansa ollessa sääty-yhteiskunnassa muutoin niin tarkkaan säädelty. Varallisuuden osoittaminen sekä tasavertaisuuden hakeminen ja kokeminen samanarvoisten kanssa oli naisille tärkeää.<sup>377</sup>

Talonpojiston keskuudessa omaisuus oli vanhastaan tärkeää. *Arkielämää* -kertomuksessa talontyttären myötäjäiset olivat varsin vaikuttavat päivätyöläisen silmissä:

- - puolen sataa hametta ja nuttua, puhumattakaan kaikenlaisesta muusta tavarasta, jota Loviisa ja Kuuselan Karoliina [naapuritalon tytär] olivat kilpaa kylällä teettäneet. Siten, kun sitä läksi [miehelään], ei ikinään enää tarvinnut rihman kiertämääkään itselleen kierrättää. Oli siinä lapsillekin vielä.<sup>378</sup>

Myötäjäisten varustaminen liittyi myös tulevan turvaamiseen avioliitossa. Vaimon ei tarvinnut olla niin miehestään riippuvainen, kun hänellä oli omaa omaisuutta, jonka saattoi nopeastikin muuttaa rahaksi. Esimerkiksi vaatteiden perusteella arvioitiin varallisuutta ja toisaalta varakkaasti pukeutuminen talonpoikaisyhteisössä oli osoitus selviytymisestä talonpoikaiselämän ankarissa olosuhteissa.<sup>379</sup>

Vartalon muoto kertoi niin ikään siviilisäädystä ja statuksesta. Emännuus ja sen myötä ylemmyys piikoihin nähden tuli ilmi ulkomuodossa ja käytöksessä. *Laarassa* emännät eivät edes vilkaisseet heitä palvelemaan piikaan. Päähenkilö-piika taasen tarkasteli kadehtien ”onnen saavuttaneiden” (avioituneiden ja emännyyteen kohonneiden) vaatteita sekä ”täyteläiseksi paisuneita vartaloita”.<sup>380</sup>

Vaatteisiin ja aseman esiintuomiseen liittyi olennaisesti myös kysymys tuhlaavaisuudesta ja turhamaisuudesta. Hienostelu esitettiin kansannaisten synniksi, vaikkakin herrasväen naiset olivat tähän alkujaan syyllisiä näytettyään esimerkkiä pukeutumisellaan.<sup>381</sup> *Punaisen viivan* köyhän mökin emäntä mietti vaateustaan

ei yhdeksään vuoteen hameen hatuvaa, ei pajan palttinaa - - Saanenko enää elämässäni uutta kirkkohametta?<sup>382</sup>

<sup>377</sup> Simmel 1986 (1905), 25 - 27, 31. Emännän tunnuksiin kuuluivat vanhastaan myös avaimet.

<sup>378</sup> *Arkielämää* (1909), 167.

<sup>379</sup> Johnson 2000, s. 98 - 99, 131 - 133. Vaatetukseen ja myötäjäisten varustamiseen liittyi myös omien taitojen osoittaminen. Neulomis- ja ompelutaito tuli omissa pukimissa esille. Kaupungissa työväen naiset saattoivat kuroa ompelutaidoillaan umpeen sosiaalista kuilua herrasväkeen nähden. Oittinen 1996.

<sup>380</sup> *Laara* (1893), 57.

<sup>381</sup> *Kuvauksia* 1890, 18.

<sup>382</sup> *Punainen viiva*, 40.

Mutta sitten hän muisti, että syntiä tuollaiset ajatukset olivat ja, että ne oli vain nujerrettava ja tarttui äitimuorinsa virsikirjaan.

Lihavuus oli yleisesti varallisuuden ja hyvinvoinnin merkki. Santeri Alkion *Salliman oikkuja* -kertomuksessa tämä tuli esiin, kun eräs varakas isäntä "'keikisteli' saadakseen kasvamisen alussa olevaa vatsaansa pulleammalta näyttämään".<sup>383</sup>

Koska virkamiehille kuulunut kunnioitus perustui suurelta osalta heidän pukeutumiseensa eli rahvaasta erottuvaan ulkoasuun, oli jokaisen joka yhtään ajatteli olevansa jonkinlainen herra myös näytettävä siltä.<sup>384</sup> Näin esimerkiksi *Pöyhkeässä isännässä*, jossa maanmittarin apulaisesta mainittiin:

herra hän oli ja herrana hän tahtoi itseään pidettävän. Hienot kaulurit - - ja haarahäntätakit oli hänellä aina hyvinä kumppaneina- -<sup>385</sup>

Tällainen pukeutumishalu ja omanarvon kohotus tehtiin kertomuksessa naurettavaksi mainitsemalla, että asun kustannuksella miehellä usein oli nälkä. Myös maakauppias mainittiin keikariksi, jolle eivät edes kelvanneet kylän räätälin tekemät vaatteet, vaan hänen piti niitä itselleen tuottaa kaupungista saakka.<sup>386</sup>

Luonnollisesti vaatetus erotti kaupunkilaisen ja maalaisen kaikkein huomattavimmalla tavalla toisistaan. Maalta kaupunkiin työskentelemään läheneet naiset muistuttivat sieltä palatessaan herrasväen neitejä. Uudenlaiseen pukeutumisen tapaan kietoutui monenlaisia asioita kuten tuli esiin Maila Talvion *Kultaisessa lyyrassa*.<sup>387</sup> Päähenkilö oli kotona maalla sanomalehtiä katsellessaan haaveillut hienoista pukimista, mutta tuntenut jo silloin häpeää. Tunne liittyi mitä ilmeisimmin ajatukseen siitä, että tavoitteli jotain muuta kuin säädyn mukaan vanhastaan oli sopivaa ja kunniallista. Päähenkilön ystävätär pystyi, toisin kuin lopulta hän itse, pitämään kiinni omasta taustastaan:

Martta oli pysynyt uskollisena kodilleen ja syntyperälleen. Jos hänen äitinsä olisi tullut tänne tällä hetkellä olisi hän tavannut Martan yllä karut kotoiset vaatteet.<sup>388</sup>

Selma Anttilan *Kihlajaisissa* lapsuuden toveri katseli ihmetellen kaupungista palanneen tytön vaatteita, mistä tyttö myöhemmin kertoi: "oli kai koko ajan hölmistyneenä ihmetellyt kaupunkilaispukuani."<sup>389</sup>

Juhani Ahon *Papin rouvassa* maalaispastorin vieras oli pukeutunut herroiksi ja näytti ihailtavalta maalla asuvan mielestä:

Hänen vaatetuksensa oli erityisen aistikasta kuosia, yksinkertaista tekotavaltaan ja muodoltaan, mutta hienoa, tukevaa ja tarkoituksenmukaista englantilaista ainetta. Liinavaatteetkin [alusvaatteet] olivat kuin hänen mitallaan tehdyt, ja puhtaat ja pil-

<sup>383</sup> *Salliman oikkuja* (1890), 242.

<sup>384</sup> Westerhult, 281 - 282.

<sup>385</sup> *Pöyhkeä isäntä* (1889), 34.

<sup>386</sup> *Pöyhkeä isäntä*, 37.

<sup>387</sup> Kaupungin ostovaatteet puhuttivat ja herättivät pahennusta vielä 1930-luvun kirjallisuudessaakin. Saarenheimo 1984, 140.

<sup>388</sup> *Kultainen lyyra* (1916), 85.

<sup>389</sup> *Juhannuskoivu*, 196.

kuttoman valkeat, niin kuin hän olisi ajatellut sitäkin mahdollisuutta, että tarpeen tullen täytyisi voida niissäkin esiintyä. Takin, liivit ja kauluksen pois pantuaan oli hän yhtä hienosti puettuna ilman niitä kuin niissäkin.<sup>390</sup>

Pastori itse taas oli paitahihaisillaan, ”luuhkalakki” päässänsä ja saviset saappaat jalassaan eli maatoihin sopivassa varustuksessa.<sup>391</sup> Niinpä hän ei välttämättä vaatetukseltaan erottunut kovin selvästi (ainakaan tuolla hetkellä) maaseudun muusta ruumiillisen työn parissa ponnistelevasta väestä. Tämän kansanosan vaatetus saattoi olla jopa varsin rähjäistä, sillä pukeutuminen tai vaatteilla hienostelu ei varsinaisesti ja missään nimessä kuulunut työtätekevän väen ensisijaisiin kiinnostuksen kohteisiin. Päinvastoin kansan käsitykset vaatetuksesta olivat olleet varsin käytännönläheisiä: ruumiillisessa työssä joka tapauksessa likaantui ja kävi niin että työkijältä näytettiin: ”Työnsä karvainen mies on” –sananlasku piti tässä asiassa hyvin paikkansa.<sup>392</sup> Tämä asia näkyi kaupungissakin, jos oli varattomampi tai suorastaan köyhä. Minna Canthin *Kauppa-Lopo* (*Kauppa-Lopo*) oli ulkoasultaan herrasväen naisissa syvää inhoa herättävä ilmestys:

Suupielet ja nenän alusta nuuskaisessa limassa, hiukset takussa ja silmillä. Entä nuo posket sitten! Likaisen harmaina ne pullottivat aivan kuin olisi suuri tupakkamalli ollut molemmin puolin suussa. Ei siellä sentään ollut, vaikka siltä näytti...Ja oli tuo vaateen tyylikin...vähän kummallinen. Hame yhtä leveä ylhäältä kuin alhaalta; nuttu niin, että paita, musta ja karkea kuin perunasäkki vyöhäisen kohdalta aina oli esillä. Ylimmäinen nappi oli auki ja alta näkyi kaula, joka oli kuin parkittu.<sup>393</sup>

Tällainen ulkoasu oli kaikkien sivistyneiksi luettujen ulkonäkövaatimusten vastainen. Rahvaan naisen ruskea iho kertoi työskentelystä ulkona. Herrasnaisten komea vaate taas siitä, ettei herrasväen naisten tarvinnut itse ansaita leipäänsä.<sup>394</sup> Likaisuus ja rähjäisyys tekivät naisesta todellisen rahvaan edustajan.

*Uranaukaisijoissa* esitettiin säätyläisten ajattelevan kansan ihmisistä, että he olivat likaisia, haisivat vastenmieliselle, eivät pitäneet huoneitaan puhtaina eivätkä ”koristelleet ympäristöään”.<sup>395</sup> Toisaalta ruokkoamattoman ulkoasun voi ajatella olleen protesti sivistystä ja tapoja vastaan ja kokonaisen elämäntavan puolustus, kuten Joel Lehtosen *Herra ja moukka* –kertomuksessa asia oli. Torppari Käkriäinen muisteli vierailuaan maanomistajan, kirjakauppias Muttisen talossa:

Ja hän on mennyt huvilaan Muttisen puheille kaikkein pahimmissa ryysyissään...ja haisee siellä oikein...ja viepähän sinne kerran tulitikkulaatikossa elukoitakin kainalonsa alta kouraistuja.<sup>396</sup>

<sup>390</sup> *Papin rouva* (1893), 75 – 176.

<sup>391</sup> *Papin rouva*, 167 – 168.

<sup>392</sup> Apo 1985.

<sup>393</sup> *Kauppa-Lopo*, 228.

<sup>394</sup> Oittinen 1990, 62.

<sup>395</sup> *Uranaukaisijat* (1911), 298.

<sup>396</sup> *Herra ja moukka* (1918), 34 – 35.

Laajemminkin Muttisen ja Käkriäisen, herran ja kansanmiehen, suhdetta vaivasi kyvyttömyys ymmärtää itselle täysin vierasta toisen maailmaa. Vuokraehtoihin isäntä oli määrännyt omenapuiden hoitamista ja yleistä ympäristöstä huolehtimista. Tällaisia tehtäviä Käkriäinen taas piti aivan käsittämättöminä, sillä toimet eivät liittyneet millään tavalla arkisen elämän ylläpitämiseen.

Hilja Haahdin *Helvissä* nimihenkilön oli pitänyt oppia vaatimattomaksi vaatteidensa suhteen, koska hän oli lähtöisin köyhistä oloista. Kuitenkaan se ei estänyt häntä tuntemasta vaatteisiin ja ulkoasuun liittyvää häpeää. Hänen ystävättärensä ja kasvattisarensa taas oli varakkaasta tohtorikodista ja hänellä oli aina kauniita vaatteita yllään.<sup>397</sup> Kun päähenkilön maalaiseno tuli vierailulle kaupunkiin ja halusi mukaan tytön valmistujaisjuhliin, tuntui se Helvistä epä-mukavalta ajatukselta. Hän pelkäsi enon käyttäytyvän karkeasti ja maalaisesti ja arveli sukulaisen sopivan pieksuissaan huonosti koko hänen elinpiiriinsä. Eno ymmärsi mistä oli kyse:

Sinä häpeät minua maalaisetää! -- Semmoiseksi ne koulut kumminkin tekevät. -- Ja sen tähden et sinä Saukkolaankaan [enon kotitalo] tule, kun sinusta on Helsingissä tehty röökkinä [neiti].<sup>398</sup>

Kyse oli mitä ilmeisimmällä tavalla yhteiskunnallisesta statuksesta ja vanhoja arvoja uhkaavista tekijöistä.

Toisaalta oli mahdollista, että kaupunkilainen sopi yhtä huonosti maaseutu-ympäristöön ja herätti ulkomuodollaan ivallista puhetta, kuten *Uranaukaisijoissa*. Siinä keskusteltiin opettaja-ongelmasta paikkakunnalla, kun (nais)opettajat eivät oikein sopeutuneet paikallisyhteisön tapakulttuuriin jo ulkoasunsaakaan tähden:

Jopa saadaankin oikein 'lentävä' ryökkynä, jonka vaatteet ovat siipiä täynnä hatusta kantapähän asti.<sup>399</sup>

Eikä tällainen kauan paikkakunnalla viihtynyt, vaan kaipaili jo pois. *Juhannuskoivoussa* maaltakotoisin ollut Maili totesi tulevasta (kaupunkilais)miehestään omassa synnyinkodissaan:

Katson kotitupaani ja sydäntäni kolottaa. Minun prinssini on täällä kuin korkea lilja saunan matalalla ikkunalla.<sup>400</sup>

<sup>397</sup> Erilaisista perheistä tulevien tyttöjen kehitystarina oli tyypillinen tyttökirjoissa. Esimerkiksi Toini Topeliuksen *Kehitysaikana* (1889) romaanissa päähenkilöt olivat yksinhuoltajan tytär ja säätyläiskodin tytär samoin kuin *Helvissäkin*. Esikuvina toimivat alun perin muun muassa amerikkalaiset tyttökirjat, joita ilmestyi suomeksikin jo 1890-luvulla. Ahola 1989.

<sup>398</sup> *Helvi*, 89.

<sup>399</sup> *Uranaukaisijat*, 275.

<sup>400</sup> *Juhannuskoivu*, 216.

Säätyerotus liittyi joka tapauksessa ulkomuotoon, eikä pukeutuminen ja koris-  
tautuminen ollut suinkaan ainoastaan naisten pahe.<sup>401</sup> Juhani Ahon *Helsinkiin* -  
teoksessa pikkukaupungista lähtöisin ollut päähenkilö koki mielihyvää moit-  
teettomasta puvustaan, joka oli laadukas, hyvin tehty ja viimeisen muodin mu-  
kainen. Myös miehen havittelemaan virkaurakehitykseen liittyi pukeutuminen  
olennaisena seikkana:

Kaikissa seuroissa esiintyy hän hienona Helsingin herrana, hansikkaissa ja litistetyssä knallissa.<sup>402</sup>

Nuorukainen pohti katsellessaan matkalla herrasväen ihmisiä myös sitä, josko hän tulisi koskaan kuulumaan sellaisten herraskaisten joukkoon, ”jotka ajoivat kiiltävillä ajopeleillä, kuskit ja lakeijat mukanaan”.<sup>403</sup> Kyseisenkin hetken pukua hänen kelpasi kuitenkin jo vertailla maalaisilta selvästi näyttävien ylioppilaiden vaatetukseen, jossa moitteelle oli sijaa:

arvatenkin koko puku jonkun määrätalin tekemä, joka oli koettanut saada aikaan muodin mukaista työtä, vaikka huonolla onnella.<sup>404</sup>

Maria Jotunin *Kyökin puolelta* -kertomuksen palvelustytön oli laitettava esiliina, jotta hänet erotettiin pappilan muusta väestä. Palvelustyttö itse kiinnitti taas huomiota siihen, että pappilan neidin kihlattu oli talonpoikaisen näköinen. Ruustinna totesi tähän, että ”se olikin sula mahdottomuus mitään kreivejä saada maalaispappilaan” ja että

[y]li kolmekymmentä vuotta olen nyt papan kanssa yhdessä ollut ja vaikka hän oli talonpoikainen oli hän ihminen silti.<sup>405</sup>

Eli että, ulkokuorella ei ihmisen arvoa aina suinkaan mitattu.

Koska vaatteilla hienostelu kuului muiden kuin talonpoikaissäättyä edustavien henkilöiden paheisiin, kertoi sellainen talollisten keskuudessa alun perin toisenlaisen aseman tavoittelusta kuin itselle synnynnäisesti ja säätyjärjestyksen mukaan todella kuului. Selvää oli, kun *Pöyhkeässä isännässä* talon tyttäriä puettiin rimpuihin ja pitseihin, että herraskaiseen elämäntavan jäljittelyynhän se viittasi. Pukeutumishalu oli riivannut talon isäntää jo nuorena. Hänestä oli vähitellen kehkeytynyt paikkakunnan ”parhaiten pyntätty mies, edellä pappia, nimismiestä ja lukkaria”. Ja tähän hän oli edennyt siksi, koska oma vaatetus (karkea sarkanuttu) oli alkanut miehestä tuntua ”törkeältä ja epäkäytännölliseltä”.<sup>406</sup>

<sup>401</sup> Miesten vaatekoreiluun kiinnitettiin lehdistössä yhtä lailla huomiota. Oittinen 1990, 64.

<sup>402</sup> *Helsinkiin* (1889), 32, 28.

<sup>403</sup> *Helsinkiin*, 110.

<sup>404</sup> *Helsinkiin*, 59.

<sup>405</sup> *Kyökin puolelta* (1913), 47 – 49.

<sup>406</sup> *Pöyhkeä isäntä* (1889), 20 – 21, 12, 10,



Joka tapauksessa sivistyneisyys ja ulkoasu liittyivät kaikin tavoin toisiinsa. *Arkielämässä* kaupunkielämää nähnyt kulkumies ja mökkiläinen keskustelivat aiheesta. Mökkiläinen sanoi: ”se on sivullisesta komiata nähdä, kun ihmisolento on sivistyksellä puuettu”. Kulkumies sen sijaan sanoi koko sivistyksen olevan vain tyhjä kuori: ”lakeerattu kenkä töppösen rinnalla”.<sup>407</sup> Hänen mielestään saattoi myös oppi ja tieto, sivistys, vain olla omiaan häivyttämään ihmisen todellisen olemuksen.

*Vaaralla*-teoksessa varattoman ja monilapsisen perheen vanhin poika otettiin herrasväen lapseksi, ja kun hän tuli kotona vierailemaan näytti hän kotiväen silmin ”prinssiltä” ja pojan isä sanoi vaimolleen:

Sun vietävä, kun on aivan kuin parempain ihmisten lapsi - - Vieläkö muori väität, ettei siitä voi pappi tulla? Vähintään siitä pappi tulee, sen minä sanon.<sup>408</sup>

Ulkoasu teki lapsestakin heti paremman väen edustajan. Samalla hänen ja koko perheen tulevaisuus alkoi näyttää jopa valoisalta. Pojan nimikin oli vaihtunut herrasperheessä Aaposta Abeksi. Omilla vanhemmilla oli toiveena, että poika vaurastuttuaan kohentaisi perheenkin toimeentuloa. Äiti vielä muistutti poikaa, että tämä ei unohtaisi vanhempiaan ja sisaruksiaan, eikä ”koskaan heitä ylönkatso, jos köyhiä ja halpoja ovatkin.”<sup>409</sup> Kuitenkin *Vaaralla*-teoksen jälkimmäisessä osassa (*Elsa*) jatkunut köyhäläispojan tarina paljasti, ettei tällainen asema kohoaminen ollut oikein hyväksi. Pojasta tuli nimittäin aiemmasta elämästään piittaamaton ja toisia hyväksikäyttävä nuorukainen.

Selma Anttilan *Kihlajaisissa* äiti laittoi tyttärensä kaupunkiin oppimaan kutojan ammattia. Samaten tytön ulkomuoto siellä muuttui:

- - se on kanssa tytär kuin herrasmamselli, niin että, kun sitä lasta katselee, niin oikein sydämelle hyvää tekee.<sup>410</sup>

Naisen mielihyvään liittyi mitä ilmeisimmin ajatus tyttären kohoamisesta sosiaalisessa arvoasteikossa. Kaupungissa työskentely merkitsi (oman) rahan ansaitsemista ja sillä saattoi ostaa esimerkiksi herraskaiselta näyttäviä vaatteita. Tällöin oli kyse positiivisesta muutoksesta. Suotuisa kehitys liittyi kupparin tyttären elämään myöhemminkin, kuten tulevassa käy ilmi.

## Sopivan rajoissa – statuksen muutoksen kyseenalaisuus

Maaseudulla lisääntyneet ansiomahdollisuudet olivat väylä koota varallisuutta. Sahatoiminta tarvitsi puuta, jota myymällä talonpoikaiset pääsivät käsiksi ennennäkemättömiin rahoihin. Samaten 1800-luvun puolenvälin jälkeisten kato-

<sup>407</sup> *Arkielämää*, 132.

<sup>408</sup> *Vaaralla* (1891), 93.

<sup>409</sup> *Vaaralla*, 95.

<sup>410</sup> *Kihlajaiset* (1912), 125.

vuosien mentyä maatalous alkoi tuottaa paremmin ja tuotteiden myynnillä kykeni saamaan rahaa, jolla ostaa tavaroita vaikka kauppuodeista.<sup>411</sup> Muutamissa opettavaisissa tarinoissa osoitettiin, ettei tällainen herraskaisuus tai muunlainen oman säädyn yläpuolelle pyrkiminen ollut kuitenkaan kovin soveliasta. Kalle Kajanderin *Kun talonpojasta tuli herra*-kertomuksessa talollinen ryhtyi herraksi vaurastuttuaan metsäkaupoilla. Hän alkoi omaksua herraskaisia tapoja, leveää rahankäyttöä, hienojen juomien pariin hakeutumista, seuranpitoa kylän muiden ylempien säätyläisten kesken eli kaiken kaikkiaan joutilasta elämää, jollaiseksi kansan näkemys koko herraskaisesta elämästä kertomuksen perusteella hahmotui. Ihmisen arvoa ei mitattu työkykyisyydellä vaan mahdollisuuksilla osallistua sivistyneen elämäntavan sisällään pitämiin rituaaleihin. Oli tunnettava viinit, liköörit ja konjakit sekä hallittava muutoinkin tapakulttuuri. Tällaiseen ei ymmärrettävästi pelkästään äkkinäisellä vaurastumisella kyennyt vaan seurauksena oli ensinnäkin väliinpuotoajan asema ja toisekseen omaisuuden häviäminen, kun vaurautta oli niin kovasti osoitettava (pukeutumisella, talon laajentamisella ja rahaa vaatineilla juhlilla).

Herraksi ryhtyminen ilmeni ulkoasussa. Varakkuus ja hyvinvointi näkyivät tietysti talonpoikaissäädysäkin ulospäin: emäntä oli pulska ja isäntäkin ruumiillisesti hyvissä voimissa oleva raavas mies. Herraskaisuuden tavoittelu toi miehen olemukseen turpeutta ja ylenmääräistä punakkuutta, eikä tällaisella ulkomuodolla sitten enää ruumiilliseen työhön kyennyt, kuten *Kun talonpojasta tuli herra* -kertomuksen isännälle oli käynyt:

Itse on Joppi muutamain vuosien kuluessa myös muuttunut paljon. Hän oli jo nuorena lihavanlanta ja punaverinen, mutta nyt hän on lihonut vielä enemmän, niin että tuskin kävellä jaksaa. Kasvot ovat turponeet ja kohistuneet, niin ett'ei ajottaisin juuri silmiä näy, ja saaneet tummanpunaisen värin, varsinkin nenän seutu.<sup>412</sup>

Kertomuksen laajemminkin välittämän arvomaailman mukaisesti herruuteen kohottautuminen oli yksinkertaisesti väärin. Se ylitti säädyllisen sopivaisuuden rajat, perustui nautinnonhaluisuuteen ja tuli esiin työnteon välttelynä. Kunnialliset hyveethän olivat oman aseman mukainen elämän toteutus ja työnteon ensisijaisuus. Elämän nautinnoksi muodostui oman paikan hyväksymisestä kumpuava tyytyväisyys ja säädynmukaisen elämän suoma turvallisuus. Tarina kertasi sääty-yhteiskunnan arvostuksiin pohjautuvat talonpoikaiset arvot, joiden mukaiseksi ihmisen oli itsensä koulittava. Oikean elämisen mallia kertomuksessa välitti naapurin isäntä, joka eli säästeliäästi, työtä ahkerasti tehden ja osti kertomuksen päätteeksi pojalleen päähenkilön pakkohuutokaupatun tilan.<sup>413</sup>

Samaan tapaan kuin Kajanderin kertomuksessa loiston ja kunnian perässä juoksenneltiin Päivärinnan *Pöyhkeässä isännässä*. Siihen oli pitkään ”kaikki talon elinvoimat, maantuotteet, karjan-annit ja rahat käytetty”.<sup>414</sup> Tällainen ulkoinen kunnia, jota talon lisärakennukset ja säätyläisyyttä tavoittelevien tapojen harjoit-

<sup>411</sup> Kaarniranta 2001, s. 63 – 64. Näin ainakin Pohjois-Karjalassa.

<sup>412</sup> *Kun talonpojasta tuli herra* (1897), 92.

<sup>413</sup> *Kun talonpojasta tuli herra*.

<sup>414</sup> *Pöyhkeä isäntä*, 63.

taminen edustivat, perustui kertomuksen välittämän arvomaailman, jumalallisen järjestyksen, kyseenalaistamiseen. Kämälän talollisperheessä elettiin toisin kuin kuului ja mihin oli oikeasti varaa. Talossa oli vähitellen siirrytty kaikenlaisesta työnteosta laiskaan joutenoloon:

sillä olihan se [työ] heidän mielestensä sopimatonta niin rikkaille ja sivistyneille kuin he muka olivat.<sup>415</sup>

Tuolla tavoin saatu kunnia oli nopeasti haihtuvaa ja vaarallista. Toisin sanoen oli kyse syntisestä elämästä, jota oli oman aseman kyseenalaistaminen. Kuitenkin vieraiden kestitsemisellä ruualla ja arvokkailla juomilla saattoi pyrkiä saamaan säätyläisväestä ystäviä. Nimismies, maanmittarin apulainen ja kauppias viihtyivät isännän anteliaisuutta nauttimassa ja talon turhamaisia tyttöjä kosiskelemissä. Mutta sitten alkoi mennä huonosti. Talon varakkuuden merkiksi rakennetut hienot pylväät ja torni sortuivat ja tekivät samalla koko paikan naurunalaiseksi. Lisäksi vielä sattui sellainen onnettomuus, että talon molemmat naimaikään ehtineet tyttäret osoittautuivat langenneiksi ja saivat aviottomat lapset. Tällaiseen vanhemmat eivät olleet varautuneet, kun luulivat kasvattaneensa tyttäristään siivoja ja sivistyneitä. Mutta turhamaisuudessaan he eivät ymmärtäneet luonteenpiirteen olevan tarttuvaa laatua. Lopulta oltiin siinä tilanteessa, että edessä oli pakkohuutokauppa. Kylässä asiaa hämmästeltiin, kun luultiin varojen ylettömän käytön viittaavan loppumattomiin rikkauksiin. Ahkera renki, jonka isäntä oli mielivaltaisesti heittänyt ulos, oli tällä välin kerännyt omalla työllään pienen omaisuuden ja säästäväisyydellään saanut kokoon pienen tilan hinnan. Renki olikin luonnollisesti rehelliseksi tunnettu, työteliään miehen ihanteen mukainen ja samalla vastinpari huonoja ominaisuuksia (laiskuutta, turhamaisuutta ja nautiskelunhaluisuutta) mukanaan kantavalle henkilölle eli Kämälän isännälle:

Matti oli parhaita työmiehiä paikkakunnassa. Vaikka ei hän ollutkaan mitään oppinut ja sivistynyt mies, oli hän kuitenkin siivoluontoinen ja osasi tehdä työtä kahden miehen edestä. Kova työ oli hänestä kaikkein mieluisinta ajanvietettä--<sup>416</sup>

Näin ollen ei ollut ihme, että tämä ihanteeksi kelpaava nuhteeton ja toisin sanoen hurskas mies sai elämässään kaiken järjestettyä parhain päin. Vaimoksi hän oli löytänyt siivon ja kainon sekä työteliään tyttären eräästä pienestä talosta. Pariskunnalla oli niin hyvä toimeentulo, että he kokivat asiakseen myös auttaa rengin entistä isäntää. Renki-Matti eli nuhteetonta ja säädyllistä elämää, joka oli hänen onnekseen.

Lopuksi kertomuksen tuhlaajistakin tuli vielä kutakuinkin säällisiä eläjiä, jotka saattoivat elättää kunniallisesti itsensä ja olivat oppineet pois säätyläistapojen jäljittelemisestä.<sup>417</sup> *Kun talonpojasta tuli herra* -kertomuksen muuttuneessa maailmassa sen sijaan köyhtyneillä ei ollut turvanaan kuin köyhänapu. Erityi-

<sup>415</sup> *Pöyhkeä isäntä*, 33.

<sup>416</sup> *Pöyhkeä isäntä*, 57.

<sup>417</sup> *Pöyhkeä isäntä*.

sesti *Pöyhkeä isäntä* -kertomus mukaili tarinana raamatullista kerronnantapaa. Siinä esiinnoituneet arvot ovat palautettavissa ehdottomaan ainoan oikea todellisuuden käsitykseen, jota vastaan taistelemisen johti onnettomuuteen sekä kääntymyksen ja nöyrytyksen paktoon.<sup>418</sup>

Päivärinnan *Tahdon voiman* päähenkilö oli ensiluokkaisen talonpojan ihanteen mukainen: kova tekemään työtä, käsistään kätevä ja suustaan nokkela. Lisäksi hän taisi lukea ja kirjoittaa. Niinpä kirkkoherra ehdotti, että poika suorittaisi hänen johdolla opintoja ja niin hän tekikin. Seurauksena tästä oli se, että hän pääsi viranhaltijaksi kaupunkiin. Siellä kuitenkin alkoi herraskainen elämä maistua aivan liikaa. Väkiuomia tuli nautittua seuroissa ja ennen pitkää tieto näistä huveista kiiri kotikylään. Mikko oli kuitenkin unohtanut taustansa, elämän kovan koulun, kodin pienen elämänpiirin ja yksinkertaiset tavat.

Nyt oli hän mielestään oppinut ja sivistynyt mies, jolla oli oikeus katsoa ylöns kansalaisiaan ja entistä säätyään.<sup>419</sup>

Äkkinäiselle sivistyneen seuranpitäjälle kävi kuitenkin pian huonosti. Hän joutui turmion tielle ja alkoi pahasti alkoholisoitua. Lopulta täytyi hänen itsensäkin myöntää, että hän oli ajautunut huonoille teille. Kaupunkitoverien todellinen luonnekin paljastui. He pitivät maaltatullutta pilkkanaan. Mies halusi muuttaa elämänsä suunnan ja oli valmis tekemään työtä sen eteen. Kotielämän esitteli huolestunut ja poikaansa kotiin toivova isä kirjeessään taisteluna kovan korven keskellä eli säädyllyiseksi. Jos pariskunta oli siihen valmis, olivat he tervetulleita kotiin. Nuori mies palasi vaimoineen takaisin kotikylään, jossa he molemmat olivat halukkaita asettumaan takaisin säädynmukaiseen elämään, heittäämään sikseen herraskaiset tavat ja unohtamaan hetkellisen ja näennäisen arvonnousun, jota kaupunkilaisuus oli tuonut mukanaan. Mikko ja hänen vaimonsa ahkeröivät kotikylässä ja pian oli kotitalokin aivan toisenlaisessa kunnossa kuin aiemmin: huoneet olivat siistit, tilavat ja hyvin järjestetyt ja

uusi elämän mukavuus ei ollut mitään muuta kuin hedelmä asukasten ahkerasta ja järjestetystä - työn teosta.<sup>420</sup>

Uuteen elämän mukavuuteen oli 1800-luvun lopun maaseudulla vaikuttamassa suotuisasti myös yleinen elintason nousu. Ihmisillä oli aivan eri tavalla kuin ennen varaa laajentaa asumuksia, tehdä niistä viihtyisiä ja ulospäin siistin sekä viimeistellyn näköisiä. Eniten vaurastuminen koski luonnollisesti talollisia ja heidän varallisuutensa alkoi 1870-luvulta alkaen kasvaa jopa huomattavasti. Joidenkin varallisuus jopa seitsenkertaistui. Kyse oli teollistumisen suotuisista vaikutuksista, joista talolliset hyötyivät eniten. Eniten vaurautta toi kuitenkin kiinteän omaisuuden eli maan, metsien ja kiinteistöjen arvonnousu.<sup>421</sup>

<sup>418</sup> Auerbach 1992, 31 - 32.

<sup>419</sup> *Tahdon voima*, 27.

<sup>420</sup> *Tahdon voima*, s. 68.

<sup>421</sup> Kuusanmäki 1936, 100; Markkanen 1977, 91 - 92.

*Tahdon voiman* nuoresta isännästä kehittyi lopulta kylässään arvostettu ja kirkkoherrankin kunnioittama, lankeemuksesta noussut mies. Kyläläisille hän oli tärkeä esikuva, mies, jolla oli kokemusta ja näkemystä asioista. Lisäksi hän oli paljon tietoja omaava vakuuttava puhuja.<sup>422</sup> Omassa säädysissä kunnostautuminen oli kertomusten esittelemän arvomaailman mukaisesti tavoittelunarvoista; herraskaisuuteen kurkotteleminen väärin ja jopa onnettomuuteen johtavaa. Se teki väärällä tavalla ylpeäksi ja altisti typeryyksille. Kertomus oli talonpoikaisen ja säädynmukaisen elämäntavan puolustus ja vastaus yhteiskunnan muuttumiseen, sillä säätyjärjestelmä oli vähitellen 1800-luvun lopulle tultaessa murtumassa ja yhteiskunta perustumassa uudennlaisille arvojärjestyksille. Tähän liittyi säätyläistön muuttuminen sukuun perustuvasta statuksesta sivistykseen ja koulutukseen pohjautuvaan arvoasemaan.<sup>423</sup>

Santeri Alkion kertomus *Mennynt* tarkasteli kansakoulunopettajan vaiheita, jotka kertoivat todellisuuspohjaisesti suomalaisten sivistystyöntekijöiden huonoista olosuhteista ja sangen haasteellisista työmaista.<sup>424</sup> Kertomuksessa palatettiin ensin miehen elämän alkutaipaleelle. Salvumiehen poika oli pienestä asti saanut kuulla olevansa teräväpäisimpiä poikia kylässä. Niinpä hänestä alkoi vähitellen ruumiillisen työnteko tuntua raskaalta ja tuli mieleen, että häntä ei ollut luotu rengiksi, vaan mielessä alkoi kasvaa ajatus kansakoulunopettajuudesta. Kylän isännät kokosivat varat lahjakkaan, mutta köyhän pojan kouluttamiseen. Elämä oli aineellisesti vaatimatonta, mutta nuorukainen sinnitteli vaikeuksien läpi ja valmistui seminaarista hyvin arvosanoin. Hän sai opettajan paikan kotipaikkakunnaltaan ja löysi puolisoiksi köyhän, mutta kuitenkin hiukan sivistystä saaneen tytön. Lisäksi talouteen otettiin opettajan raajarikko sisar ja vanha äiti, joka kuitenkin kykeni vielä askareita toimittamaan. Näin nuori perhe ja erityisesti sen ”aika kytöjuurakko”<sup>425</sup> isäntä toteutti yhteisöllisiä hyveitä. Hän oli myös kylänsä esimerkillinen edistysmies, joka puhalsi henkeä ja elinvoimaa muihinkin.

Varsinaisesti teoksessa seurataan opettajan elämän ehtoopuolta. Mieheen iski parhaassa iässä keuhkotauti, joka riudutti hitaasti ja lopulta painoi hänet vuoteen pohjalle. Kansakoulunopettaja oli ollut kykyihinsä luottava oman tien kulkija, joka oli saanut kotikylässään paljon uudistuksia aikaan, mutta kerännyt samalla itselleen joukon vihamiehiä. Taloudellisissa vaikeuksissa auttajia ja tukijoita ei löytynyt edes niin sanotuista ystävistä. Opettaja pohtikin, oliko kaikki ollut turhaa, kun hän saattoi jättää lapsilleen perinnöksi vain velkaa. Heille hän toivoi ”elämää kaipaamattomina tavallisina ihmisinä”<sup>426</sup>, jotka eivät osaisi pyytää elämältä muuta kuin, mitä se heille tarjoaa. Se oli miehestä onnellisuuden ehto. Omaa elämäänsä hän tarkasteli ristiriitojen sävyttämänä taistona. Yleisen hyvinvoinnin edistäminen ja valistuksen jalo aate ei suonut vaatimattomista oloista lähteneelle sisäistä rauhaa eikä tehnyt elämästä ulkoisestikaan parempaa,

<sup>422</sup> *Tahdon voima*, 70 – 72.

<sup>423</sup> Katso esimerkiksi Konttinen 1991.

<sup>424</sup> Hollo 1967, VII.

<sup>425</sup> *Mennynt* (1892), 3 – 4.

<sup>426</sup> *Mennynt*, 117.

sen sijaan se kulutti terveyden ja uuvutti hengen, jonka piti olla elämän kantava voima. Teoksen sanoma palautti säätynsä rajoja koettelevan paikalleen: olisi ollut parempi tyytyä säädyllisen järjestyksen suomaan asemaan.

Seuraavassa tarkastelluissa kertomuksissa ollaan poikkeuksellisesti kaupunkiyhteisössä. Samalla tavalla säädylliseen kietoutuneet ongelmat olivat sieläläkin läsnä. Tässä niitä tarkastellaan säätyeroja tuottaneina kysymyksinä. *Vaaralla* -teoksessa leskivaimo tarkasteli asiaa oikeudenmukaisuuden näkökulmasta:

minkä vuoksi Jumala vitsoi alhaisempaa kansaa ankarammin kuin ylhäisöä? Otsansa hiessä he saavat työtä tehdä ja puutetta kärsiä ja tyttärensä syöstään häpeän polulle? Alhaisten ihmisten tyttäriähän ne olivat kaikki nuo, jotka olivat sillä kurjuuden polulla kuin Annakin. Parempien ihmisten lapsista ei tule huonoja ihmisiä, sitä ei ole kuultu.<sup>427</sup>

Lainauksen Anna oli prostituoitu ja ajautunut siihen herraspojan katteettomien lupauksen tähden. Samaiselle tielle joutui *Elsassa* varattomasta perheestä lähtöisin ollut tyttö, jonka tarina päättyi kuolemaan. Elsa joutui samaten herraspojan narraamaksi ja synnytti aviottoman lapsen. Hän elätteli pitkään toiveita avioliitosta miehen kanssa, mutta toiveiden kariuduttua lopullisesti ja naapuriyhteisön jatkuvan tuomitsemisen ja hyljeksimisen vuoksi nuori nainen sairastui ja lopulta kuoli. Hän oli pyrkinyt kuuliaisuuteen ja hyvyyteen sekä luotti toisiin ihmisiin. Kuitenkin varsinkin kaupunkiympäristössä näyttivät pärjäävän paremmin häikäilemättömät yksilöt, jotka eivät kavahtaneet edes käyttää toisia ihmisiä hyväkseen. Avioton lapsi oli kertomuksen yhteisössä ja sen arvoista tarkasteltuna merkki häpeällisestä käyttäytymisestä ja epäonnistumisesta. Eikä muuta pelastusta ollut tarjolla kuin kuolema.<sup>428</sup> Kertomuksen yhteisön jäsenet olivat sisäistäneet kirkon moraali-opin, sillä vanhastaan kansan keskuudessa avioton lapsi ei ollut aivan lopullisesti elämän suuntaa määrittävä seikka. Myöskään kaupungissa asia ei herättänyt sen luonteista paheksuntaa, että se olisi esimerkiksi estänyt naisen työteon.<sup>429</sup> Avioton äitiys ei yksiselitteisesti heikentänyt avioitumismahdollisuuksia. Noin puolet 1800-luvun aviottomista äideistä meni naimisiin.<sup>430</sup>

*Vaaralla* ja *Elsa* -teoksissa kulki nimihenkilön tarinan rinnalla Latun Liisan tarina. Tämä oli omapäinen huvilivilyttö, jonka elämän pelättiin päättyvän kehnosti. Tyttö oli kuitenkin moderni selviytyjä, joka ei antanut toisten ihmisten puheiden vaikuttaa käyttäytymiseensä saatika omaan kohtaloonsa. Liisa oli rohkea, ulospäin suuntautunut ja dynaaminen persoona, joka puolusti voimakkaasti sekä omia että heikompien oikeuksia. *Huutolaisten* henkilöiden ominaisuuksilla tavoitettiin toisenlaisia tuloksia. Kuuliainen Iiri ei olisi vaativammassa oloissa pärjännyt, koska selviytymiseen tarvittiin voimakastahtoisuutta, rohkeutta ja jopa uhmaa. Omalakisuus ei johtanut turmioon vaan siihen ajoi nöyrytyminen, toisten tahtoon taipuminen ja liika sinisilmäisyys.

<sup>427</sup> *Vaaralla*, 29.

<sup>428</sup> Vertaa Kantokorpi 1995.

<sup>429</sup> Häkkinen 1995, 146.

<sup>430</sup> Lindgren 1981, 316 – 318.

Myös talonpoikaisyhteisössä statuksen parantuminen aiheutti pohdintaa. *Laarassa* mökkiläistytön kohoaminen emännäksi vaikutti epäsuotuisasti hänen luonteeseensa. Tosin tyttö oli ollut jo alun perin ylpeä ja turhamainen sekä lähinnä kiinnostunut omasta hyvinvoinnistaan. ”Kasvojen näön oli pieni taskupeili tehnyt hyvin tunnetuksi Laaralle itselleen.”<sup>431</sup> Mielellään hän suostui erään vanhan isännän kosintaan, sillä näin hän pääsi varsin itsenäiseen asemaan: hoitamaan taloa mielensä mukaan toimittaen samalla niin isännän kuin emännänkin velvoitteet. Samalla hän oli muuttunut jo aivan sydämettömäksi. Vanhan isännän kuoltua nuori leski otti uuden miehen, jonka täytyi lohduttaa viinalla. Päähenkilö kuoli lopulta keuhkokuumeeseen ja sai näin mitä ilmeisimmin ansiensa mukaan. Ylpeä ja itsekäs omaneduntavoittelu oli moraalisesti arveluttavaa ja osoitus maailman muuttumisesta, jolloin tärkeimmäksi ihmiselle tuli välitön oman hyvän etsintä. Aikakauden sivistyneille naisille tuollainen ajattelu oli kauhistus ja siitä oli pyrittävä kaikin keinoin pois. Sen sijaan korostuivat velvollisuusetiikka, uhrautuminen ja epäitsekkyys.<sup>432</sup>

Arvonnousu ja aseman parantuminen voi olla hyväksyttävä asia, mutta silti se herätti keskustelua. Maria Jotunin *Arkielämää*-teoksessa Pekkalan talon tyttärelle oli valikoitunut mieheksi renki, joka pääsi täten talon isännäksi. Kyläläisten keskustelussa tällainen yhteiskunnallinen nousu ei ollut yksiselitteisesti hyväksyttävää. Toisen mielestä renki ei voinut kohota isännäksi, toinen taas totesi: että ”ihminen oli Pekkalan nuori isäntä ollut sen viran täyttöön.”<sup>433</sup>

Selma Anttilan *Kihlajaisissa* talollisen poika otti vaimokseen kutojana kaupungissa työskennelleen nuoren naisen. Tällä ei ollut varallisuutta, mutta kauneutta ja äidin toiveiden täyttämishalua yllin kyllin. Miina oli nimittäin kuppari-Lienan avioton tytär, ja äidin tavoitteena oli ollut turvata tyttärelleen toisenlainen elämä kuin hänellä itsellään oli ollut. Äiti oli jäänyt yksin aviottoman lapsen kanssa, muttei myöskään ollut kelpuuttanut miestä, jonka ei katsonut täyttävän miehen mittoja. Nainen rakensi yksin mökkinsä ja koko elämänsä. Tällainen henkilö kertoi naisen selviämisen tarinaa, jossa avioituminen ei ollut ainut tai ratkaiseva vaihtoehto, vaan elämässä voi pärjätä myös yksin.<sup>434</sup>

Omien arvojensa mukaisesti nainen ei halunnut antaa tytärtäänkään toisten käskettäväksi, vaan halusi tälle vain parasta. Vaikka tytär opiskeli kaupungissa, hän ei kuitenkaan jäänyt kaupungin rouvaksi, vaan palasi takaisin kotiin täyttämään äitinsä toteutumattomia haaveita menemällä naimisiin talonpojan pojan kanssa. Talon emännän työ saattoi olla ruumiillisesti raskasta, mutta kunniallinen työ ja emännän arvo kohottivat yhteisön silmissä. Ne myös häivyttivät tyttären ja äidin yhteisen häpeän: aviottoman syntyperän, sillä lapsi oli pysyvä muistutus naisen lankeamisesta ja jonkinlaista häpeää aiheuttava.<sup>435</sup> Avioitu-

<sup>431</sup> *Laara*, 38 – 39.

<sup>432</sup> Katso esimerkiksi Ollila 1998; Sulkunen 1989 ja 1995; Antikainen 2004 ja Vares 2005.

<sup>433</sup> *Arkielämää*, 106.

<sup>434</sup> Samalla tavoin *Naiskohtalo* -teoksessa (1917) avioliitto oli vain välivaihe päähenkilön naisen elämässä.

<sup>435</sup> Heino 1992, 58. Tältä asia näytti Eurajoen seurakunnassa 1820-luvulla. Vertaa viitteet 569 ja 570.

minenkaan ei ollut maalaisyhteisössä vain yksilön asia, vaan sillä oli merkitystä niin perheen kuin suvunkin kannalta.<sup>436</sup> Se määritteli keskeisellä tavalla ihmisen yhteiskunnallista statusta. Koska äiti oli koko elämänsä etsinyt kunniaa, sai hän sen tyttärensä elämän järjestyksestä. Miehen äiti, vanha emäntä, sen sijaan koki miniän valinnan talon arvonalennuksena, kun poika sai vaimokseen kupparin Miinan.<sup>437</sup>

## Pappi, lukkari, nimismies ja lautamies – talonpojan toiset

Identiteettiä<sup>438</sup> rakennettaessa haettiin omille positiivisille puolille tukea toisten huonoista ominaisuuksista. Samalla muodostettiin vastakohtia ja jopa viholliskuvia kansakunnan sisällä sekä yksilöiden ja kansojen välille. Ilman toisia ei ollut meitäkään.<sup>439</sup> Ryhmiin liitetyt ominaisuudet ovat sangen pysyviä. Suomalaisen vihollisiksi ovat jäsenyneet aina venäläiset.<sup>440</sup> Talonpoikien vastakuvaksi taas on vanhastaan hahmottunut erityisesti aateli ja virkamiehet eli ylipäätään *herrat*, jota voisi luonnehtia vahvasti toisen kategoriaksi. Herruutta edusti kaikki sellainen, mitä talonpoika ja muu rahvas ei varsinkaan ollut. Aatelin kunniantunto ja ymmärrys, velvollisuudentuntoisuus kuningasta, kruunua ja yhteistä hyvää kohtaan sekä jopa uhrautuminen näiden takia olivat perinteisesti talonpojille toista määrittäneitä seikkoja.<sup>441</sup>

Yhtä lailla yhteisyyden kokemukselle on tärkeää suhde toisiin yhteiskuntaryhmiin. Suomalaisen talonpojiston kokemus itsestään omana ryhmänään ja oman elämäntapansa ylläpitäjänä oli vahvistunut isonvihan koettelemusten jälkeen. Vanha ja tuttu esivalta pyrki lunastamaan uudelleen itselleen entisen paikkansa yhteiskunnallisessa hierarkiassa siinä kuitenkaan enää täydellisesti onnistumatta. Rahvaan oli mahdotonta alistua järjestykseen, joka kriisin vuosina oli pettänyt pahemman kerran. Henkisen ja maallisen esivallan syyllistämiskäytännöllä ei ollut enää samaa painoarvoa kuin aikaisemmin ja talonpoikaiskulttuuri vahvistui.<sup>442</sup> Silti kolmisäätyopin syvään juurtuneiden käsitysten mukaiset yhteiskunnalliset erot oli edelleen ymmärrettävä luonnollisina. Tuon yhteiskun-

<sup>436</sup> Waris, E 2003, 118.

<sup>437</sup> *Kihlajaiset*, 142.

<sup>438</sup> Identiteetti (ihmisen, säätyryhmän tai kansan ominaispiirteet) ymmärretään tässä kulttuurissa rakentuneeksi konstruktioksi, jolloin se on enemmän joksikin tuleamista, kuin jonain olemista. Merkittävintä siinä on rakentaminen ja rakentuminen. Esimerkiksi Hall 1996, 2 – 4.

<sup>439</sup> Tunnettu ”merkittävät toiset” on alun perin George Herbert Meadin käsite. (Katso Berger & Luckmann 1967, 191.) Sittemmin se on kuitenkin tullut tunnetuksi erityisesti Stuart Hallin teoksista. Hall 1999; Identiteetin konstruktiivisesta luonteesta katso esimerkiksi Eriksen 1993. Varhaismodernista etnisestä identiteetistä Lamberg M 2007.

<sup>440</sup> Tarkiainen 1986, Karemaa 1998 ja Vihainen 2004 (toim.). Katso myös Vilkuna KHJ 2005.

<sup>441</sup> Katajala 2002, 794. Myös rahvaaseen jo tällöin liitetyt ominaisuudet, viettien armoilla oleva, siveettömyyteen taipuvainen, raaka, laiska ja yksinkertainen, ovat nousseet esille myöhemminkin. 1600-luvusta Englund 1996, 97.

<sup>442</sup> Vilkuna KHJ 2005, 137, 145.



tajärjestyksen mukaan onnellisuus määrittyi niin, että kun kukin pysyi omassa asemassaan, takasi se onnen. Silloin oli kyse myös tasa-arvosta, joka ymmärrykseen säätyjen luonnollisista eroista ja kunkin säädyn tehtävästä yhteiskunnassa luonnollisesti kuului. Vaikka säätyjen tehtävät määrittyivät tiukasti, oli niissä todellisuudessa liikkumavaraa. Kuitenkin status eli yhteiskunnallinen arvo kytkeytyi nimenomaan säätyyn. Järjestyksen jonkinlainen vaarantuminen johti sekasortoon ja kaaokseen: näin ollen siitä oli pidettävä kaikin tavoin kiinni. Yhteiskuntaharmonian muodosti ja takasi juuri säätyjen erilaisuus keskenään.<sup>443</sup> Talonpoikaiskulttuurin aiempi vahvistuminen ja toisaalta kolmisäätöopin edelleen sävyttämä yhteiskuntanäkemyksensä sekoittuivat 1800-luvun kuluessa säätyyhteiskunnan vähittäiseen murenemiseen sekä maailmankuvan muutokseen. Yhteiskunnan vähitellen muuttaessa muotoaan alkoi aateliston paikalla yhteiskunnan yläkerroksessa hallita säätyläistö ja vähitellen sivistyneistö. Nämä käsitteelliset siirtymät kytkeytyivät laajoihin muutoksiin, jotka olivat osa säätyjärjestelmän ja näin myös koko yhteiskunnan arvojärjestelmän ja ajattelurakenteiden muutosta.<sup>444</sup> Silti vanha oli edelleen vahvasti läsnä.

Vanhastaan ihmiset kiinnittyivät paikallisyhteisössä omaan pitäjään. Oma väkeä olivat talon väki, kyläläiset ja pitäjäläiset; toisia ja vieraita pitäjän ulkopuolelta tulleet. Lähipiiri muodosti luonnollisesti myös tärkeimmän sosiaalisen ympäristön. Rajat olivat itsestään selviä, kuten kunkin ihmisen paikkakin. Vakautta lisäsivät edelleen ainakin osittain itsestään selviksi ymmärretyt hierarkiat.<sup>445</sup>

*Elämäni*-teoksessa Päivärinta kertoi omakohtaisesta ymmärryksestä. Siinä tiedostettiin yhteiskunnallinen jako kansaan ja ”herroihin”. Olevia oloja selvitteli päähenkilölle opettaja (lukkari):

herrat ovat muutenkin erilaisia kuin muut ihmiset...Niillä on helpommat päivät, parempi ruoka, paremmat vaatteet ja päälliseksi he ovat oppineita.<sup>446</sup>

Tällaiset itsestäänselvykset oli kansan lapseksi syntyneen syytä käsittää ja hyväksyä itsestäänselvyyksiksi.

Koska erotus kansan sisällä sai osittain yhä selväpiirteisempiä rajoja ja tarkoitti vauraiden isäntien ja heidän perheensä erottumista muusta väestä ja liikkumisesta lähemmäksi säätyläistöä, se tuli näkyviin myös proosakirjallisuudessa. Tämä jo 1700-luvun lopulla alkanut pyrkimys elintason kohentamiseen näkyi erityisesti vauraimpien talonpoikien kodeissa. He olivat ennen muuta ratsutilallisia, joilla oli muuta talonpoikaisväkeä enemmän yhteyksiä oman pitäjän rajojen ulkopuolelle. He myös pyrkivät selvimmin säätyläisten tasolle. Edelleen varakkaiden erottautuminen jatkui ja laajeni 1800-luvulla.<sup>447</sup> *Uranaukaisijoissa* talonpoikaisisäntä kuvaili itse hyvää asemaansa:

<sup>443</sup> Karonen 2001, 161 – 170; Englund 1989, 26 – 33.

<sup>444</sup> Wirilander 1974.

<sup>445</sup> Löfgren 1984, 74.

<sup>446</sup> *Elämäni*, 18.

<sup>447</sup> Laurikkala 1947, 350, 352; Jutikkala 1932, 1 – 3.

Minä olen aivan vapaaherra kaikkeen, ja täälläpä minä kamarissa talviseen aikaan oleksinkin, kun sain syksyllä vähän laitetuksi sellaiseen kuntoon, että ohikulkevakin huomaa, missä isännän asunto on.<sup>448</sup>

Tietenkin varakkuus voi johtaa ylpeyteen. *Sovitus haudalla* -kertomuksessa kerrottiin Ollilan isännästä:

Hänen mahtavuutensa ei rajoja tiennyt. Hän eli talossaan kuin ruhtinas hovissaan.<sup>449</sup>

Muiltakaan ominaisuuksiltaan mies ei ollut kovin miellyttävä, sillä hän oli kitsas ja huonotapainen. Niinpä palkollisilla sanottiin olevan tällaisen isännän alaisuudessa varsin kovat oltavat, joskin palkat olivat hyvät. Isäntä itse oli siirtynyt työnjohtotehtäviin ja jättänyt työt sikseen. Hän oli rikas mies ja koska hän oli vielä valittu lautamieheksikin, oli hänen omanarvontuntonsa kohonnut varsin suureksi.<sup>450</sup> Usein olikin niin, että varsinkin syrjäisissä kylissä lautamiehet seudun ainoina virkamiehinä käyttäytyivät varsin omavaltaisesti.<sup>451</sup>

Kiinnostavasti talonpoikaisen miehen ja virkamiehen asema vertautui *Sovitus haudalla* -kertomuksessa. Siinä korostettiin talonpoikaissäädyn aseman erinomaisuutta. Eräs herra kehui talonpoikaista itsemääräämisoikeutta mainitulle talolliselle:

Te olette tuhansia kertoja parempi kuin moni herra. Talonpoika ei tottele ketään muuta kuin Jumalaa ja esivaltaa. Herrat. Ne saavat kyykkysellään kumartaa esimiehillensä... Eikä herralla ole omaa tahtoa, jos hän mieli virassa pysyä. Hänen pitää totella.<sup>452</sup>

Yleisesti (sanomalehti)julkisuudessa oli tiedossa virkamiesten asema, johon saattoi kuulua alisteisuus ja nöyryys, eikä se siksi aina välttämättä houkutelut.<sup>453</sup> *Elämän murheessa* tuli esille näkemys talonpoikaistaustaisesta (paikallis)virkamiehestä: "kunnan johtomiehestä", joka oli "pyylevä, itserakas", sotkee yhtä hyvin omat kuin kunnan asiat ja pyrkimyksenä hänellä on vain päästä uralaan eteenpäin. Sitten hänellä käy huonosti, ja pian on omakin talo ulosotossa. Tällainen tulevaisuus ei päähenkilö-talonpoijan poikaa miellyttänyt; hän arveli, että "ei välittänyt sellaisesta kunniasta".<sup>454</sup>

*Seitsemässä veljeksessä* aatelisherraa ei kunnioitettu. Päinvastoin. Veljesten ja patruunan tapaamisessa kyseenalaistui koko aateliston asema. Jouduttuaan Hiidenkiveltä selvittääkseen ottamaan hengiltä kartanon patruunan 40 härkää joutuivat veljekset selvittämään herran itsensä, hänen kartanonvoutinsa ja yhdeksän muun miehen kanssa asiaa. Juhani kyseenalaisti patruunan aatelistarvon jo pelkästään sinuttelemalla tätä. Lisäksi hän vetosi yhdenvertaisuuteen lain edessä:

<sup>448</sup> *Uranaukaisijat*, 267.

<sup>449</sup> *Sovitus haudalla*, 18.

<sup>450</sup> *Sovitus haudalla*, 18.

<sup>451</sup> Halila 1954, 130.

<sup>452</sup> *Sovitus haudalla*, 23.

<sup>453</sup> Tiuhonen & Ylikangas 1992, 189 – 170.

<sup>454</sup> *Elämän murhe*, 37.

Kaikilla meillä on yhteinen laki, jonka edessä seisomme vertaverroin. Sillä ämmän kohdusta olet sinä astunut ulos juuri niin kuin minäkin ja yhtä paljaana – et tuumakaan parempana poikana. Ja sinun aateluutes? Sen päälle tehkään pienen konstin meidän vanha -- kukko.<sup>455</sup>

Ämmän kohdusta tuleminen taas viittasi Raamattuun.<sup>456</sup> Juhani vetosi myös yhteiseen hyötyyn, joka oli koitunut veljesten tappaessa samalla karhun. Näin olen hän katsoi, että ”laki on vahvasti puolellamme”.<sup>457</sup> Tätä näkemystä eivät kuitenkaan patruuna ja hänen voutinsa jakaneet. Yhteisen hyödyn näkemys oli vanhastaan aateliston, sotilaiden ja virkamiehistön jakama käsitys, joka liittyi ennen kaikkea kruunun edun silmälläpitämiseen ja valvomiseen kaikissa kohdin. Tosin talonpojiston rooli hyödyllisenä valtion osana korostui 1700-luvun puolimaista lähtien.<sup>458</sup> Veljesten kanta asiasta sai myöhemmin vielä syvyyttä, kun Juhani korosti, kuinka veljekset olivat käyttäessään kuolleiden härkien lihat hyödyksi (syömällä ne) estäneet mädäntyneen lihan aiheuttamien tautien leviämisen ”ympäri koko Suomen”. Ja että näin

pelastimme isänmaamme sellaisesta surkeudesta -- Me emme tahtoneet tehdä niin suurta syntiä, menettäen isänmaaltamme ja esivallaltamme niin voimallista, mehkasta särvintä kuin härjänliha.<sup>459</sup>

Tässä puheessa isänmaan ja esivallan puolesta toimiminen sai senkaltaisen sävyn, ettei sen täydestä vilpittömyydestä ollut varmuutta, sillä koko teoksen huumori perustui ironiaan, joka nousi tunnettujen kielenkäytön muotojen tuomisesta omaan tekstiin. Lakikieli ja Raamatun kieli toimi veljesten suussa nau-run nostattajana. Muiden muassa lainkuuliaiset kristityt siirtyivät naurettavien joukkoon.<sup>460</sup> Isänmaan ja valtakunnan etu niveltäivät kuitenkin virkakunnan toiminnassa kätevästi yhteen, eikä niitä juuri kyennyt erottamaan toisistaan. Tämä oli luonnollisesti veljestenkin tiedossa, sillä heidän edustamansa sääty oli jo vuosisatoja ollut asian kanssa tekemisissä.<sup>461</sup>

Käräjille ei kuitenkaan jouduttu, vaan asiat sovittiin. Tapaus kertoi, joka tapauksessa talonpoikaisesta omanarvontunnosta ja itsekunnioituksesta, joita aatelmies ei esiintymisellään kyennyt horjuttamaan. Mahdollisuus sopia asioista kertoi myös yhteisöllisistä toimintamalleista: kaikkea ei tarvinnut selvittää käräjillä. Kuitenkin esivallan kunnioitus yhteisössä tuli teoksessa esiin. Veljekset pelkäsivät nimismiestä, sillä hänellä oli takanaan lainvoima ja mahti; toisaalta he myös epäilivät viranhaltijan antamaa lupausta, joka liittyi erään välikohtauksen selvittämiseen. Nimismiehen rooli paikallisyhteisössä oli muuttunut 1800-luvulle tultaessa. 1700-luvun lopulta nimismiehen ja pitäjän kirjurin viran haltii-

<sup>455</sup> *Seitsemän veljestä*, 198.

<sup>456</sup> Job 1: 21.

<sup>457</sup> *Seitsemän veljestä*, 199.

<sup>458</sup> Tosin on huomattava, että talonpoikaissäädyn tuki hallitsijan vallalle oli ollut olennaista jo 1600-luvulla. Katso esimerkiksi Katajala 2002, 285 – 293.

<sup>459</sup> *Seitsemän veljestä*, 215.

<sup>460</sup> Sihvo 2002b, 27.

<sup>461</sup> Ja paikallistasolta valitettiin mielellään hallitsijalle, kun esimerkiksi paikallisviranomaisten kanssa ei tultu toimeen. Katajala 2002, 291.

jat muodostivat säätyläisväestön yhteiskunnallisen alakerroksen paikallishallinnossa. Toimenkuvaan kuului erityisesti ulosmittausten suorittamista ja muuta velkasaatavien perintää. Edelleen 1800-luvulla nimismies oli rahvaan ja säätyläisten väliin sijoittuva, arvonsa tunteva virkamies, mutta tällöin jo selvästi esivallan edustaja, ei kansan kuten aiemmin. Virkamiehen tehtävänä oli yleisen järjestyksen säilymisen ja lain noudattamisen valvominen. Rikkomuksia ja järjestyksen häiriintymistä piti ennakolta myös pyrkiä estämään tarkkailemalla nimismiespiirissä asuvia. Nimismies edusti esivallan voimaa, järkähtämättömyyttä ja ankaruutta, jota kansa kuitenkin oli pitänyt oikeamielisenä.<sup>462</sup> *Seitsemässä veljeksessä* säätyjen välinen epäsopu saatiin ratkaistua ja nimismies, kartanon isäntä ja rovasti todettiin kaikki kunnan miehiksi. Rovastia luonnehdittiin seurakunnan suureksi hyvätekiäjäksi, joka oli lopettanut salakapakoita, patistellut avioliittoon vihkimättömiä ja saanut riitaisia naapuruksia sopuun. Ennen kaikkea hän oli saattanut veljekset ”kristityiksi kunnian miehiksi”.<sup>463</sup>

*Puukkojunnkareissa* nimismiehen asema kyseenalaistui. Viranhaltijasta oli ensinnäkin tullut senkaltainen herra, jota rahvas ei kyennyt kunnioittamaan. Nimismiestä ei kiinnostanut viranhoito ja ihmisten turvallisuuden takaaminen vaan lähinnä oma hyvinvointi ja herrana eläminen. Asenne oli vähentänyt nimismiehen kunnioitusta isäntien keskuudessa, kuten myös heidän kuulumisensa herännäisiin. Kylän körttiläisisännät asioivat nimismiehen luona toivoen apua puukkojunnkareiden riehuminen lopettamiseen, vaikka he suhtautuivat asiaan etukäteenkin epäilevästi, sillä kuten suutari sanoi: ”Ei meillä ole ennenkään herroista ollut apua.”<sup>464</sup> Talonpoikaisväen silmin tarkasteltiin viranhoitajaa:

Herra Lindblom oli varsin hauskanäköinen mies, mittaa vanhan laskun mukaan saappaineen 62 tuumaa. Mutta paksuus! Kylläpä näki, ettei hänen lempensä ollut hairahtanut syrjälle omasta persoonasta. Päässä oli kaksi ulospäin tunkeutunutta silmää jotka tulkitsivat hänen sisäisiä ajatuksiaan niin selvästi, että heti ensi silmäyksellä saattoi aavistaa hänen alkavan puhella jotakin seuraavaan tapaan: ’Öhöm äh! Mi-mitä?’<sup>465</sup>

Nimismies oli jo valmiiksi maistellut väkijuomia ja joutui lääkitsemään itseään lisää kuunnellessaan luokseen asioimaan tulleita miehiä. Hänen elämässään virkatehtävät olivat lähinnä ikäviä ja ylimääräisiä velvoitteita, eikä virkailija kyennyt peittelemään rahvaaseen kohdistunutta ylenkatsetaan.<sup>466</sup> Kuitenkin asianhoidosta päästiin lopulta sopimukseen ja nimismies lupasi hoitaa vahtitointia puukkojunnkareiden mellastusta estämään.<sup>467</sup> Nimismiehen ei tullut tarkkailla enää vain mahdollisia rikollisia, vaan 1800-luvulla hänen valvontaansa tulivat erilaiset uskonnolliset liikkeet, joissa esivallan ehdoton, ja rahvaalle jopa myötäsyttyinen, kunnioitus kyseenalaistui ja saattoi näin uhata koko esivallan auk-

<sup>462</sup> Ylikangas 1996, 121, 129, 210, 181, 183.

<sup>463</sup> *Seitsemän veljestä*, 256 – 257.

<sup>464</sup> *Puukkojunnkarit* (1894), 193.

<sup>465</sup> *Puukkojunnkarit*, 201.

<sup>466</sup> Vertaa Koskimies Y. S 1966, 200 – 201.

<sup>467</sup> *Puukkojunnkarit*, 201 – 207.

toriteettia.<sup>468</sup> Muilla Pohjanmaan syrjäkylillä körttiläistalonpojat nousivat itse välillä säätyläisvaltaa vastaan. Kirkonkylien isompiin talollisiin taas oli tarttunut muista säätyläisvallan edustajista herraskaisen arvostuksen halua, kuten sen ympärillä liikkuneisiin kirkonisäntiin ja lautamiehiinkin.<sup>469</sup>

Heikki Meriläisen *Korpelan Tapanissa* kerrottiin paikkakunnalla aiemmin vaikuttaneesta nimismiehestä, jonka tiedettiin olleen ”sitä laitaa, että kun sai rahaa, niin saattoi kohentaa vähän syrjään kallistunutta asiaa”.<sup>470</sup> Viranhaltija oli ostettavissa oleva asioiden hoitaja. Toisaalta lain käyttö oman edun ajamisessa ei tuottanut vaikeuksia *Koskelan ukko* -kertomuksen nimismiehelle. Hän oli tokaisut yhdelle isännälle: ”Vaiti sinä et ymmärrä lakia”<sup>471</sup>, kun isäntä oli asettanut kyseenalaiseksi hänen tekonsa käsittäen sen laittomaksi.<sup>472</sup>

Raha-asiat olivat monesti kysymyksiä oikeudenmukaisuudesta sekä rahan ja herrojen suhteesta. Esko Virtalan *Ulosotossa* nuorenpuoleinen isäntä joutui vaimoineen hankaluuksiin verorästien takia. Päähenkilö totesikin, jotta jos ei pahempia huolia kuin kylmä ilma olisi, niin ei niistä tarvitsisi edes pitää lukua, mutta nyt vaivasi rahattomuus, sillä raha ei talvisaikaan paljon liikkunut ja sen takia ei ollut, millä maksaa kirkkoherralle eikä toiselle isännälle, jolta oli otettu velkaa. Yleensä tukkityöt tarjosivat talvisaikaan ylimääräistä tienestää, mutta nyt niitä ei ollut saatavilla.<sup>473</sup> Vanhastaan talonpoikaisen väen selviytymisen rajoja koetteli veronmaksukykyisyys. Kolmen vuoden verorästit olivat pahimmillaan aikaisempina vuosisatoina johtaneet siihen, että talonpoika menetti omistus- eli sukuoikeuden tilaansa ja talonsa kruunulle. Irtainkin omaisuus oli vaarassa, jos rästejä oli vielä tätä pidemmältä ajalta. Koska verojen maksuilla lunastettiin oikeus tilan viljelyyn, uhkasi tilaa ulosotto ja pakkohuutokauppa, jos ei selvinnyt veroista.<sup>474</sup> Kyky maksaa veronsa oli osoitus asetetuista velvoitteista suoriutumisesta ja kytkeytyi näin talonpoikaiseen käsitykseen kunnias-<sup>475</sup>

*Ulosotto*-kertomuksen nuori isäntä sai rahan puutteesta huolimatta lyhennettyä velkaa kirkkoherralle, sillä hänellä oli ruokatavaroita (kalaa, mätää, lintuja) ja astioita, millä rahaa saattoi korvata. Lisäksi kirkkoherra hyväsydämisenä sääli rahavaikeuksiin joutunutta. Mutta toisin oli Kylmälän isännän kanssa, joka oli nimensä veroinen: häneltä liennyt hetyymystä lainkaan. Päinvastoin. Isäntä oli jo ennen velallisen saapumista laittanut hakuun kuvernööriltä velkatuomion, jota seuraisi ulosotto. Kauppiaat eivät olleet ainoita henkilöitä, joilta saattoi ottaa velkaa ja yhtä lailla muut velkojat hakivat saataviaan oikeuden kautta.<sup>476</sup> Nimismieskään ei antanut periksi, vaikka selvää oli, että talven taitteessa ei kel-

<sup>468</sup> Ylikangas 1996, 183; Hartikainen 2005, 160 – 170.

<sup>469</sup> Ylikangas 1984, 158.

<sup>470</sup> *Korpelan Tapani*, 55.

<sup>471</sup> *Koskelan ukko*, 220.

<sup>472</sup> Samaan tapaan valtaa käytti myös eräs pohjalainen nimismies. Ylikangas 1984, 166.

<sup>473</sup> Pohjois-Pohjanmaan sahat kyllä hankkivat työmiehiä. Ahvenainen 1984, 246 – 266.

<sup>474</sup> Jutikkala 1942, 312 – 313, 311.

<sup>475</sup> Viikuna KHJ 2005, 443, 441.

<sup>476</sup> Kaarniranta 2001, 143 – 145. Vähitellen kauppiaista kehkeytyi suurin yksittäinen luotonantajaryhmä.

lään ollut rahaa ja kesällä olisi paremminkin voinut suorittaa rästejä. Nimismies arveli laiskuuden vaivaavan: "[t]oimettomuus se on enimmästi syynä huonoon raha-aikaan." Lisäksi hän katsoi, ettei hänen arvovallelleen ollut edes soveliasta käydä rahvaan edustajan kanssa minkäänlaisia neuvotteluja mistään. Ahdinkoon joutunut talonpoika ihmetteli, kuinka voi olla, että muiden köyhtyessä virkamiehet keräävät parhaat palkat. Hänen järkensä mukaan asian olisi pitänyt olla niin, että aikojen mukaan kullekin. Mutta niin kävi, että koko talon irtain omaisuus huutokaupattiin alihintaan eikä siinä voinut isäntä kuin kynsiä korvallistaan omaisuuden hävityksessä säälimättömien ihmisten mukaan. Lehmätkin vietiin pilkkahinnasta juuri kesää vasten, jolloin niitä olisi varsin tarvittu, että olisi eteenpäin selvitty. Murhemielin hävitystä jäivät suremaan isäntä ja emäntä.<sup>477</sup>

*Kruunun metsissä* -kertomuksessa tulivat esiin esivaltaan ja herroihin liittyneet käsitykset, jotka taas sekoittuivat ajatuksiin oman toiminnan mahdollisuuksista. Vanhan ajan esivallan kunnioituksesta ja luottamuksesta muistutti vielä iäkäs torpan isäntä. Hän oli arvellut, että metsäasiaan liittyvä kansan elinolojen vaikeutuminen "ei ollut esivallan tahto"<sup>478</sup>. Hän mietti, että ratkaisu ongelmiin oli kuvernööriin vetoaminen, sillä "onhan tuo herra herrallakin ja vaivaisellakin Jumala".<sup>479</sup> Miehellä oli luja usko säätyjärjestelmän oikeudenmukaisuuteen, jonka ylimmät virkamiehet takasivat. Hän joutui kuitenkin pettymään: ei kuvernöörinkään pitänyt enää puolta.

Kohteluun vaikutti luonnollisesti asema: Ilmari Kiannon *Punaisessa viivas* mökin miehet tiesivät nimismiehen olevan suopea "kymmenen lehmän isännälle ja vielä tarjoilevan totia kamarissa" ja että samanlaisia olivat vosmestarit (metsäherrat) muut "ruununherrat" ja että "ei ne ole tietääkseenkään, kun köyhä saatana kartanoon astuu." Herroista arveltiin myös, että parempi olisi, jos heidät laitettaisiin Amerikan laivaan, "jotta pitäjä heistä pääsisi". Ilmeistä oli, ettei "köyhän kansan sielua isossa kunniaassa pidetty".<sup>480</sup>

## Rajojen kyseenalaistus

Säätyväen itsestään selvä asema ylempinä ja siksi luonnollisesti parempina henkilöinä oli kautta aikain kyseenalaistunut. Puhumattakaan henkilöistä, joiden asema oli kohentunut virkatehtävien kautta. Esko Virtalan *Kylän mahtavin* -kertomuksessa omavaltaisen aseman ottaneen talonpoikaisen lautamiehen kävi huonosti ja kerronnan aiheena oli kansan oikeudentunto, joka ei ihan loputtomiin meneviä vääryyksiä sietänyt. Lautamies oli tottunut käyttäytymään mieli-  
valtaisesti kyläläisiä kohtaan, perimään velkojen korvauksia kovemmin kuin oli kohtuullista sekä vaatimaan yleistä kunnioitusta kovimman kautta. Luonnolli-

<sup>477</sup> *Ulosotto* (1889), 44, 47, 46.

<sup>478</sup> *Kruunun metsissä*, 59.

<sup>479</sup> *Kruunun metsissä*, 59.

<sup>480</sup> *Punainen viiva*, 86 – 87.

sesti hän syyllistyi paheisiin, jotka katsottiin herraskaisille yleisiksi: aikaa kului viinanotossa, joutenolossa ja muiden työllä rikastumisessa. Kyläläiset eivät olleet uskaltaneet puuttua lautamiehen omavaltaiseen käräjätouhuun, sillä hänen arveltiin kokeneena kärjäjäkävijänä osaavan laintulkinnan metkut ja voivan kääntää asian oikeudenhakijaa vastaan. Kertomuksen loppupuolella otti naapurin isäntä kuitenkin oikeuden omiin käsiinsä. Vierailulla lautamiehen luona hän oli kyllä nauttinut tarjottuja ryyppyjä, mutta hakenut sitten välien selvittämistä. Alettiin tapella. Isäntä katsoi, että lautamiehen toimet olivat sen luonteisia, että hänet oli asetettava paikalleen. Tappelun tiimellyksessä isäntä sanoi:

koskapa sinä näyt rupeavan uusia oikeuksia itsellesi anastamaan ja suurempaa valtaa haluamaan niin minä voitelen sinun kuninkaaksi.<sup>481</sup>

Isäntä pilkkasi näin lautamiestä tuomalla julki hänen pyrkimyksensä käyttäytyä omavaltaisesti ja valtuutensa ylittäen ja korotti miehen saman tien hallitsijaksi. Tapaus vihdoin rikkoi lautamiehen rauhan ja hänen kunniansa asettui kyseenalaiseksi, sillä vanhastaan kyläyhteisössä pilkka käsitettiin kunniaa loukkaavaksi. Herrojen pilkka ei kuitenkaan ollut harvinaista. Pikemminkin sillä oli kansanomaiseen kulttuuriin olennaisesti kuuluva merkityksensä. Pilkata sai niin herraa kuin kuningasta, mutta toivottavaa oli, ettei se kantautunut asianomaisen korviin. Tässä kertomuksen tapauksessa kyse oli kunnianloukkauksesta, mutta se toimikin käänteisellä tavalla ja oli alkusysäys omavaltaisen herruuden purkamiselle ja yhteisön hyväksymien toimintatapojen määrittämiselle. Yhteisön rajoihin sopeutumattomuudesta seurasi ulkopuolelle sysääminen, kuten tässäkin kertomuksessa.<sup>482</sup> Lautamiehen valta alkoi hävitä käsistä. Tuli haasteita käräjille ja hävityistä jutuista seurasi sakkoja ja ulosottoja. Pian tilakin pakkohuutokaupattiin, mutta yleinen mielipide kylässä oli: ”se on hyvin ansaittu rangaistus hänen tekemistään vääryyksistä”<sup>483</sup>. Myös Väinö Katajan *Kun isoja herroja kulki Heinärannan kautta* -kertomuksessa paikallinen lautamies oli kohonnut turhan mahtavaan asemaan eikä kukaan enää ”kohdellut häntä pelonsekaisella kunnioituksella niin kuin ennen.”<sup>484</sup> Hänestä tuumikin eräs torpan mies, että Horslunti oli ”olevinaan lainoppinut” vaikka totuus oli se, että hän oli ainoastaan ”ilmoisen ikänsä kälmeyttä”<sup>485</sup> oppinut... ja joutavuutta harjoittanut”<sup>486</sup>. Toisin sanoen mies näytti käyttävän asemaansa hyväkseen.

Asemassa nousijoita olivat lisäksi muiden muassa lukkarit. Mahtavaksi, omavaltaiseksi ja ylimieliseksi oli kohonnut esimerkiksi eräs sisäsuomalainen lukkari.<sup>487</sup> Pappi ja lukkari kokivat yhtäläisen arvonalennuksen Jukolan veljes-

481 *Kylän mahtavin* (1889), 58.

482 Vilkuna KHJ 2000.

483 *Kylän mahtavin*, 53 – 59.

484 *Kun isoja herroja kulki heinärannan kautta* (1913), 11.

485 Kälmeys viittasi kelmi-sanaan. Se oli haukkumasana, joka tarkoitti viekastelevaa roistoa.

486 *Kun isoja herroja kulki heinärannan kautta*, 76.

487 Katso Peltonen 2006.

ten ilveilyssä Hiidenkivellä, jolla istuessaan veljekset viinaa nautittuaan ryhtyivät esittämään pappia ja hänen lukuisia ulkokultaisia lukkareitaan, jotka olivat

tuommoisia puolivillaisia herroja, jotka hikoillen ja punoittaen kuin kalkkunat täyttää kirkkomme lukkarinpenkin sekä sunnuntakeina että juhlapäivinä. Tässä he nyt taas istuvat pöllöttävät, rintapielet leveillään, tukka livottuna voilla ja ihralla ja pieni kuihtuva leukapartakin tutisee hieman.<sup>488</sup>

Lukkareiden kuvauksessa irvailtiin heidän vaurautensa kustannuksella, joka näkyi ulkoisessa hyvinvoinnissa. He olivat niin hyvin ravittuja, että pelkkä istuminen aiheutti hikoilua ja punoitusta. Hiukset oli sumeilematta laitettu voilla ja ihralla, joita oli niin kylliksi. Lauri esitti lisäksi pilasaarnan, jossa ojenteli seurakuntalaisia ja alensi papin arvon. Tällaiset ivanäytelmät kertoivat yleensä talonpoikien ja papiston hankaavista suhteista. Roolien kääntäminen ylösalaisin oli karnevalisaatiota ja keino purkaa jännitteitä. Näin se oli myös symbolista väkivaltaa.<sup>489</sup> Tämänkaltainen huumori kertoi omanarvontunnosta ja vapautti valitsevista hierarkioista. Otollinen ajankohta sille oli perinteisesti vuotuisten juhlien aikaan, jolloin usein humalapäissään pilkattiin ylempiä.<sup>490</sup> Pilailevan saarnan traditio juontaa ainakin keskiajalle.<sup>491</sup>

Papin epäluotettavuuteen ja ahneuteen suomalaiset (talonpojat) olivat tutustuneet, kun hän oli kerännyt maallista hyvää kasoissa päin ja elellyt leveästi virkatointen hoitamisen ollessa ainakin välillä vähän toissijaista.<sup>492</sup> Papilla oli perinteisesti keskeinen rooli omassa seurakunnassa. Papilla ja seurakuntalaisilla oli vanhastaan ollut läheinen ja vastavuoroinen suhde: papin tuli opettaa, kansan taasen maksaa papille tämän saatavat. Jos pappi oli tuttua sukua monessa polvessa, hän oli oikea kansan luottomies antaen neuvoja niin ruumiin kuin sielun hädässä.<sup>493</sup> *Ylhäiset ja alhaiset* teoksen nuori kirkkoherra oli ”kohteliaisuudella voittanut pitäjäläisten sydämet” ja oli pitäjässä ”rakastettu herra”, joka opetti ja neuvoi ihmisiä. Hänen ymmärryksensä pohjautui kansanelämän tuntemukseen ja päähenkilö totesikin, että ”hänelle uskaltaa tölliläinenkin vapaasti puhua vaivansa ja saa lohdutusta”.<sup>494</sup>

Pappiloissa tutustuttiin tavarakulttuuriin ja niissä voitiin myös vaihtaa tavaraa toiseen. Panttilainauksen ja maakaupan harjoitus kuului välillä myös viran ulkopuoliseen toimenkuvaan. Varallisuutta kerättiin lisäksi luonnollisesti veroilla kuten lampaina ja voina. Maanviljelyä harjoitettiin lähinnä omiksi tarpeiksi. Tosin on pantava merkille, että pappien varallisuudessa oli huomattavia eroja; osa ei juuri eronnut talonpojasta, osan elämäntyö vastasi varakkaimman

<sup>488</sup> *Seitsemän veljestä*, 185 – 187.

<sup>489</sup> Matikainen 2002, 80 – 81.

<sup>490</sup> Vilku KHJ 2000a ja 2000b. Kyse oli eurooppalaisesta tavasta. Katso Bahtin 1995, vertaa Karkama 1985, 53.

<sup>491</sup> Suolahti 1919, 145. Aihe oli tuttu kaskuissa ja loruissa, jotka olivat Euroopassa laajasti yleisiä.

<sup>492</sup> Nämä tulivat tutuksi erityisesti 1700-luvun miehitysvuosina ja niitä seuraavina vuosina. Talonpojat vastasivat niskuroinnilla ja oman päänsä mukaan toimimalla. Vilku KHJ 2005, 313, 412 – 435.

<sup>493</sup> Suolahti 1919, 54, 64.

<sup>494</sup> *Ylhäiset ja alhaiset*, 25, 27.



säätyläistön elämäntapaa. Papin tekemiä vääryyksiä kansa ei unohtanut olanko-hautuksella, vaan ne pantiin tarkasti mieleen ja otettiin sääliä tuntematta esille sopivassa yhteydessä.<sup>495</sup> Kansanperinteessäkin tapasivat pappeihin liittyneet negatiiviset seikat tulla esille; voidaan puhua niin siihen kuin koko kansanomaiseen kulttuuriin osaltaan kuuluneesta suoranaisestä pappisvihasta. Kirkonmies oli useasti elostelija, ahne ja juoppo kansan kiusaaja.<sup>496</sup> Tämä kertonee ainakin yhteiskunnallisten rajojen kaikkea muuta kuin itsestään selvinä hyväksymisestä. Myös 1800-luvun kirjallisuudessa esiintyi pappien arvostelua herännäisyyden ja kirkon suhteiden pohdinnan ohessa.<sup>497</sup> Päivärinnan kertomuksen *Puutteen-Matin* kertoja asetti säädyllisen järjestyksen radikaalisti kyseenalaiseksi laittaen köyhyydessä elelevän miehen ja rovastin samalle viivalle, sillä häntä ihmetytti epäoikeudenmukaisuus, kun toinen sai kärsiä vaivoja työssään, jonka hedelmiä toinen sen sijaan näytti nauttivan ilmaiseksi:

niin oli heidän ulkonaisen elämänsä laita, mutta Luojan luotuina ihmisinä en huomannut heissä mitään eroa.<sup>498</sup>

Päivärinnan *Rautamies*-kertomuksessa kerrottiin herran ulkomuodosta ja suhteesta muihin kyläläisiin.

Tiukeaääninen aisakello jo kaukaa ilmoittaa herran tuloa. Kohta ilmestyy muhkeasti puetettu Wirkamies, armollisesti noikaten lakki kourassa kumarteleville maanmiehille. Mutta onneton se, joka jollakin lailla uskaltaa olla välinpitämätön ja kankea tahi muutoin loukata häntä, sillä tuhansia keinoja hän löytää uppiniskaisen kukistamiseksi.<sup>499</sup>

Herra ajoi kuuluvasti rattailta, joista hänen tulonsa kuuli ja vaatetuksesta sen tietenkään myös voi laittaa merkille. Asema tuli siis kaikin tavoin selväksi, joskaan ei tuossakaan tekstikatkelmassa aivan nureksimatta järjestystä hyväksytty.

Aina oli kuitenkin niitä, joita yhteiskunnassa ylöspäin pääsy kiinnosti – ainakin herrojen kumartelun muodossa – ja sitä tuli tavoiteltua kaikin keinoin. Väinö Katajan *Kun isoja herroja kulki Heinärannan kautta* -kertomuksessa tieto kenraalikuvernöörin vierailusta kylässä sai useat henkilöt tolaltaan. Rovastin mielestä oli ”koko kylä tullut hulluksi”<sup>500</sup>. Suntio halusi kunnioittaa vierailua vaatetuksellaan eli siipitakilla (frakilla), joka oli kulkeutunut kylään vanhan lukkarin huudettua sen metsäherran konkurssipesästä. Takin ansiosta suntio oli nyt ”kuin pulskin herra”<sup>501</sup>. Naurettavaksi asian teki kuitenkin se, että miehen tiedettiin harjoittelevan herroille kumartelemista paikallisen kylähullun kanssa ja ”takin siivet heiluivat kuin ukkometson siivet”<sup>502</sup>. Pari kyläläistä kuitenkin

<sup>495</sup> Suolahti 1919, 69, 54, 64, 66 – 67, 203 – 204, 175 – 183, 188 – 189, 214.

<sup>496</sup> Apo 1987, 119.

<sup>497</sup> Ainakin *Mennyt, Papin tytär, Papin rouva, Puukkojunkkarit*.

<sup>498</sup> *Puutteen-Matti*, 86. Tämänkaltaisen ihmisyyden ihanne on ollut myöhemmälle suomalaiselle proosakirjallisuudelle ominaista. Laitinen 1984.

<sup>499</sup> *Rautamies*, 18.

<sup>500</sup> *Kun isoja herroja kulki Heinärannan kautta*, 93.

<sup>501</sup> *Kun isoja herroja kulki Heinärannan kautta*, 93.

<sup>502</sup> *Kun isoja herroja kulki Heinärannan kautta*, 97.

tokaisi, että tuon kaiken suntio teki ainoastaan ihmisten nauruksi. Silti kaikki muutkin kylän silmäätekevät olivat vierailupäivänä juhla-asuissa, kuten arvokas lautamies Horslunti, jolla ”kellonperät kiilsivät liivin etupuolella”<sup>503</sup> kuten herran asussa kuului. Sosiaalisen arvoasteikon hyväksyminen tai asemien kyseenalaistaminen oli itsestään selvä teema kertomuksissa, sillä statukset olivat olleet merkittävä osa sosiaalista todellisuutta vuosisatoja. Tarkastelujaksolla ne olivat muuttumassa epäselvemmiksi, mutta eivät suinkaan vähämerkityksellisimmiksi. Arvojen ja asemien pohdinta ja erityisesti niiden kyseenalaistaminen ei sinänsä ollut uutta, kuten käytetystä sanastostakin voi päätellä. Samanlaisia nimityksiä herrojen asut saivat *Seitsemässä veljeksessä* ja *Arkielämää* teoksissa.<sup>504</sup> Hiertävät asemat ja varsinkin niistä puhuminen olivat olleet talonpoikaisyhteisöissä vahvasti läsnä jo aiemmin. Uusia merkityksiä ne saivat hahmottuessaan kirjallisessa muodossa esitetyiksi tarinoiksi.

Herrojen viekkaus tai epärehellisyys tuli esille *Pöyhkeässä isännässä*, jossa herraksi halunnut isäntä esitteli omaisuutensa määrää lisäpohjaisilla jyvähinkaloilla. Näin vaikka jyvät olisivat vähitellen alkaneet vähetä, näytti niiden määrä kuitenkin aivan yhtä suurelta kuin ennenkin. Niinpä mies sai kylässään aikaan käsityksen, että hänen varakkuutensa oli aivan ehtymätöntä:

laajasti oli tiedossa kuuluisa Kämälän talo, sen rikkaudet, vierasvaraisuudet ja mahdollomat viljavarastot -- niistä mainittiin usein ihmeensekaisella kunnioituksella.<sup>505</sup>

Lopulta vilppi paljastui ja väärin perustein ansaittu kunnia haihtui. Valepohjilla saatettiin viitata siihenkin, että kruununvirkamiehillä oli ollut, ainakin joskus, pahana tapana käyttää veronkantomittoina omia mittojaan. Näin he saivat kerättyä veroa maksavilta epärehellisesti ylimääräistä omaan taskuunsa.<sup>506</sup>

Hierarkkiset suhteet saattoivat näyttää luonnollisilta kuten *Viijassa*, kun kirkolta lähdetessä ”[v]oimakkaimmat ajoivat hevosilla, huonoimmat astuivat jalan ja keskinkertaiset kulkivat veneellä”. Arvoa mittasi kuitenkin kulkupeli, ja talonpoikaista emäntää narkästytti herrasväen tytärten suhtautuminen hänen perheeseensä:

Ei muuta kuin ylpeitä -- Siinä se näette, tytöt, kuinka halpana herrasväen lapsetkin pitävät meitä talonpoikaisia. Ei puhetta anneta.<sup>507</sup>

Maila Talvion *Pimeänpirtin hävityksessä* kartanon patruuna ja patruunessa olivat itsestään selvästi herrasväen edustajia. Pappilan pitoihin saapuessaan he käyttäytyivät arvonsa mukaisesti. Patruuna tosin tiesi paremmin kylän tavat kuin hänen muualta tullut rouvansa. Tämä kumarsi ystävällisesti joka suunnalle, mutta kävi ojentamassa kättä vain harvoille ja moni poistui paikalta pettyneenä. Patruuna sen sijaan kierteli laajemmin kätelemässä, mutta hänkään ei ”kansa-

<sup>503</sup> *Kun isoja herroja kulki Heinärannan kautta*, 108.

<sup>504</sup> Katso kappale *Kauppiat ja kaupungin herrat*.

<sup>505</sup> *Pöyhkeä isäntä*, 58 - 59.

<sup>506</sup> *Ylikangas* 1984, 276 - 277.

<sup>507</sup> *Viija*, 55, 49.

koulunopettajien ja emäntien luo mennyt”. Rouvaan suhtauduttiin kylässä yleisesti naureskellen, sillä hän oli ylpeä, mutta esimerkiksi tilan pidosta mitään ymmärtämätön. Hän ei toisin sanoen ollut kunnioitusta herättävä, sydämellinen tai sivistynyt. Herraspariskunnan elämää sävytti juhlinta eikä heidän avioliiton-sakaan täyttänyt kunnollisen liiton vaatimuksia. Patruuna eritoten oli moraaliltaan löyhä.<sup>508</sup>

Säätyerotus esiteltiin itsestään selvänä Juho Reijosen *Ensimmäiset ystäväni* -kertoelmassa. Lapsuusvuosien kuvauksessa tuli aivan luonnollisena säätyyhteiskunnan järjestyksenä esiin ihmisten säätyryhmiin kuulumisen. Herrasväkeen paikkakunnalla kuuluivat kruununvouti, kartanon väki, jonka herraa kutsuttiin “[I]nsinööriksi”, tohtori, pappilan väki, henkikirjuri ja kanttori.<sup>509</sup> Toisaalla samaisen kirjoittajan kertoelmassa herrasväen ryhmä sai humoristiseen sävyyn kerrotussa hupailussa osakseen toiseen liitettyä arvostelua. *Mikä siihen oli syynä* -tarinassa koko herrasväki rynnisti kaupungin halki pormestarin vanaveudessa. Syynä moiseen oli se, että virkamies oli kulkenut erään rouvan ikkunan alta tavanomaista varhemmin. Seurueessa oli naisia

silkkihameissa, toisia yörojyissä, muutamilla oli toisessa jalassa tohveli, toisessa kenkä ja moni oli avojaloin.<sup>510</sup>

Eritoten näin huolimattomasti puettuna ja varustettuna esiintyminen oli arvokkaaksi tunnetulle ihmisryhmälle tavatonta ja teki sen arvoaseman jopa kyseenalaiseksi. Mitä ilmeisimmin se oli kertomuksen tarkoitus.

*Huutolaisissa* everstinna käyttäytyi pappilassa ollessaan arvonsa tuntevasti ja antoi sen mukaisesti kättään tuttavilleen ”ikään kuin ajatellen: mikä kunnia teille alhaisille, kun saatte tarttua käteeni”. Kylän väki suhtautui tällaiseen anteliaisuuteen ristiriitaisesti: osa oli oikeasti mielissään, toiset taas naureskelivät selän takana ylpeänoloista armollisuutta. Lukkarin vaimo sen sijaan tiesi olevansa statukseltaan muuta säätyläistöä alempi ja oli siksi nöyrempi. Hän ei katsonut edes mikään rouva olevansa ”vaan matami vain.” Vaimo selvitteli asemaansa kylässä ja yhteiskunnassa pappilan juhlissa ollessaan: ”ja me kun olemme pappissäätyä, niin tänne pappilaan on aina kutsuttu.”<sup>511</sup>

Teuvo Pakkalan *Vaaralla*-teoksessa kaupungin köyhät törmäsivät rahaahdingossaan kovasti sosiaalisiin eroihin. Emännät keskustelivat raha-avusta, jota toinen olisi kipeästi tarvinnut. Hän oli käynyt kysymässä eräältä varakkaalta rouvalta apua, sillä oli kuullut tämän kuuluvan köyhiä auttavaan ”yhtiöön”. Varakas rouva oli vastannut pyyntöön, ettei hänellä ollut antaa rahoja, ja oli mennyt tiehensä niin että ”silkkihame kahisi”. Käynnin johdosta toinen emäntä sanoi:

<sup>508</sup> *Pimeänpirtin hävitys*, 194 – 195.

<sup>509</sup> *Ensimmäiset ystäväni* (1884), 6.

<sup>510</sup> *Mikä siihen oli syynä?*(1884), 34.

<sup>511</sup> *Huutolaiset*, 94, 91.

Jo olette erehtynyt ja mennyt herrain penkkiin - - Ei ole meitä varten se yhdistys vaan pakanoita - <sup>512</sup>

Herrojen penkkiin menemisellä hän viittasi sosiaalisen rajan ylittämiseen: kirkossa istuttiin penkeissä sosiaalisesti järjestetysti siten, että varakkaammat ja ylemmät säädyt istuivat edempänä ja rahvas taempana.<sup>513</sup> Toisaalla teoksessa tuli esiin vastaavasti, kuinka herrasväki halutessaan jotenkin köyhiä auttaa sen teki ”nyrpyllä nenin”.<sup>514</sup>

*Hänen armonsä kasvatti* korosti väistyvän ruotsinkielisen aatelin ja nousevan suomenkielisen sivistyneistön suhdetta ja sen poliittista merkitystäkin. Pääasiallisessa juonessa kaltoin kohdellun torpparin tyttö sai lopulta haltuunsa synnyinkotinsa. Tyttö oli ulkonäöltään Suomi-neidon kaltainen vaaleine letteineen. Vanhaa aatelistoa taas edusti ylpeyteen pynttäytynyt kartanon rouva, joka arvosti ihmisiä säätynsä tapaan yhteiskunnallisen aseman mukaan. Rouvan seuraan kelpasivat vain vanhojen sukujen edustajat ja muut pitäjän sivistyneistöön luettavat henkilöt (aatelisiniminen asemapäällikkö, tuomari ja rovasti). Oman edun häikäilemätön tavoittelu ja ylemmydentunto ”suomalaista pikkuväkeä” kohtaan kuuluivat rouvan edustaman (heimo)väen ominaisuuksiin.<sup>515</sup> Vastapainona nousevan suomenkielisen väen ominaisuuksia kertomuksessa olivat sisukkuus, ahkeruus, peräänantamattomuus ja oikeamielisyys. Samaisessa teoksessa esiintyi myös vanhoja hierarkioita kumartelematon ”uuden polven” mies,

joka ymmärsi jättää kaikki liiat alamaisuuden osoitukset vallasväen porstuoihin mennessään puhumaan heidän kanssaan virkaansa kuuluvista asioista.<sup>516</sup>

## Hellmanin pidot

Seuraavassa syvennyttään hieman perusteellisemmin Juhani Ahon *Hellmanin herra* -kertomukseen, koska siinä kiteytyvät erinomaisen selkeästi monet säätykunniaan, sen kyseenalaistumiseen sekä yhteiskunnallisiin arvostuksiin kuuluneet asiat. Pitäjän säätyläiset ja muut heidän liepeillään liikkuneet henkilöt ottivat kertomuksessa kaiken irti nimihenkilön edesottamuksista. Hellmanin herra herätti vanhassa ja itseään arvokkaana pitämässä väessä kateutta ja kostonhimoa, sillä hänen varakkuutensa ja asemansa katsottiin ansiottomiksi. Mies oli nimittäin ansainnut varansa metsäkaupoilla eikä kuulunut vanhastaan ja syntyperäisesti säätyläistön varakkaaseen ryhmään. Tapahtumat olivat saaneet alkunsa siitä, kun Hellmanin vuotuisiin ansioihin liittyviä veroasioita käsiteltiin

<sup>512</sup> *Vaaralla*, 19.

<sup>513</sup> Esimerkiksi Wirilander 1960, 912. Vanhastaan merkittävää kirkossa istumisessa oli myös sukupuolen mukaan penkkeihin järjestäminen: miehet ja naiset istuivat omilla puolillaan. Tosin tämä järjestys alkoi vähitellen 1800-luvulla murtua. Gustafsson 1956, 46 – 51.

<sup>514</sup> *Vaaralla*, 80.

<sup>515</sup> *Hänen armonsä kasvatti* (1910), 19 – 20, 99.

<sup>516</sup> *Hänen armonsä kasvatti*, 200 – 201.

pitäjän verotuslautakunnassa. Rahoistaan tarkkana mies ei ollut suostuvainen korotettuihin veroihin, vaan antoi mieluummin alakanttiin olevia tietoja omaisuudestaan. Kun säätymiehet eivät olleet samaa mieltä hänen kanssaan, menetti mies täydellisesti malttinsa ja haukkui koko virkaa toimittavan väen roistoiksi. Tällä tavoin menetellen hän loukkasi samalla säätyläismiesten kunniaa pahemman kerran:

Te olette jokainen niitä pitäjän suurimpia rahjuksia, tuppeliineja, herrain hännänkannattajia, köyhiä rottia, luunpurijoita, toisen tavaran tonkijoita – sikoja!<sup>517</sup>

Nimitys herrain hännänkannattajista viittasi hännystelyyn eli vielä isompien herrojen kanssa tekemisissä olemiseen, millä omaa etua saatettiin ajaa. Hellmanin mielestä kyse oli ainoastaan rahasta, jota hänen näkemyksensä mukaan veroja vaatineet miehet eivät olleet koskaan itse edes ”nähtekään”. Hänellä itsellään sitä vastoin oli rahaa ja sen hän teki lautakunnan edustajille myös varsin selväksi kovaäänisesti huutaen ja melskaten sekä sylkäisten lopuksi vielä purutupakankin nimismiehen korvan taakse seinään. Porstuassa hän huusi renkinsä tuomaan hevosta mainiten: ”Täss’ ei ole köyhä lähtemässä!” ja vielä reessä istuessaan hän toisteli huutaen ”Mjukaste tjenare!”<sup>518</sup> Hellman katsoi näin koko lautakunnan kelvottomaksi eivätkä viranhaltijat ansainneet hänen kunnioitustaan. Ironisena heittona Hellman huikkasi vielä: ”Nöyrin palvelijanne!”, jollaista hänestä ei helposti saatu, kuten myöhemmin ilmi tuli.

Tapahtumat eivät tietenkään päättyneet tähän, vaan pian Hellman sai haasteen käräjille kunnianloukkauksesta. Tätä hän oli arvellutkin pohtiessaan rehvakkaasti rengilleen: ”Ei mene käräjittä... hulluja olisivat herrat, jos heittäisivät.”<sup>519</sup> Oli itsestään selvää, ettei lautakunnan jäseniä kohdeltu tuolla tavoin eikä lautakunnan edessä esiinnytty tavattomasti ja säädyttömästi. Virkamiesten kunniaa ei voinut loukata, vaikka nämä olisivatkin ennen muuta muistuttaneet vanhasta ja vuosisataisesta herruudesta, jonka talonpojat olivat sekä katsoneet epäreiluksi että ymmärtäneet joutuneensa itse siinä myös maksumieheksi.

Koska kunniaan kietoutui kaikki, mikä ihmiselle oli tärkeää, se oli myös kärjäasia.<sup>520</sup> Pahinta, mitä toiselle ylipäänsä saattoi tehdä, oli loukata tämän kunniaa, sillä ihmistä tuli aina kohdella hänen säätyasemansa mukaisesti. Kunnia ja maine olivat näkyvissä arkipäiväisissä rooleissa ja asemissa ja ne vaikuttivat siihen, millainen status ihmiselle muodostui. Säätyasema ja roolit taas vaikuttivat siihen, miten ihmistä kohdeltiin.<sup>521</sup> Oikeudenkäynnit käräjillä olivat yhteisöllisen toiminnan muoto. Alun perin ne olivat olleet (talonpoikainen) itsehallinnollinen elin, mutta 1600-luvun kuluessa niistä kehkeytyi kruunun oikeudenhoidon ja paikallishallinnon instituutio. Kuitenkin niiden merkitys paikallisyhteisön toiminnassa oli tärkeä: pitäjäläiset kävivät edelleen 1800-luvulla vilkkaasti

<sup>517</sup> Hellmanin herra (1896), 27.

<sup>518</sup> Hellmanin herra, 28.

<sup>519</sup> Hellmanin herra, 30.

<sup>520</sup> Matikainen 2002, 97.

<sup>521</sup> Eilola 2003, 122.

käräjillä.<sup>522</sup> Myös kansanomainen oikeuskäsitys nojautui vahvasti lakeihin ja viralliseen oikeudenkäyttöön. Koska lailla ja oikeudella oli tukensa, oli käräjien ylipäänsä mahdollista toimia yhteisöllisten ristiriitojen selvityspaikkoina.<sup>523</sup> Toisaalta käräjät tarjosivat myös huvia. Varsinainen tapaus käräjät oli Väinö Katajan *Heinärannan osuusmeijeri* -kertomuksessa. Niistä puhuttiin sekä ennen että jälkeen ja jokaisella kyläläisellä tuntui olevan käsiteltyihin tapauksiin jotain sanomista.<sup>524</sup> Mutta Hellmanin asia sai toisenlaisen lopun: nimismies ja Hellman sopivat loukkauksen korvaamisesta ilman käräjöintiä. Kaikki loukkauksen kärsineet vaativat hyvitykseksi Hellmanin herralta kunnolliset ja herraskaisen tavanmukaiset pidot kaikkine kustannuksineen. Tähän Hellman suostui vastentahtoisesti, sillä hän ymmärsi tarkkavainuisena rahamiehenä hyvin, millaista varojen menoa se tietäisi. Kuitenkaan hänen ei auttanut muuta kuin suostua saadakseen asiansa järjestykseen.

Kesteistä tuli pitäjän herrojen mielen mukaiset. Asia oli tosiaan niin, että jokaisella herralla oli jotain kaunaa Hellmania kohtaan tai jos ei muuta niin yksinkertaisesti hänen varakkuutensa harmitti, sillä säätykunnissa oli kyse myös kilpailusta. Säätyläisryhmässä se tuli esiin kiivaana halukkuutena säilyttää oma asema.<sup>525</sup> Ja nyt, kunnian tähden, miehen ahdingosta otettiin kaikki irti: ”Se on oikein sille! Kävipäs kerran satimeen sekin kettu!”<sup>526</sup>, sanottiin. Yleisesti oli tunnettua herrojen ja virkamiesten tuttavuussuhteet, joiden avulla asemia saavutettiin ja virkapaikkoja otettiin haltuun.<sup>527</sup> Ja selvää oli sekin, että herrat vetivät yhtä köyttä. Näin Juho Reijosen *Koskelan ukossakin* asia esitettiin: ”eihän koira koiran hännällä polje ja herrat aina vetävät yhtä köyttä.”<sup>528</sup> Tosin tuossakin kertomuksessa pastori oli saatu joidenkin vanhojen kaunojen takia nimismiestä vastaan.

Mukana Hellmanin kustantamissa pidoissa olivat kaikki henkilöt, jotka paikkakunnan jonkinlaiseksi säätyläisväeksi saatettiin katsoa: ”kaikki kirjurit, asianajajat, tuomarin apulaiset, lautamiehet, siltavoudit.”<sup>529</sup> Kaikki edellä mainitut lukeutuivat joukkoon, sillä samaan aikaan olivat myös käräjät. Siksi paikalla oli myös tuomari sekä lisäksi vielä tohtori, apteekkari ja maakauppiaita, jotka kaikki kuvattiin ivallisessa sävyssä. Tilaisuudessa Hellman sai asianosaisilta jalomielisesti anteeksi, ja kaikki vanhat kaunat luvattiin unohtaa. Lopulta kävi kuitenkin niin, että Hellmania alkoi korveta niin suunnattomasti herrasväen yltiöpäinen juhlinta hänen varoillaan, että hän jo ollessaan lähtöä tekemässä kävi vetäisemässä juhlapöydän tarjoilut lattioille huutaen:

<sup>522</sup> Soikkanen 1966, 2. 17 – 20; Letto-Vanamo 1989, 31 – 42; Toivanen 2005.

<sup>523</sup> Österberg, Lennartsson ja Næss 2000, 241.

<sup>524</sup> *Heinärannan osuusmeijeri* (1912), 66 – 67. Käräjät viihdyttivät teatterin tapaan ennen kuin teatterit maaseudulla tulivat yleisiksi. Ylikangas 1984, 215.

<sup>525</sup> Vertaa Pitt-Rivers 1966, 24.

<sup>526</sup> *Hellmanin herra*, 57.

<sup>527</sup> Westerhult 1965, s. 273; Tiuhonen & Ylikangas 1992, 157 – 158.

<sup>528</sup> *Koskelan ukko*, 222.

<sup>529</sup> *Hellmanin herra*, 57.

Käykää pöytään, porsaat! Lakkikaa lätäköstä, kylän koirat! Hellmanni tarjoo! Mjukaste tjenare, mina herrar!<sup>530</sup>

Näin Hellman osoitti herroille ja väärintekijöinä pitämilleen miehille mitä selkeimmällä tavalla sopivan aseman eläiminä, toisten varoista ja (toistensa) kädestä syövinä henkilöinä. Ivallista sävyä lisäsi ruotsiksi sanottu nöyrimmän palvelijan vakuutus.

Hellmania ei kyetty vaientamaan millään keinolla, sillä herrojen pelkäämiseen hän oli liian rohkea ja heidän oikkuihinsa alistumiseen liian tietoinen omasta arvostaan. Yhtä kaikki Hellman sai ilvenäytelmän viimeisen sanan, sillä tähän kertomus päättyi. Ja lieene kertojakin ollut kaikesta huolimatta kovaäänisen ja reipasotteisen isäntämiehen ja ei-syntyperäiseen arvoon nojaavan yhteiskunnallisen järjestelmän puolella.

## Kauppiaat ja kaupungin herrat

Vähittäinen omavaraisuudesta siirtyminen rahatalouteen ja ylipäänsä koko kaupankäynnin vapautuminen mahdollisti sekä tavaran että niitä kauppaavien henkilöiden lisääntymisen maaseudulla 1800-luvun puolenvälin jälkeen. Kauppapuotien perustaminen maaseudulle tuli luvalliseksi vuonna 1859 ja myös tehdastuotteita alkoi olla aiempaa laajemmin saatavilla. Silti edelleen 1870-luvulla tupakka, ruokatavarat ja tekstiilit olivat kysytyimpiä myyntituotteita.<sup>531</sup> Porvarissäätyyn (kauppiassäätyyn) oli vanhastaan suhtauduttu kaikista säädyistä vähiten arvostavasti.<sup>532</sup> Asenteen taustalla oli mitä ilmeisimmin syntyperäisen vaurauden arvostus sekä toisaalta joutilaisuuden ja henkisten asioiden harrastamisen korostus ylempien säätyjen parissa, mikä teki rahan ansaitsemisesta kaupankäynnillä epäilyttävää toimintaa ainakin pääasiallisena elinkeinona. Kiinnostavaa oli se, että osa kauppiaista oli itse talollisia.<sup>533</sup> Oliko se vielä enemmän omiaan herättämään kielteistä suhtautumista ainakin toisissa talollisissa?

Maallisen hyvän perään oleminen liitettiin jo vanhoissa postillateksteissä kauppiaisiin ja kaupunkeihin kuten löyhä moraali ja kaikenlainen kevytmielisyyskin. Siihen kuului samaten vaatteilla ja koruilla hienostelu. Moraaliselta kannalta katsottuna oli kyse siitä, että kun kiintyi liiaksi maalliseen, oli se henkisen kehityksen este. Yleisen hyvään pyrkimisen nimissä siihen ei tullut sortua. Edelleen tällaisten käsitysten ylläpitäminen ja henkisten arvojen korostaminen maallisten sijaan liittyi kansakunnan asiallisen tulevaisuuden hahmotelmassa pyrkimykseen ylläpitää vahvaa henkistä kehitystä.<sup>534</sup>

<sup>530</sup> *Hellmanin herra*, 72.

<sup>531</sup> Kuusanmäki 1936, 100; Alanen 1957, 316.

<sup>532</sup> Wirilander 1974, 81 – 82.

<sup>533</sup> Kaarniranta 2001, 71. Pohjois-Karjalan kyläkauppiaista 42 %:la oli talollistausta. Heidän kauppiaksi ryhtymistään helpotti maan ja metsän myynnistä saadut tulot, joita tarvittiin alkupääomaksi.

<sup>534</sup> Klinge 1977, 155.

Lisäksi tavaroihin liittyivät keskeiset talonpoikaiset ihanteet säästäväisyys ja velattomuus. Niiden mukaisesti turhaksi luettu kulutus oli mitä suurin pahe. Luonnollisesti ja yhteiskunnallisesti käsitettynä kuluttaminen oli erityisesti naisten pahe heidän vähitellen yhä enemmän hallitsemassaan kodin yksityisessä piirissä.<sup>535</sup>

Maakauppiaiden ammattikunta kasvoi vähitellen kaupan vapauduttua ja esimerkiksi Savossa oli vuonna 1870 51 kauppapuodinpitäjää.<sup>536</sup> Parhaiten kauppa kävi kirkonkylissä, tehtaiden lähetyvillä ja hyvien liikenneyhteyksien varrella eli suurissa asukaskeskitymissä. Koko maassa oli vuonna 1870 1022 maakauppiasta, vuonna 1880 2094 ja 3170 vuonna 1890. Eli kaupan ja kauppiaiden määrä kasvoi koko ajan tuntuvasti.<sup>537</sup> Silti kauppa toi mukanaan maailmanmuutoksen ja sen tähden pelon, joka purettiin osittain nyreään suhtautumiseen kaupankävijöihin.

*Huonona aikana* -teoksessa savolaisen perintötilan velan lyhennykseen tarkoitettut varat olivat vähitellen hupenneet kauppamies *Turhasen* puotiin. Nimitkin jo kertoi, mitä tällaisesta ammattiryhmästä talonpoikaisyhteisössä ajateltiin. Kauppias oli myös epärehellinen: hän antoi kyllä tavaraa ja rahaa velaksi luvaten olla saataviaan edes perimättä, mutta sitten kuitenkin halusi velkansa takaisin, eikä ahdinkoon ajautunut tilallinen kyennyt sitä maksamaan, vaan pian saatavia olivat ulosmittaamassa kauppias ja paikalliset viranomaiset, nimismies ja siltavouti. Samaten *Lain varjolla* -teoksessa kauppias otti kaiken hyödyn irti pientilallisen huonosta taloudellisesta tilanteesta. Hän hankki käsiinsä naapureilta kaikki miehen velkakirjat voidakseen niiden avulla saada haltuun talon maita. Kauppias ottikin yhden velan pantiksi talon parhaan niityn ja vähitellen taloudellinen sotku muodostui niin ylitsepääsemättömäksi, ettei siihen enää löytynyt muuta ratkaisua kuin, että tilaa asuttaneen pariskunnan oli jätettävä työssä. Kertomuksessa paha kauppias sai kuitenkin palkkansa ja hukkuu venematkalla. *Kruunun metsissä* -kertomuksen kylä oli ajautunut ”surkeuden tilaan”, mihin vaikutti muun muassa se, että kauppiat olivat ”nylkeneet” kyläläisiä.<sup>538</sup>

*Huutolaisissa* ylpeä talontytär meni jopa naimisiin rahakkaan maakauppiaan kanssa eikä tämä ollutkaan mikä tahansa henkilö, vaan hän uhkasi koko vanhan yhteiskunnan hyvejärjestelmää kauppiaan ammatin, mutta myös vanhojen säätyläisiin liitettyjen paheiden voimin. Hän oli edustamansa ammattiryhmän tähden epäilyttävä mies, joka myös juopotteli, oli tuhlaavainen ja eleli kaikin puolin herroiksi.

*Pöyhkeässä isännässä* herraskaista elämää viettämään ryhtyneen talon väen tuttavapiiriin kuului maakauppias, joka oli ”aika keikari ja luikerteleva kielastelejä” eli tyhjää puhuva ja viekasteleva rahamies. Talon turhamaista isäntää kuitenkin viehätti, kun kauppias kosiskeli hänen tyttärtään. Kosiskelu loppui kuitenkin lyhyeen, kun talon keho talous vähitellen paljastui.<sup>539</sup>

<sup>535</sup> Heinonen 1999.

<sup>536</sup> Wirilander 1960, 822.

<sup>537</sup> Kaarniranta 2001, 63; Rasila 1982b, 89.

<sup>538</sup> *Kruunun metsissä*, 42.

<sup>539</sup> *Pöyhkeä isäntä*, 34, 46.



Talonpoika ihasteli kauppiiaan ulkoasua *Kun talon pojasta tuli herra* -kertomuksessa. Hän katsoi miehen turkin olevan ”parasta lajia”, sillä kirkkoherrolla oli samanlainen. Kauppias itse oli sitä mieltä, että se oli vielä hienempi. Talonpoika osti takin kauppiaalta ja niin hän oli itse puettu sivustakatsojien mielestä ”herroiksi vallan!”<sup>540</sup>

*Arkielämää*-teoksessa kylällä vieraili laukkukauppias (laukkuryssä), jonka kapsäkeistä löytyi eritoten naisia viehättäviä tuotteita, eli kaikenlaista rihkamaa. Kulkukauppiat kauppasivat tavaraa maaseudulla edelleen, vaikka kauppa-puteja olikin noussut vauhdilla. Useimmat kauppiaista olivat venäläissyntyisiä vienankarjalaisia. Kuitenkin kulkukauppaa harjoittivat 1800-luvun lopulla muun toimen ohessa esimerkiksi varsinaiset kauppiat, tilalliset, rengit ja mäkitupalaiset.<sup>541</sup>

Maalaisen ja kaupunkilaisen maailmat olivat varsin erillään. Jos maalainen lähti kaupunkiin, riitti siitä kertomisen aihetta vuosikausiksi. Kaupungissa herrat näyttivät elävän täysin hullunkurista elämää, johon kuului ilmeisen olennaisena esiintyminen hienoissa pukimissa. Rahalla saatava loisto ja koreus olivat myös silmiinpistävästi ottaneet ihmiset valtaansa ja vaatimattomuuden hyveestä ei sanottavasti ollut tietoakaan, kuten *Seitsemän veljeksien* Juhanin lapsuusaikaisella Turun reissulla oli näyttänyt:

Näinpä siellä yhtäkin ihmeekseni, näin kuinka prameus ja komu voi panna pyörään ihmislasten päät...Tuolta jyrisee vaunut, täältä jyrisee vaunut, ja vaunuissa istuu sen vietäviä viiksinaamaisia narreja, istuu tyttöjä kuin posliininaamaisia vauvoja, tuokсутtaen ympärillensä sakean hajun kalleista öljyistä ja rasvoista. Mutta katsoppas tuonne! Jesta ja varjele! sieltähän nyt hipsuttelee esiin kultahöyhenissä oikein vekama mamsselli tai röökkinä mitä hän lie....silmit palaa hänen päässään kuin kaksi roviotulta, koska häntä vastaan käy oikea kekkale mieheksi, hatussa, kiiltomustassa hännystakissa ” -- ”Voi te harakat itsiänne! aattelin minä, poikanalliainen...katsellen tuota teerenpeliä.”<sup>542</sup>

Kaupunkilaismenoa tarkasteli maalaiskylän asukas tietenkin oppimastaan arvomaailmasta käsin. Sen hyveiden näkökulmasta kaupunkilaisten touhu näytti moraaliltaan epäilyttävältä, jopa irvokkaalta. Vaikka omassa elämänpiirissä oli herroihin totuttu, olivat kaupunkilaiset silti vielä aivan omaa lajiaan. Maalainen tarkasteli luontevasti käyttäytymistä oman kulttuurinsa valossa ja teki sitä itselleen ymmärrettävämmäksi kotoistavilla vertauksilla.<sup>543</sup> Ymmärrettävästi kertomukseen nyt vanhemmalla iällä oli myös valikoitunut tietynlaiset asiat, jotka värittyivät entisestään elettyjen kokemusten pohjalta.

*Arkielämää* -teoksessa kaupunkivierailu legendaaristui, kun sitä ei kertonut itse matkalainen vaan toinen, joka oli kuullut tarinan joko kaupunginkävijältä itseltään tai joltain muulta. Tarina oli näin saanut jutun olemusta eli irronnut alkuperäisen kokijan ja kertojan otteesta. Ja todennäköistä oli, ettei ollut ensimmäinen kerta, kun sen parissa vietettiin aikaa. Paikallisyhteisön arjessa kerrottiin

<sup>540</sup> *Kun talonpojasta tuli herra*, 66.

<sup>541</sup> Alanen 1957, 451 - 454.

<sup>542</sup> *Seitsemän veljestä*, 115.

<sup>543</sup> Knuutila 1989, 215.

juttuja, jotka usein olivat kuulijoille entuudestaan tuttuja ja he saattoivat osallistua kerrontaan omilla huomautuksillaan. Kertojaksi oli valikoitunut etevin kertoja: hän joka tarinan parhaiten taisi sanoiksi asetella.<sup>544</sup> Mökkiläinen oli käynyt kaupungissa katsomassa paikkaa, jossa hänen poikansa työskenteli rahtyörinä eli ravintoloitsijana, ja hänen näkemästään siellä kertoi päivätyöläisnainen<sup>545</sup>:

Ja oli ollut se paikka kuin taivas syntisen mielestä. Kultaa oli kiiltänyt puolelta jos toiseltakin. Ja herrat siellä häntänutuissa olivat juoksennelleet, paikasta toiseen lennelleet kuin parhaat pääskyselät höyryävien vatien ja muun rahtamentin kimpussa...Kun ne herrat olivat syödä sipostelleet, pistäneet yhtä, pistäneet toista, eikä mikään ruoka kelvannut. Kanna pois, tuo uutta.... Vaan toiselta kuului siellä luomakunta näyttävän. Kullalla ja kukilla kuuluvat ihmiset itsensä kirjailevan ja vartensa silkillä verhoilevan. Ja siellä mitä kalliimpi kalu, sen parempi, se ostaa pitää.<sup>546</sup>

Kertomuksessa sekoittui herraskainen elämäntyöyli paratiisiin yltäkyläisyyden näkyyn. Samalla erotus maalaisköyhän ja varakkaan kaupunkilaisten välillä oli vaan entisestään levennyt. Liiottelu ja painotukset kuuluivat olennaisesti jutun kertomisperinteeseen. Taitava kertoja muokkasi alkuperäistä tarinaa tai käytti sitä vain oman juttunsa aineksena. Erityisen pilajutun tarkoitus oli kuulijan nolaaminen osoittamalla hänen tietämättömyytensä. Pilailun kohteena saattoi olla niin ikään henkilö, josta jutussa kerrottiin kuten tässäkin tapauksessa.<sup>547</sup> Kaupungissa käyneelle kaikki oli kuin toisesta maailmasta ja ihmettely teki samalla hänestäkin vähän hölmön. Kuitenkin tietämättömyys vaivasi yhtä lailla sekä itse kertojaa että kuulijoita, lukuun ottamatta yleisöön lukeutunutta maankiertäjää, jolle kaupunkielämä oli tuttua. Vastakkain asettuivat joka tapauksessa erilaiset kulttuurit ja niiden sisältämät arvostukset: kyläyhteisössä tärkeämpää oli yhteenkuuluvuus ja omista arvostuksista kiinni pitäminen, kaupungissa huomio kiinnittyi ulkoiseen olemukseen ja rahassa mitattavaan hyvään. Edelleen paljolti suulliseen kulttuuriin kiinnittyvässä kyläyhteisössä myös puheen ja kertomisen merkitys oli erityinen.<sup>548</sup>

Köyhien eläjien mielissä ja puheissa rikkaiden (kaupunkilaisten) herrojen ja rouvien elämä näyttäytyi joka tapauksessa epärealistisen yltäkyläisenä. Niin se esitettiin maalaisköyhien puheissa *Punaisessa viivassakin*:

Kuuluu siellä maaliman pääpaikoissa löytyvän ihmisasunnoista niin komeita ja kirkaankorskeita, ettei sellaisia unissaankaan nälkäiset näe; kuuluvat siellä syöskentelevän silavaa ja siirappia kullankilluvista kupeista hopeisilla lusikoilla, ja juoskentelevan niin viinisorttisia viinoja, jotta yhden ryypyn hinnalla mökkiläinen perheensä viikon päivät elättäisi; --kuuluvat siellä polteksivan sellaisia turkintupakoita, jotta rupiaman savun hinnalla nisujauhosäkin jo kauppiasta hilaisi; kuuluu siellä rouvasväellä sormet ja peukalot tököttävän niin kalliissa kiven kimmellyksissä ripajavan, jotta niillä kuuluisi elättävän tämän kihlakunnan koko kansan--<sup>549</sup>

<sup>544</sup> Hiiemäe 1987. (Lainattu Ukkonen 2000, 27 – 28.)

<sup>545</sup> Yleensä naisten kertomukset liittyivät perheeseen ja kotiin ja he kertoivat myös usein kotona lapsille; miehet taas tarinoivat julkisilla paikoilla ja aikuisille. Nenola 1990, 20.

<sup>546</sup> *Arkielämää* (1909), 86 – 87.

<sup>547</sup> Hiiemäe 1980, 104 – 109.

<sup>548</sup> Matikainen 2002, 92.

<sup>549</sup> *Punainen viiva*, 85.

Liioittelu lisäsi saavuttamattomuuden ja vastakohtaisuuden ulottuvuutta omaan elämään nähden; samalla puhuttiin myös unelmista, sellaisesta elämästä, jossa jokapäiväinen leivän hankkimisen tuska ja vaiva eivät olisi läsnä. Sellaiseen elämään mökkiläinenkin olisi mielellään vaihtanut. Kaupunkielämän esimerkit toivat kertomuksiin korostuneen puhekielen sävyn ja tarinaperinteen olemuksen. Näin ne ylläpitivät vahvan illuusion voimin yllä vanhoja käsityksiä elämän ihan-teista. Silti niihin liittyi myös paremman elämä toive.

## Luonnollisten rajojen uudet tulkinnat

Tässä luvussa on tarkasteltu sosiaalisia rajoja eli toisen ja siten myös itsen eli kyläyhteisön jäsenen ja ylipäätään talonpoikaisen määritteitä. Ne jäsenyivät edelleen vanhoista arvoista käsin kolmisäätyopin näkemyksiin ja säädyllisiin tunnuksiin pohjautuen. Ominaisuudet, jotka kuvasivat säätyläistöä, olivat niitä ominaisuuksia, jotka varsinkaan eivät kuvanneet talonpoikaiseksi itsensä ensinnä luonnehtivaa ihmistä kuului hän sitten varsinaisesti vaikka alati kasvaneeseen tilattomien ryhmään.

Kertomuksilla oli tärkeä merkitys identiteettejä luotaessa ja vahvistettaessa. Kertomisella ylläpidettiin arjessa piilevinä eläneitä eroja ja kaltaisuuksia. Suhteessa muutokseen niiden merkitys korostui entisestään. Kun maailma muuttui, oman olemisen tavan puolustamisesta tuli entistä tärkeämpää. Jo miesmuistoisista ajoista ihmiset olivat määritelleet itsensä meihin ja muihin. Menneeseen liittyvä aineksen merkitys oli myös siinä, että se sijoitti ihmisen ajalliseen olemiseen suvun, perheen ja kansan muodostamaan jatkumoon. Menneen vaiheista kertominen asetti ihmisen oman historian kehyykseen ja suhteeseen muihin.<sup>550</sup>

Kertomuksissa esiinnousseet pienten kyläyhteisöjen sosiaaliset suhteet kertovat sosiaalisista rajoista. Niiden ja ylipäätään kaiken arvoasemiin liittyneen aineksen runsaus kertomuksissa osoittaa, että ne olivat merkittäviä arkisessa elämässä ja ne puhuttivat. Samalla ne asettuivat kyseenalaisiksi. Pienissä kylissä oli vähän säätyläisiä ja joistain ne puuttuivat kokonaan. Näin esimerkiksi varsinaisia aatelisia oli kertomuksissa läsnä melkäinpä olemattomasti. Mutta seuduilla, joilla taas oli paljon aatelisia kuten Anna-Maria Åströmin tarkastelemalla savolaisella kartanoalueella, korostui aatelistoa käsittelevässä kansanperinteessä voimakkaasti sosiaaliset erot aatelisiin nähden. Heihin liitettiin esimerkiksi yhteys pahalaisen kanssa toimimiseen ja ylipäänsä koko aateliston alkuperä voitiin juontaa pahalaiseen. Epäinhimillistäminen korosti raja-aitaa entistä voimakkaammin.<sup>551</sup>

<sup>550</sup> Vilkuna KHJ 2005, 48 – 49; Siltala 1988, 27 – 41. Esimerkiksi 1600-luvun vaikeina aikoina rahvas turvautui vanhoihin tapoihinsa loitsujen ja riittien muodossa, sillä esivalta ei kyennyt tarjoamaan sille lohtua. Ne olivat kokonaisuudessaan keskeinen osa rahvaan elämää. Eilola 2002, 110 – 120; Katajala 1995c, 202.

<sup>551</sup> Åström 1995, 208 – 214. Varhaismoderneissa kansantarinoissa korostui aateliston (ritariston) jalo sankarillisuus. Burke P 1994, 157 – 159.

Ahkeran ja työtätekevän väen vastinpariksi näyttäytyivät kertomuksissa papisto, erinäiset virkamiehet, laintuntijat ja kauppiaat. Kyseenalaista arvoa edustivat eritoten asemissa nousseet, jotka ylpistyivät ja heidät oli palautettava paikalleen. Eurooppalaiseen kansankulttuuriin oli kuulunut yleisenä piirteenä lainkäyttäjiin kohdistunut vihamielisyys, sillä heidän ajateltiin vievän kunniallisten ihmisten rahat. Lakimiehet, virkamiehet, kauppiaat ja lääkärit luettiin neljänneksi säädyksi<sup>552</sup> (keskiluokaksi), johon varsinaisiin vallankäyttäjiin kohdistuva vihamielisyys purettiin.<sup>553</sup> Kertomuksissa oli lisäksi kyse säädynmukaisuudesta kiinnipitämisestä: arvoasemassa kohoaminen uhkasi tätä perusarvoa ja siihen kohdistettiin mitä moninaisinta kaunaa.

Sosiaalisissa erotteluissa korostui näin säädysssä pysymisen arvo. Statuksen muuttuminen herätti luonnollisesti pelkoa, sillä silloin vanha järjestys ja arvo maailma kyseenalaistuivat. Jo vanhastaan se oli johtanut kaaokseen, niinpä edelleen vahvasti uskonnolliseenkin maailmankuvaan perustavassa ajattelussa siihen ei kyetty suhtautumaan yksinomaan myönteisesti. Silti hierarkkiset suhteet olivat kaikkea muuta kuin luonnolliseksi katsottuja tai itsestään selvinä hyväksytyjä, mistä esimerkiksi naurettavaksi tekeminen kertoi.

Vallitsevien ja historiallisiksi osittain jo miellettyjen erottelujen merkitys oli huomattava: edelleen yhteiskunta rakentui eriarvoistaviin suhteisiin, vaikka niiden perusta oli muuttumassa. Vaikka hierarkioita kyseenalaistettiin, olivat vanhat käsitykset säätyjen tehtävistä läsnä. Sääty-yhteiskunnan järjestys oli hallinnut jokaisen elämää ainakin edellisten sukupolvien kautta niin kauan, ettei käsitysten muuttaminen esimerkiksi yhden sukupolven aikana edes ollut mahdollista. Osittain oli kyse vahvasti historiallisesti hahmottuneista käsityksistä meistä ja muista, jolloin vanhat vastakkainasettelut saattoivat olla esimerkiksi vain hieman uudelleen muotoiltuina täysin käyttökelpoista itsen ja toisen välisen suhteen rakennusainetta. Ajateltaessa kertomusten luomia merkityksiä oli joka tapauksessa rahvaan, niin ja näin toimeentulevan pienviljelijän, torpparin, mäkitupalaisen, mökkiläisen tai tilattoman näkökulmasta aina olemassa niitä toisia, herroja, joilla oli asiat paremmin kuin itsellä. Ja niihin kuuluivat vähitellen myös vauraimmat talolliset.<sup>554</sup> Niinpä merkitykset olivat tärkeitä myös sen historiallisen ymmärryksen kautta, jota ne osaltaan olivat synnyttämässä: säädynmukainen käsitys itsestä hahmottui menneisyyden toisen kautta. Se kirvoitti kertomaan toisista (herroista) sellaiseen sävyyn, ettei heihin edes tehnyt mieli kuulua, vaan paremminkin halusi edelleen pitää kiinni tekijöistä, jotka omaa

<sup>552</sup> Pohjolaa lukuun ottamatta talonpoikaisto ei muodostanut omaa poliittista merkitystä omannutta säätyä Euroopassa. Silti yhteiskunnan hierarkia järjestyi ennen kaikkea kolmen pääasiallisen yhteiskuntaryhmän mukaan ja niillä oli omat luonnolliset tehtävänsä. Papisto "rukoili"; aateli "taisteli" ja talonpojat "työskentelivät kaikkien puolesta", mutta neljäs sääty "söi kaikki" kuten eräässä varhaismodernina aikana yleisessä yhteiskunnan järjestystä esittäneessä kuvassa asia esitettiin. Tiuhonen 1995, 13; Burke 1994, 155, 159.

<sup>553</sup> Burke P 1994, 159 – 161.

<sup>554</sup> Maaseudun työväkeä ja osatilojen vuokraajia yhdisti oikeudeton asema eli vallanalaisuus 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa ja asetti heidät ennen kaikkea samaan rintamaan tilallisia vastaan 1900-luvun alkupuolen konfliktiteissa. Peltonen 1992, 278.

olemista määrittivät positiivisella tavalla. Toiseen taas liitettiin negatiiviset piirteet, joista itse haluttiin sanoutua irti.

Näin ollen vanhan yhteiskuntahierarkian näkemykset eri ryhmien ominaispiirteistä ja niitä alun perin kuvaamaan tarkoitettut mallit olivat ihan yhtä käyttökelpoisia myöhemmin. Yhteiskunnallisia tosiasioita eivät muutokset kuitenkaan niin radikaalisti koskettaneet.

Osaltaan aikakautta ja toisen kategorisointia leimasi suomalaisen kansakunnan koherenttiuden tietoinen etsintä ja muokkaaminen, jotka loivat uudenlaista merkityssisältöä yhteiskunnassa laajasti käsitettynä. Kuitenkin vanhat käsitykset säätyryhmien välisistä suhteissa olivat edelleen käyttökelpoisia eivätkä yhteiskunnalliset raja-aidat olleet kadonneet minnekään. Siksi niitä edelleen käytettiin, toistettiin ja uusinnettiin.

# SÄÄDYNMUKAISUUS, TUNTEET JA AVIOLIITTO

## Avioon – rakkaudesta

### ...ja yhteisön tähden

Koska avioliiton solmiminen ja puolisoiden välinen suhde olivat talonpoikaisessa elämässä keskeisiä, olivat ne myös tärkeitä kerronnan aiheita. Niitä tarkasteltaessa tulivat esiin ominaisuudet, joihin sopivaa puolisoa etsittäessä kiinnitettiin huomiota sekä periaatteet, joista kunnollinen avioliitto rakentui. Kyse oli tässäkin sekä arvomaailmasta, käsityksistä että käytänteistä, jotka yhteisöissä olivat vallalla. Tässä luvussa tarkastellaan, millaisina avioliiton solmimisen perusteet ja avioliitto kertomuksissa esitettiin ja miten ne olivat yhteydessä yhteiskunnalliseen ideologiaan.

Kertomuksissa naiseus ja miehuus määrittyivät siten kuin ne talonpoikaisyhteisöissä ymmärrettiin, toistuessaan ne rakentuivat uudelleen ja saattoivat saada tietyn tavoin korostuneita sävyjä. Sukupuoleen kiinnittyvät käsitykset ovat kulttuurissa rakentuvia, eivät vain biologiaan sidoksissa olevia asioita.<sup>555</sup>

Talonpoikaisessa avioliitossa ei ollut perinteisesti kyse vain miehen ja naisen välisestä suhteesta, vaan yhtä lailla tilan ja kotitalouden kokonaisuudesta, jossa yksilölliset valinnat eivät aina olleet mahdollisia saati toivottavia. Avioliitto oli talonpoikaisessa ajattelussa koko elämän perusta ja aviopuolison, isännän ja emännän rooli annettiin esimerkiksi kansankulttuurin riiteissä jo vastasyntyneelle. Sukupuolittunut työnjako oli heti elämän alkuvaiheessa läsnä: miehistä

---

<sup>555</sup> Rakentuvan sukupuolen käsitteen ja -keskustelun pioneeri on ollut Yvonne Hirdman (esimerkiksi 2004). Katso keskustelusta Fiebranz 2002, 34 – 35. Kansanperinteen sukupuolia rakentavista merkityksistä Nenola & Timonen 1990, Apo 1995 ja Stark-Arola 1998. Angloamerikkalaisesta keskustelusta sukupuolen rakentumisesta Stark-Arola 1998, 16 – 22. Suomessa sukupuolijärjestelmän tarkastelu on ollut historian tutkimuksessa vähäistä. Naishistoriasta Sulkunen 1991; Markkola 2000 (toim.); sukupuolesta historiassa myös Lahtinen 2001 (toim.). Sosiaalisesti rakentuneesta naisuudesta ja sukupuolijärjestelmästä Räisänen 1995; katso myös Launis 2001.

toivottiin tulevan vahvoja työntekijöitä, naisista taas emäntiä sekä kykeneviä saamaan lapsia. Yhteisön perusyksikkö muodostui avioliitosta, joka järjestyi ensisijaisesti sosiaalisesti käsitetyistä miehen ja naisen rooleista. Biologinen lisääntymiskyky oli vasta toissijaista.<sup>556</sup>

Avioliiton perustaminen oli tärkeää laajemmin ymmärrettynä koko yhteiskunnan ja kansakunnan olemassaolon ja tulevaisuuden kannalta. Perhe oli yhteiskunnan perusyksikkö, jonka suojissa tulevaisuuden toivoja kasvatettiin ja yhteiskunnan ja yhteisön arvoja sekä periaatteita siirrettiin jälkikasvulle. Niinpä siihen oli kiinnitetty koko ajan tarkempaa huomiota 1500-luvun lopulta lähtien. Kyse oli valtion ja kirkon kaikkinaisesta pyrkimyksestä lisätä esivallan kontrollia paikallisyhteisöjen arjessa sekä perheyksikköjen sisällä.<sup>557</sup>

Avioliittoa säädeltiin luonnollisesti yhteiskunnallisen järjestyksen näkökulmasta; miehen ja naisen välisenä suhteena avioliitto oli myös luterilaisen opin mukaan perheen kiistaton perusta. Sen työnjako oli varsin selkeä: miehen piti turvata vaimonsa ja lastensa riittävä toimeentulo; naisen tehtäväksi määrittyi huolehtia lapsista. Kotitalous vertautui pienoismonarkiaan, jossa isäntä ja aviomies vastasi hallitsijaa ja emäntä ja vaimo valtaneuvostoa. Lapsen ja palkollisten asema oli alamaisen. Naisen toiminnanmahdollisuudet rajoitettiin erityisesti avioliittoon ja talonpoikaiselle tilalle. Nämä katekismuksen ja siihen sisältyneen huoneentaulun opit olivat tulleet tutuksi jokaiselle lukemaan opettelevalle ja avioon pyrkivälle alamaiselle.<sup>558</sup>

On arveltu, että 1800-luvun kuluessa huoneentaulun merkitys ylhäältä annettuna oppina alkoi vähetä, mutta silti sen sisältämät hierarkkisten suhteiden määritelmät säilyivät ihmisten ajatuksissa ja määrittivät heidän käsityksiään arkielämässä.<sup>559</sup> Epäilemättä näin oli, sillä lukutaito ainakin 1870-luvulle asti tarcoitti katekismuksen avulla opittua taitoa ja sen hallitseminen oli osoitus kristillisen kasvatuksen saamisesta. Katekismus yleensä oli jokaisessa pahaisimmassakin mökissä.<sup>560</sup> Lisäksi huoneentaulussa esitetyt puolisoitten roolit toistuivat täsmälleen samoina valistuskirjasessa. Vaimo oli miehelleen alamainen, muttei kuitenkaan miehen mielivaltaisen määräysvallan mukaisesti vaan ”herran tähden” sekä ”Jumalan sanan kanssa yhteen sopivalla tavalla”. Vaimon oli annettava mielellään miehen hallita itseään ja ymmärrettävä tämän tahto omaksi tahdokseen. Miehen taas tuli rakastaa vaimoaan kuin omaa ruumistaan eikä häntä kohtaan tullut olla tyly. Vaimolle oli myös syytä antaa ”heikolle astialle kuuluva kunnia”.<sup>561</sup> Huoneentaulun miehen vaimoonsa kohdistama rakkaus, joka näkyi muun muassa miehen täydellisenä ylivalentana perheessä, ei koostunut etnologi

<sup>556</sup> Stark-Arola 1998, 192 – 194.

<sup>557</sup> Aalto S 1996, 33 – 35.

<sup>558</sup> Eilola 2002, 100 – 102. Pleijel 1987. Jacobsson 2000, 100 – 101. Huoneentaulun ideologian läpituokevuuden kriitistä. Österberg 1992. Avioliiton kulttuurisesta merkityksestä katso Westermarck 1927, 1 – 28. Patriarkaalisuuden ideologiasta ja käytännöstä katso Karonen 2002.

<sup>559</sup> Jacobsson 2000, 100 – 101.

<sup>560</sup> Raamattu taas oli ainakin vielä 1800-luvun alkupuolella hintava. Tosin sitä saattoi ainakin joissakin pitäjissä lainata kirkonkirjastosta. Tiimonen 2001, 258.

<sup>561</sup> *Aviosäädylle. Vaimosta ja miehestä. Lukemisia kansalle*, n:o 15. (1853), 7 – 8, 11 – 12, 15; Gezelius 1866, 30 – 31.

Inger Lövkronan mukaan keskinäisestä rakkaudesta ja kunnioituksesta. Niiden sijasta se perustui vaimon alamaisuuteen, jota vastaan mies rakasti tätä. Näin avioliitossa olisi ollut kyse ensisijaisesti valtasuhteesta.<sup>562</sup> Lisäksi niin talonpojan, mökkiläisen, rengin kuin loisenkin vaimon osana oli sallimuksen määräämänä kohtuullinen työtaakka.

Kristillissiveellinen seksuaalietiikka oli luontevasti yhteydessä lainsäädäntöön.<sup>563</sup> Viimeistään moderneissa yhteiskunnissa seksuaalisuus on pyritty normittamaan kuuluvaksi vain avioliittoon. Kirjallisessa kulttuurissa seksuaalisuus muovautui samalla rakkauden tunteeksi, jonka ilmiasu oli varsin kaukana alkuperäisestä: ihmisen kaikkein luonnollisimmasta tarpeesta päästä yhteyteen toisen ihmisen kanssa. Tämä tarve on rationaalisen toiminnan maailmassa ollut yksi viimeisiä kiinnekohtia ihmisen irrationaaliseen puoleen ja eläimeen ihmisessä.<sup>564</sup> Hengellinen kirjallisuus, katekismus kärjessä, kehottikin jokaista avioitumaan ja välttämään näin paholaisen viekoituksen sortua kuudennen käskyn (huorin tekemisen) rikkomiseen.<sup>565</sup> Toisaalta seksuaalisuus on katsottu aviolliseksi velvoitteeksi.<sup>566</sup>

*Arkielämän* renki ja piika eivät kiirehtäneet naimisiin, vaikka seksuaalista kanssakäymistä oli epäilemättä harjoitettu, kun lapsikin oli tulossa. Elämäntoverin huolehtiessa kihloista, jos vaikka ”hullusti kävisi”, oli nainen sanonut:

Ja onpahan tämä nyt koko asia. Niin kuin tämä ei olisi luontoon menevä seikkakaan, että kun on ne puuhat.<sup>567</sup>

Siunatussa tilassa olleen mielestä kyläläisetkään eivät pitäneet vihkimättömyyttä minään ongelmana, eikä vihkiminen näin ollen asiaa muuttanut miksikään:

Ja jokainenhan sitä tietää, että Jussin kanssa on ne puuhat olleet käymässä ja että yhtä on pidetty ja pidetään vastakin, koska se nyt niikseen on antautunut, niin minkä sille taitaa -<sup>568</sup>

Myöskään 1800-luvun alun kartanoyhteisöissä eivät aviottomat lapset olleet häpeällisiä, vaan patriarkaalisuuden nimissä kartanon isäntä huolehti heistä.<sup>569</sup> Kuitenkin kertomuksen naiselle oli selvää, että kaikkialla asiat eivät olleet yhtä mutkattomasti ja, että saattoi olla jopa häpeä, jos oli tullut raskaaksi ennen nai-

<sup>562</sup> Lövkrona 1999, 27.

<sup>563</sup> Nieminen A 1951, 70 - 71.

<sup>564</sup> Weber 1982, 344 - 346. Suomalaiseen keskusteluun seksuaalisuuden käsite tuli 1800-luvun puolivälistä alkaen lääketieteellisen kirjoittelun myötä. Käsitteen historiallinen synty merkitsi aiheen tuloa pohdinnan kohteeksi niin taiteessa kuin sivistyneistön naisten ajatuksissa. Rojola 1992, 135 - 136. Seksuaalisuutta ja sukupuolta suomalaisen agraariyhteisön perinteessä on tarkastellut myös Löfström 1999. Naiseus ja miehuus määrittivät juttujen, tarinoiden ja kaskujen muodossa. Esimerkiksi, 35 - 88.

<sup>565</sup> Suolahti 1993, 42.

<sup>566</sup> Eilola 2002, 104.

<sup>567</sup> *Arkielämää*, 9.

<sup>568</sup> *Arkielämää*, 9.

<sup>569</sup> Kekkonen 2002, 186. Toista kertoo karjalaiskylien tapa suhtautua aviottoman lapsen saamiseen. Se oli erittäin häpeällistä. Shikalov 2007, 184.



misiinmenoa.<sup>570</sup> Kirkon ja kansan keskuudessa vallinneiden käsitysten rajoilla oltiin. Kysymykseen milloin häät olivat piika vastasi: ”kun muilta töiltä joutaa.”<sup>571</sup> Arjen käytäntö näytti tässä kertomuksessa merkitsevän enemmän kuin yhteiskunnan vaateet ja kirkolliset arvot ja normit. Vihkimistä ja suhteen virallistamista ei nähty talonpoikaisyhteisössä aina kiireellisenä tai tärkeänä ja siksi myös esiaviollisia suhteita seurustelukumppanien välillä pidettiin sallittuina, jos he olivat aikeissa mennä vihille.<sup>572</sup> Tapana oli aloittaa yhteiselämä jo kihlausaikana. Talollisten keskuudessa se oli helppoa, jos toinen jo valmiiksi työskenteli toisen kotona. Kihlautumista pidettiin yhtä sitovana kuin varsinaista avioliittoon vihkimistä ja esimerkiksi kihlausaikana syntyneitä lapsia yhtä lailla avioliittolapsina kuin avioliitossa syntyneitä.<sup>573</sup> Edelleen ainakin 1800-luvun ensi puoliskolla jouduttiin vihkimättömiä pariskuntia myös erikseen muistuttamaan avioliiton solmimisen tärkeydestä.<sup>574</sup> Yleistä oli, että nuoren naisen seksuaalisuus aiheutti talonpoikaisyhteisössä ongelmia, kun taasen vanhemman ja hedelmällisen iän ohittaneen naisen olemus ei ollut enää uhka, vaan hän saattoi jo käyttäytyä miesten tapaan yhteisön jäsenenä.<sup>575</sup> F. E. Sillanpään *Piika*-kertomuksessa päähenkilöllä oli avioton lapsi. Mutta tämä oli hänen äitinsä hoivissa eikä näin vaikuttanut työntekoon. Lapsi oli syntynyt suhteesta maalle vieraillemaan tulleen ylioppilaan kanssa.<sup>576</sup> Tuo suhde tai lapsi ei estänyt naiseen mielistynyttä renkiä suunnittelemasta hänen kanssaan avioliittoa *Renki*-kertomuksessa. Jälkimmäisessä kertomuksessa tuli esiin miesten suhde seksuaalisuuteen. Kokeneisuus oli osa miehistä kunniaa, jota lisäsivät kerrotut jutut. Nuorukaisten kokoontuessa kylän raitilla herättivät itsevarma käytös ja muutenkin maskuliininen olemus arvostusta.<sup>577</sup>

Armas Niemisen tulkinnan mukaan talonpoikaiskulttuurissa seksuaalisuutta pidettiin luonnollisena asiana joka oli läsnä esimerkiksi vuotuisjuhlissa; kansanperinteen tutkijat ovat nähneet suorasukaisten sananlaskujen edustavan avomielistä suhtautumista. Sananlaskut on käsitetty yhteisöjen julkiseksi keskusteluksi, jossa rakkaus ei ollut keskeisellä sijalla. Syynä tähän oli sopivan sanaston puute, ei niinkään tunteettomuus.<sup>578</sup>

Ilmeisesti seksuaalisuudesta voitiin puhua avoimemmin, mutta tunteiden erittely oli vaikeampaa ja sen on katsottu enemmän kuuluvankin kirjalliseen kulttuuriin.<sup>579</sup> Perinteisesti taloudelliset seikat ovat korostuneet talonpoikaisia

<sup>570</sup> *Arkielämää*, 9. Sellaiseksi se yhteiskunnallisessa keskustelussa ainakin näyttäytyi: avioton äiti oli siveetön. Pohjola-Vilkuna 1995, 131.

<sup>571</sup> *Arkielämää*, 12.

<sup>572</sup> Nieminen A 1951, 76 – 79.

<sup>573</sup> Moring 1994, 110. Yury Shikalovin mukaan talonpoikaisia käsityksiä seksuaalisuudesta ja moraalista on tarkasteltu romanttisesta näkökulmasta ja tällöin esimerkiksi esiaviolliset suhteet on nähty yleisimpinä ja niihin suhtautuminen avomielisempänä kuin todellisuudessa on ollut. Shikalov 2007, 192 – 193.

<sup>574</sup> Tommila 1975, 261.

<sup>575</sup> Apo 1995, s. 36 – 37. Kuitenkin sananlaskuissa puhutti sekä vanhempien naisten että miesten seksuaalisuus. Vakimo 1998.

<sup>576</sup> *Piika* (1917).

<sup>577</sup> *Renki* (1917). Siltala 1994, 392 – 394; Rajala J 2004, 204, katso myös Sarmaja 1996.

<sup>578</sup> Nieminen A 1951, 52 – 55, 67 – 69; Hakamies 1998, 221; Apo 1998, 70; Siikala 1998.

<sup>579</sup> Pohjola-Vilkuna 1995, 15 – 16.

avioliittoja tarkasteltaessa ja henkilökohtaiset tunteet ja kiintymys on nähty tois-sijaisiksi. Silloin, jos kyse on ollut eritoten suvun taloudellisista intresseistä, on rakkaus voinut vaikuttaakin varsin huteralta perusteelta solmia avioliitto.<sup>580</sup> An-tero Heikkinen arvelee, että 1800-luvun alkupuolen Kuhmossa puolisonvalin-nassa olisi hyvinkin ollut tunteilla merkitystä, sillä mistään suurien omaisuuksi-en kasaamisesta ei ollut kyse. Silti talonpojat ja tyttävät menivät useimmiten kes-kenään naimisiin eli säädynmukaisuus korostui.<sup>581</sup> Samoin Maija-Liisa Heikin-mäen tulkinnassa henkilökohtaisten mieltymysten merkitys ja seurustelu lisääntyivät tullessa 1800-luvun lopulle.<sup>582</sup>

Perhesovun ja kaikkinaisen onnen takaamiseksi oli tärkeää ja olennaista löytää sopiva puoliso. Siksipä avioliittoon ei tullut mennä kevein perustein eikä kuvitella sen olevan jonkinlainen pelastus tai yhteiselämän olevan ainaista au-riingonpaistetta. Sekä avioliittoon että puolison valintaan oli suhtauduttava kaikkinaisella vakavuudella: vain niin liitosta tulisi onnellinen.<sup>583</sup>

Kosinta-aikeissa lähestyttiin vastakkaista sukupuolta, mutta vasta kun oli lähes varmasti selvillä toisen osapuolen kiintymys. Lisäksi miehet olivat sitä mieltä kuten koko yhteisö, että aseman tuli olla perheen perustamiseen sopiva ja tässä mielessä miehuus osoitettu.<sup>584</sup> Täällä oli kyse siitä, että nuoret ihmiset oli sosiaalistettava kaikkiin yhteisössä vallinneisiin käsityksiin. Muutoin henkilö-kohtaiset seikat kuten fyysinen viehättävyys ja keskinäinen mieltymys olisivat sanelleet liikaa avioliiton solmimista.<sup>585</sup> Näin oli *Naavalan Taavetti* -kerto-muksessa, jossa torpasta lähtöisin ollut nuori mies ei arvellut kelpaavansa talon tyttären mieheksi. Kun tuleva lanko kyseli, miksei hän ottanut talontyttä-restä itselleen vaimoa, mies vastasi:

Minun miehelleni ei se sovellu. Minä en ole tottunut muuhun kuin työlläni elämään. Se tuntuisi niin minusta, kun naisin rikkaan tytön, juuri kuin saisin köyhäin apua.<sup>586</sup>

Omalle arvokkuudelle olisi ollut sopimatonta ryhtyä mieheksi itseä varak-kaammalle. Oli kyse huoneentaulun järjestyksen mukaan miehelle kuuluvasta kotitalouden johtajuudesta ja elättäjäydestä, johon kuului näiden asemien myötä tullut kunnioitus.<sup>587</sup> Haettuaan kaupungista käsityöoppia, omanarvontuntoa ja itseluottamusta torppariksi ryhtymiseen hän saattoi palata takaisin ja ottaa oman paikkansa ja naida myös talontyttären.<sup>588</sup> 1800-luvun lopulle tullessa ja yhteiskunnan muuttuessa maaseudun säätöerot jyrkkeneivät ja tulivat näkyviksi

580 Esimerkiksi Ylikangas 1968; Löfgren 1984, 76 – 77; Lövkrona 1999, 27.

581 Heikkinen 1997, 54.

582 Heikinmäki 1981, 59.

583 *Avioliitto ja puolisoitten keskinäiset suhteet, Kyläläisten kirjasia* n:o 19, 2 – 6.

584 Esimerkiksi Heikinmäki 1981, 29.

585 Shorter 1977, 120.

586 *Naavalan Taavetti*, 51 – 52.

587 Arvot olivat olemassa perheyhteisössä jo sinällään, huoneentaulussa ne vielä tuotiin eksplisiittisesti esiin. Tällöin ne kuitenkin myös omaksuttiin helposti. Kuitenkin perheyhteisössä oli tärkeämpää yhteisön etu, ei niinkään laajempi yhteiskunnallisen jär-jestyksen ja harmonian säilyttäminen. Jokiahö 2002, 219.

588 *Naavalan Taavetti*, 53 – 60.

ainakin avioliittoja solmittaessa. Talollisperheet irtaantuivat muusta maalaisväestöstä, ja piian tai rengin pääseminen talollisen puolisoiksi oli vähemmän todennäköistä kuin vuosisadan alkupuolella.<sup>589</sup>

Samoin *Kotoa kotiin* ja *Luisulan lapset* kertomuksissa miehen oli ensin ansaittava paikkansa kylässä voidakseen saada itselleen tavoittelemansa puolison. *Luisulan lapsissa* vanha isäntä sanoi huutolaispojasta isännäksi kohonneelle, kun mies tuli pyytämään hänen tyttärtään vaimokseen, että:

Ota hän-- ja olkoon hän sinulle hyvä emäntä, sillä semmoisen sinä ansaitset paremmin kuin moni muu.<sup>590</sup>

Mies puolestaan kertoi vanhalle isännälle, että rakkaus tuohon naiseen oli siivittänyt hänen taivaltaan alusta alkaen. Talon tytär vaikutti näin palkinnolta, jonka mies sai työstään, mutta liitto oli myös nuoren naisen mieleen: hän oli torjunut usean kosijan miestä odottaessaan. Talontyttären ja isännäksi kohonneen häistä kerrottiin, että ne olivat "pulskanlaiset talonpoikaishäät" ja että pari näytti iloiselta. Ja tämä olikin luonnollista, sillä heidän avioliittonsa "perustui todelliseen rakkauteen."<sup>591</sup> Elämänperustalle oli tärkeää yhteisön hyväksyntä, joka saavutettiin säädyllisen elämän muodostamisesta eli avioon astumisesta. Liiton pyhä merkitys tuli erityisesti yhteisön sille antamasta siunauksesta.<sup>592</sup>

Edellisen kaltaiset kertomukset olivat maatyöläisen unelmia ruokkivia: omalla työllä saattoi kohentaa yhteiskunnallista asemaansa sopivalla tavalla eli pääsemällä torpan tai tilan isännäksi ja saada itselleen toiveidensa puolison ylemmästä säädystä. Lisäksi niihin sisältyi moraalisesti opettavainen sävy: kunniallisesti elämällä pääsi tavoitteisiinsa.

### Kosinta ja tunteet

Tulevien puolisoitten tunteista toisiaan kohtaan ei *Kotoa kotiin* -kertomuksessa mainittu muuta kuin yhteisen markkinamatkan aikainen mielihyvää herättänyt rinnakkain kävely ja viihtyminen toinen toisensa seurassa, vaikka kaikki keskustelu olikin tyrehtynyt alkuunsa. Kosintavaiheesta ei mainittu mitään. Häissäkään puolisoitten ei ollut tarpeen puhua tunteitaan julki, vaan riitti, kun tarkasteltiin toinen toista hyväksyen<sup>593</sup>:

Loviisan viattoman tyyneistä kasvoista loisti puhdas ilo, ja turvallinen tyytyväisyys lepäili Pekan rauhallisissa muhkeissa kasvoissa.<sup>594</sup>

<sup>589</sup> Markkola 2003, 152 – 153. Käsityöläisten oli jokseenkin helppoa päästä talollisen puolisoiksi. Ylikangas 1968, 25.

<sup>590</sup> *Luisulan lapset*, 211.

<sup>591</sup> *Luisulan lapset*, 211.

<sup>592</sup> Shikalov 2007, 196 - 197

<sup>593</sup> Tunteiden käsittäminen ja kiintymyksen ilmaukset onkin tulkittu talonpoikaaisyhteisöissä varsin toisenlaisiksi kuin modernin rakkauden myötä tulleet jopa julkiset hellydenosoitukset. Shorter 1977, 142.

<sup>594</sup> *Kotoa kotiin*, 347.

Puolison valintaan vaikutti tietenkin tieto toisen hyvistä ominaisuuksista, ahkeruudesta ja työhön kykenevyydestä, jotka olivat tärkeimmät seikat.<sup>595</sup> Kansanomaisessa ajattelussa miehen ja naisen muodostama pari oli yhteiskunnan perusta. Tätä perusteli myös sukupuolenmukainen työnjako. Parisuhteet olivat arvostettuja seksuaalisuuden ohella, koska ne olivat elämän jatkumisen kannalta välttämättömyys.<sup>596</sup> Näin myös *Korpelan Tapanissa*, jossa morsian sanoi sulhaselleen:

Olen sinusta kuullut, että olet kova työmies ja minä olen toinen, niin muuta ei tarvitse.<sup>597</sup>

Mies taas sanoi morsiamelleen:

Ryysynen olen, nälkänen olen, vaan mies olen missä tarvitaan. Olenhan nuori ja terve. Siinä on pohjaton aarteeni.<sup>598</sup>

Kihlautumista oli edeltänyt vain muutaman sanan vaihtaminen parissa tapaamisessa, sillä kiintymyksen ilmaisuun ei sanoja kaivattu. Ja koko pariskunnan tulevaisuus kietoutui yhteiseen työskentelemiseen ja ahkeruuteen: ”työalaapa oli, kykyä oli, luontoa oli, tahtoa oli.”<sup>599</sup> Tällainen puhetapa viittasi säädynmukaisuuteen.

Yhteiselon vaikeuksia halusi etukäteen estellä tuleva nuorikko Esko Virtalan kertomuksessa *Kuulutuksen otossa käynti*. Nainen kieltäytyi ensin koko naimislupauksesta, vaikka oltiin jo kuulutuksia hakemassa pastorin luona. Pappilasta pois lähdetessä hän sai tulevan miehensä lupaamaan erinäisiä elämän puitteiden parannuksia ja suostui siksi lopulta kosintaan. Oli puhe, että mies purkaisi vanhan talonsa, jota tuleva vaimo piti huonona ja ikävän näköisenä; nuori nainen saisi emäntänä ollessaan syödä aina mitä haluaisi, eikä hänen koskaan tarvitsisi olla huonolla ruualla; lisäksi, koska miehen vaatteissa ja puhtaudessa oli toivomisen varaa, oli tämän vielä luvattava kulkevansa ”tästä lähtien paremmin puettuna”, jotta vaimon ei tarvitsisi miehensä rinnalla hävetä. Pappilassa sovittiin pastorin edessä myötä- ja vastamäessä rakastamisesta ja pyhään aviosäätyyn astumisesta. Paluumatkalla pariskunta ja puhemies olivat rauhallisella ja hyvällä mielellä siitä, että kaikki oli mennyt hyvin.<sup>600</sup>

*Seitsemässä veljeksessä* avioituminen ja sopivaksi puolisoehdokkaaksi kehittyminen mietityttivät. Jukolan veljekset olivat aiemmin saaneet Venlalta rukkauset. Veljekset selvittelivät asiaa jälkikäteen ja yksi heistä arveli, että kosiminen olisi sujunut paremmin, jos he olisivat

<sup>595</sup> *Kotoa kotiin*, 334 – 335, 347 – 349.

<sup>596</sup> Apo 1998, 70.

<sup>597</sup> *Korpelan Tapani*, 131.

<sup>598</sup> *Korpelan Tapani*, 131.

<sup>599</sup> *Korpelan Tapani*, 137.

<sup>600</sup> *Kuulutuksen otossa käynti* (1889), 78 – 80.

astuneet likan eteen mustassa verkatakissa ja olisi kello pullistanut liivimme taskua - - avain vielä kilahdellut ketjuissa ja hopeahelainen piippu ryöhännyt hampaissa-<sup>601</sup>

Miehet epäilivät siis, että he olisivat herraskaisen näköisinä saavuttaneet paremmin itseään miellyttävän lopputuloksen. Veljeksistä viisaimpana pidetty, Aapo, totesi, ettei avioliittoon päässyt ilman ponnistuksia ja rakkauden esteiden voittamista.<sup>602</sup> Niinpä veljestenkin oli hankittava parannusta ja ihmisarvon kohennusta kyläläisten silmissä sekä kaikin puolin avioon astumiseen yhteiskunnallisesti soveltuva asema.

Esko Virtalan *Se oli sallittu* -kertomuksessa erään talon poika sai rukkaset vaimokseen haluamaltaan talon tyttäreltä, vaikka mainitsi talonsa sellaiseksi, ”jot’ei leipä kesken lopu, ei lopu, vaikka halla joka vuosi viljan veisi”. Talon mainion toimeentulon selityksenä oli kunnollinen tervametsä, jonka tuottamilla rahoilla sai hyvin hankittua jauhoja. Tyttö ei kuitenkaan huolinut tarjousta, vaan sanoi katsovansa myös sitä millainen itse mies olisi ja tämä ehdokas oli viinanmeneväinen. Lisäksi tytön mieltymys kohdistui toisen talon poikaan, joka oli kova tekemään työtä ja lisäksi ”uljasvartaloinen, jotenkin kookas, harteava, kasvoiltaan vakava, mutta kauniin ja lempeän näköinen mies.” Miehestä taas näytti yhdessä venematkaa taitettaessa tyttö ”niin sorjalle ja somalle, niin iloiselle ja hyväluontoiselle, jotta hänestä tuntui ett’ei hän ole semmoista tyttöä toista vielä nähnytkään.” Yhteiselön harmoniaa ounasteli yhteinen matka ja yhdessä soutaminen, jolloin tekeminen oli sovitettava yhteen. Siinä tuntui molemmista niin somalta toistensa sivulla olla. Tunteista ei puhuttu, mutta miehestä tuntui kummalta, ja myöhemmin hän alkoi miettiä, miten saada tyttö omakseen. Siinä hän arveli taitojen näyttämisen olevan tarpeen. Miehuutta saattoi ainakin Pohjois-Pohjanmaalla osoittaa karhun kaatamisella. Tästä mies arveli saavansa rohkeutta myös ottaa puheeksi sydämen asiat.<sup>603</sup> Myös *Elämän murheen* nuorukainen ymmärsi, että tie valitun sydämeen käy yhteisöllisen paikan löytämisen ja miehuuden osoittamisen kautta, mutta hän tiesi myös kyvykkyytensä:

Jollei näillä käsivarsilla ja tällaisella terveydellä pysty raivaamaan esteitä - - kun nimittäin päässäkin on muuta, ei vain tukkaa - - niin millä ihmeellä sitten.<sup>604</sup>

*Vaihdokkaassa* kosimaan mielivää miestä mietitytti, josko kukaan nainen huolisi enää puolisoonsa miestä, jolla ei ollut varaa pukea vaimoaan viimeisen muodin mukaisesti:

mutta ovathan naiset tähän maailman aikaan niin viisaita jotta halveksivat köyhää kellonsoittajaa. Eiköhän tuo juuri ihme olekaan; enhän minä voisi puolisoani pukea, kuin sarkaan ja ruojuihin, kun muiden eukot ylvästelevät verassa ja Venäjän-nahka kengissä.<sup>605</sup>

<sup>601</sup> *Seitsemän veljestä*, 40.

<sup>602</sup> *Seitsemän veljestä*, 41.

<sup>603</sup> *Se oli sallittu* (1888), 82, 216, 194, 192 - 193, 202.

<sup>604</sup> *Elämän murhe*, 23.

<sup>605</sup> *Vaihdokas*, 10.

Onneksi työkykyisyydellä saattoi tätä puutetta korjata. Kosinta oli silti vaikeaa miehellä kuin miehellä, niinpä tässäkin kertomuksessa kosintahetkellä puhe sammalsi ja hikeä täytyi ehtimiseen pyyhkiä otsalta.

Samaisessa teoksessa köyhä ja orpo poika sekä varakkaampi papin poika olivat molemmat rakastuneet hyvinvoivan talon ainoaan perijättäreeseen. Järjellä orpo saattoi ajatella, ettei hän voinut edes toivoa puolisoskseen tyttöä, mutta silti

elätti hän rinnassaan tuota suloista tunnetta, kuitenkin virkkaamatta siitä kellekään mitään.<sup>606</sup>

Samaten F. E. Sillanpään *Renki*-kertomuksessa renki ei osannut puhua tunteista, vaikka päivänselvää oli, että piika ja renki olivat rakastuneet toisiinsa ja että yhteinen tulevaisuus odotti heitä. Tunteet tulivat esille hiljaisena hyväksyntänä ja tottumuksena toisen tapoihin.

*Tahdon voimassa* päähenkilön puolisoski oli katsottu naapurin tyttö, joka miellytti sulhasta suuresti. Eikä se ihme ollutkaan, sillä tyttö oli ”kookas, täyteäinen, kaunis”, siis hyvillä luonnonlahjoilla varustettu nuori nainen. Lisäksi hän oli sydämetään hyvä ja vilpitön sekä käytökseltään sävyisä.<sup>607</sup> Näin hän oli kunnollisen talonpoikaisen vaimon perikuva. Ruumiinrakenteeltaan hän kykeni työhön ja luonne oli sopuisan yhteiselämän kannalta oivallinen. Suomalaisissa sananlaskuissa talonpoikaisen vaimon ominaisuudet esitettiin samoiksi kuin miehen toisen parhaan ystävän, työhevosen, ominaisuudet. Ruumiinrakenteelta tuli olla vankka kyetäkseen hoitamaan työnsä ja jaksakseen rehkiä siinä, missä miehetkin; luonteenlaadun taasen oli hyvä olla sopuisa.<sup>608</sup> Näin paljastui samalla kuitenkin naiselle annettu suuri arvo, sillä työnteollahan sitä mitattiin.

Köyhä mies otti *Vaihdokkaassa* puolisoskseen naisen, joka oli varreltaan solakka ja lanteiltaan kapea. Naista saattoikin moittia terveydentilasta ja työhalunpuutteesta, kuten paikallinen juoruilija teki mainiten hoikkaa puolisoa kivuloiseksi ja laiskaksi. Vanha nainen toimitti kontitsijan tehtävää. Nämä olivat kyläyhteisössä kierteleviä henkilöitä, esimerkiksi hierojia tai kuppareita, jotka omien töidensä ohessa saattoivat asioida kositun tai kosijan luona kertoen näistä valheita tai kehuja. Kilpakosijat tai hyljätyt morsiamet saattoivat turvata tällaiseen apuun.<sup>609</sup> *Vaihdokkaassa* nainen ei kyllä sopinutkaan talonpoikaisen naisen rooliin<sup>610</sup>, ainakaan synnyttäjänä, vaan hän kuoli lapsivuoteeseen. Mies taasen oli ulkomuodoltaan parahultainen: uljas, roteva ja muutenkin reipas. Miestä voitiin työtä arvostavassa kulttuurissa moittia työhönkykenemättömyydestä. Niinpä kertomuksen miestä mainittiin kelvottomaksi kengäntekijäksi.<sup>611</sup>

Kosinta oli keskeinen juonirakenne myös runoperinteessä. Ylipäänsä tunteita korostavien näkemysten ja niitä esiin tuoneiden perinnejaljen on nähty

<sup>606</sup> *Vaihdokas*, 12, 83.

<sup>607</sup> *Tahdon voima*, 17.

<sup>608</sup> Kuusi 1954, 92.

<sup>609</sup> Heikinmäki 1981, 115.

<sup>610</sup> Kansan parissa toiveiden morsian oli sanomalehdessä esitettyjen ihanteiden mukaan vahva terveydeltään ja ruumiinrakenteeltaan. Häggman 1994, 136.

<sup>611</sup> *Vaihdokas*, 10, 13 - 14.

purkaneen painetta, jota suvun halu korostaa taloudellisesti järkevää avioliittoa aiheutti.<sup>612</sup>

Tunteista puhuminen ei vaikuttanut jokapäiväiseltä kertomusten henkilöiden maailmassa. Talonpoikaiskulttuuriin ei itse asiassa kuulunut tunteiden näyttäminen julkisesti ja yksityiset tärkeät asiat haluttiin pitää salassa. Toisiinsa mieltyneen parin oli soveliaampaa tuoda tunteensa ilmi toisilleenkin illalla vierekkäin kuin päiväsaikaan kaiken työn keskellä ja toisten nähden: välttämättä ei edes vastaan tullessa tervehditty tai muuten osoitettu kiinnostusta. Varsinkaan näin ei tehty, ellei toisen kiinnostuksesta ollut varmuutta.<sup>613</sup>

Gummeruksen *Merimiehen morsian* -kertomuksessa esitettiin sekä tunteet että hyveellisyys tärkeiksi avioliiton solmimisaikeissa. Päähenkilö-tyttö oli oppinut talonpoikaisen emännän hyveitä ja töitä äitinsä kuoltua. Hän hoiti lehmät, leipoi sekä laittoi ruokaa itselleen ja isälleen. Lisäksi hän osasi lukea ja veisata, mutta oli kokolailla hiljainen ja siivo. Niinpä ei ollut ihme, että talon torpparin poika oli rakastunut häneen. Nuorukainen oli vanhempiensa kuoleman jälkeen ansainnut leipänsä työssä kaupungissa ja merillä. Lisäksi hän oli työskennellyt päiväläisenä torpassa ja talossa. Näin hän oli osoittanut yhteisölleen olevansa kunnan mies. Miehen orpous korosti tietenkin oman työn merkitystä. Nuorukainen pyysi tyttöä lupaamaan itselleen rakkautensa ja niin tyttö teki. Muutoin tunteesta ei puhuttu, vaan tuleva pariskunta vain istui yhdessä rannalla; ”mutta eivät sanaa toisilleen sanoneet.”<sup>614</sup>

Hellät tunteet naista kohtaan saattoivat miehen hämilleen. Kun Jukolan Juhani kosi Venlaa, tuottivat tunteet ja niihin kuuluvat asiat ilmeisiä vaikeuksia. Juhani kynsi niskaansa, hikoili ja käveli edestakaisin miettiessään, että nyt pitäisi toimia. Kosiessaan vähäpuheinen mies tokaisi: ”olkoon sanottu” ja puristi naisen käden isoon kömpelöön kouraansa. Sopimuksen jälkeenkin mies tohti vain syrjäkarein tarkastella tulevaa puolisoaan.<sup>615</sup>

*Arkielämässä* renki joutui tarjoamaan useampaan otteeseen kihlajaishuivia, kaksimarkkasta ja hamerahoja piialle. Kyseessä olivat aika tyyppilliset kihlat. Tavallisesti ne olivat 1800-luvun lopulla sormus, silkkihuivi ja rahaa. Vuosisadan vaihteessa talollisten kihlalahjojen määrä lisääntyi. Yleensä kihlarahoja maksettiin kutakuinkin sata markkaa. Palkollisilla kuten kertomuksen rengilläkään ei usein sellaisiin ollut varaa, sillä piian vuosiansio 1900-luvun alussa oli 75 markkaa ja rengin 150 markkaa. Niinpä palkolliset saattoivat käyttää lainasormusta.<sup>616</sup> Työllään elävien kihlauksesta mainittiin *Korpelan Tapanissa*

Itkimme hetkisen kuin pienet lapset. Siinä oli kihlat siinä vierivät kirkkaina helminä ne hohtavat sormukset, ne helisevät kolikot, rotisevat satamarkkaset, joita rikkaat ja ylpeät käyttävät.<sup>617</sup>

<sup>612</sup> Tarkka L 2005, 200 – 201.

<sup>613</sup> Löfgren 1969, 32 – 33. Vertaa Shikalov 2007, 135 – 136.

<sup>614</sup> *Merimiehen morsian* (1863), 167

<sup>615</sup> *Seitsemän veljestä*, 302.

<sup>616</sup> Heikinmäki 1981, 98, 109 – 110, 107 – 108.

<sup>617</sup> *Korpelan Tapani*, 131 -132.

Raskaan työntekijän omanarvontuntoa tämäkin taasen kuvasteli. *Arkielämän* piika ajatteli, ettei mies ollut hänelle oikein sopiva: ”Sellainen hiljainen ja hidas.” Ahkera, työteliäs ja säästäväinen hän kyllä oli. Useamman vuoden ansiot rengillä oli säästössä, mutta pahinta oli, että hän vaikutti kitsaalta: ”Soikeana se penni hänen näpistään läksi.” Kihlautumista jouduttiin talossa odottamaan, sillä aina oli työesteitä lypsyllelähtöä ja muuta. Mutta koko ajan piika aavisti, että niin vain kävisi, että rengille hän joutuisi. Lopulta renki sai kihlautumisasian järjestettyä ja alkoi vielä halustakin puhua: ”Se halu, tuota, on noussut palavaksi.” Nainen sai huvin ja kihlarahoja, mutta silti tuntui ikävältä, kun ei saanut miehekseen sitä, kenet olisi halunnut.<sup>618</sup> Avioituminen näyttäytyi elämään kuulu-neena velvoitteena ja välttämättömänä vaiheena.

Juho Reijosen *Lautta-Jussin tyttö* -kertomuksessa korostettiin rakkauden tärkeyttä avioon astuttaessa vanhempien toiveiden sijasta. Eräällä isännällä oli takanaan kaksi vuotta kestänyt onneton avioliitto, joka oli solmittu vanhempien tahdosta, ei rakkaudesta. Sitten kun rakkaus osui kohdalle, ei mies ollut sitä ymmärtää. Kyseinen isäntä oli kuitenkin valmis puolustamaan hengellään tyttärensä nuorta hoitajaa ja halusi ryhtyä tämän suojelijaksi, muttei silti ymmärtänyt aluksi tunnetta rakkaudeksi.<sup>619</sup> Järki ja käytäntö olivat nekin asettua tunteiden edelle: isännästä tuntui aluksi varakas talontytär paremmalta vaihtoehdolta puoliso-kandidaatiksi. Todellisista tunteista kertoi kuitenkin se, että nuori ja suurisilmäinen tyttö sai miehen sanattomaksi. Myös K. J. Gummeruksen *Sovitus haudalla* -kertomuksessa tunteet näyttäytyivät henkilöille selittämättöminä. Talon tytär ja palkolliseksi otettu renki olivat heti ymmärtäneet toisiansa, vaikka eivät tunnettaan kyenneetkään nimeämään. Vasta myöhemmin renki oli käsittänyt tuntemuksen rakkaudeksi, joka oli ”ollut hänen sydämessään lämpimämpi kuin auringon valo”.<sup>620</sup>

K. J. Gummeruksen *Palkinto*-kertomuksessa mainittiin miehiä riivaavasta rakkaudesta kerrottaessa, että erään suutarin tyttären ”suuriin sinisiin silmiin oli moni nuorukainen liian syvään katsonut”<sup>621</sup>, ja näin oli käynyt myös suutarin palkolliselle.

Tunteiden asetteleminen paperille ei ollut sekään yksinkertaista. Juho Reijosen *Kaaperin kosinnassa* kynän käyttöön tottumattoman päähenkilön piti pyytää maisteria avukseen kosiokirjeen laadinnassa, ja jo tämä avunpyytäminen sai hikikarpalot nuorukaisen otsalle. Kertomuksessa avioituminen nojasi talonpoikaisen elämän realiteetteihin, ja kosiokirjeessä oli näin ollen syytä esitellä seikkaperäisesti kosijan koko varallisuus. Siinä lueteltiin hevosten, lehmien ja naskien eli sikojen, määrä sekä mainittiin että kanoja voitaneen hankkia. Peltojen suuruus, kylvöjen luku sekä omistus karjalaitumeen, niittyyn ja jonkinmoiseen kalaveenkin tehtiin tiettäväksi. Talon velattomuus mainittiin ja itsestä kerrottiin vii-

<sup>618</sup> *Arkielämää*, 58 – 60, 178 – 179.

<sup>619</sup> *Lautta-jussin tyttö* (1884), 114 – 115.

<sup>620</sup> *Sovitus haudalla* (1863), 36, 82.

<sup>621</sup> *Palkinto* (1863), 126.



naanmenemättömyys<sup>622</sup> sekä sopiva eli 27 vuoden ikä. Rakkaus taas määrityi talonpoikaiseen tapaan ja raamatullisesti halukkuutena osoittaa kiintymystä ja huolenpitoa puolisoa kohtaan sallimuksen niin katsoessa elämän loppuun saakka. Runoilla tai muilla maisterin tarjoamilla sanankäänteillä nuori mies ei halunnut ryhtyä kuvailemaan tunteitaan, koska arveli, ettei hän eikä puolisoehdokaskaan olisi niistä mitään ymmärtänyt.<sup>623</sup> Taloudellisesti ja tunteellisesti kunnollisesti rakennettu avioliitto teki molemmat puoliset onnellisiksi, kuten kertomuksessa myöhemmin kävi ilmi.

Toisin kävi *Arkielämää*-teoksessa, jossa talontyttären avioliittoa sääтели pelkästään käytäntö. Nuoren naisen rakkaus oli kohdistunut komeaan renkiin, mutta hän ajatteli, että tunteita ei pitänyt päästää valloilleen vaan oli tyytyminen elämän tarjoamaan säädyllisen rajoissa:

Ei ollut ihmisyyden teitä kulkiessa muuta edessä kuin ankara täytymys ja itsensä kieltäminen. Sen hän oli aina hämärästi tuntenut ja tuskitta tunsikin.<sup>624</sup>

Talontyttären avioituminen muodostui velvollisuuden täyttämiseksi; tunteille siinä ei ollut sijaa. Lisäksi se tapahtui vasta lähes pakon edessä eli vanhemman veljen ottaessa isännyyden talossa. Tällaisessa tilanteessa nuoret talon tyttäret usein joutuivat lähtemään kodin ulkopuolelle töihin ja monesti piiiaksi.<sup>625</sup> Kertomuksen naisella oli onnea, sillä hän avioitui suuren talon ainoan perijän kanssa ja pääsi talon emännäksi: ison talon tyttärenä hänellä oli vielä 25 vuoden iässä valinnan varaa. Yleensä miehet avioituivat naisia vanhempina ja 1700-luvulta 1800-luvulle siirryttäessä avioitumisikä yleisesti kohosi.<sup>626</sup>

Maatyöläisten kirjeissä 1800-luvun lopulla rakkaus näyttäytyi kiintymyksenä ja siihen kuulunut kaipuu olivat esillä.<sup>627</sup> Mutta *Arkielämän* Loviisan sulhasmies muotoili kirjeessään rakkauden yhteisen talonpidon näkökulmasta:

Ja se rakkaus on luojan säättämä välityskeino, että helpommaksi kävisi vierasten ihmisten yhteenlyöttäytyminen, joka ...on puolestaan tarpeen vaatima kaikkinaista tarkoitusta, niin kuin karjanhoitoa, talon ylläpitoa sekä moninaista yksityistä hyvää varten.<sup>628</sup>

*Vierasten yhteenlyöttäytyminen* viittasi sovittuun avioliittoon, joka perustui kaikin tavoin järkisyihin, ei rakkauteen pohjautuvaan valintaan. Talous ja yhteinen hyvä menivät tämänkaltaisessa tunteiden ja elämän määrittelyssä yksityisen edelle.

<sup>622</sup> Raittius oli kunnioitusta herättävä ominaisuus myös *Huutolaisissa* (s. 108): "viinaan menemätöin mies, onhan se kunnioituksen ansaitsema."

<sup>623</sup> *Kaaperin kosinta* (1884), 67 – 68.

<sup>624</sup> *Arkielämää*, 66 – 67.

<sup>625</sup> Markkola 2003, 141.

<sup>626</sup> Karjalankannaksella naiset avioituivat 1800-luvun puolivälissä keskimäärin 21 – 22 -vuotiaina, miehet taas kolme tai neljä vuotta vanhempina (25 – 26 -vuotiaina). Partanen 2004, 76 – 77. Lavansaareissa 1840- ja 1850-luvulla naiset avioituivat keskimäärin 22-vuotiaina. Moring 1999, 63. Torpparit avioituivat Houtskärissä vuosina 1817 – 1825 keskimäärin hieman vanhempina kuin talonpojat: torpparit 28,2 -vuotiaina ja talonpojat 26,8-vuotiaina. Moring 1994, 76 – 77.

<sup>627</sup> Saarimäki 2008, 17 – 19.

<sup>628</sup> *Arkielämää*, 71.

Kotitaloudessa tunteet ja niiden ilmaisu useasti tukivat vallitsevia rakenteita ja määrittivät ihmisten paikkoja toisiinsa nähden. Tunteiden kontrolloinnissa oli niin ikään kyse vallitsevien rakenteiden säilyttämisestä ennallaan.<sup>629</sup> Loviisan puolisonvalinta tuki käsitystä yhteisöllisesti määrittyvästä tunteesta: (koti)talous oli merkityksellisempi. Voidaan myös arvella hänen emännyydessään tukeneen myöhemmin samankaltaista toiminnan mallia suhteessa oman taloutensa jäseniin.<sup>630</sup>

*Puukkojunkkarissa* avioitumiseen sanoivat näkemyksensä myös vanhemmat. Erään talon tyttären isä ja äiti olisivat mielellään naittaneet hänet erään talonpojan vaimoksi, koska tuolla suvulla oli "[S]ellainen talo... ja Ella (poika) sen kuitenkin saa..." Talon perusteella sulhasehdokas oli myös kirinyt toisen ehdokkaan edelle. Tyttären toiveet lepäsivät kuitenkin aivan toisessa nuorukaisessa, joka oli "vahvararakenteinen ja jänterä".<sup>631</sup> Yleisestikin kylässä oli tiedossa naisen varsin vastahakoinen asenne vanhempien asettamaan ehdokkaaseen. Kaikki kääntyi kuitenkin lopulta hyväksi, sillä tulevalla pariskunnalla oli miehen äidin tuki puolellaan. Tietenkin tuleva anoppi tiesi siinä kuin kuka tahansa kyläläinen, että tyttö oli lähtöisin varakkaasta talosta. "Sulhasmiehen velaton talo sekä puhemiesten arvokkuus" vaikuttivat lopulta myös siihen, että morsiamen vanhemmat suostuivat mielihyvin puoltamaan tyttären aviosuunnitelmaa.<sup>632</sup> Tässä tapauksessa avioliiton ehtona oli vanhempien tahdon noudattaminen: avioliitto oli sopiva, jos taloudellisetkin näkökohdat tuli huomioitua. Ne olivat vanhastaan talollisille tärkeitä.<sup>633</sup>

Rakkaus satoi tunnollisen vaimon mieheensä *Mikkolan torpassa*. Ja olihan mies toki kunnollinen ja "armas" puoliso: rehellinen, toimielias ja säästäväinen.<sup>634</sup>

Työkykyisyyden ja käytännön lisäksi ratkaisi keskinäinen mieltymys elämänkumppanin valinnassa *Jussi Petterin naimisessa*. Rengin valittu oli häntä itseään parikymmentä vuotta vanhempi piika, jolla oli kaksi aviotonta lasta. Pariskunta viihtyi yhdessä ja nuorta miestä viehättivät piian työkuuntoiset otteet ja elämässä karttunut kokemus. Piika taas oli havainnut rengin ahkeraksi työntekijäksi ja aikoikin tätä ei niinkään mieheksi vaan toverikseen, jonka kanssa olisi mukavampi elättää lapsia kuin yksinään. Mitä ilmeisimmin naisen olisikin ollut vaikeaa kunnioittaa miestä aviomiehenään, koska oli huomattavasti vanhempi.<sup>635</sup> Samalla myös nuorukaisen isän arveltiin pysyvän ruuassa. Niinpä tulevas-ta appiukosta alkoi tuntua aivan sopivalle kyseinen naimisiinmenosuunnitelma. Vanha mies alkoi haaveksua, josko pariskunta vielä laittaisi kunnollisen mökin-kin hänen vanhan mökkinsä paikalle, kun sattui vaimokokelas "niin roimakka ja

<sup>629</sup> Näkemyksestä Broomhall 2008.

<sup>630</sup> Hella Wuolijoen Niskavuori -näytelmissä yksilön onni ja talon etu eivät myöskään kohdanneet. Joutjärvi 2003, 21 - 22.

<sup>631</sup> *Puukkojunkkarit*, 126, 153.

<sup>632</sup> *Puukkojunkkarit*, 179 - 181, 186 - 187.

<sup>633</sup> Taussi Sjöberg 1988, 62 - 63.

<sup>634</sup> *Mikkolan torppa*, 5.

<sup>635</sup> *Jussi Petterin naiminen*, 175. Erään pitäjän kirkkoherra epäili, etteivät puolisoitten keskinäiset suhteet toteutuneet rengin ja lesken avioliitossa, jossa renki oli vain nuorukainen ja leski hänen isoäitinsä iäkiä. Marklund 2000, 186 - 187.

hyvä ihminen.”<sup>636</sup> Toisin sanoen nainen oli ahkera ja kunnollinen työntekijä. Isän vakuutti vielä sekin, että elämän jatkuvuus oli turvattu, kun mökillä olisi pitäjä ja lapsia elämää jatkamassa.<sup>637</sup>

Avioitumiseen sovelias aika saattoi mennä ohitse, jos omista ja toisen tunteista ei päässyt selvyyteen. Näin kävi *Muistelma Savosta* -kertomuksen talontyttäreille ja rengille. Talontyttären maine kauniina ja työkuntoisena nuorena naisena oli kiirinyt kauas ja kosijoita riitti. Oikeaa ei kuitenkaan löytynyt. Niin mainekin hiljaiseen haihtui ja kauneus rapistui. Sopiva mies olisi ollut taloon otettu renki, mutta tunteita ei vain tullut otettua puheeksi. Renki arveli naisen haikaillevan herraa, nimismiestä tai senkaltaista ja talontytär taas epäili, ettei renki hänestä huoli. Niin elettiin saman katon alla naimisiin menemättä harmaahapsiksi asti, ja kun asia viimein tuli puheeksi, arveltiin että naimispuuhalle olisi jo koko kylän väki nauranut.<sup>638</sup>

Maria Jotunin *Vasten mieltä* -novellissa esitetyn näkemyksen mukaan oli kuitenkin hyvä kuunnella omia tunteita eikä mennä naimisiin muiden tahdosta tai talon miehettömyyden takia. Päähenkilö-nainen kertoi menneensä naimisiin kunnollisen ja hyvän miehen, varakkaan talollisen kanssa, ”kun toiset toimittivat”<sup>639</sup>, mutta hän ei ollut tullut onnelliseksi eikä tuntenut oloaan hyväksi avioliitossa, vaan totesi jälkikäteen: ”[r]akkaus, kun puuttuu, puuttuu kaikki.”<sup>640</sup> Ensimmäinen sulhanen oli ollut köyhä ja juoppo työmies, mutta ”sydäntä sillä oli.”<sup>641</sup> Tämän nainen olisikin ottanut, mutta järkisyöt pakottivat tekemään toisin, sillä juoppoine miehineen hän olisi todennäköisesti joutunut toisten elätksi. Mies oli itkenyt naisen perään ja nainen miehen, mutta avioliitossa talonpoikaisen elämän normit toteutuivat ja rakkaus sai jäädä sikseen käytännön mennessä edelle. Käytäntö oli sanellut myös erään mökkiläisen avioitumistarpeita *Arkielämää*-teoksessa hyvän työhmissen satuttua kohdalle: ”tuosta eukko otetaan, kun eukko tarvitaan, vaikka maksaisi sata markkaa.”<sup>642</sup>

Vanhemmalla iällä avioituneiden yhteiselämän aloittamisessa tunne näyttyi toisesta huolehtimisena ja avioituminen oli ennen kaikkea taloudellinen asia ja vanhuuden turva. Maria Jotunin *Rakkautta*-novellissa naisen kotona tekemä työ ja miehestä huolehtiminen olivat hänen kortensa yhteiseen kekkoon ja koko avioliitto oli vanhuuden taloudellinen pelastus, käytännöllinen ja arkinen asia. Elämän valinnoissa ei aina ollut sijaa tunteille, vaan oli sovittautuminen elämän realiteetteihin.<sup>643</sup>

Kertomuksissa arjen realiteetteja ei käynyt ohittaminen, vaan yhteiseksi hyväksi työskentely ja ahkeruus sekä työkuntoisuus korostuivat avioiduttaessa. Tunteet alkoivat silti saada koko ajan enemmän painoarvoa talonpoikaisissakin

<sup>636</sup> Jussi Petterin naiminen, 176.

<sup>637</sup> Jussi-Petterin naiminen.

<sup>638</sup> *Muistelma Savosta* (1885), 202, 206, 211 – 212.

<sup>639</sup> *Vasten mieltä* (1913), 12.

<sup>640</sup> *Vasten mieltä*, 14

<sup>641</sup> *Vasten mieltä*, 14.

<sup>642</sup> *Arkielämää*, 93.

<sup>643</sup> Tällainen elämän hallitsemattomuuden kokemuksen pohdinta on nähty tyypilliseksi modernin elämän tulkitsijoille. Niemi 2001, 77.

liitoissa, kuten edellä on osoitettu. Ne korostuivat myös 1800-luvun lopulla suosituissa arkkiballadeissa. Lauluissa haikailtiin todellisen rakkauden perään, eikä niiden sanoman mukaan avioliittoa tullut solmia sopimattoman kumppanin kanssa ja tunteita, vaan aidosta rakkaudesta. Niissä myös tuotiin esiin, ettei vanhempien valitsema työteliäs puoliso ollut välttämättä oikea sydämen valinta.<sup>644</sup> Ne korostivat samoja piirteitä, jotka olivat osittain myös kertomuksissa läsnä. Tunteet tai ylipäänsä niiden korostuminen elämässä ei ollut kuitenkaan 1800-luvun kansanvalistajien näkökulmasta suotavaa. Esimerkiksi arkkiveisuja kritisoitiin rakkausaiheista, joita pidettiin turhana tunteiden lietsomisena. Veisujen katsottiin edustavan sen luonteista kansanrunoutta, jota ei pidetty kunnollisena.<sup>645</sup>

*Elämän murheessa* rakkaushuolia potevaa nuorta miestä neuvottiin vanhaan tutun lääkkeen, työn, äärelle:

menet maalle, siellä on sinun työalaasi. Niin työ se on joka voimistaa, virkistää ja parantaa.

Nuori mies ymmärsikin, että maatöissä juuri tarvittiin sitkeitä ja uupumattomia työntekijöitä, joita eivät vastoinkäymiset lannista. Hän muisteli kotikylästään tuttuja ahkeria isäntiä ja häpesi omaa saamattomuuttaan. Hän ymmärsi myös, että hänen oli otettava oma paikkansa sukupolvien ketjussa ja jatkettava isänsä työtä suvun talossa ja jätettävä nuoruuden tunteelliset haihattelut sikseen.<sup>646</sup> Oli kyse myös miehuudesta: ei miehen tullut pikkumurheen takia kaatua. Samoin muistutti lukkari nuorukaista *Huutolaisissa*:

Miehen ei tule ensimmäisestä vastoinkäymisestä sortua, vaan hänen mielensä ja luonteensa pitää vakaantuman yhä miehuullisemmaksi, yhä lujemmaksi, jotta hän miehenä saattaa seisoa uusissa taisteloissa.<sup>647</sup>

## Rakkaus ja herrat

Yleensä oli tapana naida omasta kylästä tai ainakin samasta pitäjästä ja jos puolisoehdokas haettiin kauempaa, olivat motiivit taloudelliset. Kuitenkin 1800-luvun lopulla liikenneyhteyksien parantumisen myötä tuli yleisimmäksi hankkia puoliso kotipitäjää kauempaa.<sup>648</sup> Vieraat ja muualta tulleet kuten suutarinsälit ja kauppiamiehet kykenivät saamaan joidenkin naisten pään pyörälle kertomuksillaan vieraista paikoista ja suuresta maailmasta (sekä rikkauksistaan), eikä tarina talontyttären ja kiertolaisen rakkaudesta aina ollut tuulesta temmattu.<sup>649</sup> Ja vaarana oli, että nuori tyttö joutui varsinkin jonkin herran puheiden viekoittamaksi elätellessään toiveita varakkaasta elämästä ja herraskaisesta asemasta.

<sup>644</sup> Apo 1989, 278 – 279.

<sup>645</sup> Huhtala 1996, 239. Ylipäänsä eläytymiseen vetoava kirjallisuus on aina herättänyt vastustusta ja etäännyttäminen on nähty oikeaksi asioiden esitystavaksi.

<sup>646</sup> *Elämän murhe*, 166, 172.

<sup>647</sup> *Huutolaiset*, 141.

<sup>648</sup> Partanen 2004, 83; Heikinmäki 1981, 23 – 25.

<sup>649</sup> Häkkinen A 2005, 228.

Näin kävi *Lautta-Jussin tytössä* talontyttäreille, joka ennemmin kuin ryhtyä talon emännäksi päätti ottaa herran, "Enkperkin", ja päästä "matamiksi" (herran rouvaksi). Äiti tuki tyttärensä päätöstä. Hän nimittäin, uskoi kuten tytärkin, todeksi puheet suutarimestarin rikkauksista ja kertasi niitä mielellään, sillä miehen isä

on vaikka mikä ja hän itse niin äärettömän rikas. Hänellä on kotipuolella isot tuvat, salit semmoiset jotta ei seinä näy, kattoa kuulukaan--<sup>650</sup>

Tytärkin tiesi: "entäpä kolme kasa-aumaa ruista Kitka-ahon pohjoispäässä, joita ei milloinkaan puiduksi saada."<sup>651</sup> Rikkauden kuvaus oli saanut selvästi jutun ominaisuuksia ja mitä ilmeisimmin ei ollut ensimmäinen kerta, kun niistä kuultiin. Rikkaan herran toivominen puolisoiksi oli säätyajattelun näkökulmasta arveluttavaa: oli kyse ylempään statukseen tavoittelusta.

*Palkinto*-kertomuksessa taas esiintyi vale-herra, joka oli oikeasti varas ja rikollinen, mutta tekeydyttyään hovioikeuden virkamieheksi ja esiinnyttyään sulavakäytöksisenä herrasmiehenä hän oli luonut luottamukselliset välit kunnialliseen ja kylässään arvostettuun suutari-isään ja tämän tyttäreeseen. Tytär oli muutta mutkitta ottanut vastaan herran kihlauksen merkiksi antaman kultasormuksen. Myöhemmin paljastui, että mies oli varastanut sekä rahaa että sormuksen yhdeltä kylän isännistä ja vielä lavastanut kyläläiset syyllisiksi. Asian paljastuttua isä kuoli pian ja samoin kävi tyttären oikealle kihlatulle ja kertomuksen sankarille talonpoika-Kaarlolle. Tytär taas eli loppuelämänsä levottomana ja paikasta toiseen muuttaen.<sup>652</sup>

*Merimiehen morsiamessa* nimismies luuli valtansa ulottuvan niin pitkälle, että hänellä olisi oikeus saada valtoihinsa nuori talonpojan tytär. Hän oli kuitenkin väärässä. Aina-tyttö ei uskonut nimismiehen rakkauspuheita todeksi eikä syyttömään isään liittynyt kiristysuhkaus saanut naista taipumaan, vaan hän pakeni ahdistelijaa navetan ylisille.<sup>653</sup>

*Pentti ja Inka* -kertomuksessa isä ounasteli, että tytärtä kosimaan tulleet nuoret herrat olivat vain hänen omaisuutensa perään ja hän totesi, että

Minä en ole tytärtäni kasvattanut herroille, enkä ole työtä tehnyt sitä varten, että onnensa haaksirikoon joutuneet muutamissa päivissä hävittäisivät vaivojeni hiet.<sup>654</sup>

Isä ajatteli näin ollen, että herroille ei merkinnyt mitään tyttären onni tai suvun velvoitteet. Tosin tyttären henkilökohtaiset mieltymykset olivat isältä unohtuneet jo alun perin, kun hän oli kasvattanut tätä vaimoksi eräälle lautamiehelle.<sup>655</sup>

Kertomukset "herrojen" antamista tyhjästä avioliittolupauksista tai herrojen viekoittelusta liittyivät säädyllisen avioliitonihanteeseen. Niissä osoiteltiin soveliaita avioitumisen rajoja ja viitattiin siihen, ettei säädyttömyyteen tullut

<sup>650</sup> *Lautta-Jussin tyttö* (1885), 117

<sup>651</sup> *Lautta-Jussin tyttö*, 117.

<sup>652</sup> *Palkinto*.

<sup>653</sup> *Merimiehen morsian*, 174 - 175, 180.

<sup>654</sup> *Pentti ja Inka*, 84.

<sup>655</sup> *Pentti ja Inka*, 97.

sortua. Sitä oli oman säädyn rajojen koettelu muodossa tai toisessa: ihanteellinen henkilö pystyi vastustamaan kiusauksia. *Rautamiehessä* varakas herra oli vienyt kunnollisen ja kunniakkaan nuorukaisen morsiamen. Ilmeisesti raha oli houkuttanut naista, sillä mies kertoi myöhemmin, että "[e]i se siis ollut vikana, ettei minulla säädyssäni ollut kunniaa".<sup>656</sup> Nuorukainen oli onnettomuuden takia jättänyt kotikylänsä ja lähtenyt rautateille töihin. Herrat uhkasivat näin vanhaa järjestystä ja säädynmukaista avioitumista ja koko elämänkulkua. Kerronnan taustalla oli pelko muutoksesta ja vanhojen perinteiden häviämisestä.

*Elämän murheessa* talon nuori emäntä ei kyennyt hyveellisyyteen, kun tukki-herra houkutti. Tukki-kauppias oli vieras sääty-yhteiskunnan järjestyksessä, ja oli tehnyt isännän kireäksi. "Komea, kookas, viiksiniekka" saikin emännän pauloihinsa ja kohta perheessä oli yksi suu lisää elätettävänä. Tapaus ei muutoin johtanut perhesuhteiden muutoksiin.<sup>657</sup> *Irjassa* työnsankari ei kyennyt käsittelemään torjuttua rakkauttaan, vaan riutui ikävänsä ja menetti työhalunsaakin kokonaan. Mies oli talonpoikaisen miehen ihanteen perikuva ja olisi voinut tarjota opettajaksi yhteisöön tulleelle naiselle säädyllisen elämän emäntänä siistissä ja hyvin hoidetussa talossaan. Nainen ei kuitenkaan ollut valmis raatamaan miehen rinnalla yhteisen tulevaisuuden hyväksi, vaan hänen nähtiin pian jo kulkevan "metsäherran" kanssa.<sup>658</sup> Rahamiehet ja vieraat pelottivat talonpoikaisia miehiä, sillä he uhkasivat kyläyhteisön järjestystä sekä varakkuudellaan että sen mukana tuomilla mahdollisuuksilla viedä naiset mukanaan.

Tunteita tarkastelevat kertomukset määrittivät vanhastaan sopiviksi katsottuja tapoja ja toisaalta mahdollisuutta omien tunteiden kuunteluun sekä niiden mukaan toimimiseen. Tunteen merkitys *onnellisen* avioliiton solmimisperusteena korostui. Samalle ne kertoivat yhteisön elämään vanhastaan kuuluneista avioliiton solmimisista määrittäneistä taloudellisista puolista. Läsnä oli niin ikään muuttuneen maailman uhka. Kertomuksissa kohtasivat uudet ajatukset, yksilön mahdollisuudet ja suvun velvoitteet. Kerronta toi esiin muuttuvia käsityksiä, joiden toistuminen korosti avioliiton merkitystä ihmisten elämässä edelleen. Yhteiselämän tarkoitus oli huolehtia perheestä ja toimeentulosta eli työskennellä kaikkien yhteiseksi hyväksi. Parhaiten tämä tietenkin sujui puolisoitten ollessa toisilleen mieluisia.

Näin kertomukset toimivat osittain samoin kuin arkkiveisut, jotka osallistuivat 1800-luvun lopun modernin ihmisen toiminnan määrittämiseen. Ne korostivat rakkautta uuden, vapaan ihmisen sekä tasa-arvoisemman yhteiskunnan perustana.<sup>659</sup> Arkkiveisujen yleisöä oli eritoten rahvas; proosakirjallisuus toimi myös laajemman julkisuuden alueella. Tällöin sen tehtävä oli aluksi ennen kaikkea kertoa talonpoikaisesta tavasta ja perinteestä sivistyneelle yleisölle sekä toisaalta luoda olemisen tavasta yhtenäistä kuvaa talonpoikaiselle perustalle rakentuvalla kansallisella kulttuurilla. Tietenkin kyse oli yhtä lailla talonpoikaisten

<sup>656</sup> *Rautamies* (1887), 17.

<sup>657</sup> *Elämän murhe*, s. 66 – 67.

<sup>658</sup> *Irja*, s. 64.

<sup>659</sup> Huhtala 1996, s. 248.

käsitysten ja ajattelutapojen eli perinteen säilyttämisestä ja siirtämisestä eteenpäin.

## Kunnollinen puoliso; säädyllinen avioliitto

### Näppärä emäntä ja ahkera isäntä

Arjen käsityksissä sosiaalinen kontrolli, yhteisön käsitykset ja vaatimukset olivat ohittamattomia. Siirtyessään sukupolvelta toiselle tavat olivat muuttuneet perinteiksi, joista luovuttiin hitaasti ja vastahankaisesti. Niihin vaikutti arjen käsityksiin iskostunut uskonnollissävyytteinen etiikka, vaadittujen tapojen toteutus. Kuitenkin päällimmäiseksi nousi useasti selviäminen arjen realiteeteista.

Naisen elämässä emännuus oli arvoa kohottava ja näin ollen tavoittelemisen arvoinen asema. Erityisen emännän aseman sai vain talon emäntä: torpparin tai mökkiläisen vaimoa ei tällä tavoin emännän statuksella varustettu. Avioituminen ei vanhastaan ollut pelkästään yksilön omia tarpeita ja tavoitteita varten, vaan sillä oli merkitystä koko kotitalouden, perheen ja suvun kannalta. Kyse oli talouden resursseista ja niiden lisäämisestä sukujen liiton kautta.<sup>660</sup> Lisäksi taloudellinen yksikkö oli ennen kaikkea kotitalous, ei niinkään perhe, kun puhuttiin talonpoikaisista kokonaisuuksista. Isäntää ja emäntää tarvittiin yhtä lailla taloudenpidossa ja sen työtehtävien hoidossa. Tosin isännän rooli oli lainsäädännöllisesti väliaikaisesti korostunut vuoden 1734 lain naimakaaren mukaan ja tehnyt vaimon aseman alisteiseksi mieheen ja sukuun nähden ennen kaikkea avioliiton solmimisen näkökulmasta.<sup>661</sup> Esko Virtalan *Se oli sallittu* –kertomuksessa vieraisille poikennut nuorukainen kehui talontyttären ruuanlaittotaitoa: ”Kylläpä sinä osaat näppärä olla. Sinusta tulee hyvä emäntä.”<sup>662</sup> Emännän taipumukset viittasivat tulevaisuuteen emäntänä. Mieluinen miniäehdokas oli sellainen, joka suoriutui vaativistakin kotitalouden tehtävistä. Naisen työtaitoihin kiinnitettiin jopa enemmän huomiota kuin miehen.<sup>663</sup> Samaisessa kertomuksessa Peltolan emäntä oli naapurin emännän mielestä hankkinut paikkansa toimillaan:

Voi täällähän näyttää kaikesta, että emäntä on huolellisesti työnsä tehnyt, paremmas-  
ti kuin monessa muussa talossa, missä on nuori ja vielä hyvissä voimissa oleva emän-  
tä.<sup>664</sup>

Kuitenkin vanha emäntä katsoi jo tarvitsevansa apuvoimia eli nuoren ja kykenevän miniän: ”joka olisi raitis ja notkea liikkeissään, ahkera ja taitava työssään.”<sup>665</sup>

<sup>660</sup> Sarmela 1981, 11.

<sup>661</sup> Ollila 1998, 48 – 50.

<sup>662</sup> *Se oli sallittu*, s. 31.

<sup>663</sup> Heikinmäki 1981, 29.

<sup>664</sup> *Se oli sallittu*, 176.

<sup>665</sup> *Se oli sallittu*, 177.

Naista tarvittiin kotitaloudessa kovaksi työntekijäksi. Yhtä lailla sulhasen toivottiin olevan vahva ja toimelias.<sup>666</sup>

Emännyydellä vaimo myös ansaitsi asemansa taloudessa ja yleistä kunnioitusta yhteisössä. *Korpelan Tapanissa* kerrottiin:

Kyllä se Ruokolan emäntä on järkevä niin ja oppinut talouden hoitaja. Sillä on kaikki järjestyksessä. Vaan se ei nukukaan viimeiseksi.<sup>667</sup>

Taloudessa renkinä työskennellyt mies oli nähnyt, kuinka emäntä oli myös sovinollinen eikä turhia puhunut. Lisäksi hän oli isäntää kohtaan lempeä eikä ollut millään muotoa halukas pahoittamaan tämän mieltä. Pariskunta oli keskenään sopuisa ja tasavertainen muutoinkin: ”ne kaikki asiat tuumii keskenään.”<sup>668</sup> Toisen talon vanha isäntä sanoikin, että hyvä emäntä tosiaan oli ”puolen talouden arvoinen”<sup>669</sup> ja että puheena olleen talon isäntä ei enää edes talossaan olisi, jos hänellä ei tuollaista emäntää olisi. Viimeisen seikan isännän tiedettiin itekin myöntävän.<sup>670</sup> Hyvä emäntä oli talonpoikaistalon toimeentulon kannalta välttämättömyys ja emännyyteen kykenevyys oli hyvän vaimon ominaisuus.

*Isäntä*-kertomuksessa epäiltiin, että jos miestään kehuva vaimoa ei olisi ollut, ei olisi taloudestakaan ollut kehumista. Vaimon oli oltava miehen lohtuna pienimmänkin vastoinkäymisen kohdatessa.<sup>671</sup>

*Naavalan Taavetissa* nuori mies sai Taavetin sisaresta kunnollisen emännän itselleen. Nuori nainen oli oppinut kotonaan monenlaiseen työntekoon ja kankuriksi (kutojaksi). Tämän emännän myötä nuorukaisen talossakin ”kaikki paikat toisenlaiselta näkymään rupesivat”.<sup>672</sup>

Miehen tukena oleminen oli näin ollen vaimon elintärkeä tehtävä koko kotitalouden näkökulmasta. Kertomukset todensivat sekä kansanomaisen ajattelun että yhteiskunnallisen ideologian käsitystä. *Lain varjolla* -teoksessa talonpojan vaimo oli oppinut rakastamaan miestänsä entistä syvemmin ymmärrettyään, kuinka tämä oli hänen ja heidän yhteisen toimeentulonsa vuoksi kärsinyt ja ahertanut. Vaimo käsitti, että mies tarvitsi rakkautta jaksakseen ja ymmärsi roolinsa miehensä voimanlähteenä.<sup>673</sup>

Koska avioliitto oli kansan ja yhteiskunnan tukipylväs, oli tärkeää määritellä ja tehdä tiettäväksi yhä uudestaan miehelle ja vaimolle kuuluvat tehtävät sekä säädellä koko heidän yhteistä elämäänsä. Näitä asioita kirkko toi esille hengellisessä kirjallisuudessa ja kaikenlaisissa painatteissa kuten lehdissä ja avioliittoppaissa, jotka tosin oli suunnattu erityisesti kaupunkilaiselle sivistyneelle väelle. Yhtä lailla proosakirjallisuus kertoi avioliiton arjesta ja puolisoitten työnjaosta. Vaikka tämä oli tyypillistä sivistynyttä kaupunkilaista kuvaavalle kirjallisuudelle.

<sup>666</sup> Vienan Karjalassa varallisuus tarkoitti ensisijaisesti työkykyä. Tarkka L 2005, 200.

<sup>667</sup> *Korpelan Tapani*, 68.

<sup>668</sup> *Korpelan Tapani*, 68.

<sup>669</sup> *Korpelan Tapani*, 68.

<sup>670</sup> *Korpelan Tapani*, 68.

<sup>671</sup> *Isäntä* (1890), 325.

<sup>672</sup> *Naavalan Taavetti*, 47.

<sup>673</sup> *Lain varjolla* (1909), 193.



delle, olivat avioliittoasiat itsestään selvästi arkeen ja elämään kuuluvia myös talonpoikaiselämää kuvaavissa kertomuksissa. Julkisuudessa esiin nostetuilla avioliittoon ja perheeseen liittyvillä käsityksillä oli oma vaikutuksensa. Ihanteellisimmillaan avioliitto muodostui pariskunnan keskinäiseksi harmoniaksi, joka turvasi hyvän elämän kuten *Se oli sallittu* -kertomuksessa, jossa eräs pariskunta ”aviomiehenä ja –vaimona, toistensa rakastamina, asuvat yhteisessä kodissa toisiansa varten ja nousevaa sukupolvea varten”. Lisäksi tämä mies ja hänen vaimonsa (talollinen ja talon tytär) täyttivät itsekkin kaikki ihannepuolison tunnusmerkit: mies oli kaikin puolin kelvollinen ja rohkea, nainen taas lempeäluontoinen, töissäään huolellinen ja ahkera sekä toimissaan näppärä.<sup>674</sup> Myös K. J. Gummeruksen kertomus *Palkinto* tuki säädylisen avioliiton arvoa. Siinä suutarimies esitteli, että

sopimaton on ainoastaan se pariskunta, jossa mies ja vaimo ovat eri säätyä, jossa kumpikin tuo yhteiseen kotiinsa eri tapoja, eri vaatimuksia, mutta otollinen Jumalalle ja ihmisille on se pariskunta, jossa molemmat ovat yksisäätyisiä, yhtä sivistyneitä, samoissa tavoissa kasvatetut, vaikka ei kummallakaan olisi mitään tavaraa.<sup>675</sup>

Alisteisuus ja miehen valta vaimoonsa ja lapsiinsa omassa talossaan olivat korostuneet 1700-luvun avioliitto-retoriikassa<sup>676</sup>, jossa puhuttiin *miehen* talosta. 1800-luvulla talonpojasta ja emännästä tuli ihanteelliset yhteiskuntajärjestystä tukevat peruspilarit avioliittoa koskevassa keskustelussa. Miehen valta talossaan oli edelleen itsestään selvää, mutta puhuttiin *heidän* talostaan. Naisesta emäntänä ja kodin hengittäjänä tuli tärkeä ja ennen kaikkea moraalinen vastavoima talon dynamiikassa. Ihannevaimon rooliin kuului moraalinen ylemmyys ja anteeksiantavuus ja tehtäviin ennen kaikkea lohduttaa, rakastaa ja sivistää karkeaa aviomiestä.<sup>677</sup>

*Lautta-Jussin tyttö* -kertomuksessa naisen ja miehen tunnesuhteet avioliitossa esitettiin ajan vallitsevien, Raamattuun nojaavien käsitysten mukaisiksi.<sup>678</sup> Naisen tuli olla sydämeltään lempeä voidakseen parantaa miehen kokemat kolut, sillä mies oli altis kovan iskun sattuessa murtumaan kokonaan, vaikka hän pienet vahingot kesti. Nainen taas mukautui elämän rasitteisiin helpommin. Koska miehen mieleen katkeruus jäi helposti jäytämään, oli vaimon oltava altis ymmärtämään tätä, lohdutettava ja näin lievitettävä katkeruutta. Vaimon oli syytä mukautua miehen tahtoon, mutta miehenkin kannatti kuunnella vaimoaan ja ottaa opiksi. Kertomuksen isäntä oli ymmärtänyt perinteisesti miehen roolin ja halusi olla vaimonsa ja lapsensa suojelija.<sup>679</sup> Nainen käsitettiin tunteiden asiantuntijaksi: käytännöllisempi mies taas saattoi tunteiden voimassa eksyä harhateille kuten pullon äärelle. Näin vaimon tehtävänä oli juuri karkeuden poistaminen miehestä avioliittoideologian mukaisesti lempeydellä ja moraalisel-

<sup>674</sup> *Se oli sallittu*, 223, 220.

<sup>675</sup> *Palkinto* (1863), 127.

<sup>676</sup> Koskee parisuhdeväkivaltaa käsitelleissä oikeustapauksissa esiin tulleita näkemyksiä.

<sup>677</sup> Marklund 2004, 42, 44 – 45, 21, 62, 67.

<sup>678</sup> Vertaa Räisänen 1995, 86.

<sup>679</sup> *Lautta-Jussin tyttö*, 102, 123.

la hienostuneisuudella.<sup>680</sup> *Tahdon voimassa* isäntää lohdutti elämän kovin kohdella lempeä vaimo. Samoin pariskunnan pojan pelasti juoppoudesta vaimon kärsivällisyys ja usko miehensä perimmäiseen hyvyyteen sekä kykyyn muuttaa elämänsä suuntaa.<sup>681</sup>

Ukkoutuminen teki miehelle hyvää Päivärinnan *Pelastettu*-kertomuksessa:

Hänen vaimonsa vaikutti ikään kuin jollakin tenhovoimalla kapteenin synkkään ja karkeaan mielenlaatuun. Hänestä katosi kaikki kärtyisyys ja umpimielinen jurous ja hän lauhkeni lakeaksi kuin lammas.<sup>682</sup>

Lisäksi mies vaimonsa tuen avulla ymmärsi, että elämässä oli valopuoliakin eikä se ollut alituista taistelua luonnonvoimien kanssa.<sup>683</sup>

Perheellisyys ja elämäntoveruus antoivat uudenlaista merkitystä erään rengin elämään *Arkielämää*-teoksessa. Miehestä tuntui kuin hänen oma ihmisarvonsakin olisi kohonnut lapsen synnyttyä, kun oli vielä vierellä oma, armas puoliso:

Hän ei ollut paljas renkimies enää, vaan perheen isä, vaimonsa apu ja turva, niin kuin tuo vaimo puolestansa oli hänen apunsa ja turvansa. Ja kalliilta tuntui hänestä se ihminen, se hänen elämällensä vasta sen arvon antoi.<sup>684</sup>

Avioliitto-oppaissa miehen tehtäväksi määrittyi elatuksen hankkiminen ja hyödyksi oleminen kotona. Vaimoa tuli kaikin tavoin kunnioittaa ja rakastaa. Häntä piti myös viihdyttää omalla seurallaan ja sivistää lukemalla hänen kanssaan kirjoja.<sup>685</sup> Talonpoikaisessa arjessa aika kului paljolti työn parissa molempien puolisoien hankkiessa yhdessä toimeentuloa. Oman omaisuuden hallintaan oli vanhastaan oikeus myös naisella. Lainsäädännön mukaan vaimon suku huolehti myötäjäisten muodossa avioon menevän tyttärensä tulevasta elatuksesta. Käytännössä miehen rooli perheen pääasiallisena elättäjänä korostui eikä nainen voinut saada tuottajan arvoasemaa, joka miehelle lankesi luonnostaan. Yleensä mies oli maanomistaja ja omisti perintömaan ja oli pääasiallinen taloudellisen vastuun kantaja. Avioituessaan nainen tuli miehen edusmiehisyuden alaiseksi ja sai tämän säätyaseman. Naimattomana nainen oli holhouksenalainen iästään riippumatta.<sup>686</sup>

Juhani Ahon *Papin rouvassa* papin puoliso vieraili joka kesä katsomassa talonpoikaisen pariskunnan onnea. Talon tytär ja renki elivät onnellisessa liitossa.

<sup>680</sup> Marklund 2004, 71. Vanhastaankin kristillisessä ajattelussa kunnollinen aviovaimo kevensi miehen taakkaa sekä muutoinkin lohdutti. Suolahti 1993, 43.

<sup>681</sup> *Tahdon voima*, 7.

<sup>682</sup> *Pelastettu* (1890), 100.

<sup>683</sup> *Pelastettu*, 100.

<sup>684</sup> *Arkielämää*, 144.

<sup>685</sup> Räisänen 1995, 96 – 99. Räisänen katsoo, että oppaat perustuivat aatteille ja ihanteille, jotka olivat aikalaisjulkisuudessa tyyppillisiä, eivätkä ne olleet ihmisten arkielämästä irrallaan. (s. 25 – 26.) Opaskirjallisuus kosketteli kuitenkin ennen kaikkea sivistyneen kaupunkiväen arkea.

<sup>686</sup> Pylkkänen 1990, 280 – 288, 252. Häggman 1994, 137. Ainoastaan leskenä naisella oli vapaus holhouksesta. Leskeydestä laajasti Toivanen 2005.

Papin rouvan keskustelukumppani näki heidän onnensa avaimiksi sen, että pariskunta työskenteli yhdessä. He olivat toisensa toimiin perehtyneitä ja saivat toisen kädenjäljestä iloa. Näin he saattoivat ymmärtää toisiaan ja täydentää toinen toistaan askareissaan.<sup>687</sup> Alueella, jota teos kuvaa (Savo-Karjala), olikin tavallista hoitaa tilan työt yhdessä. Luonnollisen työjärjestyksen mukaan miehet hoitivat raskaammat työt, mutta naiset osallistuivat kaskiviljelyn kevyempiin töihin, heinäntekoon ja viljanviljelyyn.<sup>688</sup>

Maatyönjako oli yleisesti sukupuoleen sidottua. Mies oli ruumiillisesti sopiva raskaimpiin maataloustöihin, ja useat voimaa vaativat työt kuuluivat luonnollisesti hänelle. Avioituminen oli näin myös taloudenpidollinen asia: monesti oli kyse yksinkertaisesti työntekijöiden tarpeesta ja siitä, että taloudessa oli huollettavia ja sairaita.<sup>689</sup> Tästä luonnollisesta seikasta johtuen täysin miehettömät talot olivat sula mahdottomuus. Niinpä esimerkiksi *Muistelma Savosta* -kertomuksessa miehen tarve talossa esitettiin ilmeiseksi. Isännän kuoltua emäntä ja tytär pohtivat, että miten nyt tultaisiin toimeen, kun yleisesti tunnettua oli, että ”paha on naisetön talo, mutta miehettömän talon elämästä ei tule niin mitään”<sup>690</sup>. Mies oli taloudessa korvaamaton, ja naisten kysymys kuului: ”Kuka nyt kasket polttaa, heinät niittää ja tekee kaikki talon työt?”<sup>691</sup> Pohdintojen jälkeen taloon otettiin renki, joka oli kunnollisen miehen väarti ja ahkera. Hän ennätti saada nopeasti aikaan enemmän kuin isäntävainaa itse oli konsanaan ehtinyt. Taloa oli pian rengin saapumisen jälkeen kunnostettu ja viljelyä uudistettu. Kolmenkymmenen ahkeran työvuoden aikana renki ansaitsi isännän aseman talossa. Niinpä talontytär lupasi talon renkinsä perillisille, koska kaiken oikeudenmukaisuuden mukaan isän tekemän työn hedelmät heille kuuluivat.<sup>692</sup> Toisessa miehettömässä talossa taas oli usea vuosi isännän kuoleman jälkeen naisten talous ”yhä vain korjaantumaan päin”.<sup>693</sup>

### Avioliiton vaikeudet ja käännteiset roolit

Elämää varsin keskeisellä tavalla määrittävinä avioliitto ja puoliso herättivät monenlaisia tuntemuksia. *Punaisessa viivassa* mökin isäntää korpesi vaimo. Usein hän salaa huokaisten mielti, miksi tällainen ongelma piti elämässä olla, joskus hän sitä nureksi julkisestikin. Selitykseksi hän ei ollut kuitenkaan keksinyt parempaa kuin sen, jonka hänen isävainajansa oli antanut. Tuon sananparren mukaan vaimo oli sekä taivaan ilo että helvetin tuli. Mökin mies ymmärsikin, ettei ilman vaimoa voinut olla. ”Akaton mies – kuin hännätön susi.”<sup>694</sup> Luonnotontahan se olisi ollut. Mökkiläisen vaimo taas oli nähnyt herrasväen elämää oltuaan

<sup>687</sup> *Papin rouva*, (1893), 190.

<sup>688</sup> Waris E 1999, 107 – 108.

<sup>689</sup> Waris E. 1999, 102. Karjalaisissa tuomiokirjoissa esiintyi 1700- ja 1800-luvun vaihteessa ”naimiskaupan” käsite ja kyse oli tällöin paljolti sukujen liitosta.

<sup>690</sup> *Muistelma Savosta* (1885), 203.

<sup>691</sup> *Muistelma Savosta*, 204.

<sup>692</sup> *Muistelma Savosta*, 206 – 212.

<sup>693</sup> *Vaihdokas*, 134.

<sup>694</sup> *Punainen viiva* (1909), 26 – 27.

nuorena lukkarin luona heinätöissä ja kai hän oli silloin haaveillut paremmasta. Elämässä oli käynyt toisin:

Kaikki se koreus ja hauskuus oli iäksi kadotettu, kun joutui Topille vaimoksi.<sup>695</sup>

Miehen onnettomuudeksi oli puolison valinta kääntynyt *Huonona aikana* -kertomuksessa, jossa mies arveli, että oli kokonaan vaimon syytä, millaiseen taloudelliseen ahdinkoon tilalla oli ajauduttu. Vaimo oli huvittelunhaluinen ja tuhlaavainen. Työt saattoivat jäädä hoitamatta kahvia keittäessä ja haaveillessa. Niinpä mies sanoi vaimolleen, kun tämä mietti, miten heidän lopulta käy:

Mihinkäs, kuin mieron tielle, johan sen kauan olen nähnyt, eli ainakin siitä asti, kuin sinut taloon toin.<sup>696</sup>

Tuossa kertomuksessa onnettomuuden synnä oli taloudellinen ahdinko. *Arkielämässä* erään talollisen avioliitto taas oli muuten jäähtynyt. Vanhemmalla iällä solmittu liitto oli riitaisa: "Sotkuinen oli ollut kuin pahainen lankavyyhti." Mies mieltikin, jotta ei "sitä toisen kanssa olemisiin oikein totu..."<sup>697</sup> Santeri Alkion *Salliman oikkuja* -kertomuksessa pariskunnan elämää varjosti suunnaton köyhyys ja kaikinainen elämän onnettomuus, joka alkoi mökin palosta. Vaikka isäntä kyllä myönsi, ettei heistä, hänestä tai vaimosta, kummastakaan oikein ollut työntekijäksi. Vaimo ei osannut tehdä käsityötä eikä mies itsekään ollut kädentaitoinen: hän kykeni vain välttämättömän maatyön tekemiseen. Asia oli niin "etteivät he oikein toimellisia ja kykeneviä olleet kumpainkaan."<sup>698</sup> Näin ollen talous ei ollut parhaimmalla tolalla edes ennen lopullista iskuja, kodin menetystä. Lapsia pariskunnalle oli siunaantunut enemmän kuin he oikeastaan pystyivät kunnolla elättämään.

*Papin rouvassa* talonpojan pojasta papiksi kohonneen miehen elämän "päämaali" oli ollut papin tyttären "omistaminen", ja tämän tavoitteen saavutettuaan oli hän "voitostaan" ylpeä. Vaikka mies oli varma itsestään ja itserakas, asetti hän kuitenkin aina "vaimonsa yläpuolelle itseään, piti häntä itseään viisaampana ja sivistyneempänä."<sup>699</sup> Tällaiseen suhtautumiseen vaikutti luonnollisesti syntyperäinen sääty. Mies oli kohonnut asemaansa, vaimo taasen syntynyt oppisäätyyn. Vaimolle avioliitto oli pettymys. Hän koki, ettei heillä miehensä kanssa ollut mitään yhteistä. Avioon hän olikin mennyt enemmän äitinsä kehotuksesta kuin omasta halustaan.<sup>700</sup> Avioliiton onnettomuudeksi vaimon näkökulmasta näyttäytyi taustojen ja tapojen erilaisuus, kuten tuli näkyviin hänen tiuskahtaessa miehelleen: "Sinä olet kömpelin, tyhmin ja sivistymättömin mies maailmassa."<sup>701</sup> Avioliitossa vaadittiin ymmärrystä kumppanin työtä koh-

<sup>695</sup> *Punainen viiva*, 17.

<sup>696</sup> *Huonona aikana*, 183.

<sup>697</sup> *Arkielämää*, 150.

<sup>698</sup> *Salliman oikkuja*, 234.

<sup>699</sup> *Papin rouva*, 371.

<sup>700</sup> *Papin tytär*, 134 - 135.

<sup>701</sup> *Papin rouva*, 376. Vaikeaa ja tuhoisaa avioliittoa kuvasi myös Minna Canthin *Hanna* ja Lehtori Hellmanin *vaimo*.

taan ja sivistyneen liiton edellytyksiksi esitettiin myös vakaumukselliset, uskonnolliset ja sivistykselliset seikat.<sup>702</sup>

Maila Talvion *Ailissa* torppari katsoi avioliittonsa epäonnistuneen väärän vaimon valinnan takia:

Oli kanssa oma syyni, kun ryhdyin sellaista nuorta ja koreaa herraväen piikaa naimaan! Hissakan sain! Parempi olisi ollut, jos olisin ruvennut kauppoihin reilun, taisaisen talonpoikaisihmisen kanssa.<sup>703</sup>

Avioliitossa, jossa puolisoiden välinen työnjako oli jo muutenkin epäselvä, ei mies saanut vaimoltaan kaipaamaansa tukea ja ymmärrystä eivätkä kunnollisiksi ja harmonista järjestystä ylläpitäviksi ymmärretyt roolit eivät toteutuneet. Kauppi-Heikin *Laarassa* vaimo oli ottanut talon hoidon omiin käsiinsä ja piti miestänsä tiukan valvonnan alla. Tällöin ei mies tuntunut voivan muuta kuin tarttua pulloon, kun taas miehen rooliin sovittautunut vaimo otti miestänsä joskus tukasta kiinni.<sup>704</sup> Miehellä oli vanhastaan ollut kotikurioikeus, joka antoi hänelle vallan vaimoonsa, lapsiinsa ja palkollisiinsa. Tähän sisältyi myös oikeus määräysvallan säilyttämiseen väkivalloin: vaimoa saattoi ojennusmielessä lyödä joutumatta edesvastuuseen<sup>705</sup>. Avioliitossa ei silti voinut käyttäytyä miten vaan, koska liittoja valvottiin paikallisyhteisöissä.<sup>706</sup>

Kuitenkaan puolisoiden roolien vaihtuminen ei ollut tuntematonta varhemmillakaan vuosisadoilla.<sup>707</sup> Myös kansanrunoudessa vaimokuri oli suosittu aihe, sillä se palautti perheen sisäisen järjestyksen. Toisaalta päinvastaista – vaimon astumista miehen paikalle jopa lyömään miestänsä – kuvanneet runot kertoivat hirviömäisistä vaimoista ja heikoista miehistä. Kummatkin olivat yleisen ihanteen vastaisia ja jumalan asettaman järjestyksen kyseenlaistajia.<sup>708</sup>

*Seitsemässä veljeksessä* Kekkurin torpan valtasuhteet olivat kaikkea muuta kuin huoneentaulun järjestyksen mukaiset. Jukolan Timolla oli tiukka kuri ”hallitsemassaan” torpassa. Kuitenkin hänen sanottiin pitävän vaimostaan, vaikka välillä

pöllähtelikin hänen tukkansa kiivaan puolison jykevissä kourissa; sillä hyvä ei ollut häntä vastaan ylvästellä.<sup>709</sup>

Tottelemattomuutta oli miehen aina kekrin aikoihin kylällä hankkima humalatiila ja jääminen teille tietymättömille useaksi päiväksi. Erään tällaisen retken jälkeen mies sai taas tuntea, kenen tahtoa torpassa oli kuunneltava. Vaimo löylytti miestänsä siihen tapaan, että tämä katsoi parhaaksi lymyillä tallin parvella pa-

<sup>702</sup> Räisänen 1995, 96 – 99.

<sup>703</sup> *Aili* (1897), 281.

<sup>704</sup> *Laara*, (1893), 115 – 117.

<sup>705</sup> Häggman 1994, 137. Tosin vammojen aiheuttamisesta voitiin tuomita sakkoihin. Tämä kohta oli lakiin kirjattu jo 1290-luvulla. Pyllkkänen 1991, 83.

<sup>706</sup> Esimerkiksi Marklund 2004, 21.

<sup>707</sup> Katso Liliequist 2002.

<sup>708</sup> Lövkrona 1999, 28

<sup>709</sup> *Seitsemän veljestä*, 330.

himman ylitse. Torpan rauha säilyi, kun kunnioitti vaimoansa, hoiti työt hyvin eikä poikennut krouviin edes kerran vuoteen, kun oli ottanut itselleen tuliluonteisen ja hallitsemishaluisen eukon.<sup>710</sup> Vaimoltaan piilotteleva mies oli yleisen ihanteen vastainen. *Seitsemän veljestä* kyseenalaisti näin koko vanhan yhteiskuntarakennelman normistoineen. Vaimon silmien alla ei tosin ollut miehen syytä ryypätä Juhani Ahon *Rautatiessä*kään.<sup>711</sup> Kertomusten roolien vaihtamisessa oli kyse ikiaikaisen järjestyksen kustannuksella pilailemisesta ja sen kyseenalaistamisesta tällä tavoin.<sup>712</sup> Samalla ne osoittivat käänteisellä tavalla oikean tavan elää avioliitossa. *Seitsemän veljeksien* Juhaniin taloudessa vallitsi puolisoitten kesken mukava tunnelma. Tosin välillä oli riitaista, sillä molemmat olivat suustaan kovia ja vaimo vielä mainittiin riiteleväiseksi. Kuitenkin mieskin osasi tarpeen vaatiessa korottaa ääntään ja käskää vaimonsa ”vajeta paikalla”, sillä hän tiesi, että itse jumala oli antanut tälle heikomman järjen. Silloin vaimo antoi miehensä mellastaa ja katseli syrjästä piikansa kanssa naureskellen, kun mies manaili kohtalooaan: että oli itse jumala ”antanut ja kiinteästi määrännyt” hänelle tuon kerassaan omavaltaisen puolison.<sup>713</sup> Emännän ja piian naurussa kääntyi talon huoneenhallitus nurin. Kuitenkin vaimo osoitti miestään kohtaan jonkinlaista ymmärrystä antaen hänen pitää edes luulon omasta vallasta taloudessa. Näin sujui elämä vähän helpommin, kun ei näyttävästi astunut miehen paikalle.

Satu Apo on tarkastellut veljesten saamia vaimoja ja todennut, että jo näiden ulkonäkö heijasti talonpoikaisia käsityksiä ja kauneusihanteita. Vaimon oli hyvä olla vaalea, sinisilmäinen, kookas ja punakka. Kunnollinen vaimo oli isokokoisuuden lisäksi topakka emäntä. Apon mukaan oikea talonpoikainen ihannevaimo oli *Seitsemässä veljeksessä* ihannemies-Tuomaan emäntä. Hän oli kookas, vaalea ja lisäksi hän oli hyvä äiti.<sup>714</sup>

*Puukkojunkkareissa* herastuomariksi kohonnutta miestä piti toinen vaimo kotioiloissa tiukoissa ohjissa. Emäntä oli ”jäntevä, tuikea muori”. Mies taas oli sen luonteinen, että hyvä, jos hänessä edes oli ”mitään ohjaksissa pitämistä”.<sup>715</sup>

*Arkielämässä* vaimo hoiti mökkiläisen päivätyövelvollisuutta laiskan miehensä sijasta, sillä hän pienenä ja nopsana naisena ”aina yhtä miestä työssä vastasi”.<sup>716</sup> Näin nainen joutui hoitamaan miehen työt ja ottamaan suurimman vastuun taloudessa, vaikka mies muodollisesti oli perheen pää. Toisessakin mökkiläishuoneenhallituksessa olivat miehen työt siirtyneet vaimolle. Miina hoiti päivätyövelvollisuuden vetelyyden vaivaaman miehensä sijasta. Miestä kutsuttiinkin Miinan Moosekseksi, ei toisinpäin ja mies oli vaimonsa kuuliainen toveri. Huoneentaulun säätelämä perhejärjestys oli taasen kääntynyt pääläelleen. Yleensä naiset toimivat useissa maatilankotöissä, kuten heinänteossa, miesten työtovereina, ja tätä pidettiin heille erityisen merkityksellisenä.<sup>717</sup> Maatöiden

<sup>710</sup> *Seitsemän veljestä*, 330, 332 – 335.

<sup>711</sup> *Rautatie*, (1884) 115.

<sup>712</sup> Rainio 1963, 514

<sup>713</sup> *Seitsemän veljestä*, 310.

<sup>714</sup> Apo 1995, s. 58 – 59.

<sup>715</sup> *Puukkojunkkarit*, 125.

<sup>716</sup> *Arkielämää*, 70.

<sup>717</sup> Östman 2000, 201.

sukupuolenmukainen työnjako ei ollut kuitenkaan ehdottoman jyrkkä, vaan se soi liikkumavaraa. Toisin oli esimerkiksi myöhemmin (keskiluokkaisen) perheideologian mukaisessa työnjaossa: erot olivat jyrkkiä ja ehdottomia.<sup>718</sup>

*Viijassa* talon tyttären kanssa avioitunutta renkiä kutsuttiin harvemmin isännäksi. Tästä vaimon sukuun naimasta renki-miehestä ei ollut voinut tullaakaan kunnollista isäntää, koska isännän elkeet olivat jo tarttuneet vaimoon. Yleensä tämänkaltainen onnenpotku – alempisäätyisen avioituminen talollisen kanssa – sattui harvalle.<sup>719</sup> *Viijassa* miestä sitten kutsuttiin Reetan Sampaksi tai joskus Kivimäen (talon) Sampaksi. Mies oli työmies, josta ei isännäksi ollut, sillä hän:

oli näet noita tavallisia työmiehiä, joita joskus sattuu. Ne elävät kuin herran pojat, jos saavat tuollaisen Reeta-tädin vaimokseen, joka hoitaa kaikki kaupat.<sup>720</sup>

Kertomuksen miehen ei tarvinnut asioilla turhaan rasittaa, kun vaimo hoiti niin isännän kuin emännänkin velvoitteita. Kielenkäytössä vilahti kylän raitin puheenparsi, joka maustoi pariskunnan välisen suhteen epäkelvoksi kylän tavanomaiseen perhe-elämään sekä yleiseen avioliitonnormiin nähden. Miestä verrattiin herrojen poikiin, joille oli mahdollista odottaa laiskoina toisten tekevän työt. Riuskaotteinen vaimo oli ottanut huolehtiakseen taloudessa vaaditut miehen omaisuuden hoitamiseenkin kuuluneet toimet kuten hevoskaupat. Näin hän oli astunut miehisen toimivallan ja omaisuuden alueelle. Miehen omaa omaisuutta olivat vaatteet, työvälineet, hevoset, aitat, pellot ja niissä viljelty vilja.<sup>721</sup> Työtehtävien jako kietoutui omaisuuden jakoon. Hevosta ei mielellään annettu naisen ajettavaksi ja lehmien hoitaminen oli korostetusti naisten työn alueeseen kuuluvaa. Naisten töihin ryhtymisen esti pelko naisellistumisesta. Siksi sukupuolten, ja eritoten miehisen, rajoista töissä pidettiin mielellään tiukasti kiinni.<sup>722</sup> Kun vaimolla oli *Rautatiessä* asiaa pappilaan, oli hänen suostuteltava miestänsä perinpohjaisesti hevosen saadakseen. Miestä epäilytti vaimon taito hevosen kanssa ”Jos rupeaa tamma laukkaamaan, etkä sinä saa sitä seisotetuksi.” Lisäksi mietitytti: kuka vaimon poissa ollessa huolehtii lehmästä. Siitä mies hermostui täysin, kun vaimo oli käynyt hänen jänisraudoillaan: ”Mitä asiaa sillä olikaan Liisalla mennä toisen pyydyksiä syynäilemään...?”<sup>723</sup> Lisäksi ainakin tässä avioliitossa osoittautui tiedollinen puoli tärkeäksi. Mies ei pitänyt siitä, että vaimolla oli jostain asiasta enemmän tietoa kuin hänellä. Niinpä hän jupisikin:

<sup>718</sup> Ollila 1993, 64 – 65.

<sup>719</sup> Esimerkiksi Karjalankannaksella 1800-luvun puolivälissä sadasta rengistä vain kolme onnistui pääsemään tilallisen asemaan avioliiton kautta; piioista kaksi. Partanen 2004, s. 81. Katso myös Ylikangas 1968, 23.

<sup>720</sup> *Viija*, 44 – 45.

<sup>721</sup> Waris E. 1999, 105.

<sup>722</sup> Näin oli ainakin Pohjanmaalla. Östman 2000, 202. Vertaa Westermarck 1991 (1911), 18 – 19.

<sup>723</sup> *Rautatie* (1884), 52 – 53, 21 – 23.

akat ne ei ymmärrä mitään - - ne on niin typeriä ja lyhytjarkisia, ettei niillä mitään tee - - pääsin järkikin on jo pitempi kuin akkain.<sup>724</sup>

Viisas vaimo sai kuitenkin riidan lopetettua lyhyeen keittämällä kahvia, lämmitämällä saunan ja antamalla miehen olla tietävämpi kuin hän itse.<sup>725</sup>

Selviytymiskeinoja tarkkaan säädellyssä ja alisteisessa asemassa oli keksittävä muutoinkin. Maria Jotunin novellissa *Kansantapa* vaimo hoiti asioita naapurin emännän kanssa heidän molempien eduksi. Hän myi mieheltään salaa ylimääräisiä ruokatarvikkeita saadakseen kahvia eikä alistunut miehen valtaan. Kuitenkin vaimo ja naapurin emäntä totesivat, että talossa oli syytä olla mies, ja olihan se lastenkin etu: "Sen kun leivässä olet, et tyhjällä ole. Jääpä hyvyttä vielä jälkeläisillekin".<sup>726</sup> Emännän vain oli otettava itse ruokansa, kun mies oli niin saita, että hänen mielestään olisi vaatteetkin pitänyt tyhjästä tehdä. Mutta minkä sille taisi: "[s]itä se on, kun kerran ketä alttarille asti seurasi."<sup>727</sup> Eli oli vain kes-tettävä. Kuitenkin emäntä oli ymmärtänyt, että "konstitpa on vaimoillakin."<sup>728</sup> Viljaa ja voita myymällä saattoi saada rahaa sekä lankoihin että huiviin.

Tällaista toimintaa paheksuttiin yleisessä julkisuudessa. Ja kertomuksen naisillakin oli tiedossa, ettei toiminta täysin hyväksyttyä ollut: pastori kuului puhuvan "kotikehvellyksestä"<sup>729</sup>. Närkästyneissä moralistisissa aikalaissanomalehtipuheenvuoroissa puhuttiin kotivarkaudesta ja oltiin sitä mieltä, että naiset varastivat yhteisestä taloudesta käyttäessään kotitalouden rahoja omiin tarpeisiin kuten syömiseen ja kahvin juomiseen. Erityisesti juuri kauppapuotien kahvin arveltiin lisäävän himoa, joka aiheutti varastamista ja tilan tuotteiden myymistä alihintaan.<sup>730</sup> *Korpelan Tapanissakin* tuli esiin arvelu, että vaimo syö työnsä hedelmät:

ei sitä akassa kumminkaan kiitoksen sijaa ole, ruokansa edestä ne menevät akkain ansiot.<sup>731</sup>

Tuotteiden myyminen ei periaatteessa ollut kuulunut emännän toimialaan, sillä omaisuus oli miehen hallinnassa ja hänen tehtäviinsä sisältyi myös pyrkimys omaisuuden lisäämiseen, vaimolta taasen kiellettiin omaisuuden myynti. Vuoden 1888 laissa vaimo sai oikeuden elinkeinon harjoitukseen ilman miehen suostumusta; samalla myös omaisuus jaettiin yksityiseen ja yhteiseen, mikä mahdollisti samalla varallisuuden käytön eri tavalla kuin aiemmin. Kuitenkaan maaseudulla omaisuuden luonteesta johtuen säädöksellä ei ollut suurta merkitystä.<sup>732</sup> Muutoinkaan emännän roolin ja työpanoksen korostuminen kotitaloudessa

<sup>724</sup> *Rautatie*, 46.

<sup>725</sup> *Rautatie*, 52.

<sup>726</sup> *Kansantapa* (1913) 38.

<sup>727</sup> *Kansantapa*, 38.

<sup>728</sup> *Kansantapa*, 39.

<sup>729</sup> *Kansantapa*, 39.

<sup>730</sup> Alanen 1957, 332 - 334. Katso Räsänen 1996.

<sup>731</sup> *Korpelan Tapani*, 70

<sup>732</sup> Pylkkänen 1991, 93 - 95.



ei tarkoittanut sitä, että hän olisi sitä jotenkin hyötynyt tai saanut erityistä korvausta.<sup>733</sup>

Niinpä alisteista asemaa oli jotenkin purettava ja esimerkiksi *Huutolaisissa* talon emännän kahvinjuonti liittyi kotitalouden valtasuhteisiin<sup>734</sup>:

kahvi se hänen parastansa oli, siihen hän aina turvasi, kun miehen ylivalta talossa hänelle liika raskaaksi kävi.<sup>735</sup>

Muutoin emännän asema jäsenyksi teoksessa huoneentaulussa säädetyn järjestyksen mukaisesti. Lukkarin vaimo erityisesti korosti, kuinka mies oli häntä paljon viisaampi ja että ”herranaan” hän oli aina lukkaria pitänyt. Naisten huonoksi ominaisuudeksi teoksessa mainittiin nautinnonhaluisuus, joka tuli esiin laiskuutena ja sopeutumattomuutena elämän realiteetteihin. Jälkimmäistä ilmensivät tuhlaavaisuus, tarkkaavaisuuden höltyminen talousasioissa, ylpeys ja koreilunhalu. Miesten pahe oli viinanhimo ja naisilla edellisten lisäksi kahvintuska. Huonot ominaisuudet kasaantuivat *Huutolaisissa* samaisen talon väkeen, jonka emäntää kahvinhimo kiusasi. Emäntä oli lisäksi taipuvainen laiskuuteen, tytär oli ylpeä ja kova sekä isäntä ahne. Tytär sai rahanhimossaan ja näyttämisenhalussaan puolisoakseen maakauppiaan, joka oli tuhlaavainen ja viinaanmenevä ”roistomainen” mies. Henkilö uhkasi koko sääty-yhteiskunnan harmoniaa edustamallaan rahamiehen ammatilla, mutta myös vanhastaan tunnetuilla paheilla. Naituaan miehen nainen ajautui itsekkin huonoon seuraan: ”rouvan sanotaan juovan ämmien kanssa kahvia”.<sup>736</sup> Myös kansatieteellisessä *Kuvauksia kansannaisen elämästä* –aikalaiskirjasessa emäntien synniksi luettiin velttous, turhamaisuus ja velvollisuuksien unohtaminen. Tällaisten naisten arveltiin vaikuttavan perin onnettomasti koko taloudenpitoon: mies ja lapset joutuivat mieron tielle (kerjuulle), talo vieraille ja lisäksi vaimo ajoi miehensä juoppouteen.<sup>737</sup>

Vaimon ei mitä ilmeisimmin ollut suotavaa olla myöskään turhamainen. Huvittelunhaluisen naisen kerrottiin *Vaihdokkaassa* katkeroitaneen niin oman kuin miehensä elämän.<sup>738</sup>

Ihanteellinen puolisoitten välinen suhde rakentui kunnollisten ihanteen mukaisten puolisoitten välisestä suhteesta. Kertomuksissa tuli esille, miten norminmukaisia asemia kyseenalaistettiin, eikä työnjakokaan ollut aina aivan selvää. Näin ei ollut kyse vanhan järjestelmän (huoneentaulu ja kolmisäätyoppi) mukaisesti kotitalouden järjestyksestä: naisen alisteisuudesta ja miehen ylemmyydestä. Työteliäisyys oli edelleen hyve ja kunnollinen puoliso osasi tehdä työtä ja oli siihen sopiva ruumiinrakenteensa ja luonteensa puolesta.

Perheemännän ja -vaimon (keskiluokkainen) ihanne pyrki yleisestä julkisuudesta ja aikalaiskeskustelusta proosaan. Ihanteeseen liittyneet käsitykset

<sup>733</sup> Pylkkänen 2005, 88.

<sup>734</sup> Vertaa Rojola 2006.

<sup>735</sup> *Huutolaiset*, 18.

<sup>736</sup> *Huutolaiset*, 130, 206.

<sup>737</sup> *Kuvauksia kansannaisen elämästä* (1890), 83.

<sup>738</sup> *Vaihdokas*, 134.

puhtaudesta, huolenpidosta, lasten kasvattamisesta ja yleisestä kodin sydämenä olosta soluttautuivat myös kirjallisuuteen.<sup>739</sup>

Esimerkiksi *Pelastettu*-kertomuksessa kapteenin tarkastelema naapurin leskirouvan asunto oli esimerkillisessä kunnossa:

Kuinka toisin kaikki on täällä kuin hänen kotonaan täällä on valoa, lämpöä, elämää, toivoa, virkeyttä joka paikassa nähtävänä. Kaikki oli siellä hyvässä järjestyksessä ja mitä miellyttävintä puhtaus vallitsi kaikkialla: ei tomuhiukkaakaan näkynyt missään – tuo pieni talous näytti kokonaisuudessaan sievältä, puhtaalta ja sangen miellyttävältä kodilta.<sup>740</sup>

Leskiemännästä kerrottiin myös, että hän elätti itsensä ja lapsensa ”ankaraa ahkeruutta ja säästäväisyyttä noudattaen”<sup>741</sup> ja oli opettanut heidät kristillisiin oppeihin sekä lukemaan. Kapteeni taas oli häntä tarkastelleen lesken lapsen silmin likainen ja lisäksi hän ryyppäsi. Hänen kotinsa oli myös siivottomassa kunnossa ja se oli lapsen mielestä omiaan lisäämään miehen surua.<sup>742</sup> Mies oli nimittäin menettänyt perheensä ja huolenpitäjänsä eli vaimonsa ja siksi ajautunut epätoivoiseen tilaan.

Vanhemmuus ja erityisesti äitiys korostui 1800-luvun perheideologiassa. Se oli toinen ideologian perusaineksista; toinen oli parisuhde ja erityisesti sen tunnesidos. Miehen ja naisen välinen ideaalinen sidos oli kehittynyt intiimiksi ja jopa pyhäksi parisuhteeksi. Sen perusta oli miehen ja naisen vastuualue yhteisessä taloudessa sekä rakkaus ja siveys. Myös vanhempien rakkaus lapsiaan kohtaan ja kaikkinaisen lapsista huolehtiminen olivat tärkeitä. Jos talonpoikaisyhteiskunnassa kasvatusta oli käytännöllisistäkin syistä laajemmin talouden ja tilan, naapuruston tai jopa koko kylän asia, kehittyi siitä uudessa perheideologiassa korostetusti pienen perheyksikön sisäinen asia. Samoin yksityisen ja julkisen suhde määrittyi uudelleen. Talonpoikaisyhteiskunnassa se määrittyi suhteeksi rakennuksen (kotitalouden) ja ulkomaailman välillä, perhettä korostavassa arvomaailmassa kodin ja ulkomaailman väliseksi.<sup>743</sup> Valtiofilosofi J. W. Snellmanin mukaan perhe kytkeytyi selvään vuorovaikutukseen valtion ja yhteiskunnan kanssa. Niissä tapahtuneet muutokset myös näkyivät perheessä, sillä olihan se valtio ja isänmaa pienoiskoossa.<sup>744</sup>

Äitiys ja avioliitto rakentuivat perheyksikön merkityksen varaan Theodolinda Hahnssonin *Kaksoisveljekset*-kertomuksessa, jossa torpan vaimo oli esimerkillinen äiti. Hän hoiti lempeästi ja hyvin miestänsä, lapsiaan ja talouttaan. Niinpä aviomies sanoikin vaimolleen:

<sup>739</sup> Keskiluokkaisen ydinperheihanteen läpimurto ja naisen rooli kodin kaikkinaisen hengen luojana alkoi Suomessa vakiintua 1900-luvun alussa. Ollila 1993, 56 – 59.

<sup>740</sup> *Pelastettu*, 125.

<sup>741</sup> *Pelastettu*, 113 – 114.

<sup>742</sup> *Pelastettu*, 120.

<sup>743</sup> Löfgren 1984, 87, 89, 97, 76; Marklund 2004, 66 – 67.

<sup>744</sup> Häggman 1994, 177.

Oi Leena, kuinka olemme onnelliset...Katso tätä rauhallista ja siistittyä tupaa ja noita poikaisia tuossa vuoteessa; ne ovat juuri kuin kaksi kukkaa ja sinä, Leena olet oikein oiva vaimo.<sup>745</sup>

Pariskunnan elämä oli idylliä parhaimmillaan, sillä myös aviomies oli kunnollinen: ahkera ja työhön kykenevä sekä sääntillinen. Ihanteellinen avioliitto oli ideologisesti katsottuna yhteiskunnan peruselementtien turvaamisen väline. Ennen kaikkea ideologiassa merkittävällä sijalla oli talonpoika, jonka varaan yhteiskuntarauhaa ja pysyvyyttä rakennettiin. Talonpoikaa alemmat ryhmät olivat väkeä, jota eritoten oli pidettävä silmällä ja ohjennettava moraalisesti ja koko elämän laajuudelta. Samalla heitä oli usutettava turvaamaan yhteiskuntajärjestystä naimisiin menemällä ja saavuttamalla näin ihanteellinen rooli miehenä ja vaimona, yhteiskuntarauhan peruspilareina. Talonpoikainen avioliitto toimi esimerkkinä ja tavoitteena potentiaalisille kunnollisille kansalaisille, jotka tuli esimerkiksi talouden näkökulmasta kasvattaa ja kouluttaa sekä muutoinkin hienosäätää vastuulliseen kansalaisuuteen.<sup>746</sup> Edellä mainitut asiat olivat esillä sekä suomalaisessa että ruotsalaisessa aikalaiskeskustelussa. Lisäksi Suomen suuriruhtinaskunnassa perhe-käsite latautui keskustelun varhaisvaiheista lähtien (1840-luvulta) isänmaallisen ja kansallisen arvomaailman ja sen päämäärien näkökulmasta,<sup>747</sup> joskin ne erosivat lopulta ilmeisen vähän ruotsalaisista sisällöistä. Kansantaloudelliset näkemykset 1900-luvun alkupuolella korostivat entisestään kotitalouden (perheen) merkitystä yhteiskunnallisena perusyksikkönä sekä vaimoa ja perheenemäntää tärkeän taloudellisen vastuun kantajana.<sup>748</sup> Äitiyden ja lapsista huolehtimisen merkitys ei kuitenkaan vanhastaan kuulunut niinkään emännille. Huoneentaulussa oli esillä ainoastaan emännys ja vaimon rooli.<sup>749</sup> Lisäksi maatyö vaati naisenkin työpanoksen, joten äitiyteen ei varsinaisesti ollut aikaa vielä 1900-lukua lähestyttäessä.<sup>750</sup> Työntekijyys oli talonpoikaiskulttuurissa arvostetumpaa kuin lasten saaminen ja kasvatus. Lapsista huolehtiminen käsitettiin lähinnä yhdeksi työksi muiden joukossa. Tyttölasten tulevaisuutta turvanneet rituaalit korostivat niin ikään tilan talouden turvaamista ja sen jäsenten toimeentulosta huolehtimista eivät äitiyttä.<sup>751</sup> Ainakin karjalaistaloudessa lapsista huolehtivat nuoret tytöt ja vanhemman sukupolven naiset.<sup>752</sup>

Naisen naimattomuuteen – ainakin periaatteessa – antoi mahdollisuuden kouluttautuminen ammattiin ja näin kyky elättää itse itsensä. Minna Canthin *Hannassa* palkollisnainen sanoi virkamiesperheen tyttärelle:

älkää ikinä menkö naimisiin. Älkää olko niin hullu. Ajatelkaas saada lapsia joka toinen vuosi, taikka hyvässä lykyssä joka ikinen, ja imettää niitä sillä välin. Eihän sitä kestä mikään, toista on olla itseksen. Ei itke lapset ympärillä eikä komenna mies.<sup>753</sup>

<sup>745</sup> *Kaksoisveljekset* (1885), s. 59.

<sup>746</sup> Marklund 2004, 77 – 79. Vertaa Siltala 1999.

<sup>747</sup> Häggman 1994, 163.

<sup>748</sup> Markkola 1994, 169 – 173.

<sup>749</sup> Häggman 1994, 77.

<sup>750</sup> Pylkkänen 2005, 81.

<sup>751</sup> Stark-Arola 1998, 199 – 201.

<sup>752</sup> Waris, E. 1999, 66.

<sup>753</sup> *Hanna* (1886), 297.

Avioliiton itseäänselvyys naisen elämässä asettui näin kyseenalaiseksi. Se oli aihepiiri, joka tuli luontevasti esiin naisten kirjoittamissa kertomuksissa kuten mainituissa *Ailissa*, *Kansan seassa* sekä *Helvissä*.<sup>754</sup> Epäilemättä taustalla vaikuttivat omat kokemukset ja toiveet: jos ei olisi tarvinnut avioitua. Luonnollisesti tällainen *naisasia* oli jokseenkin uskallettu aihe vielä 1800-luvun lopulla, jolloin naiseen liitetyt käsitykset ja ominaisuudet tekivät hänestä kuitenkin ennen kaikkea ja mieluiten perheen äidin ja hoivaajan.

Tässä esiteltyjä kirjallisuusesimerkkejä voidaan lähestyä siten, että niiden käsitetään kuvaavan ajalle ominaisia käsityksiä tunteista, avioliiton solmimisesta ja avioliitosta. Tällöin ajatellaan J. W. Snellmanin tapaan, että kirjallisuuden on tarkoitus idealisoida todellisuutta tekemällä yksittäisestä tapauksesta laajemmin ilmiötä kuvaava asia.<sup>755</sup>

Kaunokirjalliset henkilöt ja heidän elämänsä toimivat oman aikakautensa arkisen elämän esittelijöinä. Heidän elämänkohtalonsa olivat sellaisia, joita oli ollut olemassa, vaikka heitä aivan samannimisinä ja juuri täsmälleen samanlaisina henkilöinä ei ollutkaan. Heistä kerrottaessa tulivat kuitenkin mitä konkreettisimmalla tavalla esiin aikakauden (talonpoikaisen) kulttuurin yleiset arvot ja käsitykset. Samalla kirjallisesti esitettynä avioliittoon, miehen ja naisen väliseen suhteeseen sekä heihin liitettyihin ominaisuuksiin kytkeytyi ihanteen ja mallin moraalinenkin ulottuvuus: miten oli soveliaista käyttäytyä ja miten taas ei. Ihanepuolison ominaisuudet kertoivat arvostuksista kuten ahkeruudesta, omalla työllä pärjäämisestä, sopivan rajoista. Elämän onni määrittyi säädyllisesti järjestetyn elämän elämisestä, toisin sanoen oman paikan ja säädyllisen aseman hyväksymisestä. Ylipäänsä avioliiton saama suuri huomio kansan elämää kuvanneissa kertomuksissa kertoo sen tärkeydestä kulttuurisena ja yhteiskunnallisena instituutiona, johon kietoutuneet asiat määrittivät kunkin säädyn jäsenten elämää keskeisesti ja laajasti. Niin myös avioliittoon liittyneiden käsitysten muutokset kertoivat samalla isommista muutoksista: kyse ei ollut *vain* avioliitosta, vaan koko elämän periaatteellisesta rakentumisesta, miehuudesta, naiseudesta ja säädynmukaisesta elämäntavasta ja kunniallisuudesta.

Kun proosakertomuksissa puhuttiin avioliitoista, oli selvästi kyse hyväksytyyn ja suotavan elämänmallin näkemyksestä: kun menttiin avioon, tehtiin niin kuin tapana yleensä oli. Näin jatkettiin samalla traditiota, elettiin elämää kuten ennenkin. Tällöin muutokset eivät päässeet koskettamaan kaikkia elämänalueita tai ainakaan horjuttamaan niitä perusteellisesti. Hyvä avioliitto oli mitä ilmeisimmin sellainen, jossa puoliset pitivät toisistaan ainakin vähän toisistaan ja että liitto oli kutakuinkin sopuisa. Näin järjestetty elämä oli yhteisöllisesti hyväksytyyn tavan mukainen.

Kiinnostavaa on se, ettei käsitellyissä kertomuksissa puhuttu avioeroista. Puoliset erotti toisistaan ainoastaan kuolema; liioin avioliiton ulkopuolisia suh-

<sup>754</sup> Myös Marja Salmelan *Naiskohtalo*-romaanin on kokonaisuudessaan naisen elämän vaihtoehtoihin pureutuva.

<sup>755</sup> Karkama 1985, s. 21.

teita avioituneiden parissa ei esiintynyt.<sup>756</sup> Tässä asiassa kertomukset eivät mukailleet todellisuutta, vaan olivat normatiivisia. Avioeroja kuitenkin oli ollut periaatteessa mahdollista saada (katolisen ajan jälkeen), sillä protestanttisen avioliittokäsityksen mukaan kirkko saattoi myöntää eron huoruuden tai hylkäämisen perusteella tai jos puoliso joutui teille tietymättömille. Erohaluun vaikutti kuitenkin keskinäinen epäsopu, vaikka se ei riittänyt eron perusteluksi. Ja eron saaminen oli vaikeaa ja vaati useamman tahon käsittelyä. Käräjillä käsiteltyjen avioliittorikkomusten takia tuomittiin puolisoita eroon, kun asiaa ensin oli käsitelty kirkkoneuvostossa.<sup>757</sup> Kertomusten maailmassa kuitenkin elettiin tässä suhteessa ideaalitodellisuudessa, jossa tällaista ratkaisua ei tunnettu. Näin kertomukset välittivät vanhaa ja edelleen aikakaudella talonpoikasyhteisössä vallitsevaa ja yleisen moraalin mukaista näkemystä: avioliiton odotettiin olevan kestävä ja se solmittiin ikuisiksi ajoiksi.<sup>758</sup> Näin ollen eroa seurasi yleinen paheksunta. Eronneiden ja ainakin uudelleen avioitumaan pyrkivien oli karattava puheiden ulottumattomiin.<sup>759</sup> Vaikka erojen määrä oli kasvussa jo 1700-luvulle tultaessa, olivat ne silti harvinaisia. Syynä oli useimmiten avioliiton taloudellinen puoli: eroon ei ollut varaa.<sup>760</sup>

<sup>756</sup> Tosin *Arkielämä*-teoksessa mökkiläisellä oli kaksi "vaimoa" ja kuten edellä esitetty *Elämän murhe* -kertomuksessa talollisen vaimo oli saanut lapsen liehakoivalle herralle. Nämä poikkeukset kuitenkin vain tukivat yleistä käsitystä. Todellisuudessa talollisilla oli myös avioliiton ulkopuolisia suhteita 1800-luvun lopulla. Katso Pohjola-Vilkuna 1995 sekä Saarimäki 2006.

<sup>757</sup> Esimerkiksi Taussi Sjöberg 1988, 42, 16 – 25; Pylkkänen 1991, 88; Katajala 2001, 111 – 112. Huoruuteen syyllistyneeltä uudelleen avioituminen oli kielletty sekä vuoden 1686 kirkkolain että 1734 lain mukaan. Kuitenkin esimerkiksi Norjassa annettiin lupia uudelleen avioitumiseen, vaikka se oli vastoin lakia. Yhteisön kannalta se oli kuitenkin järkevintä. Johansen 2005, 181.

<sup>758</sup> Sarmela 1981, 12.

<sup>759</sup> Pohjola-Vilkuna 1995, 61 – 66.

<sup>760</sup> Erojen määrä oli Skandinavian ohella kasvanut selvästi Skotlannissa ja saksalaisvaltioissa. Johansen 2005, 176.

## PROOSAN MERKITYS: TALONPOIKAINEN TAUSTA JA SUOMALAISUUS

Suomalaisessa 1800- ja 1900-lukujen vaihteen proosakirjallisuudessa oli olennaista suomalaisuudesta kertominen. Samalla kirjoitettiin vankka pohja omanlaiselle tavalle olla suomalainen ja käsittää suomalainen.<sup>761</sup> Sinänsä tämä ei ollut erityisen mullistavaa tai käänteentekevää, sillä suomalaisuudesta oli kerrottu suullisesti jo paljon kauemmin. Suullisella kulttuurilla ei kuitenkaan kyetty kollektiivisen kokemuksen synnyttämiseen. Sen sijaan suomeksi kirjoitetulla proosalla oli suomalaisuuden käsitteellistäjänä ja siitä kertojana vähitellen yhä suuremmaksi kasvava<sup>762</sup> merkitys. Suomalaisuudesta kertominen oli tärkeää suomalaisen kansakunnan takia (poliittinen ja kulttuurinen merkitys) sekä suomalaisten kannalta (yksilön ja kansan identiteetti). Merkityksellistä ei ollut vain se, mitä asioita nostettiin esiin vaan myös se, miten niistä kerrottiin. Suomeksi ilmestyneillä kertomuksilla oli vuosisadan vaihteessa tehtävänä osallistua suomalaisena olemisen tavan määrittelyyn. Samalla ne todistivat vuosisataisesta talonpoikaisesta elämänmuodosta arvoineen ja käsityksineen, sillä proosakerroinnassa suomalaisuus oli eritoten paikallisten talonpoikaisyhteisöjen elämää eri puolilla Suomea.

Vanhastaan kansan ja säätyväen välinen kulttuuriero oli syvälleikäpä. Se näkyi kielessä, kielenkäytön tavassa ja ilmaisussa. Kirjallinen kulttuuri ylipäättään oli kuulunut kirjalliselle eliitille, kansa taas nojasi ensisijaisesti suulliseen, kertomukselliseen kulttuuriinsa. Proosakertomusten ajatellaan yhdistäneen kulttuuripiirteitä ja kielenkäytön ja kertomisen tapoja. Kansan kertomaperinne, puhekielinen dialogi ja toisaalta kirjallinen muoto yhdistyivät suomalaisten kirjailijoiden kertomuksissa. Kukin näistä esitystavoista oli oma kielellinen järjestelmänsä ja sisälsi sen maailmankuvan ja arvot. Näin ollen teoksissa oli yhtä aikaa läsnä useampia arvomaailmoita. Vuosisadan vaihteen proosa liitti koulutetun suomalaista kansallista kulttuuria rakentavan väen ja toisaalta maaseudun talonpoikaisen kansan elämän traditiota yhteen: Kirjoitettu kulttuuri auttoi

<sup>761</sup> Vertaa Lyytikäinen 1999a.

<sup>762</sup> Suomalaisen suuren lukevan yleisön synty on ajoitettu 1910-luvulle. Kovala 1996.

säilyttämään suullisen kulttuurin perinnettä. Proosan muotoon puettiin kansanomaisia käsityksiä elämästä, menneestä ja nykyisyydestä tulkitsemalla niitä kirjoitetun kielenkäytön välinein. Samalla rakennettiin ajatusta suomalaisesta kansakunnasta, jonka arvot olivat monesti yhtäläisiä talonpoikaiskulttuurin kanssa. Vaikka proosakertomukset olivat läpikäyneet kansallisen instituution arvioinnin julkisuuteen päästäkseen, voi niiden ymmärtää kertoneen enemmän talonpoikaisista elämän käsityksistä ja arvoista kuin sivistyneen väen asenteista. Näin tässä käytetty aineisto kertoo pienestä kokemuksesta, joka on ollut suurimman suomalaisen väestön osan omaa kulttuuria vuosisatojen ajan.<sup>763</sup>

Kerronnassa oli kyse paljon laajemmasta kuin vain kirjoittajansa henkilökohtaisista näkemyksistä: niihin sisältyi tietyn ihmisryhmän yhteisesti jakama kokemusmaailma. Ne loivat pohjan kirjallisesti esitetylle suomalaisuuden kuvaukselle sekä kulttuuriselle suomalaisuudelle. Myös historiallinen ymmärrys sai proosakertomuksissa kirjallisen asun.

Kertomukset välittivät talonpoikaista elämän mallia sekä käsitystä tavoista, joista muodostuivat talonpoikainen säädyllinen elämä ja talonpoikainen kunnia paikallisyhteisöjen arvojen mukaisesti. Osaltaan proosakertomukset kertoivat pitkän ajan kuluessa vakiintuneista tavoista ja elämisen ymmärryksestä eli talonpoikaisen elämän historiasta. Toisaalta läsnä oli selvästi murros, joka vaati vastaamaan toisenlaisen ajan mukanaan tuomiin haasteisiin. Osittain tähänkin vastattiin menneisyydellä: menneestä nostettiin esiin asioita, jotka kertoivat positiivisella tavalla suomalaisesta selviämisestä, yritteliäisyydestä, omalla työllä pärjäämisestä sekä asemassa kohoamisesta. Kerronnan tarkoitus oli vahvistaa uskoa suomalaiseen selviytymiseen sekä kertoa säilyttämisen arvoista asioista. Samalla kerrottiin erityisyyksistä suomalaisessa luonteessa.

Osittain kertomuksia on täytynyt tarkastella pitäen mielessä niiden todellisuutta tietoisesti muokkaamaan pyrkivä luonne, sillä siten kirjallisuus ja todellisuus kietoutuvat yhteen. Kertomusten talonpoikaista ja suomalaista identiteettiä koostava funktio on ollut tällöin merkityksellinen. Toisaalta, kuten mikä tahansa aineisto, kirjallisuus kertoo väistämättä oman aikansa arvoista, ajatuksista, tavoista ja käsityksistä. Koska aineiston omaan aikaan sitoutumisen huomioiminen on ollut tutkimustavassa olennaista, on pyritty unohtamaankin kirjallisuuden ja taiteen ominaislaatu. Tarkastelussa on tietoisesti korostunut pyrkimys hakea merkityksiä enemmän historiallisesta ajasta (kertomuksia edeltäneestä) sekä ajankohtaisesta (kertomusten kirjoitus- ja ilmestymisajankohta). Näin ollen kertomuksia on pidetty syvässä merkityksessä kulttuuria kantavana aineistona. Kertomuksista esiin nostettu menneisyyden ulottuvuus on osa tarkastelujaksoa edeltäneen ajan rekonstruktioita, minkä tarkoituksena on ollut jäljittää sekä ajattelun että yhteiskunnallisten rakenteiden historiallista ulottuvuutta. Vaikka rakenteet vähitellen muuttuivat, olivat arvot, asenteet, käsitykset ja yli-

<sup>763</sup> Burke P 1994, 23 – 28, 257. Pieni kokemus viittaa ei-kirjalliseen kulttuuriin, suuri taas pienemmän väestön osan kirjoitettuun kulttuuriin ja traditioon. Katso myös Bahtin 2002. Tämä runoilija Rabelais'n tuotantoa tarkasteleva tutkimus osoittaa romaanin kertovan kansan elämään tärkeinä kuuluneista piirteistä ja selittävän pientä kokemusta, joka usein on jäänyt suuren, eliitin ja yläluokan historian ja kulttuurin varjoon.

päänsä koko ajattelu historiallista syvärakennetta, jonka muutos oli hidasta. Näin ollen sitä leimasi vahva vuosisatainen traditio. Lisäksi ajattelutapojen ollessa kyseessä on totuudellisuus tai tosi jopa varsin triviaali kysymys, koska aiheisto ne väistämättä paljastaa. Samoin se olivatko tapahtumat todella olleet olemassa.<sup>764</sup>

Proosakertomukset kertoivat niistä asioista, jotka todella olivat kontekstissaan merkityksellisiä. Ihmisen kokemus olosuhteistaan tietynä aikana oli silloinkin tärkeintä ja suhde aikaan määrittyi hänen omasta kokemusmaailmastaan käsin. Kokemukset taas jaettiin kertomuksina toisten kesken, jolloin ne muodostivat yhteisen kokemusmaailman ja olivat osa kulttuurissa eläneitä käsityksiä, arvoja ja ajattelutapaa toisin sanoen mentaliteettia. Kertomukset olivat osa proosakertomusten maailman ihmisten elämää ja jäsensivät olemista ja aikaa merkittävällä tavalla. Osaltaan kyse oli inhimillisen kulttuurin olennaisesti piirteestä – kertomisen tärkeydestä. Kertomukset asettivat inhimilliset kokemukset ajalliseen jatkumoon ja korostivat menneestä juontavia merkityksiä.

Tässä käsitellyissä suomalaisuuden kuvauksissa työn korostaminen kohosi merkittävälle sijalle. Ihmisen oli ansaittava omalla työllään yhteisön hyväksyntä ja kunnioitus; työ paransi ja lääkitsi; lisäksi se yhdisti puoliset ja antoi siinä samalla koko elämälle mielekkään sisällön ja järjestyksen. Kaikki, mikä elämässä ylipäänsä oli tavoittelemisen arvoista, saavutettiin työllä. Tällaisessa käsityksessä, joka oli osa uskoon kytkeytyvää ja siitä juontavaa ajattelua, oli alun perin kyse välttämättömän kohottamisesta ihannoitavaksi ja arvostetuksi asiaksi sekä siihen liittyvien ikävien puolien (työn raskaus ja vaatavuus) tietoinen jättäminen mainitsematta. Sääty-yhteiskunnassa, jonka henkiset rakenteet määrittivät ainakin arvoja ja elämänjärjestyksestä, ruumiillinen työ oli talonpoikaiston sekä muun rahvaan säädyllyisyyttä määräävä asia ja sen yhteiskunnallinen tehtävä. Sen merkitys korostui jatkuvasti uskonnollisen maailmankuvan hallitsemassa yhteiskunnassa. Silti työn merkitys oli oikea ja todellinen realiteetti. Se oli välttämättömyys, mutta juuri sellaisena se muodosti henkilökohtaisen kunnian olennaisimman perustan. Työ ja siihen kykenevyys oli tärkeintä, jos aikoi jotain elämässään saavuttaa ja ahkeruus sekä sinnikkyys olivat ominaisuuksia, joita työntekijällä oli syytä olla. Lopulta koko työnteko ja työntekijäisyys olivat keskeinen säätyä yhdistävä tekijä sekä sitä muista erottava seikka. Ruumiillisen työn tekijät erottuivat ominaisuuksillaan muiden säätyjen edustajista, joiden taasen katsottiin viettävän aikaa muilla tavoin kuten joutilaina sekä paheisiin syyllistyen. Huolimatta muuttuvasta ajasta pyrittiin kertomuksissa valamaan uskoa siihen, että edelleen oli mahdollista selvittää vanhoihin arvoihin tukeutuen ja käsityksiin nojautuen, vaikka muutokset osittain jo edellyttivät aivan toisenlaista tapaa sekä asennoitua elämään että hankkia toimeentuloa.

Kertomusten menneisyysulottuvuus viittaa vahvasti historian ja sen jäsentämisen tärkeyteen. Oman säädyn elämäntavan puolustaminen ja erinomaisuus-

<sup>764</sup> Siikalan mukaan kertomustradition merkitystä arvioitaessa on pitkään ja suotta jääty pohtimaan kertomusten totuusarvoa sen sijaan, että olisi ajateltu ne historiallisen tajuun ilmauksina. Siikala 1984, 196 – 197, 192.



den korostaminen oli merkittävä osa sitä. Menneisyyttä kerrattiin kertomuksissa usealla tasolla. Niihin sisältyi eri henkilöiden kertomuksia jonkin toisen henkilön vaiheista tai henkilöiden itsensä kertomuksia omista vaiheistaan. Tiettyjä asioita korostettiin ja selviytymisen eetos nousi usein päällimmäiseksi. Kertomuksissa kunniaan kietoutuneet asiat painottuivat (työ, ahkeruus, velvoitteiden hoitaminen) ja jos asia kerrottiin erikseen usealla kertomustasolla, sen merkitys vahvistui. Tällainen suullista kerrontaa jäljittelevä kertominen teki henkilöt inhimillisiksi ja samalla ikään kuin vankemmiksi rekonstruktioiksi todella eläneistä ihmisistä, joita ne hyvin saattoivat ollakin. Kertomisen ja kertomusten tärkeys ja kulttuurinen merkitys tulivat näin vielä korosteisesti näkyviin. Samoin suullisen perinteen traditio tehtiin ikään kuin vielä kerran eläväksi: kertojat ja kuulijat esiintyivät kirjoitetun kertomuksen henkilöinä ja heidän kertomastaan tuli varsinaisen kertomuksen sisällä oleva erityisiä merkityksiä muassaan kantava kertomus. Kertomukset välittivät myös tapaa kertoa elämästä ja sen vaiheista: suomalainen teki työtä, eli elämäänsä ja menestyi, vaikka aina tietenkään ei käynyt niin.

Suomalainen proosakerronta välitti talonpoikaisia arvoja ja käsityksiä, jotka kietoutuivat säädyllisyyteen ja talonpoikaiseen kunniaan ja tulivat vahvasti esiin kertomuksissa talonpoikaisesta elämänmallista. Säädynmukainen elämäntapa noudatti omien vanhempien esimerkkiä, kunniallisia ja kunniakkaita vanhoja tapoja eli säädyllisiä periaatteita. Kyseiset piirteet tulivat esiin näkemyksissä elämän järjestämisestä sekä elämässä tavoittelemisen arvoisista asioista. Asiat, jotka niihin eivät kuuluneet, olivat säädyttömyyttä ja sinällään vanhoja tapoja, arvoja ja asenteita kyseenalaistavia ja uhmaavia piirteitä.

Säädyllisyys esiintyi konkreettisimmin teksteissä pukeutumisesta kerrottaessa. Se oli näkyvin tapa tuoda esiin siviilisäätö sekä yhteiskunnallinen status. Myös omaa asemaa korkeamman aseman tavoittelu tuli vaatetuksessa näkyviin. Herraskaisen elämän tavoittelijat pyrkivät elämään kuin herrat ja jäljittelivät heidän pukeutumisestaan, mutta sellainen toiminta tuomittiin kertomuksissa säädyttömäksi eli oman säädyn tapoihin kuulumattomaksi. Vaatetuksella ja ulkomuodolla oli kuitenkin tärkeä merkitys sosiaalisissa eroissa säädyn tai ryhmän sisällä. Naimisissa olevat erottuivat naimattomista ja emännät palkollisista vaatteillaan ja ehkä emäntä oli pyylevämpi. Isännät saivat asemassaan ruumiin rehevyyttä, jolla ei välttämättä enää kyennyt työhön. Tämä oli herraskaisuuden tavoittelun jättämä merkki. Vaatteet erottivat myös kaupunkilaisen ja maalaisen ja toivat konkreettisesti esiin kaksi toisilleen vierasta ja toisiinsa nähden sangen erilaista kulttuuria ja elämäntapaa. Erityisesti kaupungin herrat olivat vielä aivan oma ryhmänsä, josta maaseudun väki erottui selvästi. Maalaisten suhde kaupunkilaisiin oli toisaalta halveksiva ja samalla omaa erityisyyttä korostava; toisaalta siihen sisältyi unelmointia paremmasta elämästä. Kuitenkin toiveisiin aiempaa aineellisesti runsaammasta elämästä liittyi häpeää ja ristiriitoja, joita nosti esiin tieto oman säädyn yläpuolelle kurottamisesta.

Talonpoikaiston ja rahvaan toinen olivat säätyläiset, herrat. He olivat ominaisuuksiltaan talonpoikien ja kunnan ihmisten vastakuva, sillä he olivat epärehellisiä, epäluotettavia, ahneita, mutta ennen kaikkea joutilaita eli työtätekemät-

tömiä. Herroihin lukeutuivat kertomuksissa kaikki pitäjien säätyläiset ja heidän ympärillään liikkunut väki, joka tavoitteli herraskaista asemaa. Heitä olivat esimerkiksi kartanon ja pappiloiden väki, erinäiset voudit ja virkamiehet. Jälkimmäisiä olivat kuudennusmiehet sekä lautamiehet, jotka varsinaiselta statukseltaan olivat talonpojistoa, joskin heidän varakkaampaa ryhmäänsä. Kauppiaat ja tukkiherrat edustivat rahamaailmaa ja uhkasivat koko sääty-yhteiskunnan järjestystä. Sosiaaliset erottelut olivat aikalaisille itsestään selviä. Niiden esiintuomiseen kertomuksissa liittyi kuitenkin myös jossain määrin vallitsevien hierarkioiden kyseenalaistamista sekä arvostelua. Pitkään hallinneita hierarkioita ei kyetty hyväksymään ja pitämään luonnollisina sekä itseoikeutetusti olemassa olevina.

Kunniallisen ihmisen ei mielellään ollut syytä olla herrojen kanssa missään tekemisissä. Herraksi kuitenkin vähitellen tuli, kun oppi lukemaan ja kirjoittamaan tai ainakin jos meni kouluun tai ryhtyi muuten tavoittelemaan itselleen syntyperäisesti kuulumatonta asemaa. Herraskaisuuteen liittyi kokonaan toisenlaisen elämäntavan ja kulttuurin omaksuminen. Tällöin joutui kuitenkin helposti väliinpuotoajan asemaan, jolloin ei kuulunut enää omaan säätyyn, mutta ei myöskään siihen, jota tavoitteli. Talonpoikaisuus määrittyi näin merkittävällä tavalla suhteessa säätyläistöön eli herroihin ja kummakin ominaispiirteet olivat toisen suhteessa toiseen. Säätyajattelu oli kertomuksissa läsnä edelleen uuteen poliittiseen järjestelmään, yksikamariseen eduskuntaan, siirtymisen jälkeen, mikä osaltaan kuvastaa ajattelutapojen ja arkielämän käsitysten hidasta muuttumista.

Avioituminen kuului säädyllisen elämän järjestämiseen luonnollisena elämänvaiheena, mihin myös valtiovalta oli kiinnittänyt huomionsa ja kehottanut ihmisiä vuosisatojen ajan. Käsityksissä avioliitosta ja puolison valinnasta oli kyse miehen ja naisen säädyllisyyttä määrittelevistä tekijöistä ja yhtenä sen osana luonnollinen sukupuoleen sidottu työnjako. Avioliitto oli varsin monisyinen sekä itsestään selvästi puhuttanut asia. Avioliittoinstituutio korostui suvun asiana, koska siihen sisältyi taloudellisia näkökohtia. Proosakertomuksissa tuli kuitenkin jatkuvasti yhä enemmän esille rakkausavioliiton ihanne sekä käsitys liitosta puolisoitten yhteisenä harmonisena suhteena. Samalla siihen liittyi edelleen vanhoja perinteikkäitä näkemyksiä puolisoitten tehtävistä ja keskinäisestä suhteesta. Avioliitosta puhuttaessa tulivat esiin käsitykset miehen ja naisen rooleista sekä talonpoikaiset mies- ja naisihanteet. Ymmärrettävästi avioliittoonkin kuului kiinteästi työnteko, ja hyvä puoliso oli sellainen, joka kykeni työhön. Ahkeruuden ja työteliäisyyden perusteella puolisoita arvotettiin avioliitossakin. Työnsä taitava emäntä määrittyi väliin koko talouden pelastukseksi.

Tunteista puhuminen tai esimerkiksi rakkauden käsittäminen esitettiin kertomuksissa varsin hankalaksi eritoten miehille. He eivät kovin helposti ymmärtäneet omia tunteitaan ja monesti kerrottiin, että he tunsivat lähinnä hiljaista mielihyvää tulevan puolisonsa rinnalla ja vasta myöhemmin käsittivät tuntonsa rakkaudeksi. Joka tapauksessa miehet esitettiin tuntemaan kykeneviksi, ja heille tunteet ja puolison miellyttävyydet olivat myös tärkeitä asioita. Näin ollen tunteetoman, kylmän ja ymmärtämättömän (työteliään) suomalaisen miehen mallia ei

proosakertomuksissa pohjustettu. Naiselle varattiin itsestään selvästi tunteiden tulkkina olo ja vaimon tehtäväksi miehen tukeminen sekä ymmärtäminen. Huomionarvoista on tietenkin se, että suurin osa kertomuksista oli miesten kirjoittamia. Avioliittoon liittyviin näkemyksiin sekoittui talonpoikaisia käsityksiä ja julkisuudessa puhuttaneita (keskiluokkaisia) perheihanteita, joiden erottaminen toisistaan ei täysin onnistu.

Perhejärjestyksessä noudatettiin perinteistä mallia: mies oli päättävä perheen pää. Kuitenkin toisenlaisia mallejakin tuli esille ja vallitseva huoneentaulun ideologiaan perustuva normi kyseenalaistui. Joissain talouksissa oli käynyt niin, että nainen oli ottanut vastuulleen miehen päivätyövelvollisuuden tai astunut muuten miehisen toiminnan alueelle. Käänteistä perhemallia edustaneet kertomukset purkivat osaltaan kotitalouden valtasuhteita. Myös miehistä riippumaton ja yksin lapsensa kasvattanut naishenkilö esiintyi kertomuksissa.

Kertomusten henkilöt edustivat tietyn säätyaseman ihmisiä ja heihin liitettyjä ominaisuuksia sekä arvoja. Esimerkiksi talonpojan tai herran olemus oli yleisesti tiedossa, mutta proosassa nämä arjessa itsestäänselvyyksiksi muodostuneet seikat tulivat kirjallisesti esille. Ja koska kirjallisuus on kieltä, on siinä kyse kielen luomasta (symboli)järjestelmästä. Kielellä rakennetaan arkielämään kuuluvia merkityksiä, jotka ovat kuitenkin arkikokemukseen liitettyinä jopa varsin abstrakteja. Kieli tekee niitä näkyväksi ja ikään kuin palauttaa ne arkielämään kuuluviksi ja yhteisen todellisuuden osiksi. Samalla, kun se nostaa esiin arkitodellisuuden (tosi)asioita esiin, se myös tekee näkyväksi sellaista, mikä on niin itsestään selvää, että se on muuttunut huomaamattomaksi.<sup>765</sup> Lisäksi proosakirjallisuus tukeutui vahvasti merkkejä tulkitsevaan tietokäsitykseen ja tarjosi uuden muodon todellisuudenkokemuksista osallistumiselle.<sup>766</sup> Samalla se oli osa hegemoniaksi muodostuvaa julkisuutta. Siinä oli tästä näkökulmasta tarkasteltuna kyse paikallisyhteisön tason elämän esittelemisestä laajemman yleisön foorumilla, jolloin tultiin samanaikaisesti kansallisen kulttuurin määrittelyn sekä tradition siirtämisen alueelle. Proosakertomukset kertoivat menneestä elämästä, mutta samalla omasta aikakaudestaan ja kantoivat muassaan arvokkaiksi miellettyjä erityispiirteitä. Kertomukset loivat talonpoikaista ja suomalaista kansan identiteettiä, jonka kulmakivet muodostuivat pitkälti samanlaisiksi. Suomalaiselle työnteon merkitys oli erityinen ja ohittamaton, oli suotavaa päästä oman talon hallitsijaksi ja tultava perheelliseksi. Tässä kaikessa oli oltava ahkera, nöyrä ja uskollinen; oman kunnian puolustaminen oli tärkeää.

Korostetusti arvot ovat esillä silloin, kun ne uhkaavat kyseenalaistua tai vaarantua, kuten kyseisenä ajanjaksona tapahtui. Oli erityinen tarve tuoda esiin ja korostaa perinteisiä arvoja ja samalla määritellä niihin olennaisella tavalla kietoutuneita yhteiskunnallisia asemia. Samalla kyse oli proosassa esitellyistä minän (yksilöllisen identiteetin) rakentamisen aineksista, jotka liittyivät olennaisesti ympäröivän yhteisön tai yhteiskunnan yleisiin periaatteisiin. Kertomusten henkilöiden oli saavutettava yhteiskunnallista hyväksyntää osoittamalla kykyn-

<sup>765</sup> Berger & Luckmann 1967, 40.

<sup>766</sup> Ginzburg 1996, 67.

sä toimia yhteisöllisten ihanteiden, arvojen, normien sekä vakiintuneiden tapojen mukaisesti. Näin he saivat oikeuden vaatia saavuttamansa aseman mukaista ja moraalisesti oikeudenmukaista kohtelua yhteisössään. Toimiessaan aseman mukanaan tuomien velvollisuuksien ja oikeuksien mukaan henkilö toteutti omaa sosiaalista rooliaan ja oli sen ilmentymä.<sup>767</sup>

Proosakertomusten henkilöt toimivat näin ollen erilaisten sosiaalisten mi-  
nuuksien ilmiäsuina. Luetun kirjallisuuden henkilöhahmoina kyse oli samastu-  
miskohteista. Kertomustodellisuudessa oli vahvasti läsnä eettisesti korkea-  
arvoiseksi mielletty elämän käsitys ja ihanne, joka tuli esiin juuri henkilöihin  
kasatuissa ominaisuuksissa. Näin ollen vaikka kysymys oli fiktiosta, oli kyse  
ennen kaikkea siinä kuvatun aikakauden elämästä ja mahdollisuuksista, joita  
vallitseva aika ja todellisuus ihmisille tarjosivat. Yksinkertaistetusti proosa kertoi  
arkisen elämän reunaehdoista.

Kertomusten luonteeseen kuului vahvasti se, että ne loivat oman todelli-  
suutensa ja sen mukaisen arvomaailman eli käsityksen ajan ajattelutavoista. Täs-  
sä käytetyt kertomukset olivat kiinni aikakauden uskonnollisessa ajattelussa,  
jota Raamatun oppeja painottanut kasvatus ja opetus olivat vuosisatoja välittä-  
neet. Ainakin osa kertomustodellisuudesta muistutti ankaruudessaan ja ehdot-  
tomuudessaan Raamatun kertomusten luonnetta. Vaikka kertomuksissa yksilö  
oli usein kohotettu päärooliin, on sekin tuttua jo raamatun kertomusten raken-  
nustavasta. Jumala kuritti ja vaati ehdotonta tahtonsa noudattamista hairahduk-  
siin taipuvaisilta ihmisiltä, mutta oli lupauksiensa lunastamisessa myös yhtä  
järkkymätön.<sup>768</sup> Käsitellyt kertomukset nojautuvat näin ensisijaisesti uskonnolli-  
seen, vanhaan maailmankuvaan eivätkä ammentaneet näkemyksiä modernin  
romaanin yksilön korostuksesta. Modernin romaanin henkilöhahmot olivat mo-  
niulotteisempia, eivät vain yhden ominaisuuden arkkityyppejä. Kerronnassa on  
samaten vaikuttanut vahva tasa-arvoisuuden ajatus, kuten ihmisen persoonan  
moniulotteisuus.<sup>769</sup>

Sääty-yhteiskunnan asemat, suku ja tietenkin myös sukupuoli vaikuttivat  
ihmisen olemiseen ja käsitykseen omasta itsestään, paikastaan sekä asemastaan.  
Sääty-yhteiskunnassa oli aina ollut olennaista käyttäytyä kaikin puolin aseman  
säätelöjen ehtojen mukaan: tulla säädynmukaiseksi. Luonnollisesti itseyden  
ilmaisu oli statukseen sidottua ja ihminen määrittyi kokonaisuutena säätynsä ja  
yhteiskunnallisen roolinsa mukaan.<sup>770</sup> Säätyaseman ja syntyperän määräävyy-  
den vähittäinen kyseenalaistuminen vaikutti keskeisiin arvoihin ja käsityksiin  
yhteiskunnallisesta järjestyksestä, omista mahdollisuuksista ja koko elämästä.  
Hierarkia oli kiinnittänyt ihmisen selkeästi ja turvallisesti omaan paikallisyhteis-  
öön ja yhteiskuntaan. Kun sosiaalitaloudelliset rakenteet horjuivat ja maail-  
mankuvakin järkkäyi, ei ihminenkään voinut pysyä enää samana. Ajattelutavan  
oli muututtava ratkaisevalla tavalla esimerkiksi silloin, kun talollisen tai torppa-

<sup>767</sup> Goffman 1971, 23, 26, 271.

<sup>768</sup> Auerbach 1992, 33 - 38.

<sup>769</sup> Tämä määre romaanin yleisesti liitetään. Taylor 1989, 286 - 287. Katso myös Saari-  
luoma 1989b. Vertaa Lehtonen 1996.

<sup>770</sup> Katso laajaa selvitystä ko. aiheesta Seigel 2005.

rin poika lähti opiskelemaan herraksi.<sup>771</sup> Henkilökohtaisten identiteetin ongelmien tehokkaimmaksi lääkkeeksi miellettiinkin 1800-luvulla suomalaisuus ja suomalaisen katsottiin parhaiten voivan toteuttaa itseään kansakunnan ja valtion kautta.<sup>772</sup>

Talonpojasta, torpparista ja työläisestä tehtiin kertomuksissa vähitellen suomalaisen yhteiskunnan eli suuren yhteisön jäseniä. Kansallisuutta määriteltiin laajentuvassa julkisuudessa ylipäänsäkin yhä enemmän ja selväpiirteisemmin sekä leimallisesti ylhäältäpäin. Koko suomenkielistä julkisuutta leimasi alentuva kansaa opettava ja neuvova sävy.<sup>773</sup> Suomalaisuutta rakennettiin silti vuoropuhelussa kansan ja sen sivistäjien välillä. Pitäjän rajat ylittävä identiteetti tuli vähitellen mahdolliseksi yhtenäisyyttä sekä kansallista hegemoniaa luovan koulutusjärjestelmän ja muiden kulttuuristen pyrkimysten avulla. Näin suomalaisessa kansakunnan rakentamisessa oli kyse kulttuurinationalismista, jossa olennaista oli koko ajan vahva pyrkimys todellisen yhtenäisyyden luomiseen sekä positiivisen ja vankasti todellisuuteen pohjaavan omakuvan luomiseen.<sup>774</sup>

Suomalaisuus rakentui paikallisuudesta. Proosakertomuksissa oli vahvasti läsnä paikalliset yhteisöt ja niiden omaleimaisuus sekä yleiset kyläyhteisöjä leimanneet piirteet ja niiden toimintaperiaatteet. Näin ollen kertomuksilla oli kahdentalainen funktio: Samalla kun ne loivat suomalaisuutta, ne muovasivat edelleen varsin traditionaaliseksikin luonnehdittavaa kuvaa talonpoikaisuudesta. Jälkimmäisen osalta oli kuitenkin kyse yhä enemmän historiasta, talonpoikaisuudesta väistyvänä elämänmuotona. Kuitenkin historiallinen ymmärrys ja käsitys omasta erityisyydestä olivat tärkeitä. Omien ansioiden nostaminen esiin ja hyvien ominaisuuksien luonnehtiminen olivat positiivisen omakuvan luomisen kannalta merkittäviä.<sup>775</sup> Paikallisten yhteisöjen ominaispiirteet ja toiminnan muodot saatettiin muotoilla jopa sangen helposti kansallisen ideologian näkökulmasta kansallisen identiteetin sisällöksi. Samalla kulttuurinen yhteisyys muuntui ideologiseksi yhteisyydeksi.<sup>776</sup>

Ihanteellinen ja romanttinen kuva talonpoikaisuudesta oli ollut leimallista varhaiselle ruotsinkieliselle kirjallisuudelle; sen tehtävä oli luoda yhtenäistä käsitystä koko Suomen kansasta ja korostaa talonpoikaiston merkittävää roolia yhteiskunnassa ja ennen kaikkea suomalaisen kansan osana.<sup>777</sup> Luodussa suomalaisuuden diskurssissa suomalaisuus hahmottui erityiseksi ja omalaatuiseksi kansallisuudeksi, joka oli vähintään erinomaisempi kuin kaikki muut. Tämänluonteisesti toimivat Runebergin runot, tunnetuimpana esimerkkinä talonpoika-

<sup>771</sup> Siltala 1988, 27 – 41.

<sup>772</sup> Siltala 1999, 120 – 137. Vertaa Sulkunen 1986 ja Alapuro & Stenius 1987.

<sup>773</sup> Nieminen H 2006, 104 – 105.

<sup>774</sup> Anderson 1994, Hobsbawm 1994.

<sup>775</sup> Vertaa Peltonen 1998. Peltosen mukaan on varsin ongelmallista tarkastella suomalaisuutta homogeenisena ilmiönä, sillä tällöin törmätään helposti stereotyyppioihin. Tässä tutkimuksessa onkin tarkasteltu aineksia stereotyyppien taustalla, niiden syntyä ja aikaansa sitoutuneisuutta. Tällöin on myös pyritty osoittamaan, että nykyään jo suorastaan huvitusta herättävinä suomalaisuutta luonnehtivina ominaispiirteinä esitetyt seikat ovat syntyneet joskus ja liittyneet konkreettisesti syntyäikansa todellisuuteen.

<sup>776</sup> Lehtonen 1990, 27 – 28.

<sup>777</sup> Rantanen 1997, 166 – 170. Idyllinen näkemys oli eritoten läsnä *Hirvenhiiltäjissä*.

Paavo<sup>778</sup> sekä jossain määrin Sara Wacklinin historialliset, kuultuihin tarinoihin perustuvat kertomukset eli muistelmat Pohjanmaalta. Vaikka osittain samanlaiset seikat korostuivat, oli esimerkiksi pettuleivän syönnillä hieman toisenlainen merkitys tässä tutkimuksessa käytettyjen suomenkielisten kirjoittajien kertomuksissa juuri omien kokemusten ja näin ollen todellisen elämän ymmärryksen kautta. Kertomusten suora poliittinen tai ideologinen merkitys oli huomattavasti pienempi tai ainakin välillisempi kuin esimerkiksi täysin toisenlaisessa piirissä liikkuneen Runebergin runojen.<sup>779</sup> Silti ne kertoivat sellaisista suomalaisista, joita kansakunta tarvitsi: ahkerista ja toimeliaista henkilöistä, jotka myös selviytyivät ajan tuomista muutoksista ja haasteista. Jos sääty-yhteiskunta oli aiemmin lähinnä rajoittanut yksilöiden vapaata kehitystä, oli kansakunnan toiminnan edellytyksenä käsitys kansakunnasta, joka muodostui erityisillä ominaisuuksilla varustetuista yksilöistä. Kansakunnan muodosti kansa, jolla oli erityisominaisuuksia samoin kuin yksilön minuutta jäsensivät persoonalliset luonteenpiirteet. Samoin kuin yksilö tarvitsi henkilöhistorian, tarvitsi sellaisen myös kansakunta.<sup>780</sup>

Proosakertomuksissa kohtasivat talonpoikaiset arvostukset ja käsitykset, maailman muutokset sekä suomalaiskansallisten pyrkimysten haasteet ja vaatimukset. Proosakertomukset toimivat kokemusten jäsentäjinä ja esiintuojina ja kertoessaan yksittäisiä elämänkertomuksia ne tekivät yksittäisistä kokemuksista yleisesti jaettuja ja yhteisiä. Näin ne ehkä vähensivät sitä tuskaa, jota muutokset ihmisille aiheuttivat. Proosa rakensi käsitystä yhteisesti koetusta menneestä ja jaetusta arjesta, jossa merkittävintä oli säätyihin sitoutunut elämännäkemyksensä sekä yhteinen historiallisesti jäsentynyt kokemus. Näistä kostui ymmärrys *meistä*, talonpoikaisesta kansasta, joka eli elämäänsä, oli kärsinyt tai kärsi vaikeuksista ja rakensi nykyhetkeä traditioon nojautuen.<sup>781</sup> Kertomisessa kyse oli myös kulttuuripiirteiden eteenpäin siirtämisestä. Muutos ei tarkoittanut kaiken vanhan katoamista vaan uuden rakentumista vanhalle. Voidaan puhua yhteisön kriisistä, josta selviytyäkseen sen tarvitsi etsiä kulttuuristaan selviytymiseen tarvittavat vahvuudet. Yhteisö turvasi menneisyyteen ja jo aiemmin ihanteiksi nostettuihin elämänarvoihin. Nämä olivat merkityksellisiä myös nuoruuden elämänvaiheessa, jota kertomukset usein kuvasivat: oma paikka oli saavutettava yhteisön hyväksymien tapojen mukaisesti. Tärkeitä puolia siinä olivat työhön oppiminen tai opinkäynti sekä avioituminen. Oli kyse myös suhteesta muihin yhteisön jäseniin, joiden kautta oma paikka määrittyi. Vaikka sääty-yhteiskunta natisi kuuluvasti liitoksissaan 1800-luvun lopulla, ohjasivat säätyhierarkiaa tukevat ajatukset vahvasti ajattelua. Osittain oli kyse halukkuudesta pitää kiinni vanhoista yhteis-

<sup>778</sup> Alun perin ruotsiksi 1831.

<sup>779</sup> Klinge 2004, 297, 421 – 427. Moraalisten hyveiden tarkastelu oli keskeisellä sijalla *Vänrikki Stoolin tarinoissa* (ruotsiksi 1848, 1860). Katso myös Alhoniemi 1969.

<sup>780</sup> Frykman 1993, 134 – 136. Kunniakkaan menneisyyden esittäminen taiteessa kansakunnan yhtenäisyyden vaalimistarkoituksessa on ollut tärkeää eurooppalaisessa kontekstissa. Lenman 2003, 123.

<sup>781</sup> Vilkkuna KHJ 2005, 318, 326 – 327, 340 – 343. Menneisyys rakentui myös säädynmukaisesti: kullakin säädyltä oli menneisyytensä. Henkilökohtainen ja laajempi kokemus voi helposti muodostua kärsimys- ja koettelemushistoriaksi. Honkasalo & Utrianen 2005, 13 – 48.

kunnallisista arvoista, arvostuksista ja säädyistä. Nämä seikat, kuten jo pelkäs-  
tään luonnonolosuhteet loivat puitteet, joissa suomalaisen<sup>782</sup> tuli suoriutua ja  
selvitä.

Proosakertomusten elämänmallit hahmottuivat vuosisadan vaihteessa  
myös sangen vaihtoehdottomiksi. Näin ne olivat osaltaan rakentamassa erittäin  
ahtaasti määrittyvää suomalaisuutta, jossa miehuus ja naiseus rakentuivat vuo-  
sisataisiin ihanteisiin eikä poikkeamille ollut tilaa. Ellei sitten oteta lukuun Put-  
kinotkon Juutas Käkriäistä, jonka sovittaminen suomalaisen selviytyjän malliin  
olisi vaivalloista. Juutaksen henkilö oli siinä mielessä uuden ajan mies, että hä-  
nen ominaisuutensa (laiskuus, vetelyys ja saamattomuus) olivat henkilökohtai-  
sia, eivät kokonaisen ihmisjoukon, säädyn, ryhmän tai luokan ominaisuuksia.<sup>783</sup>  
Ja sahatessaan omaa oksaansa hän teki senkin ainoastaan omaksi harmikseen.

Vuosisadan vaihteen ahdasmääritteinen suomalaisuus olisi sinänsä ollut  
harmitonta, mutta kirjallisuudessa esitetyillä näkemyksillä on tapana vakiintua  
yleiseen julkisuuteen ja jopa iskostua ihmisten historialliseen tajuntaan sekä  
yleisiin käsityksiin.<sup>784</sup> Vaikka proosakertomusten määritelmillä ei yksistään ja  
vain sinällään ollut ehdotonta auktoriteettiasemaa *oikeiden* käsitysten muokkaa-  
jina ja määrittelijöinä, oli niillä kiistatta kuitenkin merkitystä. Niinpä se, mitä  
kertomuksissa esitettiin, vaikutti siihen, mitä suomalaisuudesta yleisesti ajatel-  
tiin ja siihen, millaista suomalaisuutta julkisuudessa haluttiin nostaa esiin. Sa-  
malla ylläpidettiin ja uudistettiin hyväksytyyn suomalaisuuden käsitystä, sillä  
suomalaisuudesta kertominen jatkuvasti suomalaistaa käsityksiä.<sup>785</sup> Tässä esite-  
tyt tulkinnat olivat luomassa vahvaa perustaa sille tavalle, jolla suomalaisuus  
edelleen jäsentyy ja ominaisuuksille, joita suomalaisesta mielellään kerrataan.

<sup>782</sup> Suomalainen on yleensä aina kansallisessa puheessa mies. Peltonen 1996, 123.

<sup>783</sup> Vertaa Turunen 1992. Matti Peltosen mukaan Juutaksen toiminnassa oli kyse yhteis-  
kunnallisesta protestista. Ikävällä tavalla se kuitenkin kohdistui myös itseen ja oman  
perheen hyvinvointiin. Vertaa Peltonen 1992, 124 – 125.

<sup>784</sup> Vertaa Kalela 2000, 31 – 41. Katso myös Novitz 1984.

<sup>785</sup> Frykman 1993, 131 – 132.

## ENGLISH SUMMARY (Englanninkielinen tiivistelmä)

### **Peasant values, estate society and the Finnish in late nineteenth- and early twentieth-century narrative literature**

#### **Introduction**

During the nineteenth century Finnish national culture and identity was created, and subsequently evolved, through the work of writers, historians and artists. The features of Finnish national identity were based on the peasant way of life and shared its values. Prose written in Finnish at the turn of the century depicted the social reality of peasant communities around the Grand Duchy and also created the basis of being a Finn. This literature described peasant culture as it had formed over centuries. The cultural features and the way of thinking depicted in these texts were very traditional; concepts and values did not change rapidly, even though times were changing. Although modernisation had some impact, predominantly traditional values were constructed and reconstructed in narrative literature, which continued to emphasise the concepts and the worldview of estate society.

#### **Literature as source material and an object of research**

Despite discussion about history's narrativity and its similarity to literature, the ideas of narrativity as a method or narrative literature as a source material have seldom been explored. In this study the essential question has been how works of fiction can be used as research data. This question has determined the direction of the study as a whole. The starting point for this research was the idea of reciprocity in the relationship between fictional stories and the social reality of the period: how was reality depicted in literature and what kind of narration did the reality of peasant communities produce? The values shared by the peasant community for centuries are presented in literary form. The two-fold function of the narratives was to provide rational meanings for people's lives and also to relate experiences. The narratives consulted have been written both by authors with peasant backgrounds and limited education and by writers with more educated backgrounds. Despite differing levels of education, all writers had experience of life in the peasant communities. However, the authors of these texts have not been the primary concern of this study; on the contrary, the main focus has been on the stories themselves. The narratives present a very special picture of the social reality of the period and have been studied as social data of peasant 'mentality'. Although the texts described social changes, the most meaningful aspect of these stories was their emphasis on preserving the past.

Narrative literature was concerned with the experiences of individuals. Contemporary readers shared the same experiences and could identify with the characters depicted in the texts. The most important thing was that the mean-



ings produced by the narratives gave a certain structure to readers' experiences. Nevertheless, the narrative structure itself arises from the real world. In this study the idea that narrative form already exists in our own reality, and is not invented in fictional narratives, is adapted as a historical method. The question of how the narratives serve to organise life experiences is one of the most central addressed in this thesis. Fictional narratives can have an effect on the social and personal world, focusing attention in certain directions and orienting actions toward certain goals. Additionally, as historical data narrative literature tells us about what was considered important; what kind of a person one should be and how one should live in order to be respectable in the eyes of the peasant community. These things constituted the basis of peasant identity, the conception of us. The past had a significant role in the narrative source material. The stories presented ideals which had endured for centuries: for example, the kind of woman or man a youth should become and the kind of life that was considered valuable.

### **Man and work: cultural values and meanings**

The fictional narratives depicted the values, attitudes and conceptions of social and communal life in peasant communities. Furthermore, they gave moral advice about how one's life should be lived: by cherishing traditions and preserving the popular culture. The most important value, as well as the basis of the (peasant) estate, was the capacity to work. A man earned his status in the peasant community through his work, and everything else he aspired to – even love – had likewise to be earned through hard work. One common narrative structure in the source material was the story of a poor worker (a hired hand), hard-working and humble, who manages to get rich through his own labour, gains the approbation of the community and is finally allowed to marry the woman he has dreamt of. This kind of story reveals the shared values of the peasant communities. The ideal man was able to work hard, but he remained modest. Individuals were expected to gain status in the community only through their own personal efforts and, thus, support communal values and live in an accepted way. These kinds of stories had the character of communal public discussions and were similar to folk traditions. Many texts described how stories were kept alive in the community through the retelling of the exemplary and heroic story of a decent man. Narrative literature maintained a strong sense of the past. Even though times were changing and one's status in the community was not necessarily a direct reflection of personal effort, the value of work endured in these stories. Being a peasant man and a Finn was strongly based on one's capacity to work and an ability to manage in any conditions. It was a strict order built on a religious worldview and also on the stories of the Bible. In a historical sense these texts supported the hierarchies of the estate society. Narratives constructed a conception of peasant identity and a positive self-image both for the common people and for the whole nation.

### **Social hierarchies and boundaries**

In their construction of peasant identity the narrative texts described the significant others, namely the gentleness (herrat), who were everything that the common people were not. The herrat were portrayed as lazy, greedy and contemptuous. Gentleness were rarely represented in the little peasant communities described in the texts; they most often appear as clergymen, rural police chiefs, lawyers or some other local authority figure. Interestingly, very few noblemen featured in these stories. Individuals who had improved their position in society - members of the nascent middle class - were considered particularly villainous. This supported the ideal that everyone should maintain his own position in society: improving one's status in order to climb to a higher place in the social hierarchy was clearly inadvisable. This conservative view of social mobility bolstered the predominant structures of the estate society. Maintaining social boundaries also highlighted the value of the one's own estate and preserved the concept of the traditional way of life. Even though they were clearly drawn, social boundaries were still not fully accepted. The gentleness were mocked and social boundaries could be turned upside down, especially when celebrating. This tradition had been part of shared European popular culture for centuries. Although times were changing, social distinctions still persisted: society was based on social hierarchies and conceptions of the different tasks of the various social groups. The meanings created by the narratives derived from the past; nevertheless, they still constructed conceptions that reflected the fact that society was comprised of different social groups.

### **Marriage and love**

One major theme of the texts was marriage. Getting married was an important life event in the eyes of peasant society. Marriage was not simply a matter for individuals but, rather, something that involved the whole community. The stories described what a good husband and wife were like and what constituted a good marriage. A married man should be the hardworking master of the house and his wife, an industrious mistress. The household needed both husband and wife in order to be successful. Marriage was the basis of communal life and, as such, had traditionally been a matter of importance for the entire family and kinsfolk. The distribution of work and the roles of the spouses were based on religious thinking, especially the catechism. The narrative texts did not support misalliances: one was expected to marry an equal. Marriage was not only portrayed as an economic contract: the texts also addressed the issue of love. Contemplation of marriage would involve emotion and the charm of a fiancé or prospective bride was considered of great importance. Texts did not depict divorce and were in this sense normative. Although there had been cases of divorce as early as the sixteenth century, the ideal marriage in the peasant worldview was a lifelong commitment.

## LÄHTEET

### Painetut lähteet

#### Proosakertomukset

- Aili.* (1897) Kirjoittanut Maila Talvio. Teoksessa Kootut teokset I. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo. Helsinki. 1953.
- Aliina.* (1896). Kirjoittanut Kauppi-Heikki. Teoksessa Valitut teokset. Werner Söderström Osakeyhtiö. Helsinki. 1957.
- Arkielämää. Kertomus.* (1909) Kirjoittanut Maria Jotuni. Otava. Helsinki. 1976.
- Elsa.* (1894) Kirjoittanut Teuvo Pakkala. Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita. 1998. Helsinki.
- Elämän murhe.* Kirjoittanut Väinö Kolkkala. Otava. Helsinki. 1915
- Elämäni.* (1877) Kirjoittanut Pietari Päivärinta Teoksessa Valitut teokset I. Werner Söderström, Porvoo. 1895.
- Ensimmäiset ystäväni.* Kirjoittanut Juho Reijonen. Kertoelmia. 1:n vihko. Werner Söderström. Porvoo. 1884.
- Hanna.* (1886) Kirjoittanut Minna Canth. Teoksessa Valitut teokset. WSOY. Porvoo. Helsinki. 1957.
- Heinärrannan osuusmeijeri.* Kirjoittanut Väinö Kataja. Arvi A. Karisto. Hämeenlinna. 1912.
- Hellmanin herra ja Esimerkin vuoksi.* (1886) Kirjoittanut Juhani Aho. WSOY. Helsinki. 2000.
- Helsinkiin.* Kirjoittanut Juhani Aho. WSOY. Porvoo. 1889.
- Helvi.* Kirjoittanut Hilja Haahti. Teoksessa Kootut kertomukset 4. Helvi. kertoelmia. Otava. 1920. (1904)
- Herra ja moukka.* (1917) Kirjoittanut Joel Lehtonen. Teoksessa Kuolleet omenapuut. Otava. Helsinki. 1967.
- Huonona aikana. (Kertomus elämästä Itä-Suomessa).* Kirjoittanut Juho Reijonen. Teoksessa Kertoelmia. 2:n vihko. Werner Söderström. Porvoo. 1885.
- Hurkas kurjuus.* (1919) Kirjoittanut F.E. Sillanpää. Teoksessa Kootut teokset 2. Otava. Helsinki. 1988.
- Huutolaiset.* Kirjoittanut Theodolinda Hahnsson. Werner Söderström, Porvoo. 1887.
- Hänen armonsä kasvatti.* Kirjoittanut Anni Kaste. Otava. 1910.
- Irja.* (1900) Kirjoittanut Väinö Kataja. Teoksessa Valitut teokset. Arvi A. Karisto, Hämeenlinna. 1973.
- Isänmaa.* (1893 – 1894) Kirjoittanut Arvid Järnefelt. WSOY. Helsinki. 1949.
- Isäntä.* Kirjoittanut Kauppi-Heikki. Teoksessa Syvistä riveistä. 5.vihko. Werner Söderström. Porvoo. 1890.
- Jussi Petterin naiminen.* Kirjoittanut Maria Jotuni. Teoksessa Kun on tunteet. Weilin & Göös O.y. Helsinki. 1913.

- Juhannuskoivu.* Kirjoittanut Selma Anttila. Teoksessa Ristiriitoja. Novelleja. Otava. Helsinki. 1912.
- Kaaperin kosinta.* Teoksessa Kertoelmia. 1. vihko. Kirjoittanut Juho Reijonen. Werner Söderström, Porvoo. 1884.
- Kaksoisveljekset.* Kirjoittanut Theodolinda Hahnsson. Teoksessa Kotikuusen kuiskehia. G.W. Edlund. Helsinki. 1884.
- Kansantapa.* Kirjoittanut Maria Jotuni. Teoksessa Kun on tunteet. Weilin & Göös O.y. Helsinki. 1913.
- Kansan seassa.* (1900). Kirjoittanut Maila Talvio. Teoksessa Kootut teokset II. WSOY. Helsinki. 1956.
- Kauppa-Lopo.* (1889) Kirjoittanut Minna Canth. Teoksessa Valitut teokset. Otava. Helsinki. 1957.
- Kihlajaiset.* Kirjoittanut Selma Anttila. Teoksessa Ristiriitoja. Novelleja. Otava. Helsinki. 1912.
- Kinkeritalossa.* Kirjoittanut Esko Virtala. Teoksessa Kertomuksia. Werner Söderström. Porvoo. 1889.
- Korpelan Tapani.* Kuvaus kansan elämästä. Kirjoittanut Heikki Meriläinen. WS. Porvoo. 1888.
- Koskelan ukko.* Kirjoittanut Juho Reijonen. Teoksessa Kertoelmia. 3. vihko. Werner Söderström. Porvoo. 1885.
- Kotoa kotiin.* Kirjoittanut Heikki Meriläinen. Teoksessa Syvistä riveistä. 5. vihko. Werner Söderström. Porvoo. 1890.
- Kruunun metsissä.* Kirjoittanut Juhana Kokko. Werner Söderström. Porvoo. 1891.
- Kultainen lyyra.* Katkelmia naisylioppilaan elämästä. Kirjoittanut Maila Talvio. Werner Söderström. Porvoo. 1916.
- Kultala.* Hyödyllinen ja huvittava kertomus. (1834) Kirjoittanut Heinrich Zschokke. Neljäs painos. Kansanvalistusseura. 1889.
- Kun isoja herroja kulki Heinärannan kautta.* Kirjoittanut Väinö Kataja. Arvi A. Karisto. Hämeenlinna. 1913.
- Kun talonpojasta tuli herra.* (1897) Kirjoittanut Kalle Kajander. Teoksessa Valitut teokset. Otava. Helsinki. 1955.
- Kuulutuksen otossa käynti.* Kirjoittanut Esko Virtala. Teoksessa Kertomuksia. Werner Söderström. Porvoo. 1889.
- Kuuselan kukka.* Kirjoittanut Theodolinda Hahnsson. Teoksessa Kotikuusen kuiskehia. G.W. Edlund. Helsinki. 1884.
- Kylän mahtavin.* Kirjoittanut Esko Virtala. Teoksessa Kertomuksia. Werner Söderström. Porvoo. 1889.
- Kyökin puolelta.* Kirjoittanut Maria Jotuni. Kun on tunteet. Weilin & Göös O.y. Helsinki. 1913.
- Laara.* (1893) Kirjoittanut Kauppi-Heikki. Valitut teokset. WSOY. Helsinki. 1957
- Lain varjolla.* (1909) Kirjoittanut Väinö Kataja. Valitut teokset. Arvi A. Karisto. Hämeenlinna. 1973.
- Lautta-Jussin tyttö.* Kirjoittanut Juho Reijonen. Teoksessa Kertoelmia. 1. vihko Werner Söderström, Porvoo. 1884.

- Lautta-Jussin tyttö.* Kirjoittanut Juho Reijonen. Kertoelmia. 2. vihko. Werner Söderström. Porvoo. 1885
- Lehtori Hellmanin vaimo.* Kirjoittanut Minna Canth. Teoksessa Valitut teokset. Otava. Helsinki. 1957.
- Luisulan lapset.* Kirjoittanut Nestor Niemelä. Teoksessa Syvistä riveistä. kansankirjailijoiden kertomuksia heidän muotokuvillaan varustettuina. 2: nen ja 3:s vihko. Werner Söderström. 1890.
- Mennyt.* (1894) Kirjoittanut Santeri Alkio. Teoksessa Valitut teokset. Werner Söderström osakeyhtiö. Helsinki. 1967.
- Merimiehen morsian.* (1863) Kirjoittanut K. J. Gummerus. Teoksessa Alkuperäisiä suomalaisia uuteloita I. Uusi painos. Gummerus. Jyväskylä. 1900.
- Merkilliset miehet.* Kirjoittanut Juho Reijonen. Teoksessa Kertoelmia. 3. vihko Werner Söderström. Porvoo. 1885.
- Mikä siihen oli syynä?* Kirjoittanut Juho Reijonen. Teoksessa Kertoelmia. 1. vihko Werner Söderström. Porvoo. 1884.
- Mikkolan torppa.* Teoksessa Lukemisia kansalle n:o 41. J. W. Lilja & Co. Turku. 1854.
- Muistelma Savosta.* Teoksessa Kertoelmia. 3. vihko. Kirjoittanut Juho Reijonen. Werner Söderström. Porvoo. 1885.
- Naavaalan Taavetti.* Kirjoittanut Eero Sissala. Teoksessa Syvistä riveistä. Kansankirjailijoidemme kertomuksia heidän muotokuvillaan varustettuna. 2 :nen vihko. Werner Söderström. Porvoo. 1890.
- Nuori Aatami.* Kirjoittanut J. H. Erkko. Teoksessa Kotoisia tarinoita. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki. 1881.
- Ollin-Mikko, Aapon-Ulla ja Ullan-Eero.* (1910) Kirjoittanut Väinö Kataja. Teoksessa Valitut teokset. Arvi A. Karisto. Hämeenlinna. 1973.
- Palkinto.* (1863) Kirjoittanut K. J. Gummerus. Teoksessa Alkuperäisiä suomalaisia uuteloita I. Uusi painos. Gummerus. Jyväskylä. 1900.
- Papin tytär.* (1885) Kirjoittanut Juhani Aho. Teoksessa Kootut teokset. II nidos. Helsinki. 1929
- Papin rouva.* (1893) Kirjoittanut Juhani Aho. Teoksessa Kootut teokset. II nidos. Helsinki. 1929.
- Pelastettu.* Kirjoittanut Pietari Päivärinta. Teoksessa Syvistä riveistä. Kansankirjailijoidemme kertomuksia heidän muotokuvillaan varustettuna. 2. vihko. Werner Söderström. Porvoo. 1890.
- Pentti ja Inka.* Kirjoittanut Pietari Päivärinta. Elämän havainnoita VII. Rautamies. Hairahdus. Pentti ja Inka. Werner Söderström. Porvoo. 1897.
- Piika.* Kirjoittanut F. E. Sillanpää. Teoksessa Ihmislapsia elämän saatossa. Kustannusosakeyhtiö Kirja. Helsinki. 1917.
- Pimeänpirtin hävitys.* (1901) Kirjoittanut Maila Talvio. Teoksessa Kootut teokset II. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo. Helsinki. 1956.
- Punainen viiva.* (1909) Kirjoittanut Ilmari Kianto. Otava. Helsinki. 1953.
- Puukkojunkkarit.* (1894) Kirjoittanut Santeri Alkio. Teoksessa Valitut teokset. Werner Söderström Osakeyhtiö. Helsinki. 1967.

- Puutteen Matti.* Kirjoittanut Pietari Päivärinta. Teoksessa Tahdon voima. Puutteen Matti. Kaksi kuvausta kansan elämästä. Werner Söderström. Porvoo. 1882.
- Pöyhkeä isäntä.* Kirjoittanut Pietari Päivärinta. Teoksessa Elämän havainnoita X. Werner Söderström. Porvoo. 1889.
- Rakkautta.* Kirjoittanut Maria Haggrén-Jotuni. Teoksessa Rakkautta. Weilin & Göös. Helsinki. 1907.
- Rautatie.* (1884) Kirjoittanut Juhani Aho. Werner Söderström Osakeyhtiö. Helsinki. 1969.
- Rautamies.* Kirjoittanut Pietari Päivärinta. Elämän havainnoita VII. Rautamies. Hairahdus. Pentti ja Inka. Werner Söderström. Porvoo. 1897.
- Renki.* Kirjoittanut F. E. Sillanpää. Teoksessa Ihmislapsia elämän saatossa. Kustannusosakeyhtiö Kirja. Helsinki. 1917.
- Salliman oikkuja.* Kirjoittanut Santeri Alkio. Teoksessa Syvistä riveistä. 4. vihko. Werner Söderström. Porvoo. 1890.
- Seitsemän veljestä.* (1870) Kirjoittanut Aleksis Kivi. WSOY. Helsinki. 1953.
- Se oli sallittu.* Kirjoittanut Esko Virtala. Werner Söderström. Porvoo. 1888.
- Sokea Pietari.* Teoksessa Kertoelmia. 1. vihko. Kirjoittanut Juho Reijonen. Werner Söderström. Porvoo. 1884.
- Sovitus haudalla.* (1863) Teoksessa Alkuperäisiä suomalaisia uuteloita I. Kirjoittanut K. J. Gummerus. Uusi painos. Gummerus. Jyväskylä. 1900.
- Tahdon voima.* Kirjoittanut Pietari Päivärinta. Teoksessa Tahdon voima. Puutteen Matti. Kaksi kuvausta kansan elämästä. Werner Söderström, Porvoo. 1882.
- Tintta-Jaakko.* (1883) Kirjoittanut Pietari Päivärinta. Valitut teokset I. Werner Söderström, Porvoo. 1895.
- Torpan poika.* Kirjoittanut Pietari Päivärinta. Werner Söderström. Porvoo. 1883.
- Ulosotto.* Kirjoittanut Esko Virtala. Teoksessa Kertomuksia. Werner Söderström. Porvoo. 1889.
- Uranaukaisijat.* (1904) Kirjoittanut Kauppi-Heikki. Teoksessa Valitut teokset. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo. Helsinki. 1957.
- Vaaralla.* Kuvia laitakaupungilta. (1891) Kirjoittanut Teuvo Pakkala. Teoksessa Valitut teokset. Otava. Helsinki. 1970.
- Vaihdokas.* (1884) Kirjoittanut Juho Reijonen. Toinen painos. Werner Söderström. Porvoo. 1886.
- Vanhan kansan mies.* Kirjoittanut Esko Virtala. Teoksessa Kertomuksia. Werner Söderström. Porvoo. 1889.
- Viiija.* (1889) Kirjoittanut Kauppi-Heikki. Teoksessa Kootut teokset II. WSOY. Porvoo. 1920.
- Ylhäiset ja alhaiset.* Kirjoittanut K. J. Gummerus. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. 1870.

### Aikalaiskirjallisuus, virallisjulkaisut ja painetut alkuperäislähteet

- Aviosäädylle. Vaimosta ja miehestä kristillisen eettisyyden hengessä.* Teoksessa Lukemisia kansalle n:o 15. J.W. Lilja & Co. Turku. 1853.
- Gezelius 1866: Gezelius, Johannes (vanh.), Lasten paras tawara. (Yxi Lasten paras tawara, 1666) J. E. Frenckellin & pojan kirjapaino. Turku.
- Jaana Rönty.* (1907) Kirjoittanut Eino Leino. Teoksessa Routavuositrilogia. Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita. SKS. Helsinki. 1998.
- Kirjallisuutta. Kertomuksia ja kuvauksia. Valvoja 1911. SKS. Helsinki.
- Kirjallisuuskatsaus. Aika 1915. SKS. Helsinki.
- Kertomuksia ja kuvauksia. Valvoja 1915. SKS. Helsinki.
- Kuvauksia kansannaisen elämästä maalla.* Suomen naisyhdistyksen ulosantama. Werner Söderström. Porvoo. 1890.
- Lapsuuden muistelmia.* Kirjoittanut Maria Österberg. Teoksessa Karheita kertomuksia.
- Itseoppineiden omaelämäkertoja 1800-luvun Suomesta.* Toimittanut Anna Makkonen. SKS. Tampere. 2002. (Kirjoitettu 1890-luvun lopulla.)
- Maamme kirja.* Lukukirja Suomen alimmille oppilaitoksille. Kirjoittanut Sakari Topelius. Viideskymmenesneljäs muuttamaton painos. WSOY. Helsinki.
- Mirdja.* (1908) Kirjoittanut L. Onerva. Otava. Helsinki. 1982.
- Murtoviivoja.* Kirjoittanut L. Onerva. Otava. Helsinki. 1909.
- Naiskohtalo.* (1917) Kirjoittanut Marja Salmela. WSOY. Porvoo. 1923.
- Nousukkaita.* Kirjoittanut L. Onerva. Weilin & Kumpp. Helsinki. 1911.
- Olli Suurpää.* (1908) Kirjoittanut Eino Leino. Teoksessa Routavuositrilogia. Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita. SKS. Helsinki. 1998.
- Satanen muistelmia Pohjanmaalta.* Kirjoittanut Sara Wacklin. G.W. Edlund. Helsinki. 1876. (ilmestynyt alun perin ruotsiksi 1844)
- Tuomas Vitikka.* (1906) Kirjoittanut Eino Leino. Teoksessa Routavuositrilogia. Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita. SKS. Helsinki. 1998.
- Raamattu: Biblia se on: Koko Pyhä Raamattu; Esipuhetten, Lukuin sisällepitoin, Yhtäpitäväisten Raamatun paikkain osoituksen ja lisättyin Registerin kanssa. Suomalaisen Biblia seuran Turussa toimittama painos. Helsingissä. J. E. Frenckell'in ja Pojan tykönä. 1878.
- Suomalainen kirjallisuus 1544 – 1877. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. Toimittanut Valfrid Vasenius. SKS. Helsinki. 1878.
- Suomalainen kirjallisuus 1878 – 1879. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. 1. lisävihko. Ynnä lisätietoja vanhemmista kirjoista. Toimittanut Valfrid Vasenius. SKS. Helsinki. 1880.
- Suomalainen kirjallisuus 1880 – 1885. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. 2. lisävihko. Toimittanut Valfrid Vasenius. SKS. Helsinki. 1887.
- Suomalainen kirjallisuus 1886 - 1891. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. 3. lisävihko. Toimittanut Valfrid Vasenius. SKS. Helsinki. 1892.
- Suomalainen kirjallisuus 1892 – 1895. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. 4. lisävihko. Toimittanut Valfrid Vasenius. SKS. Helsinki. 1897.

- Suomalainen kirjallisuus 1896 – 1900. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. 5. lisävihko. Toimittanut Valfrid Vasenius. SKS. Helsinki. 1905.
- Suomalainen kirjallisuus 1901 – 1905. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. Toimittanut Simo Pakarinen. SKS. Helsinki. 1912.
- Suomalainen kirjallisuus 1906 – 1910. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. Toimittanut Simo Pakarinen. SKS. Helsinki. 1916.
- Suomalainen kirjallisuus 1911 – 1915. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. Toimittanut Simo Pakarinen. SKS. Helsinki. 1922.
- Suomalainen kirjallisuus 1916 – 1920. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. Toimittanut Simo Pakarinen. SKS. Helsinki. 1924.
- Suomen Pappissäädyn pöytäkirjat valtiopäiviltä v. 1888. Ensimmäinen vihko. SKS. Helsinki. 1888.
- Suomen Pappissäädyn pöytäkirjat valtiopäiviltä v. 1888. Toinen vihko. SKS. Helsinki. 1888.
- Suomen Pappissäädyn pöytäkirjat valtiopäiviltä 1891. Ensimmäinen vihko. SKS. Helsinki. 1892.
- Suomen Pappissäädyn pöytäkirjat valtiopäiviltä 1891. Toinen vihko. SKS. Helsinki. 1892.
- Suomen Talonpoikaissäädyn keskustelupöytäkirjat valtiopäiviltä v. 1888. Ensimmäinen vihko. SKS. Helsinki. 1888.
- Suomen Talonpoikaissäädyn keskustelupöytäkirjat valtiopäiviltä 1888. Toinen vihko. SKS. Helsinki. 1890.
- Suomen Talonpoikaissäädyn keskustelupöytäkirjat valtiopäiviltä 1891. Ensimmäinen vihko. SKS. Helsinki. 1891.
- Suomen Talonpoikaissäädyn keskustelupöytäkirjat valtiopäiviltä 1891. Toinen vihko. SKS. Helsinki. 1891.
- Yrjö Koskinen 1876: Onko Suomen kansalla historiaa? Historiallinen Arkisto V. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Yrjö Koskinen 1904 – 1905: Sananen kansansivistyksestä. (Esitetty Pohjalaisen osakunnan kokouksessa 9.3.1852). Teoksessa Kansallisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia I osa 1851 – 1962. Toimituksia 108. Helsinki: SKS.
- Yrjö Koskinen 1916: Koulukysymys. (Julkaistu Uudessa Suomettaressa 1872). Teoksessa. Kansallisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia. Kolmas osa 1872 – 1876. Toimituksia 108, osa III. Helsinki: SKS.
- Yrjö Koskinen 1930: Lausunto maanhankinnan helpottamisesta tilattomalle väestölle. (Julkaistu Pappissäädyn pöytäkirjat 1877, s. 57 – 58.) Teoksessa Kansallisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia. Neljäs osa 1877 – 1908. Toimituksia 108, osa IV. Helsinki: SKS.



## KIRJALLISUUS

- Aalto M 1995: Aalto, Minna, Maila Talvion naisen kansallisen identiteetin kuvaajana. Teoksessa Kaisa Kurikka (toim.) Identiteettiongelmia suomalaisessa kirjallisuudessa. Taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A. N:o 33. Turku: Turun yliopisto.
- Aalto S 1996: Aalto, Seppo, Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621 - 1700. Bibliotheca Historica 12. Helsinki: SHS.
- Aaltonen 1936: Aaltonen, Esko, Kyläyhteiskunnat isojaosta alkaen. Teoksessa Gunnar Suolahti, Väinö Voionmaa, Esko Aaltonen, Pentti Renvall, Lauri Kuusanmäki, Heikki Waris ja Eino Jutikkala (toim.) Suomen kulttuurihistoria IV. Jyväskylä - Helsinki: Gummerus.
- Ahola 1989: Ahola Suvi, Tyttökirja puolustaa naisten oikeuksia - Toini Topelius. Teoksessa Maria-Liisa Nevala (toim.) "Sain roolin johon en mahdu". Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Helsinki: Otava.
- Ahtiainen & Tervonen 1996: Ahtiainen, Pekka ja Tervonen, Jukka, Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen. Helsinki: SHS.
- Alanen 1957: Alanen, Aulis, J: Suomen maakaupan historia. Kauppiaitten kustannus Oy.
- Alapuro 1977: Alapuro, Risto, Uskonto ja poliittinen mobilisoituminen maaseudulla. Teoksessa Matti Kuusi, Risto Alapuro ja Matti Klinge (toim.) Maa-ilmankuvan muutos tutkimuskohteena. Näkökulmia teollistumisajan Suomeen. Helsinki: Otava.
- Alapuro 1987: Alapuro, Risto, De intellektuella, staten och nationen. Historik tidskrift för Finland 3/1987
- Alapuro & Stenius 1989: Alapuro, Risto ja Stenius, Henrik, Kansanliikkeet loivat kansakunnan Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (toim.) Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Alapuro 1995: Alapuro, Risto, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890 - 1933. Helsinki: Hanki ja jää.
- Alhoniemi 1969: Alhoniemi, Pirkko, Isänmaan korkeat veisut. Turun ja Helsingin romantiikan isänmaalliset ja kansalliset motiivipiirit. Helsinki: SKS.
- Alhoniemi 1972: Alhoniemi, Pirkko, Idylli särkyy. Kansallisromanttisten ideaalien mureneminen jälkiromantiikan ja realismin kauden kirjallisuudessa. Helsinki: SKS.
- Allardt 2000: Allardt, Erik, Yhteiskuntatieteet. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.) Suomen tieteen historia 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet. Helsinki: WSOY.
- Anderson 1994: Anderson, Benedict, Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Revised Edition. Lontoo. New York: Verso.

- Ankersmith 2001: Ankersmit, F.R., *Historical Representation*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Ankersmit 2005: Ankersmit, Frank, *Sublime Historical Experience*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Antikainen 2004: Antikainen Marjo-Riitta, *Sääty, sukupuoli, uskonto. Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos 1883 - 1913*. *Bibliotheca Historica* 83. Helsinki: SKS.
- Apo 1985: Apo, Satu, *Rahvas elämäntapansa puolustajana*. *Tiede ja edistys* 3/1985.
- Apo 1986: Apo, Satu, *Ihmesadun rakenne. Juonien tyypit, pääjaksot ja henkilöasetelmat satakuntalaisessa kansansatuaineistossa*. *Toimituksia* 446. Helsinki: SKS.
- Apo 1987: Apo, Satu, *Suullisten kertomusten kulttuuriset merkitykset: esimerkkejä suomalaiskarjalaisesta kansanperinteestä*. Teoksessa Tommi Hoikkala (toim.) *Kieli, kertomus, kulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus.
- Apo 1995: Apo, Satu, *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Apo 1998, Apo, Satu, *"Ex cunno. Come The Folk and Force"*. *Concepts of Women's Dynamistic Power in Finnish Karelian tradition*. Teoksessa Satu Apo, Aili Nenola ja Laura Stark-Arola (toim.) *Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Karelian Culture*. *Studia Fennica Folkloristica* 4. Helsinki: SKS.
- Apo 2002, Apo, Satu, *Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin*. *Toimituksia* 759. Helsinki: SKS.
- Apo 2004, Apo, Satu, *Laulaen vai kirjallisesti luoden? Uuden Kalevalan valmistusprosessi Elias Lönnrotin kuvaamana*. Teoksessa Anna-Leena Siikala, Lauri Hirvilahti ja Senni Timonen (toim.) *Kalevala ja laulettu runo*. *Toimituksia* 958. Helsinki: SKS.
- Aristoteles 1967: *Runousoppi*. Suomentanut Pentti Saarikoski. Helsinki: Otava.
- Aro-Heinilä 2005: Aro-Heinilä, Irja, *"Sinä olet viisas tyttö, mutta Jumala on viisaampi"*. *Naisen kuva, roolit ja rooli-ihanteet Hilja Haahden tuotannossa 1895 - 1966*. Helsingin yliopisto. *Suomen ja Skandinavian kirkkohistoria*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Aronsson 1992: Aronsson, Peter, *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre smålandsocknar 1680 - 1850*. *Bibliotheca Historica Lundensis* 72. Lund: Lund University Press.
- Asplund 2002: Asplund, Anneli, *Changing Attitudes to Love in Finnish Folksongs*. Teoksessa Anna-Leena Siikala (toim.) *Myth and Mentality - Studies in Folklore and Popular Thought*. *Studia Fennica Folkloristica* 8. Helsinki: SKS.
- Auerbach 1992: Auerbach, Erich, *Mimesis. Todellisuudenkuvaus länsimaisessa kirjallisuudessa*. Suomentanut Oili Suominen. *Toimituksia* 562. Helsinki: SKS.

- Bakhtin 1996: Bakhtin, Mihail, *The Dialogical Imagination. Four Essays*. Slavic Series no 1. Toimittanut Michael Holquist. Kääntänyt Caryl Emerson ja Michael Holquist. Austin: University of Texas Press.
- Bahtin 2002: Francois Rabelais – keskiajan ja renessanssin nauru. Suomentaneet Tapani Laine ja Paula Nieminen. Helsinki: Taifuuni.
- Barthes 1984: Barthes, Roland, *Image, Music, Text*. Kääntänyt Stephen Heath. 6. painos. New York: Hill and Wang.
- Barthes 1994: Barthes, Roland, *Mytologioita*. Suomentanut Panu Minkkinen. Helsinki: Gaudeamus.
- Berger & Luckmann 1967: Berger, Peter, L & Luckmann, Thomas, *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Garden City.
- Biernacki 1999: Biernacki, Richard, *Method and Metaphor after New Cultural history*. Teoksessa Victoria E. Bonnel ja Lynn Hunt (toim.). *Beyond Cultural Turn*. Berkeley: University of California Press.
- Bonsdorff 1956: Bonsdorff, Göran, von, *Svenska Folkpartiet. Bakgrund, tillblivelse och utveckling till 1917*. Helsinki: Söderström.
- Booth 1991: Booth, Wayne, C., *The Rhetoric of Fiction*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Braudel 1980: Braudel, Fernand, *On History*. Translated by Sarah Matthews. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Brubaker & Cooper 2000: Brubaker, Rogers & Cooper, Frederick, *Beyond "identity"*. *Theory and Society* 29 (1) 2000.
- Broomhall 2008: Broomhall, Susan, *Emotions in the Household*. Teoksessa Susan Broomhall (toim.) *Emotions in the Household*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Burke P 1994: Burke, Peter. *Popular Culture in Early Modern Europe*. Revised Reprint. Aldershot: Scolar Press. (1978)
- Burke S 2005: Burke, Seán, *Kirjallisuudentutkimus ja tekijyyden kokemus*. Teoksessa Kaisa Kurikka ja Veli-Matti Pynttari (toim.) *Tekijyyden tekstit. Toimituksia 1072*. Helsinki: SKS.
- Chartier 1988: Chartier, Roger, *Cultural History. Between Practices and Representations*. Translated by Lydia G. Cochrane. Oxford: Polity Press.
- During 1990: During, Simon, *Literature – Nationalism's other? The Case for Revision*. Teoksessa Homi K. Bhabha (ed.) *Nation and Narration*. London & New York: Routledge.
- Eilola 2002: Eilola, Jari, *"Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin" – patriarkaalisuus, puolisoiden välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen*. Teoksessa Piia Einonen ja Petri Karonen (toim.) *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450 – 1860)*. Historiallinen arkisto 116. Helsinki: SKS.
- Eilola 2003: Eilola, Jari, *Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittelyminen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. *Bibliotheca Historica* 81. Helsinki: SKS.

- Ekelund 1969: Ekelund, Erik, *Finlands svenska litteratur 2. Från Åbo brand till sekelskiftet*. Helsinki: Söderström & C:o Förlag Ab.
- Elias 1997: Elias, Norbert, *Saksalaiset. Valtataistelut ja habituskehitys 1800- ja 1900-luvuilla*. Suomentanut Paula Nieminen. Helsinki: Gaudeamus.
- Englund 1996: Englund, Peter, *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*. Stockholm: Atlantis.
- Eriksen 1993: Eriksen, Thomas Hylland, *Ethnicity and Nationalism. Anthropological perspectives*. London: Pluto Press.
- Erikson 1968: Erikson, Erik, H., *Identity. Youth and Crisis*. New York: W.W. Norton & Company.
- Erikson 1975: Erikson, Erik, H., *Life History and Historical Moment*. New York: W.W. Norton & Company.
- Ervamaa 1975: Ervamaa, Jukka, *Tyylihistoria, periodiajattelu ja klassismi*. Teoksessa *Helsingin yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Eskola 1987: Eskola, Katarina, *Nykysuomalaisten suuret kertomukset*. Teoksessa *Tommi Hoikkala (toim.) Kieli, kertomus, kulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus.
- Eskola 1990: Eskola, Katarina, *Kaunokirjallisuuden vastaanoton analyysi ja tulkinta*. Teoksessa *Klaus Mäkelä (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Eskola 1991: Eskola, Katarina, *Lukijoiden kirjallisuus*. Sinuhesta Sonja O:hon. Helsinki: Tammi.
- Fiebranz 2002: Fiebranz, Rosemarie, *Jord, linne eller träkol? Genusordning och hushållstrategier, Bjuråker 1750 - 1850*. *Studia Historica Upsaliensia* 203. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Freud 2005: Freud, Sigmund, *Murhe ja melankolia sekä muita kirjoituksia*. Suomentanut Markus Lång. Tampere: Vastapaino.
- Frykman, Jonas 1993, *Nationella ord och handlingar*. Teoksessa *Ehn, Billy, Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar, Försvenkningar av Sverige. Det Nationellas förvandlingar*. Stockholm: Natur och kultur.
- Fowler, Alastair 1982, *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes*. Oxford: Clarendon Press.
- Gadamer 2004: Gadamer, Hans Georg, *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteesä ja filosofiassa*. Valikoinut ja suomentanut Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino.
- Gaunt 1996: Gaunt, David, *Familjeliv I Norden. Södertälje*: Gidlunds.
- Geertz 1993: Geertz, Clifford, *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. London: Fontana Press.
- Giddens 1990: Giddens, Anthony, *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Ginzburg 1996: Ginzburg, Carlo, *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Suomentanut Aulikki Vuola. Helsinki: Gaudeamus.

- Gluschkoff 2008: Gluschkoff, Jaana, Murtuva säätyvalta, kestävä eliitti. Senaattori Lennart Gripenbergin sukupiiri ja sääty-yhteiskunnan muodonmuutos. *Bibliotheca Historica* 112. Helsinki: SKS.
- Goffman 1971: Goffman, Erving, Arkielämän roolit. Suomentanut Erkki Puranen. Helsinki: WSOY.
- Grönstrand 2005: Grönstrand, Heidi, Naiskirjailija, romaani ja kirjallisuuden merkitys 1840-luvulla. Helsinki: SKS.
- Gustafsson 1956: Gustafsson, Berndt, Manligt – Kvinligt – Kyrkligt i 1800-talets svenka folkliv. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag.
- Gustafsson 1994: Gustafsson, Harald, Political Interaction in the Old Regime. Central Power and Local Society in the Eighteenth-Century Nordic States. Translated by Alan Crozier. Lund: Studentlitteratur.
- Haapala 1990: Haapala, Pertti, Työväenluokan synty. Teoksessa *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Tampere: Vastapaino.
- Haatanen 1968: Haatanen, Pekka, Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa. Helsinki: WSOY.
- Haikari 2006: Haikari, Janne, Kun sota loppuu, mutta velvoitteet jatkuvat – Suomen jälleenrakentaminen *Kotiliesi-lehdessä* 1940 – 1941. Teoksessa *Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo (toim.) Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Historiallinen Arkisto 124. Helsinki: SKS.
- Hakapää 2004: Hakapää, Jyrki, Kirjojen välittäminen lukijoille 1800-luvun Suomessa. Teoksessa *Katja Huumo, Lea Laitinen ja Outi Paloposki (toim.) Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*. Toimituksia 979. Helsinki: SKS.
- Hakamies 1998: Hakamies, Pekka, Rakkaus ja rakastelu sananparsissa. Teoksessa *Toim. Jyrki Pöysä ja Anna-Leena Siikala (toim.) Amor, genus, familia. Kirjoituksia kansanperinteestä. Tietolipas 158*. Helsinki: SKS.
- Hall 1996: Hall, Stuart, Introduction who needs identity? In *Stuart Hall ja Paul du Gay (Eds.) Questions of Cultural Identity*. Lontoo: Sage Publications.
- Hall 1999: Hall, Stuart, Identiteetti. Suomentaneet ja toimittaneet Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Halila 1949: Halila, Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia II. Kansakouluasetuksesta piirijakoon. Helsinki: WSOY.
- Halila 1967: Halila, Aimo, Suomalaisia opiskelemissa agronomiksi Ruotsissa 1800-luvun jälkipuoliskolla Teoksessa *Näkökulmia menneisyyteen*. Eino Jutikkalan juhlakirja. Porvoo: WSOY.
- Halila 1954: Halila, Aimo, Pohjois-Pohjanmaan ja Lappi 1721 – 1775. Pohjois-Pohjanmaan Lapin historia V. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton historiatoimikunta.
- Hansen 2006: Hansen, Anna, Ordnade hushåll. Genus och kontroll i Jämtland under 1600-talet. *Studia Historica Uppsalaensis*. Uppsala: Uppsala universitet.

- Hartikainen 2005: Hartikainen, Esko, Heränneitä ja nukahtaneita. Kulttuuri, kontrolli ja herätys 1800-luvun alun Liperissä. Bibliotheca Historica 97. Helsinki: SKS.
- Hatavara 2007: Hatavara, Mari, Historia ja poetiikka. Fredrika Runebergin ja Zacharias Topeliuksen historiallisissa romaaneissa. Toimituksia 1128. Helsinki: SKS.
- Havu 1925: Havu, I, Kauppi-Heikki. Porvoo: WSOY.
- Heikinmäki 1981: Heikinmäki, Maija-Liisa, Suomalaiset häätävät. Talonpoikaiset avioliiton solmintaperinteet. Helsinki: Otava.
- Heikkinen 1988: Heikkinen, Antero, Kirveskansan elämää. Helsinki: WSOY.
- Heikkinen 1997: Heikkinen, Antero, Kirveskansan murros. Elämää Kuhmossa koettelemusten vuosina 1830-luvulla. Helsinki: Yliopistopaino.
- Heino 1992: Heino, Ulla, Se tavallinen tarina eli langennut nainen 19. vuosisadan alun länsisuomalaisessa maalaisyhteisössä. Teoksessa Naisen ja perheen historiaa. Oheislukemisto. Täydennyskoulutuskeskus. Turku: Turun yliopisto
- Heinonen 1999: Heinonen, Visa, Niukkuuden ja kulutuksen mentaliteetit modernisoituvassa Suomessa. Teoksessa Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä. Toimittanut Sari Näre. Tietolipas 157. Helsinki: SKS.
- Henderson Stewart 1994: Henderson Stewart, Frank, Honor. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Hiiemäe 1980: Hiiemäe, Mall, Kertoja puijaa kuulijaa. Teoksessa Kertoja ja kuulijat. Kalevalaseuran vuosikirja 60. Toimittanut Pekka Laaksonen. Helsinki: SKS.
- Hirdman 2004: Hirdman, Yvonne, Genussystemet – reflexioner kring kvinnornas sociala underordning. I Christina Carlsson Wetterberg & Anna Jansdotter (red) Genushistoria. En historiografisk exposé. Lund: Studentlitteratur.
- Hobsbawm 1994: Hobsbawm, Eric, Nationalismi. Suomentaneet. Jari Sedergren, Jussi Tärskilä ja Risto Kunnari. Tampere: Vastapaino.
- Honkasalo & Utriainen 2004: Honkasalo, Terhi & Utriainen, Marja-Liisa, Kärsimys, paha ja kulttuurintutkimus. Teoksessa Honkasalo, Maija-Liisa, Utriainen, Terhi & Leppo, Anna (toim.) Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä. Tampere: Vastapaino.
- Houston 1988: Houston, R. A. Literacy in Early Modern Europe. Culture and Education 1500 – 1800. London and New York: Longman.
- Huhtala 1980: Huhtala, Liisi, Suomen poika pellollansa. Arkkiveisujen maaseutuinen maailmannäkemyks. 1870 – 1900. Kirjallisuuden Tutkijain Seuran Vuosikirja 32. Helsinki: SKS.
- Huhtala 1981: Huhtala, Liisi, Kuu torpparin aurinko. Torppariaihe suomalaisessa kaunokirjallisuudessa 1809 – 1918. Toimituksia 371. Helsinki: SKS.
- Huhtala 1989a: Huhtala, Liisi, "En ole turhamaisuudesta kirjoittanut". Teoksessa Maria-Liisa Nevala (toim.), "Sain roolin johon en mahdu". Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Helsinki: Otava.

- Huhtala 1989b: Huhtala, Liisi, Pako julkisuuteen – Maila Talvio. Teoksessa Maria-Liisa Nevala (toim.), ”Sain roolin johon en mahdu”. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Helsinki: Otava.
- Huhtala 1996: Huhtala, Liisi, Arkkiveisu kirjallisuuden tutkimuksen näkökulmasta. Teoksessa Tuija Laine (toim.) Kirjahistoria. Johdatus vanhan kirjan tutkimiseen. Toimituksia 647. Helsinki: SKS.
- Huuhka 1955: Huuhka, Kosti, Talonpoikaisuorison koulutie: tutkimus talonpoikaisuorison koulunkäynnistä ja siihen vaikuttaneista sosiaalisista tekijöistä Suomessa 1910 – 1950. Helsinki: SHS.
- Hyrkkänen 2002: Hyrkkänen, Markku, Aatehistorian mieli. Tampere: Vastapaino.
- Häggman 1994: Häggman, Kai, Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia Tutkimuksia 179. Helsinki: SHS.
- Häggman 2001: Häggman, Kai, Piispankadulta bulevardille. Werner Söderström osakeyhtiö 1878 – 1939. Helsinki: WSOY.
- Häggman 2001b: Häggman, Kai, Kaunokirjallisuus: lähteitä ja inspiraatiota historiantutkijalle? Historiallinen aikakauskirja 1/2001.
- Häkkinen 1995: Häkkinen, Antti, Rahasta vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867 – 1939. Helsinki: Otava.
- Häkkinen A. & Peltola, J 2005: Häkkinen, Antti & Peltola, Jarmo, Suomalaisen ”alaluokan” historiaa. Köyhyys ja työttömyys Suomessa 1860 – 2000. Teoksessa Antti Häkkinen, Panu Pulma ja Miika Tervonen (toim.) Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaa Suomessa. Historiallinen Arkisto 120. Helsinki: SKS.
- Häkkinen A. 2005: Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisössä. Teoksessa Antti Häkkinen, Panu Pulma ja Miika Tervonen (toim.) Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa. Historiallinen arkisto 120. Helsinki: SKS.
- Hämäläinen 2001: Hämäläinen, Johanna, ”Eroowaisuus riippui miehestä ja pullostasta”. – Keskiluokan sosiaalisen rajanvedon ja kansankuvan tuottamisen keinot 1800-luvun jälkipuoliskon raittiuskirjallisuudessa. Teoksessa Jari Eilola (toim.) Sietämättömät ja täydellinen maailma. Kirjoituksia suvaitsemattomuudesta. Jyväskylä: Kopijyvä.
- Ihanus 1999: Ihanus, Juhani, Minäkertomukset. Teoksessa Juhani Ihanus (toim.) Kulttuuri ja psykologia. Helsinki: Yliopistopaino.
- Ihonen 1996: Ihonen, Markku, Historiallisesti myöhästyneestä valmiiksi jäänteenomaiseen. Eppisten lajien suhteista Suomen 1800-luvun kirjallisuudessa. Teoksessa Juhani Niemi (toim.) Rakkaudesta lukemiseen Suomalaisen kirjallisuusharrastuksen kehityksestä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Immonen 2001: Immonen, Kari, Uusi kulttuurihistoria. Teoksessa Kari Immonen ja Maarit Leskeä-Kärki (toim.) Kulttuurihistoria – johdatus tutkimukseen. Tietolipas 175. Helsinki. SKS.

- Jacobsson, Mats 2000: 'Att blifva sin egen'. Ungdomars väg in i vuxenlivet i 1700- och 1800-talens över Norrland. Umeå: Umeå universitet.
- Jalonen 1973: Jalonen, Kari, Väinö Kataja 1867 – 1914. Teoksessa Väinö Kataja, Valitut teokset. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto.
- Janatuinen 2005: Janatuinen, Jenni, Miehenkuvia. Kalle Pääntalon perintö. Helsinki: Johnny Kniga.
- Jokiaho 2002: Jokiaho, Mika, Miehen kunnia ja maine 1600-luvun pohjalaisessa maalaisyhteisössä. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.) Arjen valta.
- Jokinen E 2005: Jokinen, Eeva, Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, K 1997: Jokinen, Kimmo, Suomalaisen lukemisen maisemaihanteet. SoPhi. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 14. Nykyykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 56. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jokipii 1989: Jokipii, Mauno, Yhteenveto. Teoksessa Jonsson, Per, Finntorparna i Mången.
- Johansen 2005: Johansen, Hanna Maria, Marriage trouble, separation and divorce in early modern Norway. In Maria Ågren ja Amy Louise Erickson (eds.) The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400 – 1900. Aldershot: Ashgate.
- Johnson 2000: Johnson, Seija, Kalminkiliivi, silkkihuivi – silti vain lehmä ja pari lammasta. Pukeutuminen 1700-luvun talonpoikaisnaisten varallisuuden ja asemanvertauskuvana Kokkolan pitäjässä. Etnologian pro gradu-tutkielma. Etnologian laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Jonsson 1989: Jonsson, Per, Finntorparna i Mången. Jord, människor och rättssuppfatning i förproletat bergslagsmiljö. Landskrona: Bokförlaget Reformatio.
- Joutjärvi 2003: Joutjärvi, Kati, Äitiys Niskavuori –näytelmissä. Kontekstuaalinen luenta. Painamaton pro gradu –työ. Taiteiden ja kulttuurin tutkimuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Juva 1979: Juva, Mikko, Luterilainen puhdasoppisuus. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 1. Ruotsin vallan aika. Toimituskunta Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio. Helsinki: WSOY.
- Jutikkala 1932: Jutikkala, Eino, Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana. Helsinki: SKS.
- Jutikkala 1942: Jutikkala, Eino, Suomen talonpojan historia sekä katsaus talonpoikien asemaan Euroopan muissa maissa. Porvoo. Helsinki: WSOY.
- Jutikkala 1965: Jutikkala, Eino, Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria. Helsinki: WSOY.
- Jutikkala 1974: Jutikkala, Eino, Säätyvaltiopäivien valitsijakunta, vaalit ja koostumus. Teoksessa Säätyedustuslaitoksen kokoonpano, työmuodot ja valtuudet. Kansanedustuslaitoksen historia IV. Päätoimittaja Pentti Renvall. Helsinki: Eduskunnan historiakomitea.
- Jutikkala 2000: Jutikkala, Eino, Ikääntymisen historiaa, Suomalaisen tiedeakatemian vuosikirja 1999. Toimittanut Pentti Kauranen. Helsinki.



- Juutila 1986: Juutila, Ulla-Maija, "Niin katoa mainen kunnia." suosion ja unohuttumisen problematiikkaa kahdeksan kirjailijan 1930-luvun tuotannon pohjalta. Teoksessa Kerttu Saarenheimo ja Ulla-Maija Juutila (toim.) Kirjoja kätköistä Näkökulmia 1920- ja 1930-luvun unohtuneeseen kirjallisuuteen. Turun yliopisto. Kirjallisuuden ja musiikkitieteen laitos. Sarja A. N:o 15. Turku: Turun yliopisto.
- Kaarninen & Kaarninen 2002: Kaarninen, Mervi ja Kaarninen, Pekka. Sivistyksen portti. Ylioppilastutkinnon historia. Helsinki: Otava.
- Kaarniranta 2001: Kaarniranta, Kim, "Elämää raha käärien ja velkoen". Pohjois-Karjalan maaseudun sekatavara-kauppiat ja heidän velallisensa 1860- ja 1870-luvulla. Bibliotheca Historica 70. Helsinki: SKS.
- Kaarto 2001: Kaarto, Tomi, Romanttinen tekijäkäsitys, tekijän kuolema ja kirjailijan funktio. Teoksessa Alanko ja Tiina Käkelä-Puumala (toim.) Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä. Outi. Tietolipas 174. Helsinki: SKS.
- Kalela 1993: Kalela, Jorma, Narratiivi ei ole kertomus. Teoksessa Kalela, Jorma, Aika, historia, yleisö. Kirjoituksia historian tutkimuksen lähtökohdista. Poliittinen historia. Julkaisuja C:44. Turku: Turun yliopisto.
- Kalela 2000: Kalela, Jorma, Historiantutkimus ja historia. Tampere: Gaudeamus.
- Kalleinen 1981: Kalleinen, Lassi, Kolmen pohjoisen kansankirjailijan, Heikki Meriläisen, Esko Virtalan ja Eero Sissalan teokset. Oulu: Oulun ja sen lähiympäristön sanataide - tutkimusprojekti.
- Kallio 1928: Kallio, O.A., Uudempi suomalainen kirjallisuus I. Perustava aika (Kansallisromantiikka). Helsinki: WSOY.
- Kallio 1929: Kallio, O.A., Uudempi suomalainen kirjallisuus II. Murrosten aika. (Realismi ja uusromantiikka.) Toinen tarkistettu ja uusittu painos. Helsinki: WSOY.
- Kansallinen elämäkerrasto 1920. III osa. J - Malmivaara. Helsinki: Werner Söderström.
- Kansallinen elämäkerrasto 1929. II osa. Helsinki: Werner Söderström.
- Kansallinen elämäkerrasto 1934. V osa. Saari - Ö. Helsinki: Werner Söderström.
- Kantokorpi 1995: Kantokorpi, Mervi, Johdanto. Teoksessa Elsa. Kirjoittanut Teuvo Pakkala. Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita. Helsinki: SKS.
- Kantokorpi 1998: Kantokorpi, Mervi, Naturalismin kuvotus. Valvoja valvoo 1880 - 1915. Teoksessa Dekadenssi vuosisadanvaihteen taiteessa ja kirjallisuudessa. Toim. Pirjo Lyytikäinen. Tietolipas 153. Helsinki: SKS.
- Karemaa 1998: Karemaa, Outi, Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917 - 1923. Bibliotheca Historica 30. Helsinki: SHS.
- Karjalainen 2000: Karjalainen, Tapio, Puutavarayhtiöiden maanhankinta ja omistus Pohjois-Suomessa vuosina 1885 - 1939. Oulu: Oulun yliopisto.
- Karkama 1975: Karkama, Pertti, Teuvo Pakkalan romaanit. Yhteiskunnalliseksi-ologinen tausta ja rakenne. Oulu: Pohjoinen.
- Karkama 1985: Karkama, Pertti, Impivaara ja yhteiskunta. Tutkielmia kirjallisuudesta ja kulttuurista. Oulu: Pohjoinen.
- Karkama 1991: Karkama, Pertti, Teos tekijänsä kiittää. Kirjallisuuden teoriaa. Helsinki: SKS.

- Karkama 2001: Karkama, Pertti, Kansakunnan asialla. Elias Lönnrot ja ajan aatteet. Toimituksia 843. Helsinki: SKS.
- Karonen 2002: Karonen, Petri, Johdanto: moninainen patriarkaalisuus – normien ja käytäntöjen solmukohdat. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.) Arjen valta.
- Karonen 2001: Karonen, Petri, Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521 – 1809. Helsinki: WSOY.
- Kauranen 1999: Kauranen, Kaisa, Rahvas, kauppahuone, esivalta. Katovuodet pohjoisessa Suomessa 1830-luvulla. Historiallisia tutkimuksia 204. Helsinki: SHS.
- Katajala 1995a: Katajala, Kimmo, Historian ja kulttuuriantropologian välimaastossa. Teoksessa Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa. Toimittanut Kimmo Katajala. Tietolipas 140. Helsinki: SKS.
- Katajala 1995b: Katajala, Kimmo, Oliko talonpoika rivo sälli? Uuden ajan alun ihmisen uudelleenarviointia. Historiallinen Aikakauskirja 2/1995.
- Katajala 1995c: Katajala, Kimmo, Savuna taivasten valtakuntaan. Vanhauskoisten polttoitsemurhat Ruotsin-Karjalassa 1600-luvun lopulla. Teoksessa Kimmo Katajala (toim.) Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa. Tietolipas 140. Helsinki: SKS.
- Katajala 2001: Katajala, Kimmo, ”Sinun kanssasi ei ole koskaan hyvä”. Avioerot Käkisalmen läänissä 1600-luvulla. Teoksessa Ihmisiä, ilmiöitä ja rakenteita historian virrassa. Professori Antero Heikkiselle 60-vuotispäivänä omistettu juhlakirja. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- Katajala 2002: Katajala, Kimmo, Suomalainen kapina: talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n. 1150 – 1800). Helsinki: SKS.
- Kaukiainen 2001: Kaukiainen, Yrjö, Painetun sanan tulo: kansankulttuurin murros Kaakkois-Suomen rannikolla. Teoksessa Jukka Korpela, Tapio Hämynen ja Arto Nevala (toim.) Ihmisiä, ilmiöitä ja rakenteita historian virrassa. Professori Antero Heikkiselle 60-vuotispäivänä omistettu juhlakirja. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- Kekkonen 1999: Kekkonen, Sanna, Hovilan herra ja kartanolaiset. Sysmän Hovilan herra ja kartanolaiset. Sysmän Hovilan kartanoyhteisön elämää 1824 – 1870. Pro gradu, Suomen historia, historian laitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kekkonen 2002: Kekkonen, Sanna, Isällistä oikeutta – Sysmän patriarkaalinen järjestys 1800-luvun alkupuoliskolla. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.) Arjen valta.
- Keskinen 2001: Keskinen, Mikko, Teksti ja konteksti. Teoksessa Outi Alanko ja Tiina Käkälä-Puumala (toim.) Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä. Tietolipas 174. Helsinki: SKS.
- Ketonen 1989: Ketonen, Oiva, Kohtalon vaihtoehdot. Aleksis Kivi, August Ahlqvist ja sivistyneistön vähäinen kansalaisrohkeus. Helsinki: WSOY.

- Kirkkala 1988: Kirkkala, Juha, Mitä kansa luki? Teoksessa Jussi Nuorteva (toim.) Kirjan rantaviiva. Humaniora-sarja. Helsinki: Gaudeamus.
- Klinge 1969a: Klinge, Matti, Suomen kansallisuusliikkeiden sosiaalisista suhteista. Historiallinen aikakauskirja 3/1969.
- Klinge 1969b: Klinge, Matti, Ylioppilaskunnan historia III. 1872 - 1917. Helsinki: WSOY.
- Klinge 1977: Klinge, Matti, Kansanvalistus vai taideteollisuus? Fennomanian ja liberalismien maailmankuvista sata vuotta sitten. Teoksessa Matti Kuusi, Risto Alapuro ja Matti Kuusi (toim.) Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Näkökulmia teollistumisajan Suomeen. Helsinki: Otava.
- Klinge 1980: Klinge, Matti, Poliittisen ja kulttuurisen Suomen muodostaminen. Teoksessa Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio (toim.) Suomen kulttuurihistoria 2. autonomian aika. Helsinki: WSOY.
- Klinge 1983: Klinge, Matti, Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta. Porvoo: WSOY.
- Klinge 1989: Klinge, Matti, Murroksen vuosikymmen. Teoksessa Helsingin yliopisto 1640 - 1990. Toinen osa. Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808 - 1917. Kirjoittaneet Matti Klinge, Rainer Knapas, Anto Leikola ja John Strömberg. Helsinki: Otava.
- Klinge 1998: Klinge, Matti, Idylli ja uhka. Topeliuksen aatteita ja politiikkaa. Helsinki: WSOY.
- Klinge 2004: Klinge, Matti, Poliittinen Runeberg. Suomentanut Marketta Klinge. Helsinki: WSOY.
- Knuuttila 1989: Knuuttila, Seppo, Kansanomainen maailmankuva. Teoksessa Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. Aate- ja oppihistorian, kirjallisuustieteen ja kulttuuriantropologian näkökulmia. Oulu: Pohjoinen.
- Knuuttila 1992: Knuuttila, Seppo, Kansanhuumorin mieli. Kaskut maailmankuvan aineksena. Toimituksia 554. Helsinki: SKS.
- Koivuniemi 2000: Koivuniemi, Jussi, tehtaan pillin tahdissa. Nokian tehdasyhdyksunnan sosiaalinen järjestys 1870 - 1939. Bibliotheca Historica 194. Helsinki: SKS.
- Konttinen 1991: Konttinen, Esa, Perinteisesti moderniin. Profioiden yhteiskunnallinen synty Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Korhonen 2001: Korhonen, Anu, Mentaliteetti ja kulttuurihistoria. Teoksessa Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki (toim.) Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen. Tietolipas 175. Helsinki: SKS.
- Korhonen 2005: Korhonen, Anu, Historiallisia kertomuksia. Teoksessa Marjo Kaartinen ja Anu Korhonen, Historian kirjoittamisesta. Turku: Kirja-Aurora.
- Koskimies R 1964: Koskimies, Rafael, Otavan historia 1890 - 1918. Helsinki: Otava.
- Koskimies R 1965: Koskimies, Rafael, Suomen kirjallisuus IV. Minna Canthista Eino Leinoon. Helsinki: SKS ja Otava.
- Koskimies R 1974: Koskimies, Rafael, Aleksis Kivi: henkilö ja runous. Helsinki: Otava.

- Koskimies Y. S 1966: Koskimies, Y. S., Hämeen valtiolliset vaiheet vuodesta 1721 1860 – luvulle. Teoksessa Eino Jutikkala, Esko Aaltonen, Lauri Kuusanmäki, Felix Seppälä ja Y. S. Koskimies (toim.) Hämeen historia III vuodesta 1721 noin vuoteen 1870. Ensimmäinen nide. Hämeen heimoliitto. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto.
- Kosonen 1985: Kosonen, Tuire, Työväenkirjastot Suomessa. Lappeenranta: Kirjastopalvelu.
- Kouri 2005: Kouri, Raija, Väinö Kolkkala. Teoksessa Raija Kouri (toim.) Loimaa-laisia vahvaa väkkee. Loimaa: Ooli.
- Kovala 1996: Kovala, Urpo. Maailman kirjallisuuden ja kansan kirjallisuuden välissä. Teoksessa Juhani Niemi (toim.) Rakkaudesta lukemiseen. suomalaisen kirjallisuusharrastuksen kehityksestä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kovala 1997: Kovala, Urpo, Teksti elämänhistorian kehityksessä. Teoksessa Katarina Eskola ja Eeva Peltonen (toim.) Aina muusi muisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja. 54. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kovala 2001: Kovala, Urpo, Anchorages of Meaning. The Consequences of Contextualist Approaches to Literary Meaning Production. Scandinavian University Studies in the Human and Social Sciences vol. 21. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Krogerus 1992: Krogerus, Tellervo, Kirjallinen linja. Valvoja ja Aika 1907 – 1922. Toimituksia 576. Helsinki: SKS.
- Krohn 1897: Krohn, Julius, Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet. Toimituksia 86. Helsinki: SKS.
- Kuhn 2000: Kuhn, Anette, A Journey Through Memory. Teoksessa Susannah Radstone (ed.) Memory and Methodology. Oxford. New York: Berg.
- Kuisma 1992: Kuisma, Suvi, Rahvaan lukuharrastus Hollolassa ja Nastolassa vuosina 1830 – 1890. Lahden museolautakunta tutkimuksia XXVI. Lahti: Lahden museolautakunta.
- Kuka kukin oli. (1961)Henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista julkisuuden suomalaisista. Helsinki: Otava.
- Kurki 2002: Kurki, Tuulikki, Heikki Meriläinen ja keskusteluja kansanperinteestä. SKS. Toimituksia 880. Helsinki: SKS.
- Kurikka 2006: Kurikka, Kaisa, Peili, lamppu ja vankila vai anonymiteetin utopia? Johdatusta tekijyyden teksteihin. Teoksessa Kaisa Kurikka ja Veli-Matti Pynttari (toim.) Tekijyyden tekstit. Toimituksia 1072. Helsinki: SKS.
- Kuusanmäki 1936: Kuusanmäki, Lauri, Kulutustavarain leviäminen maalaisväestön keskuuteen. Teoksessa Gunnar Suolahti, Väinö Voionmaa, Esko Aaltonen, Pentti Renvall, Lauri Kuusanmäki, Heikki Waris ja Eino Jutikkala (toim.). Suomen kulttuurihistoria IV. Jyväskylä – Helsinki: Gummerus.
- Kuusi 1954: Kuusi, Matti, Sananlaskut ja puheenparret. Helsinki: SKS.
- Lahtinen 2001: Lahtinen, Anu (toim.), Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa. Historia Mirabilis 1. Toimituskunta Maarit Leskelä-Kärki, Kirsi Vianio-Korhonen ja Johanna Valenius. Turku: Turun historiallinen yhdistys.

- Laitinen 1984: Laitinen, Kai, Metsästä kaupunkiin. Esseitä ja tutkimuksia kirjallisuudesta. Helsinki: Otava.
- Lamberg J-A 1996: Lamberg, Juha-Antti, metsäteollisuus Suomen teollistumisessa 1800-luvun jälkipuoliskolla. Teoksessa Jorma Tiainen ja Ilkka Nummela (toim.) Historiaa tutkimaan. Jyväskylä: Atena.
- Lamberg M 2007: Lamberg, Marko, Ethnic Imagery and Social Boundaries in Early Modern Urban Communities: The Case of Finns in Swedish Towns, c. 1450 - 1650. In Marko Lamberg (ed.) Shaping Ethnoc Identities. Ethnic Minorities in Northern and East Central European States and Communities, c. 1450 - 2000. Helsinki: East-West Books.
- Lappalainen 1990: Lappalainen, Päivi, Isän ääni. Kirjallisuushistoriamme ja patriarkaalin ideologia. Teoksessa Pirjo Ahokas ja Lea Rojola (toim.) Marginaalista muutokseen. Feminismi ja kirjallisuuden tutkimus. Taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A n:o 20. Turku: Turun yliopisto.
- Lappalainen 1996: Lappalainen, Päivi, Nainen naisesta - naiselleko? Katsaus eräiden unohdettujen 1930-luvun teosten kuvaan naisen elämästä. Teoksessa Kirjoja kätköistä Näkökulmia 1920- ja 1930-luvun unohtuneeseen kirjallisuuteen. Toim. Kerttu Saarenheimo ja Ulla-Maija Juutila. Kirjallisuuden ja musiikkitieteen laitos. Sarja A. N:o 15. Turku: Turun yliopisto.
- Lappalainen 1999: Lappalainen, Päivi, Epäkohdat esiin! - Realistit maailmaa parantamassa. Teoksessa Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vais-tojen kapinaan. Toimittanut Lea Rojola. Toimituksia 724:2. Helsinki: SKS.
- Lappalainen 2000: Lappalainen, Päivi, Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880 - 1890-luvun kirjallisuuteen. Toimituksia 789. Helsinki: SKS.
- Lappalainen, Grönstrand, Launis 2001: Lappalainen, Päivi, Grönstrand, Heidi ja Launis, Kati (toim.), Lähikuvassa nainen. Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin. Toimituksia 838. Helsinki: SKS.
- Lassila 1996: Lassila, Pertti, Suomalaisen kirjallisuusinstituution ominaislaatu. Teoksessa Juhani Niemi (toim.) Rakkaudesta lukemiseen. Suomalaisen kirjallisuusharrastuksen kehityksestä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Launis 2001: Launis, Kati, Vapaa kuin leijona metsässä. Aikansa nainen Marie Linderin romaanissa *En qvinna af vår tid*. Teoksessa Päivi Lappalainen, Heidi Grönstrand ja Kati Launis (toim.) Lähikuvassa nainen. Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin. Toimituksia 838. Helsinki: SKS.
- Launis 2005: Launis, Kati, Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden määrittelijöinä. Helsinki: SKS.
- Laurikkala 1947: Laurikkala, Saini, Varsinais-Suomen talonpoikaiset asumukset ja kotitalousvälineet 1700-luvulla. Kulttuurihistoriallisia tutkimuksia. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B. Osa XXVIII. Turku: Turun yliopisto.
- Laurila 1956: Laurila, Vihtori, Suomen rahvaan runoniekat sääty-yhteiskunnan aikana. 1 osa. Yleiset näkökohdat. Toimituksia 248. Helsinki: SKS.
- Le Goff 1978: Le Goff, Jacques, Mentaliteterna, en tvetydig histori. Teoksessa Le Goff, Jacques & Nora, Pierre (toim.) Att skriva historia. Nya infallsvinklar och object. Stockholm: Kontrakurs, Bokförlaget Pan/Norstedts.

- Lehtimäki, Leisti & Rytönen 2007: Lehtimäki, Markku, Leisti, simo & Rytönen, Marja (toim.) *Real Stories, Imagined realities. Fictionality and Non-Fictionality in Literary Constructs and historical Contexts*. Tampere: Tampere University Press.
- Lehtinen 1996: Lehtinen, Marja, 1800-luvun kirjalliset sukupolvet ja kirjallisuuskäsitysten muotoutuminen Suomessa. Teoksessa *Rakkaudesta lukemiseen. Suomalaisen kirjallisuusharrastuksen kehityksestä*. Toimittanut Juhani Niemi. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lehtonen 1984: Lehtonen, Pirkko, *Työläisäiti 1930-luvun romaanitaiteessa*. Teoksessa *Hurma ja paatos. Näkökulmia 1920- ja 1930-luvun kirjallisuuteen*. Kirjallisuuden ja musiikkitieteen laitos. Sarja A. N:o 9. Turku: Turun yliopisto.
- Lehtonen 1990: Lehtonen, Heikki, *Yhteisö*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen 1996: Lehtonen, Mikko, *Ongelmana identiteetti: identiteetin käsite ja tekstuaalinen identiteetti*. Teoksessa *Mustat merkit muuttuvat merkityksiksi*. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 49. Osa I. Toimittanut Pirjo Lyytikäinen. Helsinki: SKS.
- Leino-Kaukiainen 1989: Leino-Kaukiainen, Pirkko, *Suomen kielen käytön yleistyminen*. Teoksessa *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- Leino-Kaukiainen 1990: Leino-Kaukiainen, Pirkko, *Kirja koko elämä. Gummeruksen kustannustoiminnan historia*. Jyväskylä: Gummerus.
- Lenman 2003: Lenman, Robin, *Art and national Identity in Wilhelmine Germany*. Teoksessa *Michelle Facos ja Sharon L. Hirsh (toim.) Art, Culture and National Identity in Fin-de-Siècle Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Letto-Vanamo 1989: Letto-Vanamo, Pia, *Suomalaisen asianajalaitoksen synty ja varhaiskehitys. Oikeushistoriallinen tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 181*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Letto-Vanamo 1991: Letto-Vanamo, Pia, *Tuomioistuinmenettelyn historiaa. Rahvaan oikeudenkäytöstä valtiolliseen prosessiin*. Teoksessa *Pia Letto-Vanamo (toim.) Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Levi 1992: Levi, Giovanni, *Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa*. Suomentaneet Kaisa Kinnunen ja Elina Suolahti. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Liikanen 1995: Liikanen, Ilkka, *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty*. Historiallisia Tutkimuksia 191. Helsinki: SHS.
- Lilljewall 1994: Lilljewall, Britt, *Bönder, hemmansägare och landtbrukare. Social benämningar på 1800-talets svenska landsbygd*. Teoksessa *Bondens självbild och natursyn*. Toimittanut Bo Larsson. Skrifter om skog och lantbrukshistoria –serie 6. Stockholm: Nordiska museet.

- Lilljewall 1995: Lilljewall, Brit, Bondevardag och samhällsförändring. Studier i och kring västsvenska böndedagböcker från 1800-talet. Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg Nr 10. Göteborg: Historiska Institutionen.
- Liliequist 1999: Liliequist, Jonas, Violence, Honour and Manliness in Early Modern Northern Sweden. Teoksessa Mirkka Lappalainen & Pekka Hirvonen (toim.) Crime and Control in Europe from the Past to Present. Publications of the History of Criminality Research Project. Helsinki: Academy of Finland.
- Liliequist 2002: Liliequist, Jonas, Käänteinen vaimokuri – diskurssi avioliittoon kuuluvasta miehisyydestä, vallasta ja auktoriteetista Ruotsissa uskonpuhdistuksesta 1800-luvun alkuun. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.) Arjen valta.
- Lillqvist 2000: Lillqvist, Holger, Modernitetens tiotal och tjugotal. Teoksessa Clas Zilliacus (toim.) Finlands svenska litteratur historia. Andra delen: 1900-talet. Uppslagsdel. Helsinki: SLS/ Stockholm: Bokförlaget.
- Lindgren 1981: Lindgren Susanna, Utomäktenskapliga fertilitet i Helsingfors under 1800-talets senare del. Teoksessa Yrjö Kaukiainen et al. (toim.) När samhället förändras. Kun yhteiskunta muuttuu. Historiallinen Arkisto 76. Helsinki: SHS.
- Linde 2000: Linde, Martin Statsmakt och bondemotstånd. Allmoget och överheten under stora nordiska kriget. Studia Historica Upsaliensia 194. Uppsala: Uppsala universitet.
- Lipponen 1999: Lipponen, Lasse, kertomus kulttuurisesti suuntautuneen psykologian ydinmetaforana. Teoksessa Juhani Ihanus (toim.) Kulttuuri ja psykologia.
- Lukkarinen & Waenerberg 2004: Lukkarinen, Ville & Waenerberg, Annika, Suomi-kuvasta mielenmaisemaan. Kansallismaisemat 1800- ja 1900-luvun vaihteen maalaustaiteessa. Helsinki: SKS ja Taidekoti Kirpilä.
- Luukkanen, 2005: Luukkanen, Tarja-Liisa, Sääty-ylioppilaasta ensimmäisen polven sivistyneistöön. Jumaluusopin ylioppilaiden sukupolvikehitys ja poliittis-yhteiskunnallinen toiminta 1853 – 1918. Historiallisia Tutkimuksia 218. Helsinki: SKS.
- Lyytikäinen 1999a: Lyytikäinen, Pirjo, Suomalaiset syntysanat. Suomen kirjallisuus suomalaisuutta kirjoittamassa. Teoksessa Tuomas. M.S. Lehtonen (toim.) Suomi. Outo pohjoinen maa? Näkökulmia Euroopan äärien historiaan ja kulttuuriin. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Lyytikäinen 1999b: Lyytikäinen, Pirjo, Symbolismi ja dekadenssi. Teoksessa Teoksessa Järkiuskosta vaistojen kapinaan. Suomen kirjallisuushistoria 2. Toim. Lea Rojola. SKS. Toimituksia 724: 2. Helsinki: SKS.
- Lyytikäinen 2004: Lyytikäinen, Pirjo, Vimman villityt pojat. Aleksis kiven Seitsemän veljeksien laji. Helsinki: SKS.
- Löfgren 1984: Löfgren, Orvar, Känslans Förvandling. Tiden, naturen och hemmet i den borgerliga kulturen. Teoksessa Den kultiverade människan. Kirjoittaneet Jonas Frykman ja Orvar Löfgren. Malmö: LiberFörlag.

- Löfström 1999: Löfström, Jan, Sukupuoliero agraarikulttuurissa. "Se nyt vaan on semmonen". Toimituksia 757. Helsinki: SKS.
- Lönnqvist 2000: Lönnqvist, Bo, Folket genom litteratur. Teoksessa *Finlands svenska litteratur historia. Andra delen: 1900-talet. Uppslagsdel. Toimittanut Clas Zilliacus.* SLS. Helsinki: SLS/Tukholma: Bokförlaget.
- Lövkrona 1999: Lövkrona, Inger, Hierarki och makt – den förmoderna familjen som genusrelation. Teoksessa B. Meurling, B. Lundgren & I Lövkrona (red.), *Familj och kön. Etnologiska perspektiv.* Lund: Studentlitteratur.
- Markkanen 1977: Markkanen, Erkki, maaseutuväestön varallisuusolot ja luotosuhteet Sisä-Suomessa elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850 – 1914. *Studia Historica Jyväskyläensia 14.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Markkola 1994: Markkola, Pirjo, Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. *Historiallisia tutkimuksia 187.* Helsinki: SHS.
- Markkola 2000: Markkola, Pirjo (toim.), *Gender and vocation. Women, Religion and Social Change in the Nordic Countries, 1830 – 1940.* *Studia Historica 64.* SKS. Helsinki.
- Markkola 2002: Markkola, Pirjo, Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860 – 1920. Toimituksia 888. Helsinki: SKS.
- Markkola, Pirjo 2003: Moninainen maalaisnuoriso. Teoksessa *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia.* Toimituksia 909. Helsinki: SKS.
- Marklund 2000: Marklund, Andreas, Gossen & husbonden. Ideal, individer och äktenskap I 1700-talets Sverige. Teoksessa Gudrun Andersson (toim.) *Bedragliga begrepp. Kön och genus I humanistik forskning.* *Opuscula Historica Upsaliensia 24.* Uppsala: Uppsala universitet.
- Marklund 2004: Marklund, Andreas, I hans hus. Svensk manlighet i historisk belysning. Umeå: Boréa.
- Matikainen 2002: Matikainen, Olli, Verenperijät. Väkivalta ja murros itäisessä Suomessa 1500 – 1600-luvulla. *Bibliotheca Historica 78.* Helsinki: SKS.
- Melin 1989: Melin, Vuokko, Lukutaidon opetus Suomessa. *Acta Universitatis Tamperensis Ser. A 261.* Tampere: Tampereen yliopisto.
- Meri 1975: Meri, Veijo, Aleksis Kiven elämä. Helsinki.
- Meriranta 1984, Meriranta, Markku, Valistuksellisen kirjavalintamme juuret. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy.
- Mielonen 1999: Mielonen, Jouni, Laatukuvista sielunkuvaukseen. "Kansankuvaus" ja "yleisinhimillinen" Johannes Linnankosken, Juhani Ahon, Maria Jotunin ja Maiju Lassilan aikalaisvastaanotossa. Teoksessa *Kaksi tietä nykyisyyteen. Tutkimuksia kirjallisuudesta, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa.* Toim. Tero Koistinen, Piret Kruuspere, Erkki Sevänen ja Risto Turunen. Toimituksia 755. Helsinki: SKS.
- Mikkola, 2006: Mikkola, Kati, Modernisaation vastavirrassa. Uutuuksien vastustuksen syitä ja keinoja modernisoituvassa Suomessa. Teoksessa *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860 – 1960.* Toimituksia 1101. Helsinki: SKS.



- Molarius 1997: Molarius, Päivi, Aatteen airut ja "Minä I". Fennomania ja sivistyneistö vuosisadan vaihteen kirjallisuudessa. Teoksessa Pertti Karkama ja Hanne Koivisto (toim.) Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä. Tietolipas 151. Helsinki: SKS.
- Molarius 1999: Molarius, Päivi, Fennomaanisen merkitysjärjestelmän muotoutuminen 1800-luvun Suomessa. Teoksessa Tero Koistinen, Piret Kruuspere, Erkki Sevänen ja Risto Turunen (toim.) Kaksi tietä nykyisyyteen. tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa. Toimituksia 755. Helsinki: SKS.
- Morell 2001: Morell, Mats, Det Svenska jordbrukets historia. Jordbruket i industrisamhället 1870 - 1945. Stockholm: Natur och kultur/ LTs förlag.
- Moring 1994: Moring, Beatrice, Skärgårdsbor. Hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700-, och 1800-talen. Bidrag till kännedom av finländsk natur och folk 145. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societen.
- Moring 1999: Moring, Beatrice, Economic and Ecological Determinant of Household Organisation in the Northeast Baltic region. Scandinavian Economic History Review. Vol 47. 3/1999.
- Mylly 1989: Mylly, Juhani, Traditio, järjestelmä, symbolit. Tutkielmia Suomen poliittisesta kulttuurista 1800- ja 1900-luvuilla. Turun yliopiston julkaisuja C76. Turku: Turun yliopisto.
- Mylly 1995: Mylly, Juhani, Alkio, Santeri (1862 - 1930). Maalaisliiton puheenjohtaja, kansanedustaja, kirjailija. Artikkelit. Kansallisbiografia - Biografiakeskus, SKS.  
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/shaku/artikkeli.php?recid=26443>. Viitattu 8.11.2005
- Mylly 2002: Mylly, Juhani. Kansallinen projekti. Historiankirjoitus ja politiikka autonomisessa Suomessa. Turku: Kirja-Aurora.
- Myllyntaus 1991: Myllyntaus, Timo, Luku- ja kirjoitustaito teollistuvassa Suomessa - tilastoharhako? Historiallinen aikakauskirja 2/1991.
- Mäkinen 1997: Mäkinen, Ilkka, "Nödvändighet af LainaKirjasto": Modernin lukuhulun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot. Toimituksia 668. Helsinki: SKS.
- Männistö 2003: Männistö, Tiina, Haluathan tulla todelliseksi naiseksi? Naisruumiin tuottaminen Suomessa ilmestyneissä nuoren naisen oppaissa 1890 - 1972. Historian laitoksen julkaisuja 63. Turku: Turun yliopisto
- Nenola & Timonen 1990: Nenola, Aili & Timonen, Senni (toim.), Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista. Toimituksia 520. Helsinki: SKS.
- Nenola 1990: Nenola, Aili, Sukupuoli, kulttuuri, perinne. Teoksessa Aili Nenola & Senni Timonen (toim.) Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista. Toimituksia 520. Helsinki: SKS.
- Nikki 1991: Nikki, Kalevi, "Suomen poika pellollansa". Talonpojan kuva suomalaisessa kertomakirjallisuudessa. Jyväskylä Studies in the Arts 35. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Niemi 2001: Niemi, Irmeli, Arki ja tunteet. Maria Jotunin elämä ja kirjailijan työ. Helsinki: Otava.

- Nieminen A 1951: Nieminen, Armas, Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910 - luvulle. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja Sarja A:6. Helsinki: WSOY.
- Nieminen H 2006: Nieminen, Hannu, Kansa seiso! loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809 - 1917. Tampere: Vastapaino.
- Novitz 1984: Novitz, David, Fiction and the Growth of Knowledge. Joseph Margolis (ed.) Teoksessa *The Worlds of Art and the World*. Toimittanut Joseph Margolis. Amsterdam: Editions Rodopi.
- Nummela 2004: Nummela, Ilkka, Toiselta kantilta. Minna Canth liikenaisena. Toimituksia 975. Helsinki: SKS.
- Nummi 1988: Nummi, Jyrki, Alussa oli tekijä. Teoksessa Jaana Anttila (toim.) *Teokset, taustat, tutkijat*. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 42. Helsinki: SKS.
- Nummi 1997: Nummi, Jyrki, Se ainoa tarpeellinen. Lyhyt johdatus kansalliskirjallisuuteen. Teoksessa *Kansallista/kansainvälistä*. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 50. Osa II. Helsinki: SKS.
- Nygård 1989: Nygård, Toivo, Suomen palvelusväki 1600-luvulla. Palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen. Historiallisia tutkimuksia 150. Helsinki: SHS.
- Oittinen 1990: Oittinen, Riitta, Säädytöntä pukeutumista. Muoti ja erottautuminen keisariajan suomalaisessa pukeutumisessa. Teoksessa Matti Peltonen (toim.) *Arki ja murros*. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta. Helsinki: SHS.
- Oittinen 1996: Oittinen, Riitta, Pistoja yli ajan ja säädyn. Ompelu kahden naisen elämässä. Teoksessa Marjatta Rahikainen (toim.) *Matkoja moderniin*. Lähikuvia suomalaisten elämästä. Historiallinen Arkisto 107. Helsinki: SHS.
- Ojala 2008: Ojala, Kirsi, Servants' Social Networks and Relationships in Eighteenth-Century Turku and Odense. In Susan broomhall (ed.) *Emotions in the Household 1200 - 1900*. Basingstoke: Palgrave-Macmillan.
- Ollila 1993: Ollila, Anne, Suomen kotien päivä valkenee...Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia Tutkimuksia 173. SHS. Helsinki. SHS.
- Ollila 1998: Ollila, Anne, Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa. Toimituksia 711. Helsinki: SKS.
- Ollila 2007: Ollila, Anne, Sukupuoli - merkkejä ja merkityksiä. Historiallinen aikakauskirja 1/2007.
- Ollitervo 2003: Ollitervo, Sakari, Vaikutusten historia. Kokemus ja kysymys Hans-Georg Gadamerin filosofiassa. Teoksessa *Kohtaamisia ajassa*. Kulttuurihistoria ja tulkinnan teoria. Toim. Sakari Ollitervo, Jussi Parikka & Timo Väntsi. *Cultural History - Kulttuurihistoria* 3. Turku: Turun yliopisto.
- Partanen 2004: Partanen, Jukka, Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750 - 1870. *Bibliotheca Historica* 86. SKS. Helsinki.

- Peltonen 1992: Peltonen, Matti, Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Helsinki: Hanki ja jää.
- Peltonen 1996: Peltonen, Matti, Suomalaisuus kansallisena omakuvana. Teoksessa Jorma Tiainen ja Ilkka Nummela (toim.) Historiaa tutkimaan. Jyväskylä: Atena.
- Peltonen 1998: Peltonen, Matti, Omakuvamme murroskohdat. Maisema ja kieli suomalaisuuskäsitysten perusaineiksina. Teoksessa Pertti Alasuutari ja Petri Ruuska (toim.) Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti. Tampere: Vastapaino.
- Peltonen 1992: Peltonen, Matti, Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Historiallisia Toimituksia 164. Helsinki: SHS.
- Peltonen 2001: Peltonen, Matti, Maahengen katoaminen ja maalaisväestön mentaliteettimuutos 1800-luvun lopulla. Teoksessa Jukka Korpela, Tapio Hämynen ja Arto Nevala (toim.) Ihmisiä, ilmiöitä ja rakenteita historian virrassa. Professori Antero Heikkiselle 60-vuotispäivänä omistettu juhlakirja. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- Peltonen 2006: Peltonen, Matti, Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka. Helsinki: Gaudeamus.
- Penttinen 2003: Penttinen, Jaakko, Filosofia ja historia: Martin Heideggerin käsitys historiallisuudesta ja sen seuraukset historiantutkimukselle. Teoksessa Kohtaamisia ajassa. Kulttuurihistoria ja tulkinnan teoria. Toim. Sakari Ollitervo, Jussi Parikka & Timo Väntsi. Cultural History – Kulttuurihistoria 3. Turun yliopisto.
- Persson 1999: Persson, Fabian, Bättre livlös än ärelös. Symbolik och sociala funktioner I stormaktidens dueller. Sacandia 1/1999.
- Pihlainen 2001: Pihlainen, Kalle, Kaunokirjallisuus ja totuudellisuuskysymysten ylittäminen historiantutkimuksessa. Teoksessa Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki (toim.) Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen. Tietoliipas 175. Helsinki: SKS.
- Pihlainen 2004: Pihlainen, Kalle, Ympäri mennään...sanataide ja historiankirjoituksen rajat. Teoksessa Tuomo Lahdelma et al. (toim.) Laji, tekijä, instituutio. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 56. Helsinki: SKS.
- Pitkänen 1991: Pitkänen, Kari, Leipää kansalle, Sirkushuveja herroille – armeilaisuuden januskasvot. Teoksessa Antti Häkkinen, Vppu Ikonen, Kari Pitkänen ja Hannu Soikkanen (kirj.). Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Helsinki: WSOY.
- Pitt-Rivers 1966: Pitt-Rivers, Julian, Honour and Social Status. Teoksessa J.G. Peritany (toim.) Honour and Shame. The Values of Mediterranean Society. Chicago: The University of Chicago Press.
- Pleijel 1987: Pleijel, Hilding, Patriarkalismens samhällsideologi. Historisk Tidskrift 2/1987.
- Pohjola-Vilkuna 1995: Pohjola-Vilkuna, Kirsi, Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa. Suomi 177. Helsinki: SKS.
- Pulma 1994: Pulma, Panu, Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Kirjoitta-

- neet Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka ja Kyösti Urponen. Sosiaaliturvan kirjallisuus. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Puokka 1979: Puokka, Jaakko. Paloon Stenvallit. Helsinki: Otava.
- Pylkkänen 1990: Pylkkänen, Anu, Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660 - 1710. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki.
- Pylkkänen 1991: Pylkkänen, Anu, Avioliiton historiaa. - Sukujen sopimuksesta kahden kauppaan. Teoksessa Pia Letto-Vanamo (toim.) Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen. Helsinki: Gaudeamus.
- Pylkkänen 2005: Pylkkänen, Anu, Forming the marital economy in the early modern Finnish Countryside. In Maria Ågren ja Amy Louise Erickson (eds.) The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400 - 1900.
- Pääkkönen 2005: Pääkkönen, Irmeli, Ahkeroimia. Piirteitä Carl Nicklas Keckmanin elämäntyöstä. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja. Nro 26. Oulun yliopisto. Oulu.
- Rahikainen E 1998: Rahikainen, Esko, Lumivalkea liina. Aleksis Kivi ja rakkaus. Like. Helsinki.
- Rahikainen 2001: Rahikainen, Marjatta, "Naiset näkyvät Suomessa tekevän vaikka mitä". Teoksessa Marjatta Rahikainen ja Tarja Räisänen (toim.) Työllä ei oo kukkaan rikastunna. Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvuilla. Tietolipas 176. Helsinki: SKS.
- Rainio 1963: Rainio, Ritva, Pilasadut ja kaskut, Teoksessa Matti Kuusi (toim.) Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus. Helsinki: SKS ja Otava.
- Rajala P 1983: Rajala, Panu, F.E. Sillanpää vuosina 1888 - 1923. Toimituksia 397. Helsinki: SKS.
- Rajala P 1993: Rajala, Panu, Korkea päivä ja ehto. F.E. Sillanpää vuosina 1934 - 1946. Toimituksia 595. Helsinki: SKS.
- Rajala J 2004: Rajala, Juha, Kurittajia ja puukkosankareita. Väkivalta ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885 - 1917. Bibliotheca Historica 87. Helsinki: SKS.
- Rantala 2005: Rantala, Päivi, Muistettu, vaiettu. Kansanrunoilija ja kylähullu kertomuksissa. Lähde 2/2005.
- Rantanen 1997: Rantanen, Päivi, Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen. Toimituksia 690. Helsinki: SKS.
- Rapola 1967: Rapola, Martti, Suomenkielinen proosa Ruotsin vallan aikana. Tietolipas 49. Helsinki: SKS.
- Rasila 1982a: Rasila, Vilho, Väestökehitys ja sosiaaliset ongelmat. Teoksessa Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala ja Viljo Rasila (toim.) Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Helsinki: Tammi.
- Rasila 1982b: Kauppa ja rahaliikenne. Teoksessa Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala ja Viljo Rasila (toim.) Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Helsinki: Tammi.

- Rasila 2003: Rasila, Viljo, Torpparijärjestelmä. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala ja Anne Mäkelä-Alitalo (toim.) Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle. Toimituksia 914:1. Helsinki: SKS.
- Renvall 1983: Renvall, Pentti, Nykyajan historiantutkimus. Helsinki: WSOY.
- Ricoeur 1984: Ricoeur, Paul, Time and Narrative. Volume 1. Translated by Kathleen McLaughlin and David Pellaur. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Ricoeur 1988: Ricoeur, Paul, Time and Narrative. Volume 3. Translated by Kathleen Turner and David Pellauer. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Rikkinen 1999a: Rikkinen, Eeva, Väinö Kataja. Teoksessa Ritva Aarnio ja ismo Loivamaa Kotimaisia naisviihteen taitajia. 100 vuotta rakkautta. Jyväskylä: BTJ Kirjastopalvelu Oy.
- Rikkinen 1999b: Rikkinen, Eeva, Hilja Haahti. Teoksessa Ritva Aarnio ja ismo Loivamaa Kotimaisia naisviihteen taitajia. 100 vuotta rakkautta. Jyväskylä: BTJ Kirjastopalvelu Oy.
- Rimmon-Kenan 1999: Rimmon-Kenan, Shlomith, Kertomuksen poetiikka. Suomentanut Auli Viikari. Tietolipas 123. Helsinki: SKS.
- Roininen 1993: Roininen, Aimo, Kirja Liikkeessä. Kirjallisuus instituutiona vanhassa työväenliikkeessä 1895 - 1917. Helsinki: SKS.
- Rojola 1992: Rojola, Lea, "Konsa susi olen, niin suden tekojakin teen". Uuden naisen uhkaava seksuaalisuus Aino Kallaksen sudenmorsiamessa. Teoksessa Tapio Onnela (toim.) Vampyyrinainen ja Kenkkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Helsinki: SKS.
- Rojola 1999: Rojola, Lea, Vastakohtien sekasortoinen maailma. Teoksessa Lea Rojola (toim.) Järkiuskosta vaistojen kapinaan. Suomen kirjallisuushistoria 2. Toimituksia 724: 2. Helsinki: SKS.
- Rojola 1999 (toim.): Rojola, Lea, Järkiuskosta vaistojen kapinaan. Suomen kirjallisuuden historia 2. Toimituksia 724:2. Helsinki: SKS.
- Rojola 1999: Rojola, Lea, Modernia minuutta rakentamassa. Teoksessa Lea Rojola 1999 (toim.) Järkiuskosta vaistojen kapinaan.
- Rojola 2006: Rojola, Lea, Konstit on monet, kun kahvihammasta kolottaa. Teoksessa Siru Kainulainen ja Viola Parente-Capková (toim.) Täysi kattaus. Ruokaa ja juomaa kirjallisuudessa. Turun yliopisto.
- Rommi & Pohls 1989: Rommi, Pirkko & Pohls, Maritta, Poliittisen fennomanian synty ja nousu. Teoksessa Päiviö Tommila ja Maritta Pohls (toim.) Herää Suomi-suomalaisuusliikkeen historia. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- Roos 1987: Roos, J.P., Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämästä. Toimituksia 454. Helsinki: SKS.
- Roos 1988: Roos, J.P., Elämäntarinasta elämäkertaan - Elämäntapaa etsimässä 2. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Rosenberg 1974: Rosenberg, Antti, Elinkeinot nälkävuosista toiseen maailmansotaan. Teoksessa Hämeen historia IV:2. Toimittanut Eino Jutikkala. Hämeen heimoliitto.

- Rossi 2003: Rossi, Riikka, Ihmisiä ja rappioita. Naturalismin henkilökuvaus. Teoksessa Pirjo Lyytikäinen ja Päivi Tonteri (toim.) Romaaninhenkilön muodonmuutoksia. Kuusi kirjoitusta henkilökuvauksesta. Helsinki: SKS.
- Räisänen 1995: Räisänen Arja-Liisa, Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistussoppaissa 1865 – 1920. Helsinki: SHS.
- Saarenheimo 1984: Saarenheimo, Kerttu, Turmeleva kaupunki. Näkökulma suomalaisen proosan miljöökuvaukseen 1920- ja 1930-luvuilla. Teoksessa Ulla-Maija Juutila, Kerttu Saarenheimo ja Päivi Lappalainen Hurma ja paatos. Näkökulmia 1920- ja 1930-luvun kirjallisuuteen. Turun yliopisto. Kirjallisuuden ja musiikkitieteen laitos. Sarja A. n:o 9.
- Saariluoma 1989a: Saariluoma, Liisa, Johdanto: Kirjallisuushistoria eilen ja tänään. Teoksessa Liisa Saariluoma (toim.) Kirjallisuushistoria tänään. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 43. Helsinki: SKS.
- Saariluoma 1989b: Saariluoma, Liisa, Muuttuva romaani. Johdatus individualistisen lajin historiaan. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Saariluoma 1992: Saariluoma, Liisa, Biologiaa romaanin struktuurissa? Kommentti F.E. Sillanpään romaanitaiteeseen. Teoksessa Vaihtuva muoto. Tutkielmia suomalaisen romaanin historiasta. Toim. Risto Turunen, Liisa Saariluoma ja Dietrich Assman. Helsinki: SKS.
- Saariluoma 1995: Saariluoma, Liisa, Unohdetun kansan ääni. Ville Kuronen ja Ryysyrannan Jooseppi. Teoksessa Matti Savolainen (toim.) Marginalia ja kirjallisuus. Ääniä suomalaisen kirjallisuuden reunoilta. Suomi 175. Helsinki: SKS.
- Saarimäki 2006: Saarimäki, Pasi, Avioliitto-odotuksiin kytkeytyvät naimattomien ihmisten seksuaalisuus ja sen seuraukset. Normit, performatiivisuus ja sukupuoli keskisuomalaisessa maaseutuyhteisössä ja käräjillä 1800-luvun lopulla. Lisensiaatintyö. Historian ja etnologian laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Saarimäki 2008: Saarimäki, Pasi, ”Poskesi punata kui kakaksi mansikaa, huulesi luotu on muiskuja antama”, Avioliitto-odotuksiin liittyvä rakkaus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla ja käräjillä. Esitelmä jatkokoulutusseminaarissa Keurusselällä 13. – 14.2008. Teksti tekijän hallussa.
- Salmi-Niklander 2007: Salmi-Niklander, Kirsi, ”Kokemus vartoitettu, halu voitti”. Juho Kaksola ja 1800-luvun kirjoittavan talonpojan ajatusmaailma. Teoksessa Eija Stark & Laura Stark (toim.) Kansanomainen ajattelu. Toimituksia 1106. Helsinki: SKS.
- Sarajas 1962: Sarajas, Annamari, viimeiset romantikot. Kirjallisuuden aatteiden vaihtelua 1880-luvun jälkeen. Helsinki: WSOY.
- Sarajas 1965: Sarajas, Annamari, Maria Jotuni. Teoksessa Annamari Sarajas (toim.) Suomen kirjallisuus V. Joel Lehtosesta Antti Hyryyn. Helsinki. SKS ja Otava.
- Sarmaja 1996: Sarmaja, Heikki, Turpaanvetoja. Teoksessa Tommi Hoikkala (toim.) Miehenkuvia. Välähdyksiä nuorista miehistä Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.

- Sarmela 1981: Sarmela, Matti, Suomalaiset häät. Teoksessa Pohjolan häät. Toimittanut Matti Sarmela. Tietolipas 85. Helsinki: SKS.
- Satokangas 2004: Satokangas, Reija, Talonpoika ja teollisuus vastakkain ja rinnakkain - kemijokisuun agraariyhtiesön murros 1860 - 1938. *Studia Historica Septentrionalia* 44. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Seigel 2005: Seigel, Jerrolds, *The Idea of the Self. Thought and Experience in Western Europe since Seventeenth Century*. Cambridge University Press.
- Setälä, Tarkiainen, Laurila 1939: Setälä, E.N., Tarkiainen, V., & Laurila, V., Suomen kansalliskirjallisuus XV. 1800-luvun loppupuolen suomenkielisiä kaunokirjailijoita, sanomalehti- ja tiedemiehiä. Helsinki: Otava.
- Sewell 1999: Sewell, William, H., *The Concepts of Culture*. In Victoria E. Bonnell and Lynn Hunt (eds.) *Beyond the Cultural Turn*. Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press.
- Shikalov 2007: Shikalov, Yury, "Ilona on käki metsässä, ilona on lapsi perheessä." Syntymä, imeväiskuolleisuus ja aviottomat lapset Vienan karjalassa ja Vienanmeren länsirannikolla 1860 - 1910-luvuilla. *Bibliotheca Historica* 115. Helsinki: SKS.
- Shorter 1977: Shorter, Edward, *Making of the Modern Family*. New York: Basic Books Inc.
- Sihvo 1980: Sihvo, Hannes, Ja kertoi heille Aapo. Teoksessa Pekka Laaksonen (toim.) *Kertoja ja kuulijat*. Kalevalaseuran vuosikirja 60. Helsinki: SKS.
- Sihvo 1989: Sihvo, Hannes, *Suomalaisuuden pyhä tuli*. Teoksessa Päiviö Tommila ja Maritta Pohls (toim.) *Herää Suomi! Suomalaisuusliikkeen historia*. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- Sihvo 1995: Sihvo, Hannes, *Merkkillinen maa Pohjan perillä*. Suomi ja suomalaiset maantieteellisissä kuvauksissa ja Suomi-kirjoissa. Teoksessa Hannes Sihvo (toim.) *Toisten Suomi. Mitä meistä kerrotaan maailmalla*. Jyväskylä: Atena.
- Sihvo 2002: Sihvo, Hannes, *Uudelleen kirjoitettuja lukuja kirjojen kirjasta*. Katsaus kirjallisuuden historiaan ja tutkimukseen. Teoksessa Hannes Sihvo ja Jyrki Nummi (toim.) *Raamattu suomalaisessa kirjallisuudessa*. Kaunis tarina ja jumalan keksintö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Sihvo 2002b: Sihvo, Hannes, "Uskon kilpi, hengen miekka ja perkeleen polska." - Raamattu Kiven tuotannossa. Teoksessa Hannes Sihvo ja Jyrki Nummi. (toim.) *Raamattu suomalaisessa kirjallisuudessa*.
- Sihvola 2005: Sihvola, Juha, *Sata vuotta protestanttista etiikkaa*. Historiallinen aikakauskirja 3/2005.
- Siikala 1984: Siikala, Anna-Leena, *Tarina ja tulkinta*. Tutkimus kansankertojista. Toimituksia 404. Helsinki: SKS.
- Siikala 1998: Siikala, Anna-Leena, *Oliko savolaisilla tunteita?* Teoksessa Jyrki Pöysä ja Anna-Leena Siikala (toim.) *Amor, genus, familia*. Kirjoituksia kansanperinteestä. Tietolipas 158. Helsinki: SKS.
- Siikala 2004: Siikala, Anna-Leena, *Kalevalaisen runon myyttisyys*. Teoksessa Anna-Leena Siikala, Lauri Hirvilahti ja Senni Timonen (toim.) *Kalevala ja laulettu runo*.

- Singh, Skerret & Hogan 1994: Singh, Anrtijif, Skerret, Joseph, T., Jr & Hogan, Robert, E., (toim.) *Memory, Narration and Identity. New Essays in Ethnic American Literature*. Boston: Northeastern University Press.
- Siltala 1988: Siltala, Juha, *Suomalainen ahdistus. Huoli sielun pelastumisesta*. Helsinki: Otava.
- Siltala 1994: Siltala, Juha, *Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan*. Helsinki: Otava.
- Siltala 1996: Siltala, Juha, *Yksilöllisyyden historialliset ja psykologiset ehdot*. Teoksessa Antti Hautamäki, Eerik Lagerspetz, Juha Sihvola, Juha Siltala, Jarmo Tarkki (kirj.) *Yksilö modernin murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Siltala 1999: *Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa*. Helsinki: Otava.
- Simmel 1986: Simmel, Georg, *Muodin filosofia*. Suomentanut Antti Alanen. Helsinki: Odessa.
- Soikkanen 1966: Soikkanen, Hannu, *Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia*. Helsinki: Maalaiskuntien liitto.
- Soikkanen 1991: Soikkanen, Hannu; "Siikajoella tehtiin pastorin paikka köyhäin koiksi". Teoksessa Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen ja Hannu Soikkanen (kirj.) *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*. Helsinki: WSOY.
- Soini 1963: Soini, Yrjö, *Vieraanvaraisuus ammattina. Kulttuurihistoriallinen katsaus Suomen majoitus ja ravitsemiselinkeinon kehitykseen*. Helsinki: Otava.
- Soininen 1974: Soininen Arvo, M., *Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. Historiallisia tutkimuksia 96*. Helsinki: SHS.
- Stadin 2004: Stadin, Kekke, *Stånd och genus I stormaktstidens Sverige*. Lund: Nordic Academic Press.
- Stark-Arola 1998: Stark-Arola, Laura, *Magic, Body and Social Order. The Construction of Gender Through Women's Private Rituals in Traditional Finland*. *Studia Fennica Folkloristica* 5. Helsinki: SKS.
- Stark 2006a: Stark, Laura *Johdanto*. Pitkospuita modernisaatioin suulle. Teoksessa Hilikka Helsti, Laura Stark ja Saara Tuomaala (toim.) *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860 - 1960. Toimituksia 1101*. Helsinki: SKS.
- Stark 2006b: Stark, Laura, *Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla. Tuskaa ja toivoa varhaisissa elämäkerroissa*. Teoksessa Hilikka Helsti, Laura Stark ja Saara Tuomaala (toim.) *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860 - 1960. Toimituksia 1101*. Helsinki: SKS.
- Stråth 1994: Stråth, Bo, *The Swedish Path to National Identity in the Nineteenth Century*. Teoksessa Øystein Sørensen (ed.) *Nordic Paths to national Identity in the Nineteenth Century*. KULTs Skriftserie nr 22. The Research Council of Norway *Nasjonal identitet 1/1994*.



- Stråth 2002: Stråth, Bo, *Myth and Memory in the Construction of Community. Historical Pattern In Europe and beyond. Series Multiple Europe no 9.* P.I.E. Bruxelles: Peter Lang.
- Sucksdorff 2005: Sucksdorff, Susanna, *Svenskfinland - den seriösa kritikens sista utpost? En studie av litteraturkritikens historia och undersökning av recensioner i elva finlandssvenska dagstidningar.* Pro gradu työ. Forskningsinstitutet. Svenka social och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.
- Sulkunen 1986: Sulkunen, Irma, *Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin.* Historiallisia tutkimuksia 134. Helsinki: SHS.
- Sulkunen 1989: Sulkunen, Irma, *Naisen kutsumus. Miina Sillapää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen.* Helsinki: Hanki ja jää.
- Sulkunen 1995: Sulkunen, Irma, *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita.* Helsinki: Hanki ja jää.
- Sulkunen 2004a: Sulkunen, Irma, Kultala, Keckman ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. *Teoksessa Heinrich Zschokke, Kultala. Hyödyllinen ja huvittava historia, yhteiselle kansalla luettavaksi annettu. Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita.* Helsinki: SKS.
- Sulkunen 2004b: Sulkunen, Irma, *Suomalaisen kirjallisuuden seura 1831 - 1892. Toimituksia 952.* Helsinki: SKS.
- Sundin 1982: Sundin, Jan, *Kontroll, straff och försoning. Kyrklig rättvisa på sockennivå före 1850. Kontroll och kontrollerade.* Umeå.
- Suolahti 1919: Suolahti, Gunnar, *Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla.* Porvoo: WSOY.
- Suolahti 1991: Suolahti, Gunnar, *Elämää Suomessa 1700-luvulla.* Helsinki: SKS.
- Suolahti 1993: Suolahti, Gunnar, *Vuosisatain takaa: kulttuurihistoriallisia kuvia Suomesta 1500 - 1800-luvuilta. Toimittanut Matti Klinge.* Helsinki: SKS.
- Suomen kirjailijat 1809 - 1917. *Toimituksia 570.* Helsinki: SKS.
- Syväoja 1998: Syväoja, Hannu, *"Suomen tulevaisuuden näen". Nationalistinen traditio autonomian ajan historiallisessa romaanissa ja novellissa.* Toimituksia 694. Helsinki: SKS.
- Söderström 1889: Söderström, Werner, *Nestor Niemelän muistokirjoitus. Syvistä riveistä -kokoelman takakansi.* Porvoo: Werner Söderström.
- Taira 2004: Taira, Teemu, *Identiteettipolitiikan vaihtoehto? Paikantuminen ja henkilökohtaisuus sitoutumisena.* Teoksessa Johanna Latvala, Eeva Peltonen & Tuija Saresma (toim.) *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen.* Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 79. Jyväskylän yliopisto.
- Tammi 1988: Tammi, Pekka, *Onko tällä tekstillä lukijaa. Lukijan, tekstin ja lukemisen käsitteistä (suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen käsitteistä).* Teoksessa Jaana Anttila (toim.) *Teokset, taustat, tutkijat. Kirjallisuuden tutkijain Seuran vuosikirja 42.* Helsinki: SKS.

- Tammi 1992: Tammi, Pekka, Kertova teksti, Esseitä narratologiasta. Helsinki: Gaudeamus.
- Tarkiainen V 1904: Tarkiainen, Viljo, Kansankirjailijoita katsomassa. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.
- Tarkiainen V 1950: Tarkiainen, Viljo, Aleksis Kivi. Elämä ja teokset. Helsinki: WSOY.
- Tarkiainen K 1986: Tarkiainen, Kari, Se vanha vainooja. Käsitykset itäisestä naapurista liivana Julmasta Pietari Suureen. Helsinki: SHS.
- Tarkka P 1977: Tarkka, Pekka, Putkinotkon tausta. Joel Lehtosen henkilöt 1901 – 1923. Helsinki: Otava.
- Tarkka 2004: Tarkka, Lotte, Viisaampansa vieressä maannut. Genrejen välinen vuorovaikutus kalevalamittaisessa runossa. Teoksessa Anna-Leena Siikala, Lauri Hirvilahti ja Senni Timonen (toim.) Kalevala ja laulettu runo.
- Tarkka 2005: Tarkka, Lotte, Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821 – 1921. Toimituksia 1033. Helsinki: SKS.
- Taussi Sjöberg: Taussi Sjöberg, Marja, Skiljas. Trolovning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet. Solna: Författarförlaget.
- Taylor 1989: Taylor, Charles, Sources of the Self. The Making of the Modern Identity. Cambridge University Press.
- Teperi 1986: Teperi, Jouko, Elämää maaseudulla sata vuotta sitten. Suomalainen yhteiskunta Pietari päivärinnan kuvaamana. Helsinki: WSOY.
- Thompson 1996: Thompson, E.P., Herrojen valta ja rahvaan kulttuuri. Valta, kulttuuri ja perinnäistavat 1700- ja 1800-lukujen Englannissa. Suomentanut Tuomas M. S. Lehtonen. Helsinki: Gaudeamus.
- Tiihonen & Ylikangas 1992: Tiihonen, Seppo & Ylikangas, Heikki, Virka, valta, kulttuuri. Valtionhallinnon kehittämiskeskus. VAPK-kustannus. Helsinki.
- Tiihonen 1995: Tiihonen, Seppo poliittisen hallitsemisen kehitys sukuyhteisöstä sääty- ja kansallisvaltion kautta kohti ylikansallista järjestelmää. Teoksessa Seppo Tiihonen (toim.) Vikanyrkit ja muita hallintohistorian tutkimuksia. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 16. Helsinki: Hallintohistoriakomitea.
- Tiimonen 2001: Tiimonen, Soili, Valoa kansalle. Luterilainen kirkko ja kansanopetuksen kehittämisspyrkimyksistä autonomisessa suomessa 1809 – 1848. Helsinki: SKHS.
- Tiirakari 1997: Tiirakari, Leeni, Taistelevat lukumallit. Minna Canthin teosten vastaanotto. Toimituksia 658. Helsinki: SKS.
- Toivanen 2002: Toivanen, Jenni, Äidillinen valta, lapselle kuuluva kuuliaisuus – patriarkalisuus leskiäitien ja lasten välisissä suhteissa 1700-luvun loppupuolen sisä-Suomessa. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.) Arjen valta.
- Toivanen 2005: Toivanen, Jenni, Lesken elämää. Leskeys naisen elämän osana ja sosiokulttuurisena ilmiönä 1700-luvun lopun sisäsuomalaisella maaseudulla. Painamaton lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitos.

- Tommila 1975: Tommila, Päiviö, Nurmijärven pitäjän historia II osa. Itsenäisen Nurmijärven pitäjän vaiheet.
- Tommila 1979: Tommila, Päiviö, Jyväskylän sanomalehtien kaunokirjallinen sisältö 1872 - 1917. Teoksessa Runoutta ja nurkkaromaaneja. Sanomalehdistö kaunokirjallisuuden julkaisijana ennen vuotta 1917. Suomen sanomalehdistöhistorian julkaisuja N:o 14. Helsinki.
- Tommila & Salokangas 1998: Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo, Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia. Helsinki: Edita.
- Trux 1999: Trux, Marja-Liisa, Kulttuurisensitiivisyys ja psykologinen "toisen" arviointi - kertomuksia kulttuurien kohtaamisesta. Teoksessa Juhani Ihanus (toim.) Kulttuuri ja psykologia.
- Tudor 1972: Tudor, Henry, Political Myth. New York: Praeger.
- Tuomaala 2004: Tuomaala, Saara, Työätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921 - 1939. Bibliotheca Historica 89. Helsinki: SKS.
- Turpeinen 1981: Turpeinen, Oiva, Häiden aika ja avioitumisikä Suomessa. Teoksessa Pohjolan häät. Toimittanut Matti Sarmela. Tietolipas 85. Helsinki: SKS.
- Turpeinen 1986: Turpeinen, Oiva, Nälkä vai tauti tappoi? Kauhunvuodet 1866 - 1868. Historiallisia Tutkimuksia 136. Helsinki: SHS.
- Turpeinen 2002: Turpeinen, Oiva, Lännen lokarit. Kainuusta Amerikkaan. Julkaisu B: 34. Kajaani: Kainuun liitto.
- Turunen 1992: Turunen, Risto, Se toinen traditio? Maiju Lassilan, Joel Lehtosen ja Veijo Meren teokset kansallisen realismin vastapainona. Teoksessa Risto Turunen, Liisa Saariluoma ja Dietrich Assman (toim.) Vaihtuva muoto. Tutkielmia suomalaisen romaanin historiasta. Helsinki: SKS.
- Tuulio 1964: Tuulio, Tyyne, Maila Talvion vuosikymmenet. Edellinen osa 1871 - 1911. Helsinki: WSOY.
- Töyry 2005: Töyry, Maija, Varhaiset naistenlehdet ja naisten elämän ristiriidat. Neuvotteluja lukijasopimuksesta. Viestinnän julkaisuja 10. Viestinnän laitos. Helsingin yliopisto.
- Ukkonen 2000: Ukkonen, Taina, Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina. Toimittuksia 797. Helsinki: SKS.
- Uotila 2006: Uotila, Merja, Ammatti käsityöläisten identiteetin rakentajana 1700-luvulla. Teoksessa Laura-Kristiina Moilanen ja Susanna Sulkunen (toim.) Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle. Historiallinen Arkisto 123. Helsinki: SKS.
- Vaittinen 1988: Vaittinen, Pirjo, Niin lähellä, niin kaukana. Suomesta ruotsiksi käännetyn kaunokirjallisuuden vastaanotto Ruotsissa 1930-luvulla. Toimittuksia 465. Helsinki: SKS.
- Valtonen 2004: Valtonen, Heli, Minäkuvat, arvot ja mentaliteetit. Tutkimus 1900-luvun alussa syntyneiden toimihenkilönaisten omaelämäkerroista. Jyväskylä Studies in Humanities. 26. Jyväskylän yliopisto.

- Vakimo 1998: Vakimo, Sinikka, "Vieläkö teillä tehdään yöttöitä?" -vanhan naisen seksuaalisuuden kuva sananlaskuissa. Teoksessa Jyrki Pöysä ja Anna-Leena Siikala (toim.) Amor, genus ja familia.
- Vares 2005: Vares, Vesa, Helmi Krohn 1871 - 1913. Naisen velvollisuusetiikka ja yksilön ratkaisu. Helsinki: Yliopistopaino.
- Varpio 2006: Varpio, Yrjö, Väinö linnan elämä. Helsinki: WSOY.
- Vihavainen 2005: Vihavainen, Timo, Venäjän intelligentsija ja vallankumous. Teoksessa Kalevi Ahonen, Anssi Halmesvirta, Ilkka Nummela ja Juha Sihvola (toim.) Historia ja herrasmies. Seppo Zetterbergille omistettu juhla kirja. Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian laitos.
- Vihola 2004: Vihola, Teppo, Pärjäkö pienviljelys? Teoksessa Matti Peltonen (toim.) Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle. Toimituksia 914:2. Helsinki: SKS.
- Viljanen 1964: Viljanen, Lauri, (toim.) Suomen kirjallisuus III. Turun romantiikoista Aleksis Kiveen. Kirjoittajat Ekelund, Erik, Hallikainen, Pertti, Juva, Mikko, Kaukonen, Väinö, Kauppinen, Eino, Kohtamäki, Ilmari, Krohn, Eino, Kukkonen, Otso & Viljanen, Lauri. Helsinki: SKS ja Otava.
- Vilkko 2000: Vilkko, Anni, Elämäkulkua ja elämäkulkukerronta. Teoksessa Eino Heikkinen ja Jouni Tuomi (toim.) Suomalainen elämäkulkua. Helsinki: Tammi.
- Vilkuna A 1953: Vilkuna, Asko, Papinheitto, Kotiseutu 1953. Helsinki: Suomen kotiseutuliitto.
- Vilkuna A 1959: Vilkuna, Asko, Isännäksi ja emännäksi nostaminen. Kotiseutu 50. Helsinki: Suomen kotiseutuliitto
- Vilkuna K 1985: Vilkuna, Kustaa, Työ ja ilonpito. Kansanomaisia työjuhla ja kestitöitä. Helsinki: Otava.
- Vilkuna K 1998: Vilkuna, Kustaa, Vuotuinen ajantieto. Vanhoista merkkipäivistä sekä kansanomaisesta talous- ja sääkalenterista enteineen. Helsinki: Otava.
- Vilkuna KHJ 1996: Vilkuna, Kustaa, H.J., Arkielämää patriarkalisessa työmiessuhteisössä. rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 196. Helsinki: SHS.
- Vilkuna KHJ 2000a: Vilkuna, Kustaa, H.J., Herranperkeleet ja nakumannit. Säätyläistön ja rahvaan välinen ristiriita suomalaisessa kansanomaisessa huumorissa 1550 - 1850. Joni Krekola, Kirsti Salmi-Niklander ja Johanna Valenius (toim.) Naurava työläinen, naurettava työläinen. Näkökulmia työväen huumoriin. Väki voimakas 13. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Vilkuna KHJ 2000b: Vilkuna, Kustaa, H.J., Herotes oli koira: humoristinen puhe rikoksena. Teoksessa Rikos historiassa. Toimittanut Olli Matikainen. Koppijyvä. Jyväskylä.
- Vilkuna, KHJ 2003: Vilkuna, Kustaa, H.J., Vanhuus sääty-yhteiskunnan elämäntapoina. Teoksessa Eino Heikkinen ja Marjatta Marin (toim.) Vanhuuden voimavarat. Helsinki: Tammi.

- Vilkuna KHJ 2005: Vilkuna, Kustaa, H.J., Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta. Historiallisia tutkimuksia 229. Helsinki: SKS.
- Villstrand 1992: Anpassning eller protest. Lokalsamhället inför utskrivningarna av fotfolk till den svanska krigsmakten 1620 – 1679. Åbo Akademis förlag.
- Villstrand 1999: Villstrand, Nils Erik, Bokstäver, bönder och politik. Muntligt och skriftligt i 1700-talets politiska kultur. I Peter Danielsson, Håkan Nordmark & Jan Samuelsson (red.) Att komma til tals. nedslag I den Nordiska historiens vardagslunk och konflikter. Rapporter från Växjö Universitet. Humaniora Nr. 5.
- Virtanen 1987: Virtanen, Keijo, Kulttuurihistoria – tie kokonaisvaltaiseen historiaan. Turun yliopisto.
- Vuorinen 2001: Vuorinen, Marja, Aateluuden semiotiikka, teoria ja käsite, aatelmiehen ideaalityypit ja populaarit demokratiäteemat 1800-luvun suomenkielisessä kirjallisuudessa. Painamaton liseniaatintyö. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitos.  
<https://oa.doria.fi/dspace/bitstream/10024/3514/1/aateluud.pdf>.  
 Viitattu 3.9.2007.
- Waris, H 1940: Waris, Heikki Yliopisto sosiaalisen kohoamisen väylänä. Tilastollinen tutkimus säätykierrosta Suomessa 1810 – 1857. Historiallinen Arkisto XLVII. Helsinki: SHS.
- Waris, E 1999: Waris, Elina, Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750 – 1850. Bibliotheca Historica 48. Helsinki: SHS.
- Waris, E 2003: Waris, Elina, Tytöt, pojat ja yhteisö. Perhe ja nuoriso 1800-luvun talonpoikaisessa Suomessa. Sinikka Aapola ja Mervi Kaarninen (toim.) Nuoruuden vuosisata Suomalaisen nuorison historia. Toimituksia 909. Helsinki: SKS.
- Waris, U.R. 1967: Waris Ulla Riitta, Arkkiveisuissa ilmenevä suhtautuminen isänmaahan, kuninkaaseen ja maalliseen esivaltaan kustavilaisella ajalla. Teoksessa Historiallinen arkisto 61. Helsinki: SHS.
- Weber 1982: Weber, Max, Essays in Sociology. Translated into English and ed by H.H. Gerth ja C. Wright Mills. Lontoo, Boston, Melbourne ja Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Westerhult 1965: Westerhult, Bo, Kronofogde, Härädsskrivare, Länsman. Den svenska fögderiförvaltningen 1810 – 1917. Värnamo: Gleerups.
- Westermarck 1927: Westermarck, Edvard, Äktenskapets historia. I dess huvuddrag. Helsingfors: Söderström & C:o.
- Westermarck 1991: Westermarck Edvard, Tapojen historiaa. Kuusi akateemista esitelmää. Suomentanut Joel Lehtonen. 2. painos. Helsinki: SKS. (1911)
- Wilmi 1991: Wilmi, Jorma, Isäntäväet ja palvelusväenpito 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella. Taloudellispohjainen tutkimus Turun ja Porin sekä Pohjanmaan läänien maaseudulta. Studia Historica Jyväskyläläisiä 43. Jyväskylän yliopisto.
- White 1987: White, Hayden, The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation. Baltimore John Hopkins University Press.

- Wirilander 1960: Wirilander, Kaarlo, Savo kaskisavujen kautena 1721 - 1870. Savon historia III. Kuopio: Savon säätiö.
- Wirilander 1974: Wirilander, Kaarlo, Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721 - 1870. Historiallisia Toimituksia 93. Helsinki: SHS.
- Ylikangas 1968: Ylikangas, Heikki, Puolisonvalintaan vaikuttaneista tekijöistä sääty-yhteiskunnan aikana. Historiallinen aikakauskirja 1/1968.
- Ylikangas, 1996: Ylikangas, Heikki, Wallesmanni. Kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä. Jyväskylä: Gummerus.
- Ylikangas 1984: Ylikangas, Heikki, Murtuva säätyvalta. Helsinki: WSOY.
- Ylikangas 2004: Ylikangas, Heikki, Kiista uudisasutuksesta isojaon syynä. Historiallinen aikakauskirja 4/2004.
- Zilliacus 2000: Zilliacus, Clas, Den modernistiska dikten. Teoksessa Finlands svenska litteratur historia. Andra delen: 1900-talet. Uppslagsdel. Toimittanut Clas Zilliacus. Helsinki: SLS/ Tukholma: Bokförlaget.
- Ågren 1992: Ågren, Maria, Jord och gäld, Social skiktning och rättslig konflikt i södra Dalarna ca 1650 - 1850. Studia historica Upsaliensia 166. Uppsala unoiversitet.
- Åström 1989: Åström, Anna-Maria, Herrskapsfolk och underlydande. Teoksessa Teppo Korhonen ja Matti Räsänen (toim.) Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti. Tietolipas 114. Helsinki: SKS.
- Åström 1993: Åström, Anna-Maria, 'Sockenboarne'. Herrgårdskultur i Savolax 1790 - 1850. Folklivsstudier XIX. Skrifter Utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 585. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Åström 1995: Åström, Anna-Maria, Savon herrasväki kansan silmin. Kuinka käsitellään vierasta, kuinka koetellaan rajoja. Teoksessa Kimmo Katajala (toim.) Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa. Tietolipas 140. Helsinki: SKS.
- Österberg - Sogner 2000: Österberg, Eva & Sogner, Sølvi Bauge (eds.) People meet the Law. Control and conflict-handling in the Courts. The Nordic Countries in the post-Reformation and Pre-Industrial period. Translated into English by Alan Crozier. Stamsund: Universitetsforlaget.
- Österberg, Lennartsson ja Næss 2000: Österberg, Eva, Lennartsson, Malin ja Næss, Hans Eyvind, Social Control Outside or Combined with the Secular Judicial Arena. In Eva Österberg & Sølvi Bauge Sogner (eds.) People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period. Translated into English by Alan Crozier. Stamsund: Universitetsforlaget.
- Österberg 1989: Österberg, Eva, Bönder och centralmakt I det tidigmoderna Sverige. Konflikt - kompromiss - politisk kultur. Scandia 1/1989.
- Österberg 2002: Österberg, Eva, Litteratur och kultur, text och liv. Historiskt tidskrift 1/2002.
- Östman 2000: Östman, Ann-Catrin, Mjölök och jord. Om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett österbottniskt jordbruksamhälle ca 1870 - 1940. Åbo Akademis förlag.

- Östman 2001: Östman, Ann-Catrin. Kvinnorna och åkerbruksarbetet. Om det gemensamma arbetets betydelse. Teoksessa Marjatta Rahikainen ja Tarja Räisänen (toim.) "Työllä ei oo kukkaan rikastunna".
- Östman 2004: Östman, Ann-Catrin, Modernisoituva maatalous. Teoksessa Matti Peltonen (toim.) Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle. Toimituksia 914:2. Helsinki: SKS.

**Muut lähteet:**

- Salmi-Niklander 3.3.2005: Salmi-Niklander, Kirsti, Itsekasvatus, itseopiskelu, itseoppineisuus. Esitelmä Suomalaisen kirjallisuuden seuran ja Kotimaisien kielten tutkimuskeskuksen järjestämässä Kirjoitustaidosta kirjalliseen kulttuuriin- seminaarissa.

**LIITE****Kertomusten uudet painokset**

kertomus	painos				
	2. p.	3. p.	4.p.	5.	6. painos
Arkielämää (1909)	1920				
Elsa (1894)	1903				
Elämäni (1877)	1907	1908			
Ensimmäiset ystäväni (Kertoelmia, 1884)	1888				
Helvi 1915					
Huonona aikana (Kertoelmia, 1884)	1888				
Huutolaiset (1887)	1918				
Hänen armonsä kasvatti (1910)	1911				
Irja (1900)	1912	1920			
Isänmaa (1893 - 1894)	1898				
Kaksoisveljekset (Kotikuusen kuiskehia 1884)	1904	1920			
Kauppa-Lopo (1889)	1912				
Korpelan Tapani (1888)	1905				
Koskelan ukko (Kertoelmia, 1885)	1888				
Kultala (1834)	1888				
Kun talonpojasta tuli herra (1897)	1912				
Kuuselan kukka (Kotikuusen kuiskehia 1884)	1904	1920			
Laara (1893)	1912				
Lautta-Jussin tyttö (Kertoelmia 1884 - 1885)	1888				
Merimiehen morsian (Alkuperäisiä suomalaisia uuteloita 1863)	1900				
Merkilliset miehet (Kertoelmia 1885)	1888				
Mikä siihen oli syynä? (Kertoelmia 1884)	1888				
Muistelma Savosta (Kertoelmia 1885)	1888				
Palkinto (Alkuperäisiä suomalaisia uuteloita 1863)	1900				
Papin tytär (1885)	1903	1916	1919		
Papin rouva (1893)	1919				
Pimeänpirtin hävitys (1901)	1906				
Punainen viiva (1909)	1911	1918			



kertomus	painos				
	2. p.	3. p.	4. p.	5.p.	6. p.
Puutteen Matti (1882)	1904				
Rautatie (1884)	1892	1902	1908	1911	1916
Seitsemän veljestä (1870)	1905	1909	1918		
Sokea Pietari (Kertoelmia 1884)	1888				
Sovitus haudalla (Alkuperäisiä suomalaisia uuteloita 1863)	1900				
Tintta-Jaakko (1883)	1895				
Torpan poika (1883)	1900				
Uranaukaisijat (1904)	1912				
Vaaralla (1891)	1907				
Vaihdokas (1884)	1886				
Viija(1889)	1920				
Ylhäiset ja alhaiset (1870)	1880	1902			

Lähteenä käytetty:

Suomalainen kirjallisuus aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo 1544 - 1877  
 Suomalainen kirjallisuus aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo 1878 - 1879  
 Suomalainen kirjallisuus aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo 1880 - 1885  
 Suomalainen kirjallisuus aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo 1886 - 1891  
 Suomalainen kirjallisuus aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo 1892 - 1895  
 Suomalainen kirjallisuus aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo 1896 - 1900  
 Suomalainen kirjallisuus aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo 1901 - 1905  
 Suomalainen kirjallisuus aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo 1906 - 1910  
 Suomalainen kirjallisuus aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo 1911 - 1915  
 Suomalainen kirjallisuus aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo 1916 - 1920